

ACTA MUSEALIA

Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně
a Muzea regionu Valašsko, Vsetín



XIX

2021/1-2

ACTA MUSEALIA

Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně
a Muzea regionu Valašsko, Vsetín

XIX

2021/1-2

OBSAH:

Studie

Depot bronzových artefaktů z Osvětiman (okr. Uherské Hradiště) Jaroslav Bartík, Matěj Kmošek, Klára Augustinová, Tomáš Merta	8
Vojensití hejtmani na hradě Starém Světlově a uplatňování pravidel moravského landfrýdu v letech pohusitského interregna Dalibor Janiš	24
Rožnovští barvíři Helena Cviklová	46
Kamenošochař Jindřich Náplava z Buchlovic a jeho dílo Aleš Naňák	92
Medikalizace porodnictví na Valašsku v 19. a na počátku 20. století Sabina Máchová	122
Velká válka na malém městě – uprchlíci v Kroměříži v letech 1914–1918 Martina Šlancarová	146

Polemiky

Poznámky ke genealogii pánů z Krásna Petr Zajíc	170
-----------------------------------------------------------	-----

Musealia

Mezi etnografií, folkloristikou a muzejnictvím Alena Prudká	178
-----------------------------------------------------------------------	-----

Personalia a miscelanea

PhDr. Zdeněk Fišer jubilující Markéta Mercová, Jiřka Zezulová, Helena Holická	186
K jubileu Mgr. Heleny Chybové Pavřína Daňhelová	196
Dvousté výročí narození Františka Skopalíka (18. června 1822 Záhlinice – 2. března 1891 Holešov) Markéta Hnilicová	210
Hraniční kámen rožnovsko-krásenského a novojičinsko-štramberského panství z 2. poloviny 17. století na historické lokalitě Hodorf Jan Anlauf, Pavel Lasztovicza	216
Středověká fortifikace v trati Zádvoř, k.ú. Střítež nad Bečvou Petr Zajíc	224





STUDIE

Depot bronzových artefaktů z Osvětiman (okr. Uherské Hradiště)

*/ The hoard of bronze artefacts from Osvětimany
(Uherské Hradiště District)*

*Jaroslav Bartík, Matěj Kmošek,
Klára Augustinová, Tomáš Merta*

Abstract:

In 2016, remains of a small bronze hoard were found in the central part of Chřiby Hills. The discovery was made during a systematic detection search at the edge of a forest road, therefore it cannot be excluded, that the depository found was not complete. In the base of a small hollow there were only five artefacts typologically consisting of three cast bronze circles of rounded rhomboid profile and two perforated sleeves twisted into a tube. Both typological groups are, from the point of view of their functional usage, and based on up to date finds context from graves and depositories, associated most often with decoration of clothes, clothes accessories or horse harness. However, both are also found as parts of belt sets. Dating of the hoard Osvětimany 1 is problematic as none of the surviving artefacts are chronologically very sensitive and that is the reason the find can only be dated approximately to the age of Urnfield Culture, reaching to the Early Hallstatt Period. Important information was gained by observing the position of the depository in the land. The hoard was placed in the ground on a slope of a hillock situated at the entrance to a narrowed valley, through which led an old path to the centre of Chřiby Hills, which further continued to South Moravian regions situated on the north west from them. The place is also at the border of two different country biotopes (heights region opened into the Lower Moravia Valley and a hilly terrain of Chřiby Hills), and close to a confluence of two rivers. Whether the purpose of storing of the hoard was motivated by any ritual, symbolic or practical reasons, it is sure that the chosen place refers to the way the Chřiby Hills were perceived as a unique ritual-sacral land.

Keywords:

Moravia, Chřiby Hills, hoard, Bronze Age, Early Iron Age

1. Úvod

Pohoří Chřiby tvoří dominantní přírodní bariéru mezi jižní a jihovýchodní Moravou. Oblast je však dodnes protkána soustavou komunikačních koridorů (k tomu např. MARTÍNEK a kol. 2014; OPRAVIL 2018), které bezesporu už od pravěku zprostředkovávaly pohyb lidí, zboží i myšlenek. Jedná se o zalesněný, výrazně členitý terén, jenž ve většině epoch staršího pravěku lákal člověka spíše než k osídlování, jako prostor subsistenčního či rituálně-sakrálního významu (např. depoty a monodepozita z časného eneolitu; MENOŠKOVÁ – FIKRLE – FRÁNA 2014; BARTÍK 2018a). Rozmach intenzivnějších sídlištních aktivit započal až v průběhu mladší, a zejména pozdní doby bronzové, kdy vzniklo v Chřibech hned několik fortifikovaných hradisek – např. Buchlovice–Holý kopec (HRUBÝ 1940; DOHNAL 1988, 30–31; NEKVASIL 1990; ČIŽMÁŘ 2004, 103; VAŠKOVÝCH 2008; 2009 ad.), Buchlovice–Modla (HANÁK 1932, 3; HRUBÝ 1948, 42; KOLBINGER – ŽILAVSKÝ 1996; KOHOUTEK 2002; ČIŽMÁŘ 2004, 103–104), Roštín–Brdo (HRUBÝ 1948, 32; ČIŽMÁŘ – NEKVASIL 1973; DOHNAL 1988, 58–59; ČIŽMÁŘ 2004, 223–224) a Roštín–Hradisko (HANÁK 1933, 5; NEKVASIL 1975; 1982, 322; DOHNAL 1988, 59–60; 1989; ČIŽMÁŘ 2004, 224–225). Stablní osídlení většiny z nich pak přežívá ještě do starší doby železné, a některých (Buchlovice–Modla) i do doby laténské. K opětovnému zintenzivnění lidských aktivit (sídlištních – vznik nových hradisek, funerálních – mohylová pohřebiště, i rituálně-kulturních – ukládání depotů železných artefaktů) poté dochází až v průběhu raného středověku (např. ZELNITIUS 1933; HRUBÝ 1959;

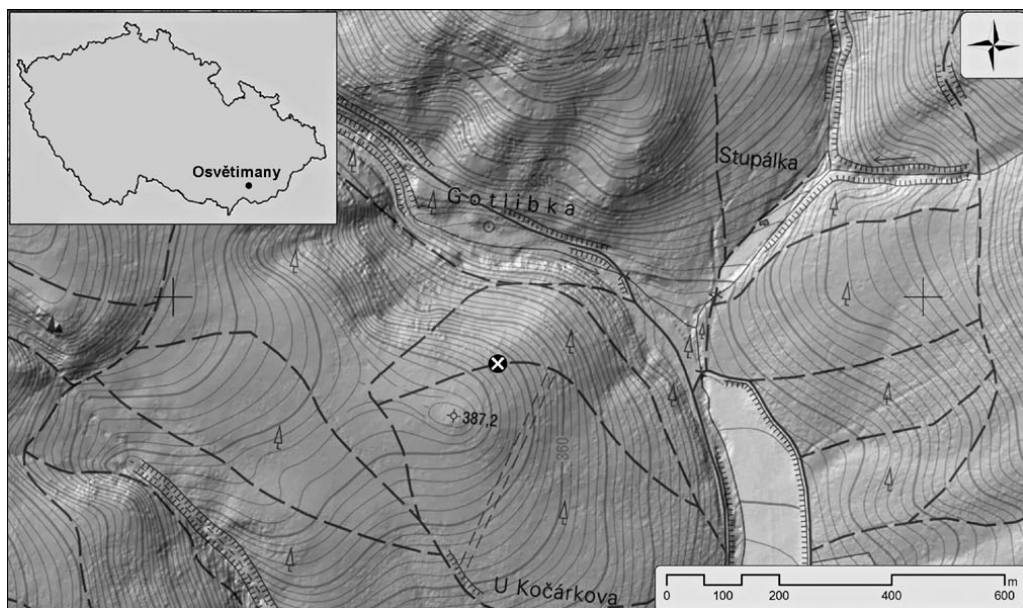
1961; SNÁŠIL 1972; GALUŠKA 1993; MENOŠKOVÁ 2001; CHRÁSTEK 2013; MACHOVÁ 2015; BARTÍK – BĚHOUNKOVÁ – CHRÁSTEK 2016 ad.).

Dosavadní stav poznání, opírající se ve velké míře o výsledky detektorové prospekce z poslední dekády, jasně definuje dobu popelnicových polí jako vrchol rozvoje lidských aktivit v tomto prostoru. Kromě již celé řady ojedinělých nálezů bronzových artefaktů, které nám dokládají rozličné spektrum běžných každodenních činností v okolí hradisek (cestování, lov, sběr, těžba dřeva atd.), přibývá díky rozmachu detektoringu také objevů bronzových depotů. Jen malá část amatérsky vyzvednutých depotů je ovšem řádně ohlášena a předána příslušným orgánům památkové péče, a ještě menší promíle z nich je tvořeno depoty, jejichž dokumentaci a vyzvednutí provede přivolaný archeolog přímo v terénu (k problematice cf. NAVRÁTIL 2015). Naše současné poznání rituálně-sakrální krajiny v Chřibech je tak značně torzovitě a svým způsobem uměle zkršené masivní činností amatérských hledačů s detektory kovů. V poslední dekádě se však daří intenzivně rozvíjet spolupráci alespoň s tou částí komunity hledačů, která má zájem podílet se na záchraně společného kulturního dědictví. Výsledkem této spolupráce se stalo už několik studií, jež široké veřejnosti přibližují význam jednotlivých nálezů (z různých chronologických horizontů) z prostoru Chřibů (např. SALAŠ 2012; 2014; CHRÁSTEK 2013; MENOŠKOVÁ – FIKRLE – FRÁNA 2014; ČIŽMÁŘ 2014; BARTÍK 2016; 2018a; 2018b; BARTÍK – BĚHOUNKOVÁ – CHRÁSTEK 2016; GOLEC – KOS 2020). Předkládaná studie na tyto výsledky navazuje a prezentuje nálezovou situaci, kterou se podařilo identifikovat a zdokumentovat v rámci společné detektorové prospekce Slováckého muzea v Uherském Hradišti a spolku Archeo Moravia z. s., sdružujícího spolupracující hledače. Prospekce proběhla na jaře 2016 a byla zaměřena na průzkum v okolí pískovcových skalních útvarů „Kulatina“ a „Čertova skála“, tvořící výrazné přírodní dominanty (k. ú. Osvětimany, okr. Uherské Hradiště). Samotný výzkum v okolí uvedených pískovcových útvarů však nepřinesl pozitivní výsledky. Ty se dostavily poněkud kuriózně až při odchodu z lokality, kdy část prospektujících hledačů ponechala zapnuté detektory a už jen zběžně procházela přístupovou lesní cestu vedoucí ke zmíněnému vrcholu. Přibližně v necelé polovině její délky pak došlo k objevu nálezové situace, obsahující několik bronzových artefaktů, kterou interpretujeme jako pozůstatky depozita. Představení získaného souboru, jeho typologicko-chronologická analýza a zhodnocení topografických aspektů jeho tezaurace, jsou hlavními cíli příspěvku.

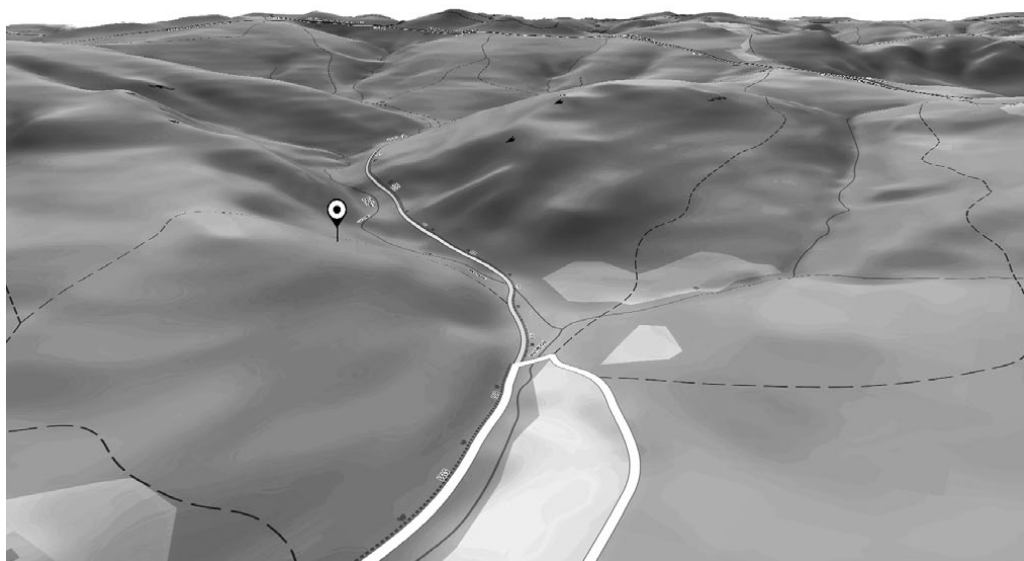
2. Topografie místa nálezu

Z geografického hlediska můžeme nález lokalizovat do centrální partie pohoří Chřiby, konkrétně do vyústění úzce sevřeného zalesněného údolí, jehož bází prochází jeden z hlavních komunikačních koridorů spojující střední Pomoraví s regiony severně a západně od něj (OPRAVIL 2018). Zájmová oblast administrativně spadá do SV výspy katastru obce Osvětimany. Zbytky poškozeného bronzového depozita se podařilo objevit náhodně v ploše lesní cesty, která se zařezává do prudkého, k SV orientovaného svahu, vybíhajícího z bezejmenné ostrožny s kótou 387,2 m (obr. 1, 2). Zatímco ke svahům na severním úpatí kopce se váže traťový název „Gotlibka“, svahy na opačné, jižní straně návrší, nesou označení „U Kočárkova“. Směrem na západ od výše uvedené kóty se terén po protáhlém hřebenu dále zdvihá až k vrcholu „Čertova skála“ (450 m), kde spočívá několik turisticky známých skalních útvarů. Přibližně

300 m východně od místa nálezů se na bázi údolí nachází soutok dvou menších vodotečí, a to potoka Hruškovice s jeho levostranným bezejmenným přítokem. Geologické podloží je v tomto výrazně členitém reliéfu tvořeno paleogenními pískovci magurského flyšového pásma, místy i s polohami slepenců.¹



Obr. 1: Lokalizace depotu Osvětímány 1 v širších geografických souvislostech. Grafika J. Bartík.



Obr. 2: Poloha depotu v rámci 3D vizualizace terénu (zdroj: www.mapy.cz).

3. Nálezové okolnosti

Možnosti rekonstrukce způsobu uložení depotu do země jsou do značné míry omezeny torzovitým stavem dochování nálezové situace. Z původní jámy, do které byly bronzové artefakty tezaurovány, se dochovala jen její báze, a to ve formě drobné mísovité prohlubně o průměru 27 cm a hloubce pouhých 12 cm. Původní hloubku uložení lze jen hrubě odhadnout na základě promítnutí současného profilu lesní cesty vůči sklonu svahu (obr. 3), u kterého se lze domnívat, že se vůči pravěké realitě výrazněji nezměnil (počítáno je pouze s určitou mírou svahové eroze). Jáma byla vyhloubena do světle žlutohnědého kamenito-jílovitého podloží (obr. 4). Výplň tvořil výrazně ulehlý sediment geneticky velmi podobný podloží, pouze v centrální části byl patrný nevýrazný přechod do tmavších odstínů šedohnědé barvy. Způsob uložení předmětů nebylo možné přesně určit, jelikož mělké uložení pod současným povrchem zapříčinilo, že se artefakty dostaly na povrch mimo svoji polohu už v rámci prvního vkopu, před kterým nebyl znám, a tedy ani začistěn, obrys původní jámy. Kompletně odebraný vzorek půdy z výplně jámy byl v laboratoři rozplaven na mikrosítech (průměr ok 1 a 0,25 mm), avšak žádné další předměty (s výjimkou drobných úlomků patiny), ani paleobotanická data již neobsahoval. Stejně tak se nepodařilo identifikovat přítomnost kamenů nebo zbytků organického materiálu, svědčícího o existenci schránky nebo obalu.

S ohledem na nálezový kontext v zářezu lesní cesty je možné, že nově identifikovaný depot je s vysokou mírou pravděpodobnosti nekompletní. Můžeme dokonce předpokládat, že jeho větší část byla již v minulosti zničena v souvislosti s budová-



Obr. 3: Pohled z místa nálezů na zářez lesní cesty vedoucí k vrchu „Čertova skála“. Foto J. Bartík. |

ním lesní cesty. Kompletní skladba depotu zůstane tedy již trvale neznámá. Pro další analýzy máme k dispozici pouze dochovaný pozůstatek v podobě 6 kusů bronzových artefaktů odpovídajících po zpětném skládání poškozených částí 5 exemplářům (obr. 5). Přestože byla nálezová situace vystavena nepříznivým post-depozičním procesům, jenž mohly zapříčinit poškození vybraných artefaktů, nelze vyloučit, že přinejmenším jeden z deformovaných bronzových kruhů, jehož lomy pokrývá souvislá patina, byl uložen již poškozený, nebo dokonce záměrně rozbit při samotném rituálu ukládání depotu. Dochované artefakty byly zapsány do sbírkového fondu archeologického oddělení Slováckého muzea v Uherském Hradišti pod př. č. 14/20 a i. č. A 257276 – A 257280.



Obr. 4: Pohled na bázi jámy, do které byl depot uložen. Foto J. Bartík.



Obr. 5: Dochované artefakty z bronzového depotu Osvětimany I. Foto T. Heřmánek.

4. Dochovaný obsah depotu

1) A 257276 – Větší bronzový kroužek rombického průřezu. Dochován kompletní, na několika místech je však patrné poškození patiny, která je odlomená až na jádro. Zbytek artefaktu pokrývá tmavě šedozelená patina. Artefakt měl původně kruhový tvar v nárysu, ale nyní je mírně zdeformován. Průměr kroužku 8,2 cm. Maximální průměr profilu 5,5 mm. Hmotnost 21 g. Obr. 6:5a, 5b.

2) A 257277 – Větší bronzový kroužek rombického průřezu. Artefakt se nedochoval kompletní. Menší část obvodu chybí, přičemž zbývající partie je rozlomena na dva kusy. Na několika místech je patrné také poškození patiny, která je odlomená až na jádro (zejména v okolí lomů). Všechny lomy i povrch dochovaných částí artefaktu pokrývá tmavě šedozelená patina. Odhadovaný průměr kroužku 7,5 cm. Maximální průměr profilu 5,5 mm. Hmotnost 15 g. Obr. 6:3.

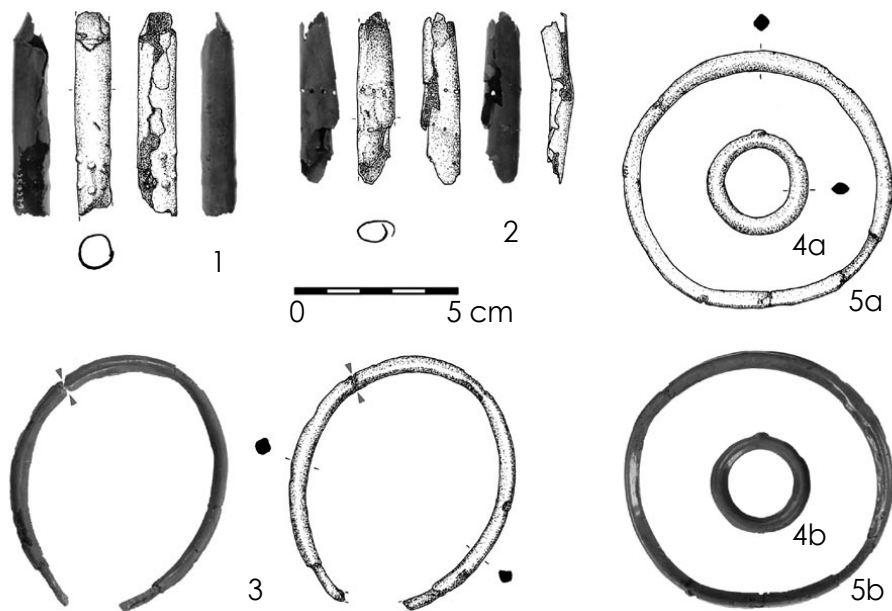
3) A 257278 – Malý bronzový kroužek rombického průřezu. Artefakt se dochoval kompletní. Na jedné ze stran se dochoval pozůstatek náliťku. Kroužek je pokryt ušlechtilou patinou tmavě šedozelené barvy. Průměr kroužku 3,1 cm. Maximální průměr profilu 5,5 mm. Hmotnost 4,9 g. Obr. 6:4a, 4b.

4) A 257279 – Trubičkovitá objímka ze svinutého bronzového plechu s mírně překrývajícími se okraji. Artefakt je nekompletní a vykazuje známky olámaní okrajů na obou koncích a na jednom úseku také v místě svinutí. Ve spodní partii je na trubičce patrná vybitená výzdoba, tvořená dvěma liniemi perliček vyčnívajících vně z povrchu. Na protilehlém, mírně zahnutém konci se nacházejí dva drobné kruhové otvory k uchycení. Povrch objímky je pokryt ušlechtilou patinou tmavě zelené barvy. Maximální dochovaná délka činí 6,1 cm. Maximální průměr trubičky 1,1 cm. Mocnost plechu 1 mm. Hmotnost 4 g. Obr. 6:1.

5) A 257280 – Trubičkovitá objímka ze svinutého bronzového plechu s výrazněji překrývajícími se okraji. Artefakt je nekompletní a rovněž vykazuje známky poškození obou konců a míst překryvu svinutí plechu. V centrální části trubičky se nacházejí v rozestupu 1 cm od sebe dvě linie drobných kruhových otvorů. Náznaky na obou poškozených koncích nevyklučují možnost, že zmíněných řad s otvory bylo na artefaktu umístěno více. Povrch objímky je pokryt ušlechtilou patinou tmavě zelené barvy. Maximální dochovaná délka činí 5,1 cm. Maximální průměr trubičky 1,2 cm. Mocnost plechu 0,5 mm. Hmotnost 1,5 g. Obr. 6:2.

5. Typologicko-chronologická analýza

Po typologické stránce obsahují pozůstatky depotu z Osvětiman pouze dva typy artefaktů. První skupinu zastoupenou třemi předměty reprezentují lité bronzové kroužky rombického, až oble rombického profilu (obr. 6:3–5). Ve dvou případech jde o větší kruhy, jejichž původní průměr se před tvarovou deformací a poškozením pohyboval okolo 8 cm, v jednom pak o menší kroužek s průměrem 3,1 cm. Jeden z kruhů se podařilo složit ze dvou zlomků s patinovanými lomy, přesto část jeho obvodu chybí. Nelze vyloučit, že před poškozením nálezové situace zářezem lesní cesty byly uvedené lité kroužky součástí jedné či více sad tzv. soustředných kruhů, které se vyskytují jak v depotech (SALAŠ 2005, 125), tak ve funérálních kontextech (např. ADÁMEK 1961, 16, obr. 9), a to nejčastěji v počtu tří až pěti kusů v jedné sadě. Stopy po



Obr. 6: Kresebná a fotografická dokumentace dochovaných artefaktů z depotu Osvětimany |
1. Foto T. Heřmánek, kresba K. Augustinová. |



Obr. 7: Detail vybějené výzdoby na plechové objímce A 257279. Foto T. Heřmánek. |

odlomení středové příčky nebyly identifikovány, což svědčí o tom, že kruhy nebyly odlišeny společně jako jeden celek. V rámci zájmového regionu středního Pomoraví známe podobnou sadu litých kroužků s rombovým průřezem například ze staršího depotu Uherské Hradiště 1 (SALAŠ 2005, tab. 457:46–51, 458A:52–57), nebo z nověji identifikovaného zlomkového depotu rozoraného zemědělskou technikou na katastru Vlčnova (depot Vlčnov 2; nepublikováno). Další analogické sady či jejich torza obsahují ještě depoty z Mankovic, Polkovic, Rájce-Jestřebí, Soběsuk 2, Štramberku 1, Víceměřic (SALAŠ 2005) a také nověji analyzované soubory z Borotína 3 (MALACH – ŠTROF – HLOŽEK 2017, 21–22, obr. 8, 9; SALAŠ – JARŮŠKOVÁ 2017, 122, obr. 1) a z hradiska Réna u Ivančic (SALAŠ 2018, 104–105, tab. 20:396–398; depot Ivančice 6). Funkce garnitur z litých bronzových kruhů není prozatím spolehlivě objasněna. Na základě nejčastějšího společného výskytu v depotech s kruhovým šperkem, uvažuje M. Salaš (2018, 105) o jejich funkci ve formě součástí kroje či výstroje, a naopak se s odkazem k relativně nízké početnosti výskytu vyhrazuje vůči názoru, že mohly sloužit jako předmincovní platidlo (cf. KUČEROVSKÁ 1989–90, 10–11). Z chronologického hlediska sice převládá přítomnost litých bronzových kruhů v nálezových kontextech z mladší fáze popelnicových polí, jak ovšem dokládají některé výše uvedené depoty (např. Mankovice, Invačice 6), počátek jejich výskytu lze spatřovat přinejmenším už ve starší fázi popelnicových polí (PODBORSKÝ 1970, 137–138; SALAŠ 2005, 125; 2018, 104–105). Tato široká rámcová datace pak k přesnějšímu chronologickému ukotvení depotu z Osvětiman příliš nepřispívá.

Kromě soustav větších bronzových litých kruhů vzestupného průměru se v době popelnicových polí setkáváme i se soubory tvarově ekvivalentních litých kroužků, avšak výrazně menších rozměrů nepřesahujících průměr 30 mm. Některé exempláře, jejichž průměr se pohybuje v okolí uvedené hodnoty, tak mohou stát na pomezí mezi oběma typologickými skupinami, zvláště pokud jde o izolované nálezy (SALAŠ 2005, 103). V případě nejmenšího kruhu z osvětimanského depotu (průměr 31 mm) se přikláníme, i přes zjevnou torzovitost nálezové situace (část depotu byla již v minulosti vyzvednuta nebo úplně zničena), spíše k jeho příslušnosti k sadě soustředných kruhů. Kolekce drobných litých kroužků v depotech čítají zpravidla desítky až stovky kusů (např. SALAŠ 2005, 411, 446–450, 465–466; NAVRÁTIL 2021, 244–246, obr. 4) a jejich výraznější výskyt (zejména v oblasti KLPP) je spojován hlavně s mladší fází popelnicových polí (SALAŠ 2005, 103). V některých depotech se sady koncentrických kruhů s drobnými kroužky vyskytly dokonce společně (např. Rájec-Jestřebí, Uherské Hradiště 1; SALAŠ 2005, tab. 419, 458:B; Pitten, LAUERMAN – RAMMER 2013, 79–83, Taf. 14). Z dosavadních nálezových kontextů v depotech a hrobových celcích vyplývá, že drobné lité kroužky měly široké spektrum využití ve formě funkčních i ozdobných aplikací na oděvu, oděvních doplňcích (např. na opascích nebo pokrývkách hlavy) a koňských postrojích (SALAŠ 2005, 103–104; ŠTROF – STUHLÍK 2004; MÍROVÁ 2019, 35). Mohly být ale aplikovány také přímo jako šperk, například v podobě prstenů (PARMA et al. 2018).

Druhá skupina bronzových artefaktů sestává ze dvou plechových trubičkovitých objímek. Obě bronzové objímky vykazují známky mírného poškození, projevujícího se zejména olámanými konci na obou pólech a v místech překryvu svinutí (obr. 6:1, 2).

První z plechových trubiček je na jednom konci perforována dvěma drobnými otvory a na druhém (přibližně v jedné třetině délky) je opatřena vybitou výzdo-

bou v podobě dvou mírně šikmo orientovaných řad drobných perliček. Kromě hladkých nezdobených plechových objímek se v dosavadních středoevropských nálezech můžeme setkat také s trubičkami zdobenými příčně šikmými/vodorovnými žebírky či rýhováním (např. MÜLLER-KARPE 1959, Taf. 157:57; VINSKI-GASPARINI 1973, tab. 44:21–22; KYTLICOVÁ 2007, Taf. 14C:2, 15:25, 87:67; CHVOJKA – JIRÁŇ – METLIČKA 2017, tab. 112:20–22; SALAŠ 2005, tab. 220:307–309, 312–313; týž 2018, tab. 6:294, 295, 7:296–301). Zdobení vybějenými perličkami bylo doloženo prozatím poměrně vzácně. Z moravského prostředí lze uvést analogii pouze v exempláři z depotu Ivančice 4 (SALAŠ 2018, tab. 7:308), z Čech pak v trubičkovité objímce z depotu Olešná 2 (CHVOJKA – JIRÁŇ – METLIČKA 2017, 115, tab. 121:5). Za pozornost stojí shodné datování obou uvedených bronzových depotů do mladší doby bronzové, respektive do starší fáze popelnicových polí (Br D – Ha A1). V širším geografickém kontextu však z dosavadního sledování výskytu trubičkovitých objímek v mnohdy datačně značně odlehlých souborech (závěr střední doby bronzové až počátek doby halštatské) vyplývá, že tento typ artefaktu není chronologicky ani kulturně příliš citlivý (podrobněji viz SALAŠ 2018, 102).

Druhá z nalezených objímek vybějenou výzdobu postrádá, je však rovněž perforována několika řadami drobných kruhových otvorů, u kterých lze předpokládat spíše funkční, než dekorativní účel. Znamky opotřebenosti některých otvorů totiž naznačují, že objímka byla přišita k vnitřní výplni, již mohl tvořit například kožený řemínek či textilie.

Přestože k sobě plechové objímky nepasují, nelze vyloučit, že mohly být součástí jednoho funkčního celku. Na základě dosavadních nálezových kontextů v depo-



Obr. 8: Detailní pohled na otvory perforované do plechové objímky A 257280. Foto T. Heřmánek. |

tech a hrobech se uvažuje, že sloužily jako dekorativní kování oděvu, diadému nebo součástí koňského postroje (TOČÍK – PAULÍK 1960; GEDL 2004; SALAŠ 2018, 100–101 s další literaturou).

Plechové objímky obsahovala jen na Moravě nejméně jedna desítka bronzových depotů, přičemž z geografického hlediska se jejich výskyt nevyhýbá ani regionu JV Moravy, respektive středního Pomoraví. Jednotlivé kusy plechových trubičkovitých objímek byly determinovány už ve starších depotech z Velehradu (SALAŠ 2005, tab. 285A:15) a Drslavic 1 (týž tab. 140:689). Oba tyto depoty pak datačně spadají do staršího úseku popelnicových polí. Pro úplnost je však nutno dodat, že plechové objímky tvořily zřejmě značně univerzální typ předmětu, který v různých modifikacích přežíval až do doby železné (např. depot z Gars/Thunau, LOCHNER 1998–99) a mladších období.

6. Analýza prvkového složení

Artefakty z depotu Osvětimany 1 byly podrobeny analýze prvkového složení pomocí stolního ED-XRF spektrometru ElvaX Pro – Ag rentgenka, mód Cu, doba měření 300 sekund, urychlovací napětí 45 kV; fokusace 1 mm, individuální vyhodnocení spekter v programu ElvaX. K analýze došlo na mechanicky očištěných ploškách kovového jádra pro minimalizaci vlivu alterované vrstvy korozních produktů (viz tab. 1). Z výsledků je zjevné, že veškeré analyzované artefakty jsou vyrobeny z obdobné slitiny v podobě cínového bronzu s příměsí antimonu, olova a niklu. Jednotlivé předměty se liší především v obsahu cínu, přičemž odlévané kroužky vykazují nejvyšší podíly tohoto kovu (9,5 – 12,2 %), kdežto plechová tepaná objímka má obsah cínu poněkud nižší (7,7 %). Dané složení dobře odpovídá materiálu identifikovanému u dalších analyzovaných předmětů pro období kultury popelnicových polí z Moravy (FRÁNA et al. 1997, KMOŠEK 2019, 43), i přesto, že je obsah cínu v souboru z Osvětiman obecně vyšší, než je průměr pro toto období, což může být ovlivněno odlišnou metodikou analýz předmětů.

Rozdílné obsahy cínu v tepaných a odlévaných předmětech jsou způsobeny právě odlišným způsobem výroby příslušných předmětů. Obsah cínu ve slitině mědi pohybující se kolem 8 % je totiž vhodný pro kovotepecké zpracování, kdežto slitina s vyšším obsahem cínu se kvalitně odlévá, avšak pro tepání se stává příliš křehkou. Výskyt příměsových prvků (Sb, Pb, Ni) poněkud kolísá, což může být z části způsobeno jak nehomogenitou samotné slitiny, tak charakterem analyzovaného místa, které může být částečně kontaminováno korozními produkty. Přesto je zjevné, že plechová objímka A 257279 obsahuje vyšší podíly antimonu a niklu a nižší obsah olova, než je tomu u trojice odlévaných předmětů. Mohla tak být zhotovena z odlišného výchozího materiálu než trojice kroužků.

V případě plechové objímky A 257280 se nedochovalo kompaktní kovové jádro, proto nebylo možné provést mechanické očištění korozních produktů. Z toho důvodu byl pro srovnání analyzován zkorodovaný povrch obou plechových objímek (A 257279 a A 257280; viz tab. 2). V případě těchto povrchových měření je potřeba zohlednit alteraci povrchové vrstvy korozními procesy, která má běžně za následek až několikanásobné nadhodnocení obsahu cínu, olova i antimonu, přičemž složení na jednotlivých částech povrchu bývá značně nehomogenní. Srovnání vlivu korozních produktů na složení povrchové vrstvy je možné učinit na základě porov-

nání výsledků pro plechovou objímku A 257279 v tab. 1 a 2. Výsledky povrchového měření objímky A 257280 prokázaly, že je vyrobena z obdobné slitiny jako zbylá část předmětů, tedy z cínového bronzu s příměsí antimonu, olova a niklu. Vzhledem k povrchovosti měření však není možné vyvozovat další relevantní závěry, kromě skutečnosti, že materiálově odpovídá ostatním předmětům v souboru.

Tab. 1: Výsledky ED-XRF prvkové analýzy předmětů na mechanicky očištěných ploškách.

ID	Předmět	Charakter místa odběru	Cu	Sn	Sb	Pb	Ni
A 257276	větší kroužek	mechanické očištění	87,062	12,2	0,41	0,18	0,05
A 257277	větší kroužek	mechanické očištění	88,13	11,2	0,37	0,20	0,03
A 257278	malý kroužek	mechanické očištění	90,004	9,5	0,29	0,12	0,04
A 257279	plechová objímka	mechanické očištění	91,183	7,7	0,65	0,08	0,18

Tab. 2: Výsledky ED-XRF prvkové analýzy předmětů na povrchu předmětů.

ID	Předmět	Charakter místa odběru	Cu	Sn	Sb	Pb	Ni
A 257279	plechová objímka	povrch	42,262	54,1	2,55	0,35	0,05
A 257280	plechová objímka	povrch	62,853	33,9	2,07	0,27	0,11

7. Závěr

V roce 2016 došlo v zalesněném terénu Chřibů k objevu rezidua menšího bronzového depotu rozrušeného patrně zářezem lesní cesty do příkrého svahu dominantního návrší. Na katastru obce Osvětimany se jedná o první oficiální pravěké depozitum (cf. SALAŠ 2005), a proto jej označujeme, i s ohledem na další vývoj výzkumů v této oblasti, jako depot Osvětimany 1. Nálezová situace vykazuje známky poškození, kvůli čemuž nelze vyloučit nekompletnost depotu. Na bázi menší jamky se nacházelo pouze 5 artefaktů, které po typologické stránce sestávají ze tří litých bronzových kroužků zaobleně rombického profilu a dvou perforovaných plechových objímek stočených do trubičky, přičemž jedna z nich nese prozatím poměrně vzácně se vyskytující vybiženou výzdobu v podobě drobných perliček. Obě typologické skupiny se z hlediska jejich funkčního využití dávají, na základě dosavadních nálezových kontextů z hrobů a depotů, nejčastěji do souvislosti s dekorováním oděvu, oděvních doplňků a eventuálně i koňského postroje. Na základě některých podobných, avšak lépe zachovaných nálezových situací, nelze vyloučit ani možnost interpretace depotu jako rituálně odložené (torzovitě zachované) opaskové garnitury.

Přesnější datování depotu Osvětimany 1 je problematické, jelikož ani garnitury litých bronzových kruhů, ani plechové trubičkovité objímky nejsou příliš chronologic-

ky citlivé. Některé indicie (např. výskyt plechových objímek s perličkovou vybíjenou výzdobou či všeobecně výskyt objímek v ostatních depotech starší fáze PP v regionu středního Pomoraví) sice mohou nepřímo inklinovat k datování spíše do staršího úseku popelnicových polí, statisticky však nejsou výskyty těchto prvků prozatím dostatečně signifikantní, a proto se v našich závěrech přikláníme pouze k rámcovému datování do širšího rozpětí celého úseku trvání kultury popelnicových polí s přesahem do samotného počátku doby halštatské. Z pohledu typologické skladby se pak depotu z Osvětiman nejvíce podobá depot z dolnorakouského Pitten, datovaný do přelomu pozdní doby bronzové až počátku halštatu (HB 3 – Ha C), který obsahoval kromě 1362 vápencových korálků a bohatého souboru drobných kroužků i pukliček, také sadu tří soustředných kruhů rombického průřezu, další dva samostatné kruhy téže proflace a dva typy trubiček. Zatímco první typ je tvořen stejně jako v případě Osvětiman ze svinutého plechu, druhý je vyroben až z několik desítek centimetrů dlouhého, do spirály stočeného bronzového drátu (LAUERMANN – RAMMER 2013, 79–83, Taf. 14).

Zajímavým jevem je v nově analyzovaném souboru poškození jednoho z bronzových kruhů, který byl rozdělen nejméně na tři části, z nichž se dochovaly dvě. Je možné (s ohledem na patinované lomy), že k jeho poškození došlo záměrně a bylo implicitní součástí rituálu, při kterém byl depot ukládán do země. S podobným ritualizovaným ničením předmětů opouštějících živou kulturu se můžeme setkat například u některých halštatských depotů, přičemž geograficky nejbližším je depot z nedaleké polohy Roštín–Vlčák, jenž obsahoval mimo jiné šest rozsekaných prolamovaných závěsků původně zřejmě zavěšených na opasku (GOLEC – KOS 2020).

Ačkoli jsou výsledky typologicko-chronologické analýzy do značné míry limitovány stavem dochování nálezové situace a jejím obsahem, důležité poznatky přineslo samotné studium umístění depozita v krajině. Depot Osvětimany 1 byl uložen do země na svahu návrší situovaného ve vstupu do zúženého údolí, kterým procházela stará stezka vedoucí do nitra Chřibů a dále k jihomoravským regionům situovaným SZ od nich (cf. OPRAVIL 2018). Místo se také nachází na přechodu dvou odlišných krajinných biotopů (pahorkatiny otevřené do Dolnomoravského úvalu a kopcovitého terénu Chřibů), navíc v blízkosti soutoku dvou vodotečí. Ať už byl tedy smysl tezaurace motivován jakýmkoliv rituálními, symbolickými či praktickými pohnutkami, zcela jistě se vybrané místo odkazuje ke způsobu chápání Chřibů jako jedinečné rituálně-sakrální krajiny. Depot pak nepředstavuje izolovaný nález bez jakéhokoliv napojení na tehdejší sídelní struktury. Naopak lze předpokládat jeho souvislost buďto s intenzivním osídlením v Dolnomoravském úvalu (nejblíže, cca 9 km na JV se nachází hustá síť nížinných sídlišť a přidružených pohřebišť v okolí Polešovic a Nedakonic), nebo se vznikem sítě hradisek přímo v prostoru Chřibů (od hradisek na Holém kopci a Modle je depot vzdálen 3 a 5 km vzdušnou čarou, od hradisek na katastru Roštína pak cca 10 a 12 km). Nutno pak dodat, že z okolí těchto hradisek je podchyceno již několik dalších depotů a jednotlivých nálezů (prozatím nepublikovaných), které celou mozaiku alespoň částečně (vzhledem k nálezům, které unikají) dokreslují.

Úkolem budoucího výzkumu bude setrvat ve spolupráci s laickou veřejností a využít do maximální možné míry alespoň dostupné výsledky spolupracujících hledačů, kteří neodmyslitelně dotvářejí mozaiku našeho poznání o lidských aktivitách v prostoru Chřibů, a to především v rozvinuté době bronzové.

Poděkování:

Studie vznikla s institucionální podporou na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace RVO: 68081758 - Archeologický ústav AV ČR, Brno, v. v. i.

Poznámky:

¹ Geologické mapy dostupné z: <http://www.geologicke-mapy.cz/> [cit. 2021-12-12]

Literatura:

ADÁMEK, F. 1961: Pravěké hradisko u Obřan. Brno.

BARTÍK, J. 2016: Břestek (okr. Uherské Hradiště). *Přehled výzkumů* 57(1), 237.

BARTÍK, J. 2018a: Košíky – „Vičí jáma“ depot měděných artefaktů. Nálezná zpráva č. j. 838/18 uložená v archivu archeologického oddělení Slovákckého muzea v Uherském Hradišti.

BARTÍK, J. 2018b: Laténský depot železných artefaktů z Břestku (okr. Uherské Hradiště). *Pravěk NŘ* 26, 55–67.

BARTÍK, J. – BĚHOUNKOVÁ, L. – CHRÁSTEK, T. 2016: Dvě koncentrace středověkých kovových artefaktů v zázemí hradiska sv. Klimenta. *Slovácko LVII*, 119–132.

ČIŽMÁŘ, I. 2014: Hortfunde von Eisgegenständen aus dem Burgwall „Modla“ bei Buchlovice (Bez. Uherské Hradiště). In: Čižmářová, J. – Venclová, N. – Březinová, G. (eds.), *Moravské křižovatky. Střední Podunají mezi pravěkem a historií*. Brno, 627–639.

ČIŽMÁŘ, M. 2004: *Encyklopedie hradišť na Moravě a ve Slezsku*. Praha.

ČIŽMÁŘ, M. – NEKVASIL, J. 1973: K datování hradiska „Brdo“, obec Roštín (okr. Kroměříž). *Přehled výzkumů* 1972, 30–31.

DOHNAL, V. 1988: Opevněná sídliště z doby popelnicových polí na Moravě. *Studie muzea Kroměřížska*, 88. Kroměříž.

DOHNAL, V. 1989: Zjišťovací sondáž na kopci „Hradisko“ u Roštína (okr. Kroměříž). *Přehled výzkumů* 1986, 41–42.

FRÁNA, J. et al. 1997: Artifacts of copper and copper alloys in prehistoric Bohemia from the viewpoint of analyses of element composition II, *Památky archeologické – Supplementum* 8. Praha.

GALUŠKA, L. 1993: Archeologický výzkum na slovanském hradišti sv. Kliment u Osvětman v roce 1989 (okr. Uherské Hradiště). *Přehled výzkumů* 1989, 73–74.

GEDL, M. 2004: Diademy z blaszanych segmentów brązowych na cmentarzysku w Zbrojewsku. In: Kazdová, E. – Měřínský, Z. – Šabatová, K. (eds.), *K počtě Vladimíru Podborskému*. Brno, 367–373.

GOLEC, M. – KOS, P. 2020: The Hallstatt hoard of Roštín “Vičák”, Kroměříž district (CZ). In: Čižmář, I. – Čižmářová, H. – Humpolová, A. (eds.), *Jantarová stezka v proměnách času*. Brno, 71–87.

HANÁK, K. 1932: Po stopách zašlých hradisek na půdě staroslavného Velehradu. *Sborník velehradský NŘ* 3, 5–10.

HANÁK, K. 1933: Výroční zpráva o činnosti spolku. *Sborník velehradský NŘ* 4, 4–6.

HRUBÝ, V. 1940: Předvěké útočištné hradisko na Holém kopci. *Sborník velehradský NŘ* 11, 18–21.

HRUBÝ, V. 1948: Z pravěku středního Pomoraví. *Uherské Hradiště*.

HRUBÝ, V. 1959: Velkomoravské hradisko sv. Klimenta u Osvětman. *Časopis Moravského muzea XLIV*, 19–59.

HRUBÝ, V. 1961: Velkomoravské hradisko sv. Klimenta u Osvětiman. Brno.

CHRÁSTEK, T. 2013: Problematika využití detektoru kovů v archeologii v kontextu současného stavu a detektorová prospekce Slováckého muzea v letech 2011–2012. *Slovácko LIV*, 195–197.

CHVOJKA, O. – JIRÁŇ, L. – METLIČKA, M. a kol. 2017: *Nové české depoty doby bronzové*. České Budějovice – Praha – Plzeň.

KMOŠEK, M. 2019: *Měď a její slitiny jako surovina kovové industrie v pravěku a protohistorii na území jižní Moravy*. Rukopis magisterské diplomové práce. Ústav archeologie a muzeologie, Filozofická fakulta, Masarykova univerzita. Uloženo: Archiv závěrečných prací Masarykovy univerzity. Dostupné z: <https://is.muni.cz/th/ml8ni/>, [cit. 2021-01-28].

KOHOUTEK, J. 2002: Výzkum na hradisku Modla u Buchlovic. *Slovácko 43*, 115–125.

KOLBINGER, D. – ŽILAVSKÝ, B. 1996: Povrchový průzkum pravěkého hradiska na Modle. *Sborník velehradský, třetí řada*, 75–89.

KUČEROVSKÁ, T. 1989–90: Die Entwicklung der vormünzlichen Zahlungsmittel. *Folia Numismatica 4–5. Supplementum ad Acta Musei Moraviae*, 3–16.

KYTLICOVÁ, O. 2007: Jungbronzezeitliche Hortfunde in Böhmen. *Prähistorische Bronzefunde XX*, 12. Stuttgart.

LAUERMANN, E. – RAMMER, E. 2013: Die urnenfelderzeitliche Metallhortfunde Niederosterreichs, *UPA 226*, 75–83.

LOCHNER, A. 1998–99: Ein Schmuck depot der Urnenfelderzeit aus Thunau am Kamp, Niederösterreich. *Archaeologia Austriaca 82–83*, 181–186.

MACHOVÁ, B. 2015: Mohylová pohřebiště z oblasti Chřibů, Kyjovské pahorkatiny a Ždánického lesa: využití GIS a jednoduché statistiky z pohledu prostorových analýz. *Studia Archaeologica Brunensia 20(2)*, 95–110.

MALACH, R. – ŠTROF, A. – HLOŽEK, M. 2017: Nová depozita kovové industrie doby bronzové v Boskovické brázdě. *Pravěk Supplementum 32*. Brno.

MARTÍNEK, J. a kol. 2014: *Aplikace VectorMap*. Brno: Centrum dopravního výzkumu, software.

MENOUŠKOVÁ, D. 2001: Hradisko sv. Klimenta. *Archaeologica Mediaevalis Moraviae et Silesiana I/2000*. Konference Pohansko 1999. Brno, 159–184.

MENOUŠKOVÁ, D. – FIKRLE, M. – FRÁNA, J. 2014: Časně eneolitické měděné sekery z Buchlovic a Uherského Hradiště, katastrálního území Sady. *Slovácko LV*, 181–192.

MÍROVÁ, Z. 2019: *The horse in the Bronze and Iron Ages in Moravia*. Olomouc.

MÜLLER-KARPE, H. 1959: *Beiträge zur Chronologie der Urnenfelderzeit nördlich und südlich der Alpen*. Berlin.

NAVRÁTIL, A. 2015: Česká archeologie a čtvrt století užívání detektorů kovů. *Přehled výzkumů 56(1)*, 119–130.

NAVRÁTIL, A. 2021: Kovová depozita doby popelnicových polí z Pavlovských vrchů. *Pravěk NŘ 29*, 239–269.

NEKVASIL, J. 1975: Hradisko lužické kultury na Hradisku u Roštína. *Přehled výzkumů 1974*, 25.

NEKVASIL, J. 1982: Bemerkungen zu den Burgwällen der Lausitzer Kultur in Mähren. In: *Beiträge zum bronzezeitlichen Burgenbau in Mitteleuropa*. Berlin – Nitra, 311–330.

NEKVASIL, J. 1990: Hradisko lužické kultury na Holém kopci u Buchlovic. In: Nekuda, V. (ed.), *Pravěké*

a slovanské osídlení Moravy. Sborník k 80. narozeninám Josefa Poulíka. Brno, 165–195.

OPRAVIL, T. 2018: Historické cesty v Chříbech a jejich význam v regionu Moravy. Rukopis diplomové práce uložený na katedře Geografie, Přírodovědecké fakultě, Univerzity Palackého v Olomouci.

PARMA, D. – BARTA, P. – JAROŠOVÁ, I. – KAUPOVÁ, S. – NÝVLTOVÁ FIŠÁKOVÁ, M. – VARGOVÁ, L. 2018: A cruel fate? The unique bronze age burial from Ivanovice na Hané (okr. Vyškov/CZ). *Archäologisches Korrespondenzblatt* 48/3, 323–338.

PODBORSKÝ, V. 1970: *Mähren in der Spätbronzezeit und an der Schwelle der Eisenzeit*. Brno.

SALAŠ, M. 2005: *Bronzové depoty střední až pozdní doby bronzové na Moravě a ve Slezsku*. Brno.

SALAŠ, M. 2012: Dva bronzové nože doby popelnicových polí z hradiska Holý Kopec u Buchlovic (okr. Uherské Hradiště). In: Kujovský, R. – Miřás, V. – Furmánek, V. (eds.), *Václav Furmánek a doba bronzová: zborník k sedemdesiatym narodeninám*. *Archaeologica Slovaca monographiae. Communicationes* 13. Nitra, 349–353.

SALAŠ, M. 2014: Nález bronzového nože od Buchlovic, okr. Uherské Hradiště. *Slovácko LV*, 193–201.

SALAŠ, M. 2018: Kovová depozita mladší doby bronzové z hradiska Réna u Ivančic. *Moravské zemské muzeum*. Brno.

SALAŠ, M. – JARŮŠKOVÁ, Z. 2017: Poznámky k současnému stavu fondu metalických depotů doby popelnicových polí v regionu Malé Hané. *Pravěk NŘ* 25, 121–138.

SNÁŠIL, R. 1972: Další slovanské sídliště u Osvětiman (okr. Uherské Hradiště). *Přehled výzkumů* 1971, 94–95.

ŠTROF, A. – STUHLÍK, S. 2004: Podolský hrob z Líšně, okr. Brno-venkov. In: Kazdová, E. – Měřínský, Z. – Šabatová, K. (eds.), *K počtě Vladimíru Podborskému*, Brno, 355–366.

TOČÍK, A. – PAULÍK, J. 1960: Výskum mohyly v Čake v rokoch 1950-51. *Slovenská archeológia* 8, 59–124.

VAŠKOVÝCH, M. 2008: Buchlovice (okr. Uherské Hradiště). *Přehled výzkumů* 49, 306–307.

VAŠKOVÝCH, M. 2009: Buchlovice (okr. Uherské Hradiště). *Přehled výzkumů* 50, 282–283.

VINSKI-GASPARINI, K. 1973: *Kultura polja sa žarama u sjevernoj Hrvatskoj*. Zadar.

ZELNITIUS, A. 1933: *Boršice u Buchlovic*. Sborník Velehradský 4, 32.

Vojenští hejtmani na hradě Starém Světlově a uplatňování pravidel moravského landfrýdu v letech pohusitského interregna

/ The Military Captains at Starý Světlov Castle and the Application of the Rules of the Moravian Landfriede in the Years of the Post-Hussite Interregnum

Dalibor Janiš

Abstract:

The study focuses on the issue of the activities of military captains and their combat (mercenary) companies in the period after the end of the Hussite wars on the example of the Moravian castle (Starý) Světlov. The castle was acquired by King Sigismund during the Hussite wars, and was later stopped by military captains. The study identified some of the holders of the castle (military captains) and their ties to the Kingdom of Hungary. The mechanisms of protection of land peace and security in the post-Hussite period and the role of castles in the application of the rules of the Moravian Landfrieden were pointed out.

Keywords:

Moravia, nobility, war, the Middle Ages, Landfriede

Problematika bojových družin v českých zemích byla důkladněji zpracována zejména pro předhusitské a husitské období, a to zejména zásluhou historika Františka Hoffmanna (1920–2015). Na základě analýzy popravčích a psaneckých zápisů vedených královským městem Jihlavou (které také edičně zpřístupnil) a o něco starší popravčí knihy pánů z Rožmberka se mu podařilo vykreslit obraz bojových a lapkovských družin, které působily zejména v široké oblasti pomezí Čech, Moravy a Rakous (HOFFMANN 1975; 1976; 1986; 1987; 1994; HOFFMANN /ed./ 2000; KALNÝ /ed./ 1993). Bojové družiny však dle svědectví dalších pramenů působily i v jiných částech Čech a Moravy, a jedná se tak o fenomén, který nebyl lokálně omezen a má své četné analogie také v pozdně středověké západní Evropě (RÖSENER 1982; KAUFMANN 1993; ZMORA 1997).

První husitská válka (1419–1434) s sebou přinesla velké množství bojovníků z řad neurozených mužů i nobility, kteří hledali své další uplatnění. Žoldněři z českých zemí byli často najímáni do zahraničí a významně se uplatnili v řadě vojenských konfliktů v různých částech Evropy, mimo jiné i v bojích proti Turkům (TRESP 2004). Vojenskému podnikání v roli hejtmanů či velitelů se věnovali také četní příslušníci nižší nobility, najdeme však mezi nimi i členy panského stavu (JUOK 2005; 2005a). Teritorium Čech a Moravy bylo také v pohusitském období, zejména v období interregna v letech 1439 až 1453, zmitáno řadou lokálních konfliktů, z nichž řada zasahovala i do okolních zemí, zejména Rakous a Uher (HOSÁK 1958; DŘÍMAL 1965; 1966). Vlastní vojenskou hotovostí tak disponovala řada příslušníků vyšší i nižší šlechty. Bojové družiny tvořené vlastními služebníky a poddanými doplňovali podle potřeby najímání žoldněři a v případě bohatších pánů i další šlechtické osoby z okruhu jejich klientely či spojenců. Vznikaly tak poměrně početné ozbrojené jednotky čítající až stovky jízdních a pěších bojovníků, které pro daného velitele (hejtmana) představovaly jistý vojensko-mocenský kapitál, který byl schopen uplatnit pro své vlastní mocenské a politické zájmy či je za úplatu (žold) poskytnout dalším osobám.

1. Nejstarší dějiny hradu Světlova

Vznik hradu Starého Světlova, jenž leží ve střední části Vizovické vrchoviny, je spojen s působením významného českomoravského panského rodu pánů ze Šternberka (JANIŠ – VRLA 2018a; POKLUKA 2000). Starý Světlov, respektive Světlov (přívlastek Starý obdržel až v závěru své existence, kdy byl zbudován hrad Nový Světlov, který tak jeho název převzal) se poprvé připomíná v roce 1360, kdy jako zemskodesko-

vý statek náležel bratrům Alšíkovi a Vilémovi ze Šternberka. Kromě hradu Světlova (*Swietlaw castrum*) s příslušným panstvím (vesnicemi) patřily oběma bratrům také Čejkovice s tvrzí a příslušenstvím, hrad Zlín s městem a příslušnými vesnicemi a jako zástavu drželi také zeměpanský statek Uherský Ostroh (ZDO I, 36, č. 715; POKLUDA 1998, 173–175; 2012, 113).

Alšík a Vilém velmi pravděpodobně zdědili světlovské panství po svém otci Albertovi († po 1347), který je považován za zakladatele hradu Světlova. Není ale známo, jakým způsobem Albert dané území získal, a nelze také vyloučit možnost, že hrad měl ještě staršího možného zakladatele před Albertem. Sám Albert ze Šternberka se podle Světlova nikdy netituloval (POKLUDA 2000, 6; JANIŠ – VRLA 2018a, 238). Naopak oba jeho synové se střídavě titulovali podle Světlova a Zlína, a když si patrně počátkem 70. let 14. století statky rozdělili, tak se podle Světlova začal titulovat Alšík (zvaný též Albert), který jej získal. Zlín a Čejkovice připadly Vilémovi (POKLUDA 2000, 7; JANIŠ – VRLA 2018a, 238; CDM IX, 239–240, č. 319; ZDO I, 42, č. 854–855; 60, č. 11–12; 89, č. 2 atd.).

Alšík ze Šternberka zemřel koncem roku 1383 a zanechal po sobě jen dceru Elišku. Na základě starších dědických ujednání (tzv. spolek) přešlo světlovské panství na jeho bratra Viléma (ZDO I, 141, č. 344). Také Vilém záhy zemřel (krátce po roce 1389) a jeho statky přešly na jeho syna Alberta. Ke Světlovu se však i nadále vázala nevyřádaná práva Elišky ze Šternberka. Albert v roce 1392 odkázal hrad Světlov s panstvím vzdálenému příbuznému Štěpánovi s tím, že Eliška měla být opatřena věnem ve výši 500 hřiven grošů (CDM XII, 79–80, č. 94). Po Albertově smrti hrad Světlov přešel na zmíněného Štěpána, ten však záhy zemřel a někdy před rokem 1399 přešlo světlovské panství zcela na Elišku ze Šternberka (POKLUDA 2000, 11; JANIŠ – VRLA 2018a, 238). K panství v té době náležely vesnice Provodov, Řetečov, Pozlovice, Ludkovic, Luhačovice, Žilín, Kladná a dále několik vesnic ležících jižněji kolem Bojkovic (polovina Ústí, Bojkovice, Pitín, Hostětín, Záhorovice, Krhov a Komňa). Část vesnic ale drželi zástavní věřitelé (POKLUDA 2000, 12–14).

Eliška ze Šternberka se provdala za Voka z Kravař a z Jičina († 1406), kterého v roce 1399 vzala na spolek a pro případ smrti jej tak učinila svým dědicem – stále však zůstávala vlastníkem světlovského panství (ZDO I, 231, č. 921; POKLUDA 1998, 175–176; 2012, 119). V roce 1412 Eliška vzala na spolek svého příbuzného Jaroslava ze Šternberka a na Veselí, který po její smrti (kolem roku 1420) Světlov skutečně zdědil. Také Jaroslav se potýkal s nároky zástavních věřitelů (POKLUDA 2000, 14–15). V listopadu 1420 zahynul v bitvě pod Vyšehradem a jeho dědicem se stal nezletilý syn Zdeněk, jehož poručníkem byl Aleš Holický ze Šternberka (POKLUDA 1998, 180–181; 2000, 15).

2. Hrad Světlov jako opora moci Zikmunda Lucemburského

Na počátku 20. let 15. století získal hrad Světlov do svých rukou král Zikmund Lucemburský. Společně s hradem Veselí a příslušnými panstvími jej odkoupil od zmiňovaného Zdeňka ze Šternberka, zastoupeného jeho poručníkem Alešem Holickým. Kupní cena nebyla zaplacená patrně vůbec, neboť král Zikmund listinou vydanou 2. června 1423 pojistil oběma Šternberkům pohledávku ve výši 11960 kop grošů formou zástavy na zeměpanských statcích Křivoklát a Týřov (a patrně i nějakých dalších). Dlužná částka se výslovně týkala hradů Světlov a Veselí a ještě nějakých dalších, blíže neurčených pohledávek (AČ I, 522, č. 153; ZR, 171, č. 1234; POKLUDA 1998,

182). Zahrnovala také starší Zikmundův závazek vůči Aleši Holickému ve výši 3960 kop grošů, pojištěný na stejném královském majetku listinou z 5. září 1422 (AČ I, 522, č. 152; ZR, 125, č. 882). Celá pohledávka přešla později na Aleše Holického, kterému král Zikmund připsal listinou z 26. září 1425 „za hrad Světlov“ dalších 1500 kop grošů a pojistil je opět na stejných statcích (AČ I, 523, č. 154; ZR, 125, č. 880).

Zůstává otázkou, kdy přesně Zikmund Lucemburský hrad Světlov a Veselí získal. Zdeněk Pokluda soudí, že se tak stalo na začátku roku 1422, kdy Zikmund obléhal Uherský Ostroh a v dubnu téhož roku vydal několik listin právě ve Veselí (POKLUDA 1998, 182). S ohledem na další listiny (dále citované), které dokládají Zikmundovu držbu hradů na jihovýchodní Moravě, i výše uvedená zajištění pohledávek lze soudit, že oba hrady získal až na jaře roku 1423.

Od jara 1422 Zikmund jednal se svým zetěm, rakouským vévodou Albrechtem Habsburským o jeho podílu na správě Moravského markrabství. Podle dohody z 5. března 1423 měl Zikmund postoupit Albrechtovi vládu nad celým markrabstvím, ze kterého však měla být vydělena jihovýchodní část země, která měla zůstat pod Zikmundovou přímou správou (BRETHOLZ 1893, 345–346, č. XV; ELBEL 2013, 137–142). Toto teritorium mělo zahrnovat území Moravy jižně od toku řeky Hané, navazujícího úseku řeky Moravy a toku řeky Bečvy až k uherským a rakouským hranicím. Podle znění příslušné listiny byly na daném území v Zikmundových rukách města Uherské Hradiště a Uherský Brod a hrady Veselí, Hodonín, Bzenec, Buchlov, Střílky, Orlovice a Cimburk (některé však byly v rukou zástavních držitelů – králových straníků¹). Uvedená dohoda však nebyla realizována a vojenská situace na Moravě vedla k uzavření nové smlouvy s datem 1. října 1423, kterou Zikmund předal Moravské markrabství Albrechtovi jako léno (BRETHOLZ 1893, 345–346, č. XV; AKČ V, 191–193, č. 309–311; CDH X/6, 541–555, č. 226). Albrecht Habsburský se fakticky ujal vlády nad zemí v lednu následujícího roku (ELBEL 2013, 145–147). Zikmund si podle znění uvedené lenní listiny ponechal na Moravě jen dva hrady s příslušnými panstvími, a to Světlov a Brumov (*zwey sloz mit namen Brunnaw und Swietlow mit iren zugehorungen*).

Oba hrady, ležící na východě země při cestě do Uher, tak měly představovat protihusitské opěrné body pod přímou Zikmundovou kontrolou. Je otázkou, proč nebyl zeměpanský hrad Brumov uveden již v citované Zikmundově listině z března 1423 – král dokonce v říjnu 1421 na Brumově pobýval. Počátkem roku 1424 Zikmund zastavil Miroslavovi z Cimburka osm vesnic, které náležely k brumovskému panství. Koncem roku 1425 Zikmund na Brumově opět krátce pobýval (ZR, 122, č. 860; 124, č. 874; POKLUDA 1999, 19). Barokní dějepisec Tomáš Pešina ve svém díle uvádí, že k roku 1424 Brumov ovládal husitský pán Boček mladší z Kunštátu. Většina historiků tento údaj s opatrností přijímá (VÁLKA 2005, 72; PLAČEK – FUTÁK 2006, 361–362; POKLUDA 1999, 18–19). Hrad Brumov se ale před rokem 1425 skutečně dostal – patrně jen dočasně – do husitských rukou. Dokládá to znění listiny krále Zikmunda z dubna 1430, kterou přikázal zabavit majetky Benediktovi z Topolčianek, jenž zradou vydal husitům (*hereticorum hussitarum*) hrad Brumov (*castris nostri Brumo vocati in terra Moraviae*). Benedikt byl v témže roce popraven. S ohledem na jinou Zikmundovu listinu z dubna 1425 musel být Brumov vydán husitské straně již před tímto datem, což vcelku koresponduje s Pešinovým údajem o Bočkovi z Kunštátu (LYSÝ 2016, 126, 168; DF č. 276596; DL č. 43629). Benedikta patrně můžeme považovat za brumovského purkrabího (LYSÝ 2016, 168). Okolnosti znovuzískání hradu do Zikmundových rukou jsou nejasné a není

vyloučeno, že se na nich podílel Pankrác ze Sv. Mikuláše. K hradu Světlovu nejsou pro sledovanou dobu dochovány žádné zprávy.

Listinou vydanou 11. června 1426 v Rábu daroval král Zikmund své manželce Barboře Celské do doživotního držení hrady Světlov, Brumov a Pulčín (*donacione castrorum nostrorum Zwethlo ac Brumo et Pluczyna*).² Donaci o dva měsíce později, 10. srpna, znovu potvrdil a obnovil (AKČ V, 202–203, č. 327–328; NA, AČK, sg. 1519). Obdarování královny mělo širší kontext, neboť Zikmund Lucemburský Barboře již v roce 1424 daroval dvěma listinami rozsáhlé majetky v Uhrách – celkem sedm hradních panství, zvolenskou župu (komitát) a několik horních měst (později jí daroval ještě další statky, které koruně připadly konfiskací či odúmrtí). Patrně ve stejném roce Zikmund daroval Barboře také trenčínskou župu se sedmi hradními panstvími. Podle znění citovaných listin se uherský král tak snažil svoji manželku hmotně zajistit pro případ ovdovění (DVOŘÁKOVÁ 2013, 130–131). Nebyl to však zjevně jediný důvod, neboť rozsah donací výrazně převyšoval Barbořiny potřeby v případě ovdovění. Zikmund se patrně snažil svoji schopnou manželku zapojit do správy královských statků (v budoucnu by případly zpět koruně), jejichž výnos mohl případně pokrýt královny finanční potřeby (DVOŘÁKOVÁ 2013, 131–132). Barbora však zároveň byla ve 30. letech aktivně vtažena do obrany východní Moravy a severních Uher (Pováží) proti husitům (LYSÝ 2016, 64–65, 69).

Zikmundova listina z roku 1426 je prvním dokladem o existenci skalního hradu Pulčina, který byl součástí brumovského panství a představoval opěrný mocenský bod v jeho severní části. Pulčín byl patrně zbudován až počátkem 15. století, i když archeologické nálezy nevyklučují jeho starší existenci (JANIŠ – VRLA 2018, 213–214).



Obr. 1: Hrad Starý Světlov – dochovaný vnější líc parkánové hradby v západní části hradního jádra. | Foto D. Janiš, 2013.

3. Hrad Světlov v rukou vojenských hejtmanů

Okolnosti týkající se správy hradů Starého Světlova a Brumova kolem přelomu 20. a 30. let 15. století dokládá listina Barbory Celské z 14. února 1432 (DL č. 43907). Královna zastavila Pankrácovi ze Sv. Mikuláše hrady Vršatec a Budatín z titulu nezaplaceného platu (žoldu) ve výši 1972 zlatých, které mu dlužila za dobu, kdy byl purkrabím (v Uhrách byl používán termín kastelán) na hradě Brumově a hradě jménem Angalwar (*castrorum nostrorum Brwmow et Angalwar ... in terra Morauie*). Pod názvem posledně jmenovaného hradu (maď. angyal – anděl, vár – hrad) se nepochybně skrývá Starý Světlov, jak soudil již B. Varsík a po něm i Z. Pokluda (VARSIK 1965, 273; POKLUDA 1999, 16). Nabízela by se identifikace s hradem Sehradice (Engelsberk), ten však královně Barboře nepatřil a ve sledované době jej Pankrác neovládal. Zdá se tedy, že název Angalwar mohl být variantním názvem Světlova, jinými prameny ale nezachyceným (omyl v listině či jeho záměnu s Engelsberkem můžeme patrně vyloučit). Oba hrady, Světlov a Brumov, tak ve 30. letech představovaly oporu katolické strany na moravsko-uherském pomezí. Samotná Barbora v citované listině zmiňuje, že dlužná částka nezahrnovala jen odměnu za Pankrácovo správcovství obou hradů, ale i za jeho vojenskou pomoc v boji proti husitům (*contra perfidissimos hereticos hussitas*). Je pravděpodobné, jak již bylo zmíněno, že právě Pankrác dobyl zpět hrad Brumov (srov. LYSÝ 2016, 102–103). Spravoval jej patrně až do závěru 30. let 15. století, neboť v roce 1441 Brumov již drželi zástavou bratři Jan Balšán a Miroslav z Cimburka (POKLUDA 1999, 20).



Obr. 2: Kresba pečeti knížete Fridricha Ostrožského s rodovým erbovním znamením – stříbrné půlměsíce a hvězda na červeném štítě (archiv autora).

Osudy Starého Světlova ve 30. letech nejsou úplně jasné, hrad s panstvím však kopíroval osudy většiny zeměpanských statků na Moravě v té době – byl dán do zástavy. Z půhonů proti pozdějšímu zástavnímu držiteli Janovi ze Světlova z roku 1437 vyplývá, že zástavním držitelem byl dříve ruský kníže Fridrich Ostrožský. Šlo o půhon Hereše ze Švábenic o 150 zlatých a Heralta ze Sovince o 300 hřiven grošů – obě pohledávky vážly na světlovském panství a vznikly v době, kdy Světlov držel zmíněný Fridrich (LCS III/2, 457, č. 124; 496, č. 291).

Identita Fridricha Ostrožského, který se sám tituloval jako „z božie milosti knieže z Rus“ (CHALOUPECKÝ /ed./ 1937, 4. č. 3), je s ohledem na prameny a přetrvávající diskuze v literatuře poněkud nejasná (RANDIN 2007). Fridrich pocházel z rodu knížat, již se psala podle hradu a města Ostrogu ležícího dnes na západní Ukrajině na území Volyně, která se v polovině 14. století stala součástí Litevského velkoknížectví. Fridrich je v literatuře často mylně označován jako Feodor (Fedor), a je tak zaměňován s jiným, poněkud záhadným, Fedorem z Ostrohu. Stejně tak je ztotožňován s knížetem Fedorem Danilovičem, což byl patrně jeho otec (RANDIN 2007, 593–594). Zařazení Fridricha do genealogie knížat Ostrožských je na základě dosavadní literatury vzhledem k řadě nejasností poměrně obtížné. Lze se patrně přiklonit k řešení, že Fridrich byl čtvrtým synem zmíněného knížete Fedora († kol. 1410), jenž byl synem knížete Daniila Vasiljeviče († asi 1376). Fridrichovým (patrně mladším) bratrem a dědicem rodových statků byl Vasil Fedorovič († 1450). Důvody Fridrichova příchodu a působení v českých zemích také nejsou úplně zřejmé a souvisely snad s tím, že z nějaké příčiny pozbyl dědická práva k rodovým statkům (RANDIN 2007, 593–596; ANUSIK 2008, 133; КОПЦІК 2019; БЫКОБЬ 1915, 5–9).

Kníže Fridrich († po 1439) se do českých zemí dostal někdy v první polovině 20. let. V literatuře se většinou soudí, že se tak stalo v roce 1422 a přišel společně s knížetem Zikmundem Korybutem. Oba se nepochybně znali, ale prameny nijak nedokládají jejich bližší spolupráci, oba navíc patřili k odlišným husitským stranám – Korybut k pražanům, Fridrich k radikálům (RANDIN 2007, 597–598). Fridrich se nejprve připomíná jako vojenský velitel Českého Brodu a o něco později jako hejtman na jihovýchodní Moravě – v roce 1426 byl velitelem tábořské posádky v Břeclavi (RANDIN 2007, 598; ŠMAHEL 1996, 183, 202; VARSÍK 1965, 47–49; URBÁNEK 1940, 20–21; PLAČEK 2015, 25; JUROK 2006, 120).

Ještě na počátku roku 1428 se Fridrich účastnil vojenské výpravy husitů do Uher, záhy však přešel na Zikmundovu stranu a v listopadu 1429 neúspěšně zaútočil na husitskou posádku v Uherském Brodě. Přechod do protihusitského tábora mu přinesl jisté majetkové zisky, byť jen v podobě zástav. Patrně již v roce 1428 získal do své moci hrady a panství Veselí a Uherský Ostroh na jihovýchodní Moravě (LYSÝ 2016, 82; PLAČEK 2015, 25; BALETKA 2000, 57; JUROK 2006, 120; VARSÍK 1965, 48–49; RANDIN 2007, 600). Nezískal je však přímo od krále Zikmunda, ale zprostředkovaně od Stibora mladšího ze Stibořic. Tento významný uherský velmož získal v roce 1422 od Zikmunda do zástavy hrady a panství Veselí, Bzenec a Buchlov, později získal od Albrechta Habsburského také Uherský Ostroh a Hodonín (DVOŘÁKOVÁ 2013, 378–379). Podle Stiborovy závěti z roku 1431 držel Fridrich od Stibora Uherský Ostroh za jistých podmínek (tedy ne zástavou), zatímco Bzenec měl výslovně jako zástavu (ve vztahu ke králi vlastně jako podzástavu). Hrad a panství Veselí získal Fridrich do zástavy přímo od krále Zikmunda (WENZEL 1874, 193–194; ZR, 143, č. 1006; CHALOUPECKÝ /ed./

1937, 4, č. 3), přičemž není jasné, jakým způsobem byla vypořádána starší zástavní práva Stibora ze Stibořic (jeho zmiňovaná závěť již Veselí nezmiňuje). Oba hrady však ve Fridrichových rukou nezůstaly dlouho. Neklidný kníže měnil strany konfliktu a na jaře roku 1434 vedl vpád husitů do Uher – hlavním cílem byla patrně spíšská města. Fridrich tak patrně ještě v témže roce přišel o zástavu Veselí a o něco později také o Uherský Ostroh; okolnosti jsou ale nejasné (LYSÝ 2016, 119–122; PLÁČEK 2015, 25; BALETKA 2000, 58; RANDIN 2007, 600).

V kontextu výše uvedených zpráv lze předpokládat, že Fridrich Ostrožský získal Starý Světlov do zástavy někdy po roce 1432, kdy hrad ovládal ještě jako purkrabí královny Barbory Pankráč ze Sv. Mikuláše, a držel jej patrně do poloviny 30. let. Jak již bylo zmíněno, k roku 1437, kdy byl po řadě let obnoven chod moravského zemského soudu, se v několika pŕuhonech připomíná Jan ze Světlova. Ve všech zápisech vystupuje jako poháněná (tj. žalovaná) strana a pŕuhony souvisejí se staršími závazky váznuocími na světlovském panství. Kromě již zmiňovaných Hereše ze Švábenc a Heralta ze Sovince poháněl Jana ze Světlova také Arkleb z Nemočic o 200 hřiven grošů, paní Kunka z Michalovic o věnné právo vázané ke vsi Krhov (součást světlovského panství), Václav z Doloplaz o 150 kop grošů (LCS III/2, 433; 436–437; 440, č. 14; 446, č. 51; 451, č. 86; 518, č. 433). Jeden z pŕuhonů dokládá, že o světlovské panství se chtěl soudit jeho bývalý držitel Zdeněk ze Šternberka, který svůj nárok vyčísil na 2000



Obr. 3: Hrad Starý Světlov – východní úsek valu a příkopu kolem hradního jádra. Foto D. Janiš, 2013. |

hřiven grošů. Podobně poháněl Blažka z Borotína o panství Veselí a v případě obou panství argumentoval, že poháněná osoba „*mi drží mé dědictví*“ (LCS III/2, 517, č. 425–426). Zdeňkovy nároky se opíraly patrně o skutečnost, že král Zikmund za obě panství nezaplátil hotově, ale pohledávku zajistil, jak již bylo výše uvedeno, zástavou na jiných statcích. Navíc nezletilý Zdeněk v té době podléhal svému poručníkovi a na uvedené transakce tak měl jen nepřímý vliv. Zdeňkovi ze Šternberka (který se v pŕuhonech tituloval podle Veselí) se však jeho nároky nepodařilo prosadit, a to i vzhledem ke skutečnosti, že zemský soud znovu přerušil svoji činnost. Důležitá je v této souvislosti skutečnost, že Jan ze Světlova nebyl vlastníkem světlovského panství, ale pouhým zástavním držitelem, jak výslovně dokládají údaje v agendě o exekuci (svodu), který na ves Pitín vedl Václav z Doloplaz a na Krhov Kunka z Michalovic. Obě zmiňované vsi byly součástí světlovského panství (LCS III/2, 436–437).

Znění Zdeňkova pŕuhonu nepatrně poodhaluje pŕuvod Jana ze Světlova, jehož jiný predikát není znám. V pŕuhonu je označen jako „*Jarušův syn*“ (*poh. Jana Jarušova syna ze Světlova neb odkud se kolvěk pŕše*; LCS III/2, 517, č. 426). Identifikace obou osob je obtížná, neznáme žádnou písemnost, kterou by Jan ze Světlova vydal nebo alespoň pečetil. Starší literatura jej s opatrností ztotožňuje s Janem ze Sv. Mikuláše, který byl Pankráčovým bratrem (DŘÍMAL 1966, 90; POKLUDA 2000, 18). Tato identifikace však není možná, neboť jejich otec se jmenoval Matouš, nikoliv Jaruš či Jaroš (ULIČNÝ 2017, 66). V literatuře se objevují i jiné možné identifikace (URBÁNEK 1940, 31).

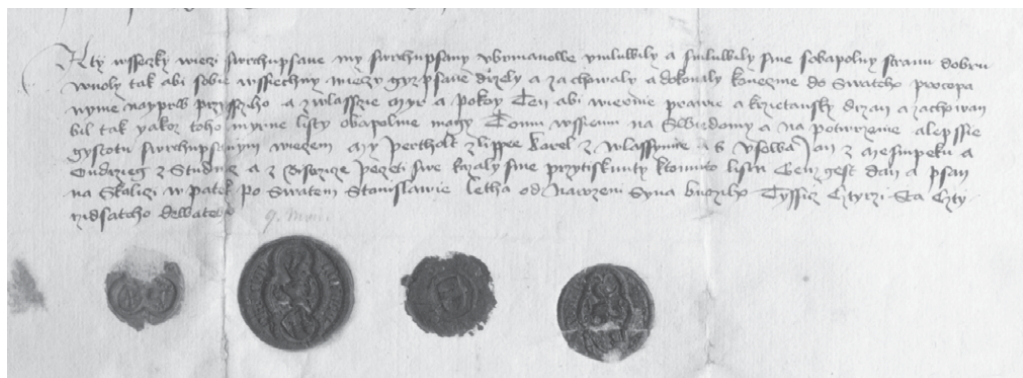
Jan ze Světlova se připomíná, pokud je známo, ještě v roce 1440. V srpnu téhož roku byla vyhotovena listina o vyřešení sporných záležitostí mezi českými a moravským stavy, které měly svůj pŕuvod v předchozích válečných letech (KAMENÍČEK /ed./ 1890, 258–261, č. 13; ŠANDERA 2011, 79; URBÁNEK 1940, 30–31). Z jednání vedeného prostřednictvím zvolených rozhodců (ubrmanů) však byly vyjmuty některé osoby, které se přes uzavřený landfrýd dopouštěly násilností v zemi a vedly drobnou válku. Jsou mezi nimi jmenovány i osoby spojené s východní Moravou, respektive uherským prostředím – Jan z Messenpecku a z Hluku, Vilém Puklice z Pozořic, Blažek z Veselí (z Borotína) a zmiňovaný Jan ze Světlova. Zatímco ostatní vojenské hejtmany lze velmi dobře ztotožnit, neboť se v písemných pramenech opakovaně připomínají, Jan ze Světlova se objevuje náhle a stejně rychle také z pramenů mizí. Podle souvislostí by snad mohl být totožný s Janem z Vrbna (Janem Vrbenským), který také představuje poněkud záhadnou postavu moravských a uherských dějin 30. let 15. století.

Jan z Vrbna velmi pravděpodobně náležel ke slezskému rodu, který se psal podle vesnice Wierzbna ležící u Svídnice a jehož počátky sahají do začátku 13. století (v 16. století se příslušníci rodu usadili na severní Moravě – Bruntálští z Vrbna). Jan z Vrbna byl nověji spojen s příslušníkem tohoto rodu Janem z Kępy (psal podle vesnice Kępa, něm. Kempa u Opole), jehož otec se ale jmenoval Nasiębor (KRUSZEWSKI 2018, 171, 180; PILNÁČEK, J. 1998, 1391–1393, č. 1952). Nasięborův bratr se jmenoval Jakusz (v pramenech zván i jako Jaruš), jenž měl stejnojmenného syna, dceru Markétu a patrně ještě další tři syny – Jindřicha (zván též Jan, Jeník), Stibora a Nasiębora (KRUSZEWSKI 2018, 172, 181). Zmiňovaný Jeník (*Heinczko de Campa*) společně s bratry přijal v roce 1413 léno olomouckého biskupství Studnice u Osoblahy (BLGB I, 33, č. 93). Je tedy pravděpodobné, že Jana ze Světlova (a potažmo Jana z Vrbna) můžeme snad ztotožnit (i s ohledem na jméno otce) s tímto Jeníkem (Janem) či jej alespoň rámcově přiřadit k tomuto rodu. Samostatnou otázkou zůstává používání,

respektive střídání predikátu, což ale nebylo neobvyklé – zisk Světlova jako významné majetkové entity jednoduše nahradil starší predikát (predikáty).

Jan z Vrbna patřil do okruhu klientely uherského velmože Stibora mladšího ze Stibořic, který jej zmiňuje ve své závěti z roku 1431 jako držitele panství Hodonín. Stibor získal Hodonín od Albrechta Habsburského jako zástavu a v blíže neznámé době jej předal do rukou Jana z Vrbna – ten jej ale nadržel formálně jako zástavu (*castrum Hodonyn in Moravia, quod a nobis tenet Wrbenki, eciam non est obligatum in aliquo*), ale spíše jako Stiborův správce – purkrabí či hejtman (DVOŘÁKOVÁ 2013, 379; WENZEL 1874, 194; LYSÝ 2016, 82; PLAČEK A KOL. 2008, 102–103). Ještě v téže roce však mezi Janem a Stiborem vypuklo hluboké nepřátelství, které nepochybně souviselo s Janovým příklonem k husitské straně. Jan z Vrbna, seděním na Hodoníně, si stěžoval bratislavské městské radě, že mu neodpověděla na jeho žádost o pomoc ve věci jeho sporu se Stiborem mladším a jeho služebníkem, kastelánem Plaveckého hradu, Konrádem Schellendorfem; navíc oloupili jeho posly. Jan proto tzv. odpověděl nepřátelství Bratislavě i celému Uherskému království (LOSERTH 1918, 65, č. 41; AMB-MMB, inv. č. 1220; PLAČEK A KOL. 2008, 102). Stibor ze Stibořic se 14. dubna 1432 obrátil na členy posádky (bojové družiny) na Hodoníně (pravděpodobně své bývalé služebníky), jmenovitě na Jana z Opatovic a Dlouhé Vsi a Stiborka z Pecky (zřejmě vojenští hejtmani) s tím, aby nepodporovali Jana z Vrbna, který se proti Stiborovi postavil, zradil jej a lstí jej připravil o hrad Hodonín (CHALOUPECKÝ /ed./ 1937, 6–7, č. 5; DVOŘÁKOVÁ 2013, 337).

Jan z Vrbna se stal jedním z husitských hejtmánů, který působil na moravsko-uherském pomezí. V roce 1432 Jan zaútočil na město Skalici a obsadil je svojí (pravděpodobně hodonínskou) bojovou družinou. Jeho spojenec, husitský hejtman Blažek z Borotína, záhy lstí obsadil za pomoci moravských husitů také opevněné město Trnavu. V roce 1434 probíhaly v oblasti kolem Skalice a Trnavy vojenské střety. Král Zikmund však obě města získal až v následujícím roce, a to na základě jednání a zaplacení výkupného, nikoliv vojenskou silou (VARSIK 1965, 89–90, 136–140; LYSÝ 2016, 122–123, 125, 131; URBÁNEK 1940, 24–26; PLAČEK A KOL. 2008, 103; JUROK 2006, 213). Jan z Vrbna pravděpodobně nadále držel Hodonín, který však neznámým způsobem přešel patrně v roce 1436 na dalšího obávaného válečníka a vojenského hejtmana Čeňka z Mošnova (král Albrecht mu v roce 1437 zástavu potvrdil). Většina autorů



Obr. 4: Dohoda o postoupení hradu Starého Světlova z 9. května 1449 – detail závěru textu a pětistěžené pečetě čtyř rozhodců. Zdroj: Moravský zemský archiv v Brně, fond A 1 – Stavovské listiny, sg. 347.

soudí, že Jan z Vrbna někdy po roce 1436 zemřel, což se zřejmě nezakládá na pravdě (PLAČEK A KOL. 2008, 104, 106; JUROK 2006, 213).

V roce 1434 zemřel Stibor mladší ze Stibořic a jako svoji hlavní dědičku ustanovil svoji jedinou dceru Kateřinu. O dědictví se však ucházel i Stiborův bratranec Mikuláš, zvaný Nikolajko, který do té doby žil v Polsku, odkud jejich rod pocházel. O dědictví však usiloval i sám uherský král Zikmund a královská rada proto ve vykonstruovaném procesu obvinila Mikuláše i jeho již nežijícího otce z nevěry vůči panovníkovi a jeho dědické nároky odmítla (DVOŘÁKOVÁ 2013, 388–390, 404–405). Mikuláš ze Stibořic se proto rozhodl zmocnit se svého dědictví silou a spojil se s nepřáteli krále, tedy s husitskou stranou (se kterou ale patrně spolupracoval již dříve – viz LYSÝ 2016, 167). Jeho blízkým spojencem se stal Jan z Vrbna ovládající Skalici, s pomocí jehož vojska Mikuláš ovládl některé bývalé Stiborovy statky na hranicích Uherského království včetně dvou jeho hradů (někteří historikové je ztotožňují s Buchlovem a Uherským Ostrohem). S pomocí Vrbenského a dalších spojenců z husitské strany (Blažek z Borotína) se Mikuláš pokusil také o dobytí hradu Holíč (DVOŘÁKOVÁ 2013, 404–405; VARSÍK 1965, 128–129, 138–139; LYSÝ 2016, 119, 132). Mikulášova pozice na moravsko-uherském pomezí byla patrně dočasně oslabena po odchodu husitských posádek, o několik let později, v roce 1439, se Mikuláš objevuje po boku svých příbuzných při polském vpádu do Uher. Podařilo se mu získat hrady Hříčov a Lietava a odmítal se podrobit uherskému králi Albrechtovi. Po Albrechtově předčasné smrti však Mikuláš ze Stibořic udržoval dobré vztahy s královnou-vdovou Alžbětou (DVOŘÁKOVÁ 2013, 405).

S výše uvedenými událostmi pak lze spojit dva listy z května roku 1439. V prvním z nich s datem 29. května informuje Jan z Kluxu, purkrabí na hradě Holíč, bratislavskou městskou radu, že „nepřátelé ze Světlova, vojenská družina pana Mikuláše“ (*dii vinde von Swetlow, herrn Mikolaen gesinde*) byli 27. května ve Skalici, pobrali dobytek ve 13 vesnicích náležejících k holíčskému panství a čítají asi 300 koní, tj. jízdních vojáků (AMB-MMB, inv. č. 1618; LOSERTH 1918, 67, č. 58; VARSÍK 1965, 76). Informace tak spadá do doby, kdy měl hrad Světlov držet Jan ze Světlova (1437, 1440), který by tak skutečně mohl být identický s Janem z Vrbna. Světlov tak mohl získat po ztrátě Hodonína od Fridricha Ostrožského. Hrad Světlov současně patrně využíval i jeho spojenec Mikuláš ze Stibořic, který je velmi pravděpodobně totožný s oním „panem Mikulášem“.³

List obsahuje také důležitou zmínku o tom, že uvedení „nepřátelé ze Světlova“ udržují mír s Pankrácem ze Sv. Mikuláše (*haben frede mit Pankraczen*), se kterým tak světlovskou bojovou družinu nelze pro tuto dobu spojit (Pankrác hrad získal až později). Světlovští podle listu leží na senickém panství patřícím Pankrácovi a na jedné louce pod jeho hradem Branč konají každodenní trhy se zbožím, které naloupili v Rakousích a Uhrách. List holíčského purkrabího obsahuje ještě zmínky o akcích dalších vojenských hejtmanů – Vilém Puklice z Pozořic měl disponovat 400 jezdců a společně s knížetem Fridrichem Ostrožským prý plánoval obsazení Uherského Brodu (k událostem viz JUROK 2006, 225–226; RANDIN 2007, 604). Jan z Messenpecku a Vilém Puklice z Pozořic ještě v témže roce (1439) Uherský Brod skutečně obsadili (k tomu URBÁNEK 1940, 29–30).

V druhém listu Jana z Kluxu vydaném jen o pár dní později, 31. května 1439, informuje trnavská města rada Bratislavské, že Světlovští v počtu 700 jízdních a pěších se pohybují v okolí Holíče a Skalice (LOSERTH 1918, 67, č. 59; VARSÍK 1965, 76; UR-

BÁNEK 1940, 31–32). Město Bratislava obdrželo v dané době více takových zpráv o vojenských akcích na moravsko-uherském pomezí. Vpády na holičské panství, které držel bývalý Zikmundův kancléř Kašpar Šlik, měly souviset kromě jiného s pohledávkami vojenských hejtmanů za nevyplacený žold (VARSIK 1965, 76; LOSERTH 1918, 68, č. 60–64). Na vpádech do Uher se v roce 1439 podíleli i Reinprecht z Eberstorfu, držitel Uherského Ostrohu, a Smil z Moravan a Milotic. Právě Smil, který byl husitským vojenským hejtmanem, měl k Janu Vrbenskému úzké vazby. Podle dvou pozdějších půhonů Oldřicha Štose z Branic proti Mikulášovi a Zbyňkovi z Moravan z roku 1446 si Smil (v té době již nebožtík) vypůjčil „*pušek, prachu, šípuov i jiných věcí u Vrbenského*“, které však nebyly vráceny a Oldřich ve věci vystupoval jako ručitel (LCS III/2, 536, č. 543; 567–568, č. 754; URBÁNEK 1940, 32).

Podrobnosti k působení bojové družiny na Světlově nejsou známy. Výše uvedené zprávy ukazují, že hrad se stal základnou skutečně početné skupiny ozbrojenců, téměř malého vojska složeného patrně především ze žoldnéřů, jejichž velké množství v prostoru střední Evropy „vyprodukovala“ první husitská válka a následné konflikty (srov. TRESP 2004). Řada vojenských hejtmanů disponujících podobnými ozbrojenými družinami (čítajících až stovky ozbrojenců, jízdních i peších) se zejména v pohusitském období nechávala najímat jednotlivými stranami a vojenské řemeslo tak bylo způsobem jejich „podnikání“ (RÖSENER 1982).

Přítomnost početné bojové družiny na Světlově se patrně projevila v (dnes špatně čitelných) úpravách předhradí, tak aby celý hradní areál byl schopen alespoň dočasně pojmout větší množství osob, koní a nezbytných zásob. Západně a jihozápadně od hradního jádra jsou patrné úpravy svažitého terénu do terasy se zbytky valového opevnění (místa zdvojeného). Předsunutý tábor se mohl nacházet i na přilehlém vrchu Brdo, jehož hřeben byl také přehrazen valovým tělesem. Z tohoto prostoru pocházejí středověké železné předměty, takže místo bylo ve středověku nepochybně využíváno; stáří fortifikace může být už pravdě s tím, že byla využita (obnovena) i později ve středověku (VRLA 2003, 101, 105–106).

Jak dlouho hrad držel Jan ze Světlova, není jasné. Ještě v roce 1448 po obnově chodu zemského soudu byly podány dva půhony, které se týkaly ručitelských závazků za zmíněného Jana (LCS III/2, 703, č. 1395; 704–705, č. 1400). Části panství byly v rukou dalších zástavních držitelů – například Bojkovice držel jistý Ondřej Slavický, který se podle nich také psal a získal je do zástavy patrně od samotného Jana (LCS III/2, 602, č. 965).

Zástavní práva ke Světlovu přešla patrně na samém začátku 40. let na dalšího vojenského hejtmana, již zmiňovaného Čenka z Mošnova, který je později postoupil na Pankráce ze Sv. Mikuláše – níže zmíněná listina z roku 1449 dokládá, že Pankrác měl „*list na Swietlow ... ode pana Czenka Mossuowa*“ (CHALOUPECKÝ /ed./ 1937, 35, č. 31; POKLUDA 2000, 18).

Zůstává otázkou, jak dlouho Čeněk z Mošnova Světlov držel a kdy jej získal Pankrác. Existence citovaného listu dokládá, že se tak stalo nenásilnou cestou – ze 40. let najdeme na Moravě řadu jiných příkladů, kdy vojenští hejtmani postupovali jednotlivé hrady za úplatu. Samotný Čeněk se potýkal s četnými dluhy (DŘÍMAL 1965, 140–143; POKLUDA 1993, 158). Je možné, že k převodu došlo až po tažení zemské hotovosti proti Skalici v roce 1445. Časově první doklad o držbě hradu Světlova pochází až z roku 1447, kdy Pankráce ze Sv. Mikuláše „*seděním na Branči z Světlova*“

poháněl Zdeněk ze Šternberka, který se tak znovu soudní cestou domáhal světlovského panství (*že mi drží dědictví mé hrad Světlov s jeho příslušenstvím*). Přestože byl Zdeněk ve sporu patrně úspěšný – Pankrác se k soudu nedostavil – svůj nárok ale nebyl schopen fakticky prosadit (LCS III/2, 668, č. 1274; 686). V roce 1449 došlo k jednání s Pankrácem, jak je uvedeno níže, a Světlov se dostal do rukou stavů. Nároky Zdeňka ze Šternberka již později nebyly zmiňovány.

4. Pankrác ze Sv. Mikuláše a snahy moravských stavů o zemský mír

Popis rozsahu Pankrácových⁴ vojenských a politických aktivit přesahuje rámec této studie. Zpočátku své kariéry působil, jak již bylo zmíněno, ve službách krále Zikmunda a jeho manželky Barbory jako významný protihusitský hejtman (nejstarší doklad představuje výše citovaná listina z roku 1432). Zpočátku také stál na straně královny-vdovy Alžběty, ale po roce 1440 se přiklonil k polskému a nově také uherskému králi Vladislavovi III. Jagellonskému. Po jeho smrti v bitvě u Varny v roce 1444 pokračoval zápas o uherskou korunu. Uherští stavové nakonec uznali nároky Ladislava Pohrobka a v květnu 1445 uherský sněm ustanovil sedm kapitánů (hejtmanů), kteří měli spravovat jednotlivá teritoria Uherského království. Pro jejich neshody však sněm o rok později jmenoval gubernátorem Jana Hunyadiho a později ztratili svoji moc i uvedení kapitáni (jedním z nich byl i Pankrác).

Pankrác se záhy dostal do úzkých kontaktů s Janem Hunyadim, na jehož straně se ve druhé polovině 40. let vojensky angažoval zejména proti Janu Jiskrovi, hlavnímu stoupenci královny Alžběty a jejího syna. Mezi soupeřícími stranami byla opakovaně uzavírána příměří, vzápětí ale porušovaná. V květnu 1449 uzavřel Jan Jiskra se svými spojenci s Pankrácem a jeho služebníky „věčný mír“, i ten byl záhy z Pankrácovy strany porušen. Pankrác později respektoval nástup Ladislava Pohrobka, dostal se však do konfliktu i se svým bývalým spojencem Hunyadim, který jej v roce 1454 na krátko uvěznil. Později patřil také k podporovatelům a straníkům krále Matyáše Korvína. Pankrác ze Sv. Mikuláše zemřel koncem 60. let 15. století (ULIČNÝ 2016, 69–79; SASINEK 1872; 1874; URBÁNEK 1940, 40–45; PAPAJÍK 2011, 187; CHALOUPECKÝ /ed./ 1937, 32–34, č. 30).

Pankrác ze Sv. Mikuláše svými vojenskými aktivitami opakovaně porušoval mír a bezpečnost nejen v západních Uhrách, ale ohrožoval i jihovýchodní Moravu a přilehlé Rakousy (HOSÁK 1958, 171–179; SCHALK 1919, 73–85; URBÁNEK 1940, 40–45). Ovládal řadu hradů nejen v Uhrách, ale také na Moravě a v Rakousích. Jeho základnami na pomezí těchto tří zemí byly hrady Branč a Holíč a město Skalica. V blízkosti Dunaje nechal vybudovat také jistá opevnění, jakési bašty či opevněné tábory, které představovaly oporu pro jeho vpády zejména do Dolních Rakous (SCHALK 1919, 73–74).

Na Moravě Pankrác držel Starý Světlov a také sousední hrad Sehradice (Engelsberg), který byl součástí lenního statku olomouckého biskupství a jenž v předchozím období drželi páni z Cimburka. Sehradice získal za bližší neznámých okolností Pankrácův hejtman Petr Nebojsa. Ten se uvádí mezi účastníky moravského landfrýdu uzavřeného 28. ledna 1440 v Brně (*Petr Nebojsě z Sehradice*), k formálnímu převodu léna a složení lenního slibu došlo následně na začátku února taktéž v Brně, kde lenní pán, biskup Pavel z Miličína, ještě pobýval (KAMENÍČEK /ed./ 1890, 256, č. 12; BLGB I, 48, č. 142). Nebojsa byl v roce 1444 společně s Pankrácem na čas uvězněn, neboť uherský sněm prohlásil Pankráce za zemského škůdce (POKLUDA 2000, 18; 2002,

17; HOSÁK 1958, 172–173; ULIČNÝ 2016, 70; SASINEK 1872, 6). Pankrác poté ovládal oba hrady, Světlov i Sehradice, a představovaly tak důležité základny jeho bojových (žoldněřských) družin. Hrady nepochybně využíval i Pankrácův bratr Jan, který se v půhonných knihách připomíná jako spojenec Jana Čecha z Bučovic a Jana st. (Jandy) z Moravan a Ostroha, se kterými působil škody „v mírné zemi“ (LCS III/1, 403–404, č. 461; LCS IV/1, 37, č. 219; 160, č. 809). K jejich spojencům patřil zejména hejtman Čeněk z Mošnova a kromě Jana st. i další členové rodu z Moravan (DŘÍMAL 1966, 90–91).

Pankrác ze Sv. Mikuláše ovšem nebyl pouhým „loupeživým rytířem“ (*Raubritter*), jak je někdy popisován zejména ve starší regionální literatuře. Jak již bylo zmíněno, patřil mezi elitu uherské šlechty a hrál důležitou roli v zásadních politických událostech 40. a 50. let 15. století. Přestože lze sledovat jeho zapojení do příslušných politických a mocenských bloků, jeho působení bylo do jisté míry „nezávislé“ a vojenskou mocí či peněží sledoval své soukromé zájmy. Můžeme jej tak označit za skutečného kondotiéra s politickými ambicemi. Podobně jako další vojenští hejtmani i on svojí činností porušoval velkou měrou mír a bezpečnost na uhersko-rakousko-moravském pomezí. Jeho nepřilíš lichotivý obraz podávají i někteří soudobí kronikáři, jako například Thomas Ebendorfer či Jan Długosz.

Pro území Moravského markrabství platila v otázce zemského míru a bezpečnosti pravidla shrnutá v landfrýdu, sjednaného mezi moravskými stavy v lednu 1440 v Brně (KAMENÍČEK, F. /ed./ 1890, 256–258, č. 12; JANIŠ 2010). Stavy mezi sebou uzavřeli „jednotu“, tedy závazek vzájemné pomoci a ochrany míru až do přijetí nového panovníka – „slíbili jsme sobě tu jednotu držeti a zachovati ctně, věrně a křesťansky, tak abychom hrdly i statky svými jednali a skutečně pomáhali pokojiti země tejto, tak aby každý na svém dosti měl až do přijetí pána budúcieho“ (KAMENÍČEK, F. /ed./ 1890, 257). Tento landfrýd, uzavřený pro dobu interregna, tak neobsahoval konkrétní ustanovení směřující k úpravě míru a bezpečnosti v zemi. Je však nepochybné, že i pro tuto dobu platila v zásadě pravidla, jaká byla obsažena ve „standardním“ landfrýdu, jehož členem byl i zeměpán. Poslední takový landfrýd byl uzavřen v září 1434 s markrabětem Albrechtem (KAMENÍČEK, F. /ed./ 1890, 250–254, č. 6). Všechny spory měly být řešeny podle práva před zemským soudem a podobně i spory zasahující mimo zemi měly být vzneseny na zeměpána a stavy. Za „bezprávnika“ a „zhůbce zemského“ měl být považován každý, kdo by „překážel a které války činil nebo kterú mocí v zemi jímal nebo bral nebo čeho bezprávně dobyl a nechtěl na právé dosti míeti“. Zákaz loupeží a krádeží na teritoriu Moravy se pojil i se zákazem obchodování s kradenými věcmi, které musely být vráceny původnímu vlastníkovi. V landfrýdních policejních ustanoveních hrají důležitou roli opevněná sídla – hrady, tvrze a města. Vlastníci těchto sídel na nich nesměli přechovávat ani nijak umožňovat pobyt osobám, které nebyly u nikoho ve službě a škodily zemi. Vážný postih hrozil také v případech, kdy zejména hrady a tvrze byly sídlem loupeživých skupin (družin) – v praxi často se souhlasem jejich držitelů z řad šlechty. V případě, že se někdo jakkoliv lstí či násilím zmocnil cizího hradu, tvrze či města, měla takové sídlo dobýt zemská hotovost a mělo být vráceno právoplatnému vlastníkovi. Stejný postup platil pokud někdo ze svého sídla škodil zemi a dopouštěl se loupeží: „A také lúpil-li by kto z svého hradu, města nebo tvrze anebo lúpežníkóv přechovával ... a páni ... mají přiléci ihned bez dlení k tomu hradu, městu neb tvrzi nebo svú moc poslati...“ (KAMENÍČEK,

F. /ed./ 1890, 252–253). Pochopitelně vedle dobývání hradu zemskou hotovostí se nabízel možnost jednání a odstoupení (odprodej) hradu nenásilnou cestou. I tento postup nebyl neobvyklý, jak bude ještě zmíněno.

Mezi účastníky landfrýdu z roku 1440 se uvádí, jak již bylo uvedeno, Petr Nebojse ze Sehradic, Pankráčov hejtman. Sám Pankrác v landfrýdu uveden není, neboť v té době Světlov držel patrně ještě Jan ze Světlova, který však v landfrýdu nefiguruje (mezi členy landfrýdu vystupuje pozdější držitel hradu Čeněk z Mošnova – bez dalšího predikátu).

Uzavřený landfrýd (či „jednota“) z počátku roku 1440, který měl formálně platit až do přijetí nového panovníka, a dohoda s českými stavy z téhož roku zajistily, že na území Moravy neprobíhaly ve 40. letech nějaká větší vojenská střetnutí, ale spíše jen menší konflikty spojené s drobným napadáním a přepady vedené částí nepokojné šlechty zejména z řad vojenských hejtmanů. Zatímco situace na moravsko-českém pomezí byla poměrně klidná, jinak tomu bylo na moravsko-rakouském a zejména moravsko-uherském pomezí, neboť v Uhrách probíhaly opakované boje související se zápasem o uherskou korunu i dominanci jednotlivých rodů a uskupení nad jednotlivými částmi Uherského království. Sled jednotlivých dílčích událostí je až nepřehledný, neboť jednotliví soupeřící aktéři často uzavírali příměří či dokonce spojenectví, aby je záhy porušili a vstupovali do nových lokálních konfliktů (DŘÍMAL 1965, 133–152).

Na počátku 40. let 15. století uskutečnili moravští stavové několik vojenských akcí (často jen v podobě nátlaku svolanou zemskou hotovostí) proti vojenským hejtmanům na východní a jihovýchodní Moravě. Pankrác ze Svatého Mikuláše působil obtíže na moravsko-uherském pomezí již v první polovině 40. let. Moravští stavové o postupu proti Pankrácovi a dalším hejtmanům jednali už v závěru roku 1443. Proti uherským útočníkům ohrožujícím rakousko-uherské pomezí zakročil v roce 1445 také Fridrich III. a s pomocí rakouských oddílů oblehla moravská zemská hotovost v čele s Pertoldem z Lipé hrad a město Skalici, odkud Pankrác a jeho lidé „činili lúpeže“ (SLČ, 128; DŘÍMAL 1965, 142; URBÁNEK 1918, 73; PAPAŽÍK 2011, 180–181).

Jihovýchodní a východní Morava představovala prostor úzce spojený s uherským prostředím. Řadu hradů zde ovládali vojenští hejtmané, kteří působili neklid v zemi či přímo svojí činností ohrožovali vnitřní bezpečnost. Řada násilných akcí se pak odehrávala v širším prostoru moravsko-rakousko-uherského pomezí. Sám Pankrác ze Sv. Mikuláše disponoval poměrně početnou družinou, ve které figurovala řada žoldnéřů – nižších šlechticů z Čech a Moravy – jak dokládá znění jeho tzv. odpovědného listu z 16. května 1448, kterým vyhlásil nepřátelství rakouské zemi (CHALOUPECKÝ /ed./ 1937, 27–28, č. 26). V polovině roku 1448 se na vojenský zásah proti Pankrácovi chystal Fridrich III., který s ním nakonec v srpnu 1448 uzavřel smlouvu (KOLLAR, A. F. /ed./ 1762, 1324–1325, č. 139; 1351–1358, č. 142; RYNEŠOVÁ /ed./ 1937, 334–335, č. 477; 340–341, č. 484). Také moravští stavové vyslali na jaře roku 1448 zemskou hotovost, aby zasáhla na jihovýchodě proti některým opevněným sídlům, jež byla v rukou loupeživých hejtmanů. Zemská hotovost oblehla Milotice a Uherský Ostroh, které patřily pánům z Moravan. Také oni náleželi, jak již bylo zmíněno, do skupiny hejtmanů spolupracujících krom jiných také s Pankrácem ze Sv. Mikuláše a jeho bratrem Janem. Tvrz Milotice byla dobyta, v případě Uherského Ostroha tomu tak patrně nebylo. Výprava zemské hotovosti směřovala také proti Hodonínu, který byl v rukou Čeňka

z Mošnova a jeho synů; Čeněk se ale rozhodl v odporu nepokračovat a stavům se podrobil (CHALOUPECKÝ /ed./ 1937, 29, č. 26; 156, č. 189; DRÍMAL 1965, 93–94; PLAČEK 2001, 387; POKLUDA 1993, 158; PLAČEK A KOL. 2008, 108; PAPAJÍK 2011, 184–185).

Výprava moravské zemské hotovosti směřovala zřejmě také proti hradům, které byly v rukou Pankráce ze Sv. Mikuláše – Světlova a Sehradícím. Také v tomto případě bylo zvoleno jednání; zdá se, že Pankrác (jako ostatně mnohokrát předtím i potom) ustoupil zjevné vojenské převaze a dal přednost dohodě. Ta byla uzavřena čtyřmi rozhodci jmenovanými z obou stran – Pertold z Lipé, nejvyšší maršálek Království českého, Karel z Vlašimi a Úsova, Jan z Messenpecku a Ondřej ze Studnic a Bystřice. Dohoda byla zlistiněna ve Skalici 9. května 1449 a na jejím základě stavy odkoupily od Pankráce hrady Světlov a Sehradice za částku 4200 zlatých. Smlouva upravovala finanční závazky (způsob a termíny plateb) a podmínky postoupení obou hradů do rukou Mikuláše z Vojslavic a z Veselí a Mikuláše Bystřice z Ojnic a Milonic, kteří je měli po vyplacení celé částky Pankrácovi (mělo se tak stát do 4. července) z pověření stavů postoupit novým vlastníkům (ti v tu chvíli patrně ještě nebyli známi). Pankrác byl stavům povinen vydat zástavní „*list na Swietlow*“, který měl od Čenka z Mošnova. Smířčí dohoda řešila také některé další konflikty a škody, které se týkaly Pankrácovy činnosti na moravském pomezí (CHALOUPECKÝ /ed./ 1937, 34–36, č. 31; URBÁNEK 1940, 49–51).

Okolnosti výkupu hradů Světlova a Sehradice objasňuje také navazující listina (vlastně trhová smlouva) vydaná o několik dní později 15. května 1449 „*na poli před Miloticemi*“, tedy v polním táboře před obléhanými Miloticemi, kam se jednání ze Skalice po několika dnech přesunulo. Zemský hejtmán Jan Tovačovský z Cimburka společně s dalšími přítomnými pány vyznává, že „*vzhledše a znamenavše mnohé a rozličné záhuby, kteréž jsou se zemi tejto od mnohých let dály z hradův z Světlova a z Sehradice,*“ stavy odkoupily od Pankráce ze Sv. Mikuláše oba hrady. Hrad Světlov s městečkem Bojkovicemi, vesnicemi Provodovem, Krhovem, Piťínem, Hostětínem, Luhačovicemi, Ludkovicemi, Pozlovcemi, Řetechovem, Opatovicemi, Kladnou, Žilínem, podílem v Přečkovicích a dalším příslušenstvím byl prodán Burianovi z Vlčnova a jeho příbuznému Zichovi z Lipiny za stejnou částku, za jakou byly oba hrady odkoupeny od Pankráce, tj. 4200 zlatých. Součástí prodeje byl i hrad Sehradice se sedmi vesnicemi – toto zboží však výslovně zůstávalo lénem olomouckého biskupství. V roli „*věrných ruk*“, tedy ručitelů, vystupují v trhové smlouvě Jindřich Mirek z Chlumu a zmiňovaný Mikuláš Bystřice z Ojnic (ZDO II, 29–31, č. 212). Listina byla vložena do zemských desek až v roce 1481 v souvislosti se (už starším) přechodem vlastnictví ke Světlovu na pány z Landštejna (ZDO II, 31, č. 212; POKLUDA 2000, 25–26). Výkup obou hradů se fakticky týkal zástavního práva. Sehradice zůstaly nadále lénem, Světlov byl od 14. století zemskodeskovým majetkem (i když byl později v rukou krále), a proto pro jeho vklad do desek nebyla nutná alodifikace, jako tomu bylo u jiných (nedeskových) zeměpanských statků.

S prodejem Světlova a obsahem citované smlouvy z 9. května 1449 souvisí také listina Buriana z Vlčnova z 28. května 1449 vydaná ještě ve vojenském ležení před Miloticemi. Burian na sebe vzal závazek vyplatit za Pankráce 1 150 zlatých Petru Romanovi z Vítovic a Milotovi z Vidonína. Smlouva z 9. května totiž stanovila, že pohledávka Petra Romana má být stavy přednostně splacena z kupní ceny a příslušné dlužní úpisy mají být vráceny Pankrácovi (CHALOUPECKÝ /ed./ 1937, 35; POKLUDA 2000, 19).

Okamžikem výkupu přestal být hrad Světlov základnou bojových družin (žoldněřských oddílů), které pod velením vojenských hejtmanů ohrožovaly nejen jihovýchodní Moravu, ale i přilehlá území Uher a Rakous. Příklad Starého Světlova také ukazuje jeden ze způsobů eliminace podobných nežádoucích vojenských aktivit, které měly fakticky i právně charakter deliktů (lupičství, žhářství apod.). Ze 40. a 50. let 15. století jsou z moravského prostředí známy i jiné příklady, kdy byly hrady, ze kterých byla ohrožována zemská bezpečnost, stavy vyplaceny a v některých případech byly hned i úmyslně pobořeny. V roce 1440 stavy vykoupily za přesně sjednaných podmínek od Jana z Brezan hrad Skály, který byl následně rozbořen. Dochované písemnosti ukazují, jakým způsobem byl výkup financován (DŘÍMAL 1965, 136–137; PLAČEK 2001, 570). Podobně v roce 1442 byl moravskými stavy vykoupen hrad Levnov, který byl základnou loupeživé družiny Rakušanů, a následně byl pobořen. Stejný osud měl potkat také hrad Jevišovice (tzv. Starý zámek), který ale nakonec zůstal zachován podobně jako Světlov. V roce 1442 byly také pobořeny hradby města Pohofelic, které bylo základnou rakouských hejtmanů ve službách Fridricha III. (DŘÍMAL 1965, 148–149; PLAČEK 2001, 282, 348). Z pozdějších dokladů můžeme zmínit výkup biskupského hradu (Nového) Šaumburka, který drželi v zástavě vladykové z Bítova. Sídlo bylo za 650 hřiven grošů vykoupeno v roce 1451 zemským hejtmanem Janem Tovačovským z Cimburka a následně na jeho příkaz zbořeno, aby bylo zabráněno jeho dalšímu využití jako základny pro loupežnou činnost (JANIŠ 2019).⁵

Hrad Starý Světlov představuje příklad opevněného sídla, které bylo původně zbudováno jako centrum jednoho z dominií v rukou moravských Šternberků. V době první husitské války a následně v době interregna se stal nejprve jedním z opěrných bodů moci Zikmunda Lucemburského na jihovýchodní Moravě a později sídlem vojenských hejtmanů a jejich bojových (žoldněřských) družin. Ustanovení moravských landfrýdů se ve velké míře dotýkala hradů, tvrzí a měst jako základů rozličných vojenských hejtmanů a kondotiérů, jejichž vojenské „podnikání“ provázela často kriminální činnost spojená s opakovaným ohrožováním bezpečnosti v zemi. I v souvislosti s hradem Světlovem tak byla uplatněna pravidla landfrýdu a sídlo s panstvím bylo moravskými stavy vykoupeno z rukou neklidného válečníka Pankráce ze Sv. Mikuláše. Dochované písemnosti pak umožňují poměrně detailně sledovat okolnosti této transakce.

Poznámky:

- ¹ Zikmund dal například v prosinci 1422 do zástavy Stiborovi ze Stibořic hrady Veselí, Bzenec a Buchlov s příslušnými statky (WENZEL 1874, 174–175, č. 132; LYSÝ 2016, 55; DVOŘÁKOVÁ 2003, 278, 378).
- ² Starší literatura spojoval údaj o Pulčíně (Pluczyna) nesprávně s Blučinou ležící jižně od Brna, kde však žádný hrad nestál. Identifikaci s Blučinou zmiňuje nověji ještě M. Lysý (LYSÝ 2016, 64).
- ³ Tuto identifikaci obou osob naznačil již VARSÍK 1965, 155–156. HOSÁK 1958, 170–171, „pana Mikuláše“ ztotožňuje s Mikulášem z Moravan, ten však ke Světlovu žádnou vazbu neměl a identifikace odporuje naznačeným souvislostem. POKLUDA 2000, 18, ponechává identifikaci otevřenou.
- ⁴ V pramenech je jeho jméno často uváděno ve tvaru Pangracz, Pankracz apod. V literatuře je označován jako Pankrác, Pangrác (např. Varsík), v novější slovenské a maďarské literatuře jako Pongrác s ohledem na pozdější podobu rodového jména Pongrácz.
- ⁵ Studie vznikla v rámci projektu Grantové agentury ČR, reg. č. 19-19883S, Landfrýdy jako pramen zemského práva na stavovské Moravě.

Prameny a literatura:

AČ I: PALACKÝ, F. (ed.): 1840: Archiv český I.

AKČ V: HAAS, A. (ed.): 1947: Archiv Koruny české. 5. Katalog listin z let 1378–1437.

AMB-MMB: Archiv mesta Bratislavy, fond Magistrát mesta Bratislavy – Zbierka listin a listov (<https://www.monasterium.net/mom/SK-AMB/archive>).

ANUSIK, Z. 2008: Glosa do dziejów rodu książąt Ostrogskich. Przegląd nauk historycznych 7, č. 1, 127–210.

BALETKA, T. 2000: Uherský Ostroh ve vírech husitských proudů. In: Rašticová, B. (ed.): Uherský Ostroh. Uherský Ostroh, 51–60.

BLGB I: LECHNER, K. (ed.): 1902: Die ältesten Belehnungs- und Lehensgerichtbücher des Bisthums Olmütz. I.

BRETHOLZ, B. 1893: Die Übergabe Mährens an Herzog Albrecht V. von Österreich im Jahre 1423. Archiv für österreichische Geschichte 80, 249–349.

БЫКОВЪ, Н. П. 1915: Князья Острожские и Волынь. Петроградъ.

CDH X/6: FEJÉR, G. (ed.): 1844: Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis. Tomi X. volumen 6.

CDM: BOČEK, A. – CHYTIL, J. – CHLUMECKÝ, P. V. – BRANDL, V. – BRETHOLZ, B. (eds.): Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae. V.–XV. Brno 1850–1903.

DF: Magyar Országos Levéltár. Diplomatikai fényképgyűjtemény (<https://archives.hungaricana.hu>).

DL: Magyar Országos Levéltár. Diplomatikai levéltár (<https://archives.hungaricana.hu>).

DŘÍMAL, J. 1965: Politika moravských královských měst za feudálních rozbrojů ve čtyřicátých letech 15. století. Sborník Matice moravské 84, 132–156.

DŘÍMAL, J. 1966: Účast moravských královských měst na politickém vývoji českých zemí za bezvládí v letech 1446–1453. Brno v minulosti a dnes 8, 75–117.

DVOŘÁKOVÁ, D. 2003: Rytier a jeho král. Stibor ze Stiboríc a Žigmund Luxemburský. Sonda do života stredovekého uhorského šľachtica s osobitým zreteľom na územie Slovenska. Budmerice.

DVOŘÁKOVÁ, D. 2013: Čierna kráľovná Barbora Celjská (1392–1451). Životný príbeh uhorskej, rímsko-nemeckej a českej kráľovnej. Budmerice – Bratislava.

ELBEL, P. 2013: Brno mezi katolickými pevnostmi husitské Moravy. In: Jan, Libor a kol.: Dějiny Brna 2. Středověké město. Brno, 119–184.

FESSLER, I. A. 1869: Geschichte von Ungarn. Bd. 2. Ed. E. Klein. Leipzig.

HOFFMANN, F. 1975: K povaze drobné války, záští a násilných činů před husitskou revolucí. In: Malý, K. (ed.): Pocta akademiku Václavu Vaněčkovi k 70. narozeninám. Praha, 55–75.

HOFFMANN, F. 1976: Bojové družiny před husitskou revolucí na jižní Moravě. Jižní Morava 22 (25), 99–116.

HOFFMANN, F. 1986: Bojové družiny před husitskou revolucí na západní Moravě. In: Verbík, A. – Blažek, K. (eds.): Moravský historický sborník (Moravica historica). Brno, 72–88.

HOFFMANN, F. 1987: Bojové družiny před husitskou revolucí ve východních Čechách. Československý časopis historický 35, 75–104.

HOFFMANN, F. 1994: *Bojové družiny na Moravě a v Čechách před husitskou revolucí a za revoluce*. Tábořský archiv 6, 47–144.

HOFFMANN, F. (ed.) 2000: *Popravčí a psanecké zápisy jihlavské z let 1405–1457*. Archiv český XXX-VIII. Praha.

HOSÁK, L. 1958: *Účast českých žoldnéřů na bojích v Rakousích v l. 1439–1460*. Sborník Vysoké školy pedagogické v Olomouci. Historie V. Praha, 159–191.

CHALOUPECKÝ, V. (ed.) 1937: *Středověké listy ze Slovenska*. Bratislava – Praha.

JANIŠ, D. 2010: *K úloze institutu landfrýdu v moravském zemském právu na prahu novověku*. Folia Historica Bohemica 25, 7–28.

JANIŠ, D. 2019: *Bojová družina vladyků z Bítova a biskupský hrad Šaumburk za husitských válek a v letech interregna*. In: Dejmal, M. – Jan, L. – Procházka, R. (edd.): *Na hradech a tvrzích*. Praha, 70–78.

JANIŠ, D. – VRLA, R. 2018: *Pulčín*. In: Janiš, D. – Vrla, R. a kol.: *Hrady Zlínského kraje*. Lukov, 213–217.

JANIŠ, D. – VRLA, R. 2018a: *Starý Světlav*. In: Janiš, D. – Vrla, R. a kol.: *Hrady Zlínského kraje*. Lukov, 236–244.

JUROK, J. 2005: *Čeští husitští a katoličtí kondotiéři z Moravy na Slovensku v 15. století (období husitství)*. Vojenská história 9, č. 3, 3–25.

JUROK, J. 2005a: *Čeští husitští a katoličtí kondotiéři z Moravy na Slovensku v 15. století (období Bratříků)*. Vojenská história 9, č. 4, 3–15.

JUROK, J. 2006: *Příčiny, struktury a osobnosti husitské revoluce*. České Budějovice.

KALNÝ, A. (ed.) 1993: *Popravčí kniha pánů z Rožmberka*. Třeboň.

KAMENÍČEK, F. (ed.) 1890: *Jednání sněmovní a veřejná v markrabství Moravském od počátku 15. století až do přijetí krále Ferdinanda I. za markrabě Moravského roku 1527*. In: Archiv český X. Praha, 241–352.

KAUFMANN, M. 1993: *Fehde und Rechtshilfe. Die Verträge brandenburgischer Landesfürsten zur Bekämpfung des Raubrittertums im 15. und 16. Jahrhundert*. Pfaffenweiler.

KOLLAR, A. F. (ed.) 1762: *Analecta monumentorum omnis aevi Vindobonensia*. Tomus II. Vindobona.

КОПЦІК, Ю. 2019: *Да питання походження князів Астрожських*. Ostrog.

KRUSZEWSKI, T. 2018: *Rycerscy spadkobiercy księcia Świątopetka „nakielskiego“ z rodów Lisów i Wierzbnow*. Studiaum historycznoprawne. Wrocław.

LCS: BRANDL, V. – BRETHOLZ, B. (eds.): *Libri citationum et sententiarum seu Knihy pŕhonné a nálezové*. Tomus I–VII. Brunae 1872–1911.

LOSERTH, J. 1918: *Regesten zur Geschichte der mährisch-ungarischen Beziehungen vornehmlich in der Zeit der hussitischen Söldnerbanden*. Zeitschrift des deutschen Vereines für die Geschichte Mährens und Schlesiens 22, 59–73.

LYSÝ, M. 2016: *Husitská revolúcia a Uhersko*. Bratislava.

NA, AČK: *Národní archiv, fond Archiv České koruny (1158–1935)*, sg. 1519.

PAPAJÍK, D. 2011: *Jan Čapek ze Sán. Jezdec na konec světa. Vojevůdce, kondotiér a zbohatlík 15. století*. České Budějovice.

PILNÁČEK, J. 1998: *Rody starého Slezska 5*. Ed. K. Müller. Brno.

- PLAČEK, M. 2001: *Ilustrovaná encyklopedie moravských hradů, hrádků a tvrzí*. Praha.
- PLAČEK, M. 2015: *Historie hradu, panství a kolonizace Veselska*. In: Plaček, M. – Dejmal, M. a kol.: *Veselí nad Moravou. Středověký hrad v říční nivě*. Brno, 10–30.
- PLAČEK, M. A KOL. 2008: *Hodonín. Dějiny města do roku 1948*. Hodonín.
- PLAČEK, M. – FUTÁK, P. 2006: *Páni z Kunštátu. Rod erbu vrchních pruhů na cestě k trůnu*. Praha.
- POKLUDA, Z. 1993: *Hrad a panství Uherský Ostroh*. *Slovácko* 35, 155–169.
- POKLUDA, Z. 1998: *Konec šternberské vlády na Světlově a Veselí. Zlínsko od minulosti k současnosti* 15, 173–189.
- POKLUDA, Z. 1999: *Držitelé hradu Brumova. Zlínsko od minulosti k současnosti* 16, 5–92.
- POKLUDA, Z. 2000: *Starý a Nový Světlov v době předbělohorské. Zlínsko od minulosti k současnosti* 17, 5–56.
- POKLUDA, Z. 2002: *Dějiny hradu Sehradíc. Zlínsko od minulosti k současnosti* 19, 5–31.
- POKLUDA, Z. 2012: *Moravští Šternberkové. Panský rod rozprostřený od Jeseníků ke Karpatům*. Praha.
- RANDIN, A. 2007: *Knieža Fridrich ostrožský. Ruský kondotier v husitských Čechách a na Slovensku*. In: Drda, M. – Vybíral, Z. (eds.): *Jan Žižka z Trocnova a husitské vojenství v evropských dějinách (Husitský Tábor, Supplementum 3)*. Tábor, 591–607.
- RÖSENER, W. 1982: *Zur Problematik des spätmittelalterlichen Raubrittertums*. In: Maurer, H. – Patze, H. (eds.): *Festschrift für Berent Schwineköper. Zu seinem siebzigsten Geburtstag*. Sigmaringen, 469–488.
- RYNEŠOVÁ, B. (ed.) 1937: *Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka. Svazek III. 1445–1448*. Praha.
- SASINEK, F. V. 1872: *Slovanskí válečníci v Uhorsku XV. – XVII. storočia. VII. Letopis Matice Slovenskéj* 9, č. 2, 5–14.
- SASINEK, F. V. 1874: *Pongrácovské listiny. Letopis Matice Slovenskéj* 11, č. 2, 72–84.
- SCHALK, K. 1919: *Aus der Zeit des österreichischen Faustrechts (1440–1463). Abhandlungen zur Geschichte und Quellenkunde der Stadt Wien III*. Wien.
- SLČ: PALACKÝ, F. (ed.): 1941: *Staří letopisové čeští od roku 1378 do 1527 čili pokračování v kronikách Přibíka Pulkavy a Beneše z Hořovic z rukopisů starých vydané. Dílo Františka Palackého, svazek 2*. Ed. J. Charvát.
- ŠANDERA, M. 2011: *Hynce Ptáček z Pirkštejna. Opomíjený vítěz husitské revoluce*. Praha.
- ŠMAHEL, F. 1996: *Husitská revoluce. 3. Kronika válečných let*. Praha.
- TRESP, U. 2004: *Söldner aus Böhmen. Im Dienst deutscher Fürster: Kriegsgeschäft und Heeresorganisation im 15. Jahrhundert*. Paderborn.
- ULIČNÝ, F. 2017: *Šlachtic Pongrác zo Svätého Mikuláša – najvýznamnejší slovenský vojak a politik v 15. storočí. Vojenská história* 21, č. 2, 62–83.
- URBÁNEK, R. 1918: *České dějiny, dílu III. část 2. Věk poděbradský II*. Praha.
- URBÁNEK, R. 1940: *K historii doby Jiskrovy na Slovensku a ve východní Moravě*. Praha: Královská česká společnost nauk.
- VÁLKA, J. 2005: *Husitství na Moravě – Náboženská snášlivost – Jan Amos Komenský*. Brno.
- VARSÍK, B. 1965: *Husitské revolučné hnutie a Slovensko*. Bratislava.

VRLA, R. 2003: *Hrad Starý Světlav. Průzkumy památek* 10, č. 1, 96–109.

WENZEL, G. 1874: *Stibor vajda*. Budapest.

ZDO I: CHLUMECKY, P. – CHYTIL, J. – DEMUTH, K. – WOLFSKRON, A. R. (eds.): *1856: Die Landtafel des Markgraffthumes Mähren (1348–1466)*. 1. Olmützer Cuda.

ZDO II: MATĚJEK, F. (ed.): *Moravské zemské desky. II. Kraj olomoucký 1480–1566*. Brno 1948.

ZMORA, H. 1997: *State and Nobility in Early Modern Germany. The Knightly Feud in Franconia 1440–1567*. Cambridge.

ZR: SEDLÁČEK, A. (ed.): *Zbytky register králův římských a českých z let 1361–1480*. Praha 1914.

Rožnovští barvíři

/Dyers of Rožnov

Helena Cviklová

Abstract:

Manufacturing of fabrics brought also the need for their dyeing and decoration. This need gave origin to a narrow specialisation – dyeing craft. In the town of Rožnov pod Radhoštěm, this professional craft began to develop around the middle of the 18th century with the advent of dyers Bayer from the town of Valašské Meziříčí. The craft of dyeing was in increasing demand and reached the peak of its prosperity during the 19th century, up to 1870s and 1880s. During this period there were two families of dyers – Bayers and Paschkas, then around the middle of the century also dyer Martin Janík. Under the influence of changes brought about by the general increase of industrialisation in the second half of the 19th century, the craft of dyeing declined. At the end of the century there remained only one dyer in Rožnov pod Radhoštěm – master dyer Alois Černochoch and his son Josef, who were continuing in the footsteps of the family Bayer.

The topic of Rožnov dyers has not yet been researched and processed with any complexity. The introduction to the paper mentions articles dealing with Rožnov dyers published in regional and professional magazines as well as other activities linked to trades and crafts in Moravian Wallachia. Through an extensive and demanding excerpt work in archives followed by an analysis of the researched data, an information base was created which follows the inter-generation mobility and professional activities of Rožnov dyers. The results are structured by the dyers families, Bayers, Paschkas, Janíks and Černochochs, the last dyers in Rožnov pod Radhoštěm. The paper presents a coherent view of the working of the dyeing trade in the chosen place in the timeframe from the middle of the 18th century until the 1930s.

Keywords:

Wallachian Open Air Museum, Rožnov pod Radhoštěm, Moravian Wallachia, dyeing trade, indigo blue-dyeing, Bayer, Paschka, Janík, Černochoch

Úvod

Barvířství v českých zemích dosahovalo největšího rozkvětu během 19. století. Stejně tak tomu bylo na Valašsku a v jeho okolních oblastech. Barvířští mistři barvilí a potiskovali látky např. ve Vsetíně, ve Valašském Meziříčí, v Rožnově pod Radhoštěm, v Novém Hrozenkově, ve Valašských Kloboukách, v blízkém Frenštátě pod Radhoštěm i v jiných místech Novojičínska a v dalších lokalitách severovýchodní a střední Moravy. V podhorském městečku Rožnově mělo barvířské řemeslo mnohaletou tradici. Záznamy o barvířích nalezneme v archivních pramenech, v církevních, státních i obecních evidenčních knihách, zejména v matrikách, v rektifikačních aktech, v gruntovních knihách, ve sčítacích operátech, v živnostenských evidencích, v pozůstalostních spisech, v kronikách apod. Přestože původní záměr výzkumu byl směřován na období 19. století, kdy byla činnost v oboru barvířství modrotisku v Rožnově nejjintenzivnější, informace zjištěné studiem archivních pramenů jej posunuly hlouběji do minulosti. Spodní časová hranice se posunula do období kolem poloviny 18. století, v němž byly zjištěny nejstarší zmínky o barvířích v Rožnově a horní přesahuje do 30. let 20. století, kdy skončila výroba modrotisku v poslední rožnovské barvířské dílně. Výzkum tematicky navazuje na předchozí průzkum výskytu modrotiskových forem rožnovských barvířů v muzejních sbírkách jiných muzeí v Čechách a na Moravě¹,

tentokrát se však zaměřuje na osobnosti barvířů působících v Rožnově ve zkoumaném období. Klade si za cíl sledování mezigenerační mobility v barvířských rodinách a zjištění dostupných informací o profesní činnosti rožnovských barvířů.

Barvířští mistři patřili k vyšší společenské vrstvě v obci, byli váženými a movitými občany, přijímanými do řad měšťanů. Někteří působili ve veřejných funkcích a ovlivňovali veřejný i společenský život ve městě. Sňatky mezi potomky barvířů byly zpravidla uzavírány v rámci jejich společenského postavení. V oblastech, kde se vyskytoval větší počet barvířů (např. v Německu, na Slovensku), se barvíři a barvířské cechy více rozlišovaly podle druhu a techniky barvení. Např. černobarvíři – Schwarzfärber (něm.) barvili jednobarevné tmavé látky (černé, hnědé, modré), krásnobarvíři – Schönfärber využívali techniku pozitivního tisku a jednobarevné látky barvili na červeno (popř. i na jiné barvy) nebo modrotiskaři – Blaufärber potiskovali plátno technikou negativního tisku a barvili v indigové kypě. Na Vsetínsku, kde je barvířství doloženo od druhé poloviny 17. století, převažovali černobarvíři nad krásnobarvíři (URBACHOVÁ 2002, 14). Rožnovští barvíři byli v archivních pramenech označováni převážně schwarzfärber nebo färber, v těch nejstarších do 2. poloviny 18. století tinctor (lat. barvíř).

Zpracování tématu v minulosti

O barvířském řemesle v obecné rovině pojednávají mnohé tituly odborné literatury, články v odborných a regionálních časopisech, diplomové práce apod. Téma rožnovských barvířů zatím nebylo v komplexnější míře zpracováno. V regionálních a muzejních časopisech však nalezneme články věnující se barvířům z různých lokalit Valašska včetně Rožnova a také z přilehlých oblastí. Postihují především období druhé poloviny 19. s přesahem do začátku 20. století. Jsou v nich zmiňována jména – Josef Bayer, Martin Janík a Alois a Josef Černochovi, přestože v Rožnově působilo během 19. století barvířů mnohem více. O profesním a veřejném životě rožnovského starosty a barvíře Josefa Bayera pojednává článek zveřejněný ve Sborníku Musejní společnosti ve Valašském Meziříčí (Sborník muzejní společnosti ve Valašském Meziříčí 1904–1905, č. 12, 47–48). Poslednímu rožnovskému barvíři Josefu Černochovi je věnován článek v časopise oblastního muzea jihovýchodní Moravy v Gottwaldově (KUBEŠA 1964, 43–45). V roce 1975 vydalo Valašské muzeum v přírodě, u příležitosti výstavy Modrotisk na Valašsku autorky Marie Salichové (VESELSKÁ 2017, 145–148), stejnojmenný malý tisk. V něm podrobně popisuje technologii výroby modrotisku, způsob barvení, potiskování barvířskými formami, používané vzory a označování modrotiskových látek pomocí dřevěných cejchů a kovových značek. Zmiňuje v něm barvíře rožnovské i další působící ve Valašském Meziříčí, v Novém Hrozenkově, ve Vsetíně a ve Valašských Kloboukách (SALICHOVÁ 1975). Výstavě a vydání malého tisku předcházela terénní výzkum u posledního rožnovského barvíře Josefa Černocho na Bayerově ulici č. 113, který Salichová jako tehdejší odborná pracovnice VMP uskutečnila v roce 1970. Dle záznamu z tohoto výzkumu identifikoval Josef Černocho při rozhovoru několik desítek forem nacházejících se ve sbírce Valašského muzea v přírodě jako formy pocházející z jejich dílny (VMP, Barvířství: Návštěva u Josefa Černocho, 1970). Poznatky z výzkumu uplatnila Salichová při realizaci výstavy a ve zmíněném malém tisku.

V roce 1966 proběhla ve vsetínském muzeu podle scénáře etnografky Evy Urba-

chové (1924–2019) výstava Lidová umělecká výroba na Valašsku. Na ní byli prezentováni také barvíři a jejich tiskařské formy, mezi nimi Josef Černochoz z Rožnova pod Radhoštěm (v článku o výstavě je chybně uvedeno Josef Černocký) a Josef Pechanec z Valašských Klobouk (PAVLIŠTÍK 1966, 53–54). Zmínky o barvířích se také objevují např. v kronice Martina Tkalce (zmínka o Martinu Janíkovi barvíři z čp. 129 v Rožnově; VMP, pomocný sbírkový fond Rukopisy, R 70, 1962. Opis „Z kroniky měšťana Martina Tkalce“, 15) nebo v Kronice města Rožnova pod Radhoštěm Josefa Tvarůžka, který uvádí, že v letech 1860–1870 bylo mezi živnostmi v Rožnově sedm barvířů (VMP, pomocný sbírkový fond Rukopisy, R 214. Tvarůžek Josef: Kronika města Rožnova p. R., díl 4, Zaměstnání obyvatelstva, 86). Barvířům působícím ve Vsetíně se věnovala Urbachová v článku publikovaném v časopise Naše Valašsko (URBACHOVÁ 2002, 14). O posledních barvířích v Novém Hrozenkově píše Josef Ország-Vranecký v Dolině Urgatině (ORSZÁG-VRANECKÝ 1950, 65–67). Barvířnu modrotisku ve Valašských Kloboukách podrobně popisuje vnučka barvíře Jana Pechance ve Vlastivědných kapitolách z Valašskokloboucka (PEŘINKOVÁ-COUFALOVÁ 1966, 47–64). Barvířstvím ve Frenštátě pod Radhoštěm se zabývá např. Jan Polach v článku Barvení a tisk bavlněných látek (POLACH 1950, 68–69) nebo Marie Baďuřiková v článku Modrotisk ve Frenštátě pod Radhoštěm (BAĎUŘIKOVÁ 2003, 85–89). Barvířství a barvířům v Čechách a na Moravě a hmotným dokladům tohoto řemesla zachovaným v muzejních sbírkách se věnují další odborné publikace a články v muzejních periodících (např. ŠERÝ 1932, 33–37; STRÁNSKÁ 1950, 249–271, STRÁNSKÁ 1951a, 18, STRÁNSKÁ 1951b, 238–257; VYDRA 1950, 170; STADLER 1952; PECHOVÁ 1998, 85–102; BAĎUŘIKOVÁ 2003, 85–89; CVIKLOVÁ 2019, 184–209; BINDEROVÁ 2013 aj). O barvířství na Valašsku pojednává rovněž diplomová práce, uložená ve sbírce rukopisů VMP (ZUBALÍKOVÁ 1998).

V průběhu let byla ve VMP uspořádána řada výstav a programů s textilní tematikou, na nichž byly prezentovány modrotiskové textilie pocházející z produkce rožnovských barvířů. V současné době jsou neznámější rožnovští barvíři Josef Bayer, Martin Janík a Alois a Josef Černochovi, vč. jejich vybraných výrobků a pracovního náradí, včlenění do stálé expozice „Městečko pod Radhoštěm“ a dlouhodobé výstavy „Jak jde kraj, tak se stroj“. Zároveň muzeum každoročně nabízí návštěvníkům výchovně vzdělávací pořad nazvaný Barvíř modrotisku, na němž jsou účastníkům předkládány zajímavé informace o rožnovských barvířích a o technologii modrotisku i s praktickou možností vyzkoušet si potiskování plátna barvířskými formami.

Archivní prameny

Během výzkumu, založeného z podstatné části na průzkumu a analýze archivních pramenů, bylo čerpáno zejména z archiválií uložených v Moravském zemském archivu v Brně (dále jako MZA), v Zemském archivu v Opavě (dále jako ZAO), ve Státním okresním archivu Vsetín (dále jako SOkA Vsetín) a ve Státním okresním archivu Olomouc (dále jako SOkA Olomouc). Zdrojem informací byly rovněž listinné a fotodokumentární materiály a hmotné doklady deponované ve sbírkových fondech Národního muzea v přírodě – Valašského muzea v přírodě (dále jako VMP), Etnografického oddělení a Archivu Národního muzea (dále jako NM). Jedna z nejstarších zmínek o barvířích v Rožnově byla během výzkumu zjištěna v rektifikačních aktech z roku 1749, uložených v MZA v Brně. Nalezneme v nich, kromě údajů o držitelích stat-

ků, o výměře a bonitě půdy, o výnosech a jiných souvisejících údajích také soupis mlýnů, pil, olejáren, valch, papíren a jmenný seznam řemeslníků. V těchto aktech byl v Rožnově mezi řemeslníky zapsán jeden černobarvíř – schwarzfärber Anton Bayer (MZA, D2 Rektifikační akta 1667–1768, Fascikl 50-1, Valašské Meziříčí – alod (Allodium Meseritsch), fol. 57).

Barvíři patřili k zámožným obyvatelům obce. Vlastnili obvykle několik nemovitostí, stavebních a pozemkových parcel, které pak přenechávali svým potomkům. Informace o vlastnictví rožnovských občanů a převodech jejich majetků poskytují gruntovní a pozemkové knihy a parcelní protokoly. V SOkA Vsetín jsou uloženy tyto archiválie z období cca od poloviny 16. století do poloviny 19. století. Gruntovní knihy jsou nejstarší formou pozdějších pozemkových knih, nazývají se také purkrechtní knihy, purkrechtní registra, trhová registra apod. Evidují stav rustikální pozemkové držby jednotlivých usedlostí a další související podrobnosti (např. posloupnost na usedlostech, závazky, poplatky, dědické podíly, směny usedlostí). V Rožnově, spadajícím pod panství valašskomeziříčských Žerotínů, došlo na počátku 19. století k přečíslování domů. Pro badatele je pozitivní, že se tato skutečnost odrazila v záznamech rožnovských gruntovních knih, kde je uváděno staré i nové domovní číslo.

Významným historickým pramenem jsou farní matriky narození, sňatků a úmrtí. Rožnovské matriky z období od druhé poloviny 17. století jsou uloženy v Zemském archivu v Opavě a jsou dostupné rovněž v digitalizované podobě.² V nich bylo zjištěno podstatné penzum rodopisných informací o rožnovských barvířích, svědčících o mezigenerační mobilitě v tomto řemeslném oboru. V nejstarších dostupných matrikách do poloviny 18. století nebyly profese evidovaných osob zapisovány. Ve druhé polovině 18. století se objevují velmi sporadicky, v souvislosti s výrobou a barvením látek např. textor (lat. tkadlec) a tinctor, tinctoris. V pozdějších letech se u barvířů, černobarvířů a barvířských mistrů setkáváme s označením färber, schwarzfärber, färber meister nebo schwarzfärber meister. Od 70. let 18. století se začínala v rožnovských matrikách objevovat u záznamů také domovní čísla. V úmrtní matrice datované lety 1755–1795 byl nalezen zápis ze dne 1. 10. 1775 o úmrtí barvíře Michala Bajera, zemřelého ve věku 85 let v Rožnově na č. 26 (ZAO, Sbíрка matrik, inv. č. 2304, sig. VM VIII 7. Úmrtní matrika Rožnov, 1755–1795, fol. 70v). V některých matričních záznamech je vedle profesí uváděno také sociální postavení evidovaných osob, např. hausler a färber (něm. domkař a barvíř) nebo bürger a färber (něm. měšťan a barvíř), avšak absence údajů o profesi není výjimečná. V souvislosti s barvíři v Rožnově se v archivních pramenech vyskytují jména Bayer, Paška a Janík, přičemž jména jsou psána ve více variantách, např. Bayer – Baier, Bajer, Beyer, Beier; Paška – Paschka, Paschek. Vzhledem k tomu, že se v textu často opakují stejná křestní jména, především v rodových větvích Bayerů, jsou pro přehlednost a lepší orientaci v návaznostech mezi barvíři opakovaně uváděna data narození u jednotlivých rodinných příslušníků.

Sčítací operáty jsou dalším z důležitých historických pramenů, zaznamenávajících stav počtu obyvatel na jednotlivých domovních číslech přítomných v době sčítání a jiné údaje o obyvatelích (např. státní příslušnost, rodinný stav, náboženské vyznání, zaměstnání, věk a pohlaví). Pravidelné sčítání v desetiletých intervalech nařizoval říšský zákon o sčítání vydaný 29. 3. 1869, který byl závazný až do zániku Rakouska-Uherska. Po první světové válce byl v roce 1919 založen Státní statistický úřad, pod jehož gescí proběhlo první sčítání v roce 1921. Ve sčítacích arších města Rožnova

jsou uváděny také záznamy některých řemeslných profesí nebo funkcí (např. barvíř, mlynář, stavitel, radní apod.) Digitalizované sčítací operáty pro Rožnov pod Radhoštěm z let 1857, 1869, 1880, 1890, 1900, 1910 a 1921 jsou dostupné na webových stránkách MZA v Brně.³ Při procházení sčítacích operátů z let 1857 až 1921 byla pozornost zaměřena především na domovní čísla, v nichž se podle zjištění z jiných archivních pramenů (např. matrik, řemeslných evidencí aj.) vyskytovali barvíři nebo jejich příbuzní. Jednalo se např. o domovní čísla 26, 54, 57, 75, 79, 107, 112, 113, 126, 129, 143, 167, 175, 178, 179, 292, 295, 328, 329, 333, 393, 432, 433, 464 aj. Ze záznamů je zřejmé, že kromě majitelů a jejich rodin žili v domech ještě další nájemníci, kteří pomáhali s prací při řemesle, v domě a v hospodářství nebo měli pouze pronajatý obytný prostor a měli svoje jiné zaměstnání.

Ve sčítacích operátech z roku 1857 pro Rožnov pod Radhoštěm nejsou profese obyvatel a jejich sociální postavení u sledovaných domovních čísel uvedeny. Informace o barvířích byly zjištěny v záznamech z roku 1869, a sice u šesti domovních čísel. Samostatní barvířští mistři byli zapsáni na č. 57 (Jan Bajer), na č. 75 (Jan Paška), na č. 175 (Martin Janík), na č. 113 (Josef Bayer) a jeho syn barvíř (František Bayer), na č. 143 sedmnáctiletý barvířský tovaryš Albín Bajer a na č. 292 patnáctiletý barvířský uředník Čeněk Rára (s poznámkou, že se toho času zdržoval v učení v Uhrách). Celkem bylo v roce 1869 v Rožnově evidováno pět barvířů, jeden tovaryš a jeden učeň, a to na šesti domovních číslech. Tovaryšem byl učeň, který úspěšně složil tovaryšské zkoušky a mohl samostatně pracovat ve svém oboru. Po určité praxi a složení mistrovské zkoušky se mohl stát mistrem. Při dalším sčítání v roce 1880 byl na č. 57/464 evidován barvířský mistr Jan Bajer a jeho šestnáctiletý syn Bohumil (t. č. uředník ve Vídni), na č. 75 barvíř Jan Paška, na č. 113 barvířský mistr Josef Bayer a jeho zeť barvíř Alois Černoch a na č. 143 barvířský mistr Albin Bayer. V tomto roce bylo při sčítání v Rožnově zapsáno pět barvířů a jeden učeň na čtyřech domovních číslech.

Během následujícího desetiletí se počet barvířů rapidně snížil. Dle záznamů ze sčítacích operátů z roku 1890 byl v Rožnově evidován pouze jeden barvíř Alois Černoch na č. 113, který převzal dílnu po svém tchánovi Josefu Bayerovi. O deset let později, v roce 1900, uváděly záznamy na č. 113 barvířského mistra Aloise Černocha a jeho syna Josefa, svobodného barvířského učně. Stejná situace zůstává při dalších sčítáních v letech 1910 a 1921, kdy se stal z Josefa barvířský pomocník v otcově dílně. V roce 1921 byl Alois zapsán jako samostatný barvíř, vedoucí barvířny různých látek. Z tohoto zápisu lze usuzovat, že v té době již dílna pravděpodobně nesloužila pouze k výrobě modrotisku. Josef Černoch provozoval řemeslo společně s otcem, po jeho smrti v roce 1935 však již modrotisk nevyroběl, doprodal sklad a v řemesle sám nepokračoval. Černochova barevna stála v Horní ulici (dnes ulice Bayerova) až do roku 1945, kde na konci druhé světové války během osvobozovacích bojů vyhořela (KUBEŠA 1964, 43–45). Informace získané ze sčítacích operátů jsou dalším potvrzením toho, že barvířské řemeslo zůstávalo v rukách rodinných příslušníků.

Prudký úbytek výrobců modrotisku ve druhé polovině 19. století byl nepochybně ovlivněn rozvojem průmyslu obecně včetně textilního a s tím související dostupností levnějších továrních látek. Současně docházelo ke změnám sociální struktury obyvatel, ke změnám v zaměstnání lidí, v důsledku čehož ubývalo řemeslníků a zemědělců a přibývalo továrních dělníků. Změny ovlivnily pochopitelně životní styl a odívání, začaly se nosit praktičtější oděvy, které se snadněji udržovaly. To vše způsobilo po-

kles zájmu o ručně vyráběný modrotisk a barvíři byli nuceni tyto změny akceptovat. Někteří jedinci se přizpůsobili požadavkům trhu a doplnili živnost o barvení a prodej různých látek. Menší odbyt a menší zisk však znamenal pro většinu barvířů zrušení dílny a ukončení náročné ruční výroby modrotiskových látek. Nezanedbatelnou roli zde nepochybně sehrál také pokročilý věk barvířských mistrů a absence jejich pokračovatelů.

Profesní sdružení – cechy, živnostenská společenstva

Barvíři, stejně jako řemeslníci v jiných oborech, nemohli provozovat řemeslo, aniž by byli členy cechu a později živnostenského společenstva. Cechy jako sdružení řemeslníků stejných a podobných profesí začaly vznikat ve středověku. V královských městech českých zemích byly první cechy zakládány v období 14. století, v dalších vrchnostenských městech později, zejména v 16. a 17. století. Cechovní korporace, které povolovala vrchnost, měly ve společnosti významnou roli ekonomickou a zároveň svou činností ovlivňovaly život v oblasti politické, sociální i kulturní. Jejich smyslem bylo hájit zájmy svých členů, dohlížet na kvalitu a cenu zboží a také na to, aby řemeslo neprovozovali lidé, kteří nebyli členy cechu. Činnost cechu byla kontrolována členem městské rady, který býval součástí cechovní samosprávy jako komisař. Významní a úspěšní řemeslníci a živnostníci byli městskou radou přijímáni mezi měšťany, obvykle vlastnili měšťanský dům, věnovali se své profesi a měli značný vliv na život ve městě (SOBEK 2015, 31–40). Soupis cechů z roku 1732–1733 uvádí v městečku Rožnově tři řemeslné cechy – tkalce, ševce a krejčí. Působili zde i další řemeslníci, kteří byli inkorporováni v ceších ve Valašském Meziříčí (kožešníci, řezníci). Cech barvířů soupis neuvádí (MZA, Gubernium, Soupis cechů 1732–1871, Rožnov).

Cech barvířů a mandlířů v Olomouci

Stopy rožnovských barvířů byly nalezeny v archivních materiálech o činnosti cechovního společenství v Olomouci. V knize mistrů, tovaryšů a učňů, dokládající činnost olomouckého Cechu barvířů a mandlířů v letech 1714–1871, jsou záznamy o placení cechovních poplatků barvířů Bayerů z Rožnova (ZAO, SOkA Olomouc, fond Cech barvířů a mandlířů, inv. č. 3, kniha mistrů, tovaryšů a učňů, 1714–1871). Záznamy zapsané v rozmezí let 1801 až 1836 uvádějí:⁴

- mezi mistry cechu barvířského byl 24. dubna 1801 inkorporován Johann Bayer (*1769). Za povýšení do stavu mistrů zaplatil tzv. mistrovský poplatek pět zlatých (Kniha mistrů, tovaryšů a učňů, fol. 6). Evidován zde byl také jeho bratranec Franz Bayer (*1779), který dne 1. 10. 1809 zaplatil poplatek pět zlatých za přepis dílny (něm. Werkstatt) po svém zemřelém otci (Kniha mistrů, tovaryšů a učňů, fol. 8). Tentýž den byl Franz Bayer, který se narodil v Rožnově a žil se svým otcem Antonem Bayerem, od něhož se naučil barvit, přijat jako mistr v Rožnově v dílně svého zesnulého otce poté, co zaplatil vstupní poplatek tři zlaté (Kniha mistrů, tovaryšů a učňů, fol. 232).
- dle zápisu ze dne 30. 9. 1810 Joannes Bayer, mistr v Rožnově potvrzuje, že se u něj jeho syn Joseph Bayer (*1793) bude tři roky učit, a to počínaje 1. říjnem 1809 (Kniha mistrů, tovaryšů a učňů, fol. 232). Joseph se tedy začal učit barvířem v otcově dílně ve svých 16 letech. Zápis ze dne 29. 9. 1811 uvádí, že Johann Bayer (*1769) zprostil syna Josepha (*1793) úhrady poplatku tři zlaté za vyučení (Kniha mistrů, tovaryšů

a učňů, fol. 70). Mezi mistry cechu barviřského byl Joseph Bayer z Rožnova přijat dne 5. října 1817 poté, co zaplatil poplatek, o čemž byl učiněn záznam do knihy (Kniha mistrů, tovaryšů a učňů, fol. 11).

- dne 20. 4. 1817 zaplatil Johann Bayer z Rožnova za svého stejnojmenného syna do cechovní pokladny zápisné do učení na tři roky ve výši tři zlaté. Za vyučení v otcově dílně byl také Johann Bayer (*1803) dne 16. 4. 1820 zproštěn poplatku (Kniha mistrů, tovaryšů a učňů, fol. 73). Po osmi letech získal mistrovský list pro obor barviřství (Schön, Blau und Schwarzfärber) a byl přijat do cechu jako mistr (Kniha mistrů, tovaryšů a učňů, fol. 22). Tento dokument vydaný v roce 1828 je uložený ve sbírce VMP (VMP, podsbíрка Písemnosti a tisky, inv. č. A 24238. Mistrovský list – Johann Bayer).



Obr. 1: Mistrovský list – Johann Bayer, inv. č. A 24238, Národní muzeum v přírodě, sbírka VMP. |

- posledním zjištěným členem olomouckého cechu byl rožnovský barviř Joseph Bayer (*1818), za něhož dne 9. 10. 1836 zaplatil jeho otec Joseph (*1793) zápisné do učení na tři roky (Kniha mistrů, tovaryšů a učňů, fol. 253).

Podle doložitelných záznamů v olomoucké cechovní evidenci bylo v první třetině 19. století v Knize mistrů, tovaryšů a učňů evidováno pět rožnovských barvířů Bayerů: Johann (*1769), Franz (*1779), Joseph (*1793), Johann (*1803) a Joseph (*1818).

V soupise z roku 1851 bylo v Rožnově zaznamenáno celkem šest cechů – ševci, krejčí, mlynáři, kožešníci, řezníci a spojený cech stolařů, bednářů. Barvíři zde uvedeni nebyli (ZAO, SOkA Olomouc, fond Obchodní a živnostenská komora Olomouc. Soupis cechů 1851, Rožnov). V této době však už v Rožnově barvířské dílny několik desetiletí existovaly. Cechovní artikule, jasně definovaná pravidla pro řízení a fungování cechů, nedovolovala provozování řemesla nečlenům, takže barvíři museli být evidováni v rámci jiného cechu nebo být inkorporováni v cechu barvířů v jiném městě. V květnu roku 1860 vešel v platnost císařský patent vydaný v roce 1859, který prohlásil většinu živností za svobodné, čímž byly oficiálně zrušeny cechovní korporace. Vlivem rozvoje a modernizace průmyslu a obchodu během 19. století cechy postupně zanikly ve většině evropských zemí. V 80. letech 19. století byla vydaná novela živnostenského řádu. Nařizovala přesná pravidla pro živnostenská společenstva, která nahrazovala cechy a byla založená na povinném členství živnostníků a řemeslníků (SOBEK 2015, 40).

Společenstvo živností smíšených (SŽS) v Rožnově

Z rozhodnutí Okresního hejtmanství ve Valašském Meziříčí ze dne 24. 9. 1885 došlo v Rožnově k úřednímu zřízení sloučeného společenstva živností stavebních a dalších (patřili zde např. barvíři, hrnčíři, hodináři, knihaři, holiči, vlásenkáři, kloboučníci, sedláři, krejčí, obuvníci a dále živnosti dopravní, oděvní, tkalcovské aj.). Zakládající schůze společenstva se konala 31. října 1886 (MZA, SOkA Vsetín, Společenstvo živností smíšených Rožnov pod Radhoštěm, inv. č. 1, Protokol pro společenstva živnosti stavební, řemeslné a podob. v Rožnově 1886–1920). Společenstvo řešilo nejen profesní, ale také sociální a kulturní záležitosti svých členů. V SOkA Vsetín je uložen soubor knih živnostenské evidence města Rožnova, které obsahují soupisy řemeslníků a obchodníků, tovaryšů a čeládky, kočovných živnostníků a tovaryšů a evidenci pracovních a služebních knížek z období od druhého desetiletí 19. století do 20. let 20. století. Z nich se dovídáme, jaká řemesla byla v tomto období v Rožnově provozována, komu a kdy bylo vydáno povolení k provozování živnosti a zaznamenávají také migraci kočovných řemeslníků procházejících Rožnovem.

V evidenční knize řemeslníků a obchodníků (původní název: Soupis veškerých obchodníků a řemeslníků městečka Rožnova) datované lety 1817–1871 jsou evidováni obchodníci a řemeslníci, kteří v tomto období v Rožnově působili. Je v ní zapsáno téměř padesát živností a řemesel, mezi nimiž jsou i barvíři. V seznamu barvířů jich bylo zapsáno osm s povolením provozovat živnost. Evidenční záznamy obsahují domovní číslo, jméno řemeslníka, úřad, který vydal povolení k provozování řemesla, datum vydání povolení, číslo a výnos daně. Povolení vydával vrchnostenský úřad v Krásně, u záznamů od roku 1861 pak c. k. Okresní úřad v Rožnově (MZA, SOkA Vsetín, AM Rožnov pod Radhoštěm, inv. č. 158. Evidenční kniha řemeslníků a obchodníků 1871, 1).

V seznamu barvířů byl jako první zaevidován František Bayer z č. 113 a následně Martin Paška z č. 75. Absence data vydání povolení u těchto dvou zápisů však nepodává přesnou informaci o začátku provozování řemesla. První datovaný zápis této evidence (třetí v pořadí) je z roku 1817 a vzhledem k tomu, že Františkovi Bayero-

vi z č. 113 (*1779; ZAO, sbírka matrik, inv. č. 2300, sig. VM VIII 3. Rodná matrika Rožnov, 1771–1795, fol. 77r), synovi barvíře Antonína Bayera, bylo v daném roce 38 let, lze předpokládat, že řemeslo vykonával mnohem dříve. Potvrzuje to zápis v matrice, kde při sňatku uzavřeném dne 28. 11. 1800 s Annou rozenou Kovářovou je uváděn ženich František Bayer jako barvíř (ZAO, sbírka matrik, inv. č. 2308, sig. VM VIII 11. Od-dací matrika Rožnov, 1796–1864, fol. 5v). Druhý v seznamu Martin Paška č. 75 (*1799; ZAO sbírka matrik, inv. č. 2305, sig. VM VIII 8. Rodná matrika Rožnov, 1796–1841, fol. 15r), syn barvíře Františka Pašky, měl v roce 1817 pouhých 18 let. Jeho otec zemřel 3. 9. 1812 v šedesáti letech dle zápisu v matrice jako schwarzfärber (ZAO, sbírka matrik, inv. č. 2309, sig. VM VIII 12. Úmrtní matrika Rožnov, 1796–1860, fol. 45r). Je pravděpodobné, že se Martin vyučil řemeslu v dílně svého otce. Na posledním místě tohoto soupisu je na č. 75 evidován Michal Paška (1831; ZAO, sbírka matrik, inv. č. 2305, sig. VM VIII 8. Rodná matrika Rožnov, 1796–1841, fol. 129v), syn Martina Pašky, s povolením ze dne 3. 11. 1862. Zde se potvrzuje mezigenerační mobilita v barvířském řemesle, v tomto případě pokračující nejméně tři generace v rodině Pašků v Rožnově č. 75 v období od konce 18. století až do 60. let 19. století. Dalšími barvíři v této evidenci jsou Josef Bayer z č. 167 s povolením ze dne 14. 9. 1817, Martin Janík č. 175 s povolením ze dne 8. 3. 1826, František Bayer č. 143 s povolením ze dne 2. 5. 1843, Antonín Bayer č. 112 s povolením ze dne 20. 4. 1847 a Josef Bayer č. 113 (syn Josefa z č. 167) s povolením ze dne 17. 7. 1850.

V živnostenském registru datovaném lety 1860–1886 byl pod pořadovým číslem 13 zapsán Alois Černocho, jemuž bylo vydáno povolení k provozování živnosti barvířské dne 6. 8. 1887, zároveň je zde uvedeno datum složení živnosti 28. 7. 1926 (MZA, SOkA Vsetín, Okresní úřad Valašské Meziříčí, inv. č. 10. živnostenský rejstřík 1860–1886, poř. č. 13). K tomuto datu podal žádost o udělení koncese Aloisův syn Josef Černocho, který je zapsán v knize mistrů pod pořadovým číslem 127. Koncese mu byla udělena 18. 10. 1926, a přestože modrotisk nevyráběl od smrti otce už od roku 1935, živnost oficiálně složil až 9. 1. 1941 (MZA, SOkA Vsetín, Společenstvo živnosti smíšených Rožnov pod Radhoštěm, inv. č. 2, kniha mistrů 1887–1941, poř. č. 127).

Kromě místních řemeslníků se v Rožnově vyskytovali další, kteří migrovali po kraji. Tito byli zaznamenáváni v evidenční knize pobytu cizích tovaryšů z let 1863–1877 (původní název: Kniha příchozích tovaryšů; MZA, SOkA Vsetín AM Rožnov pod Radhoštěm, inv. č. 157. Evidenční kniha pobytu cizích tovaryšů 1863–1877). Záznamy obsahují datum příchodu řemeslníka, jméno, druh řemesla, odkud pochází, odkud přichází, rok narození, jakou má legitimaci, kde vstoupil do práce a kdy odešel. V souvislosti s barvířstvím byl v knize zapsán schwarzfärber Josef Mayer (*1841), který přišel z Frenštátu dne 9. listopadu 1861, prokázal se pracovní knížkou vydanou ve Frenštátě 5. 7. 1861 a do práce vstoupil na č. 112 u barvíře Antonína Bayera. Datum odchodu není uvedeno.

Další informace o barvířích v Rožnově poskytují knihy Evidence vydaných pracovních a služebních knížek z období let 1864–1884 (MZA, SOkA Vsetín AM Rožnov pod Radhoštěm, inv. č. 159. Evidence vydaných pracovních a služebních knížek 1864–1884), 1885–1907 (MZA, SOkA Vsetín, AM Rožnov pod Radhoštěm, inv. č. 160. Evidence vydaných pracovních a služebních knížek 1885–1907) a 1908–1929 (MZA, SOkA Vsetín, AM Rožnov pod Radhoštěm, inv. č. 161. Evidence vydaných pracovních a služebních knížek 1908–1929). Kromě osobních údajů je zde uveden také popis

osoby, jména rodičů a jejich zaměstnání. Nutno poznamenat, že v tabulce nejsou vždy vyplněny všechny předtíštěné údaje u všech osob. V letech 1864–1884 byly vydány pracovní knížky těmto barvířům:

Albert Bajer, barvíř, (*1847), vydání 8. 5. 1866, otec Antonín Bajer, č. 112 (kniha č. 159, fol. 2).

Albín Bajer, barvíř, (*1852), vydání 18. 4. 1869, František a Kateřina Bajer, barvíř a domkař č. 143 (kniha č. 159, fol. 36).

Čeněk Rára, barvíř, (*1854), vydání 6. 3. 1871, rodiče Josef a Rozina Rára č. 292 (kniha č. 159, fol. 40).

Josef Porubský, barvíř, (*1856), vydání 1. 6. 1875, otec Jan Porubský, č. 393 (kniha č. 159, fol. 45).

Bohumil Bajer, barvíř, (*1864), vydání 19. 4. 1883, otec Jan Bajer, barvíř a domkař č. 57 (kniha č. 159, fol. 28).

Jan Čapatý, barvíř, (*1861), vydání 11. 5. 1883, otec František Čapatý, pasekář č. 328 (kniha č. 159, fol. 28).

V letech 1908–1929 byly vydány pracovní knížky těmto barvířským pomocníkům:

Čeněk Rára, barvířský pomocník, Rožnov, (*1854), vydání 6. 11. 1914, otec Josef Rára, tkadlec a podruh č. 292 (kniha č. 161., rok 1914, poř. č. 54).

Čeněk Chromec, barvířský pomocník, (*1876), vydání 22. 12. 1922, otec Jan Chromec, pasekář č. 333 (kniha č. 161., rok 1922, poř. č. 36).

Shrnutím zápisů z evidence vydaných pracovních knížek v Rožnově mezi lety 1864–1929 dojdeme k počtu šesti barvířů a dvou barvířských pomocníků. Ve třech případech je zde doložena mezigenerační mobilita, a sice u Alberta, syna Antonína Bajera č. 112, u Albína, syna Františka Bajera č. 143 a u Bohumila, syna Jana Bajera č. 57. Další dva synové Jana Bajera č. 57 se na rozdíl od Bohumila věnovali jiným oborům – Jan Marcelin⁵ perníkářství a voskařství a Antonín pekařství. Mezi barvíři a barvířskými pomocníky se v Rožnově v tomto období objevují kromě Bayerů, Pašků a Janíka také další jména – Čeněk Rára, Josef Porubský, Jan Čapatý a Čeněk Chromec. Během bádání nebyly v souvislosti s těmito jmény nalezeny žádné indicie, které by nasvědčovaly vlastnictví barvířských dílen. Lze se domnívat, že pracovali v dílnách u jiných tehdejších barvířských mistrů.

V další část práce jsou podrobněji zpracovány informace zjištěné o jednotlivých barvířských rodech a rodinách, které působily v Rožnově v průběhu sledovaného období od poloviny 18. století do 30. let 20. století. Nejstarší barvíři pocházeli z rodů Bayer a Paška, od 20. let 19. století barvil plátno Martin Janík a od třetí čtvrtiny 19. století Alois a Josef Černochovi. Při výzkumu byly sledovány jejich rodinné vazby a profesní dráha.

Rod Bayer

Rod barvířů Bayerů je nejstarší a nejrozvětvenější rožnovský barvířský rod, v němž se řemeslo dědilo po mnoho generací. Předkové Bayerů pocházeli z Valašského Meziříčí a jejich kořeny sahají před 18. století. Nejstarším zjištěným barvířem v Rožnově je Michal Bayer (*28. 8. 1697; ZAO, sbírka matrik, inv. č. 2165, sig. VM I 2. Rodná matrika Valašské Meziříčí, 1670–1711, fol. 135r), syn meziříčského měšťana a schwarzfärbera Pavla Bayera (*1656, † nezjištěno; ZAO, sbírka matrik, inv. č. 2164, sig. VM I 1. Rodná matrika Valašské Meziříčí, 1654–1669, list 23r). Podle zápisu v gruntovní knize koupil Mi-

chal dne 18. 12. 1732 od Václava Petřvaldského v Rožnově chalupu, kterou o dvanalet později prodal svému mladšímu bratrovi Antonínovi (MZA, SOkA Vsetín, AM Rožnov pod Radhoštěm, inv. č. 49. Gruntovní kniha, 1689–1850, fol. 298). V záznamu o koupi chalupy není napsáno domovní číslo, ale z dalších následně zjištěných informací je zřejmé, že se jedná o chalupu č. 26. Michal Bayer (syn Pavla z prvního manželství), zemřel 1. 10. 1775 v Rožnově na č. 26 a v úmrtní matrice byl zapsán jako tinctor (ZAO, sbírka matrik, inv. č. 2304, sig. VM VIII 7. Úmrtní matrika Rožnov, 1755–1795, fol. 70v). Věk 85 let uvedený v matrice při zápisu úmrtí neodpovídá věku vypočtenému od data narození, který činí 78 let. Během procházení matričních zápisů bylo zjištěno několik dalších nepřesností stejného charakteru.

Další Pavlův syn Antonín Bayer (*12. 10. 1718, pokřtěný Antonius Franciscus; ZAO sbírka matrik, inv. č. 2166, sig. VM I 3. Rodná matrika Valašské Meziříčí, 1714–1723, fol. 15r) se dne 24. 5. 1740 oženil s Dorotou, dcerou Ondřeje Kramoliše z Rožnova. Sňatek je zapsán v rožnovské matrice datované lety 1673–1746 (ZAO, sbírka matrik, inv. č. 2301, sig. VM VIII 4. Oddací matrika Rožnov, 1673–1746, fol. 164v). O čtyři roky později koupil Antonín Bayer od bratra Michala chalupu v Rožnově s podmínkou, že Michal i jeho žena zde budou mít nadále právo užívat až do smrti místo i společné řemeslo (MZA, SOkA Vsetín, AM Rožnov pod Radhoštěm, inv. č. 49. Gruntovní kniha, 1689–1850, fol. 298). Lze předpokládat, že Antonín se do Rožnova přistěhoval při sňatku uzavřeném v Rožnově v roce 1740, popř. při koupi chalupy v roce 1744. O několik let později byl v rektifikačních aktech z roku 1749 evidován Antonín Bayer mezi řemeslníky v Rožnově jako schwarzfärber. Barvířství se věnoval několik desetiletí, zemřel 23. 11. 1782 ve věku 64 let na č. 70 jako vážený občan a radní v Rožnově (ZAO, sbírka matrik, inv. č. 2304, sig. VM VIII 7. Úmrtní matrika Rožnov, 1755–1795, fol. 96r). Na barvířské řemeslo navázali jeho tři synové Michal (*15. 9. 1741; ZAO, sbírka matrik, inv. č. 2299, sig. VM VIII 2. Rodná matrika Rožnov, 1735–1770, fol. 58v), Antonín (*12. 7. 1747; Tamtéž, fol. 114v) a Martin (*9. 11. 1754; Tamtéž, f. 184v).

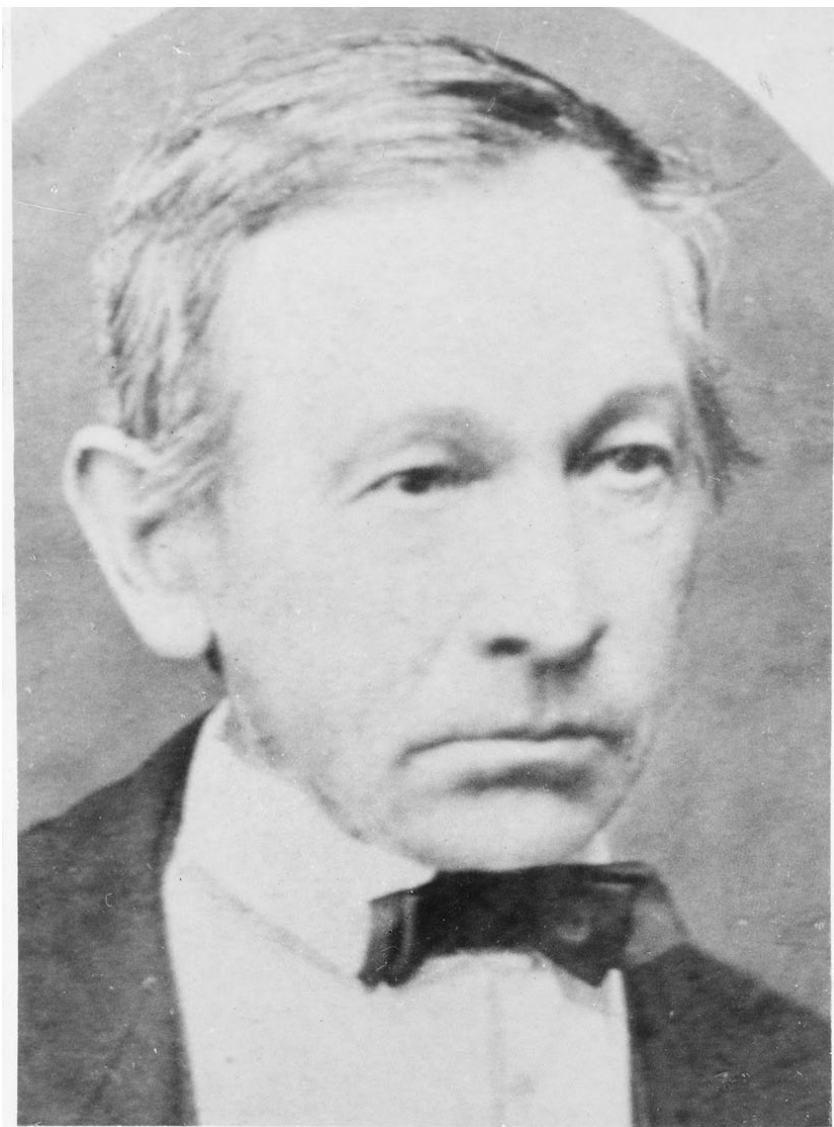
Michal Bayer (*1741) zdědil, dle zápisu v gruntovní knize z roku 1789, po svém otci Antonínovi chalupu č. 26 se vším k ní patřícím příslušenstvím (MZA, SOkA Vsetín, AM Rožnov pod Radhoštěm, inv. č. 49. Gruntovní kniha, 1689–1850, fol. 299). Jeho rodina byla velmi početná, ze tří sňatků se narodilo sedmáct dětí (devět synů a osm dcer), osm z nich však zemřelo v dětském věku. Při jejich narození byl zapisován v matrice jako tinctor. V barvířském řemesle po otci pokračoval syn Jan (pokřtěný Joannes Laurencius *8. 8. 1769; ZAO, sbírka matrik, inv. č. 2299, sig. VM VIII 2. Rodná matrika Rožnov, 1735–1770, f. 333r), jemuž Michal podle zápisu v gruntovní knize ze dne 21. 11. 1798 „popůstil chalupu pod domovním čís. 26 stojící, (...) k tomu taky zahradu, též barewniu (...)“ (MZA, SOkA Vsetín, AM Rožnov pod Radhoštěm, inv. č. 50. Gruntovní kniha 1689–1850, fol. 129). Michal Bayer se dožil vysokého věku 82 let, zemřel dne 7. 6. 1823 (ZAO, sbírka matrik, inv. č. 2309, sig. VM VIII 12. Úmrtní matrika Rožnov, 1796–1860, fol. 67r) v Rožnově v chalupě zděděné po otci, která byla z původního č. 26 přechíslována na nové č. 57. Jeho syn Jan (*1769) zemřel o deset let později dne 18. 4. 1833 na č. 178 ve věku 65 let, rovněž jako schwarzfärber (Tamtéž, fol. 86v). Grunt č. 178 byl později ve vlastnictví rodiny Janíků, od roku 1841 byl spoluvlastníkem půlgruntu č. 178 barvíř Martin Janík, jak jest uvedeno v jeho pozůstalostním spise (MZA, SOkA Vsetín, OS Rožnov pod Radhoštěm, Pozůstalostní spis IV 1887/263 – Martin Janík).

Chalupu č. st. 26/nov. 57 vlastnil od roku 1798 Michalův syn Jan (*1769), na tomto domovním čísle byl zapsán při sňatku v roce 1791 (ZAO, sbírka matrik, inv. č. 2302, sig. VM VIII 5. Oddací matrika Rožnov, 1746–1795, fol. 135r) a zde se také rodily jeho děti. Dalším pokračovatelem v barvířském řemesle i ve vlastnictví chalupy je Michalův vnuk Jan (*1803, pokřtěný Johann Adam; ZAO, sbírka matrik, inv. č. 2305, sig. VM VIII 8. Rodná matrika Rožnov, 1796–1841, fol. 36r) a po něm pravnuke Jan (*1825, syn Johanna Adama; Tamtéž, fol. 103r). Při sčítání lidu v roce 1857 vlastnil chalupu č. 57 barvířský mistr Jan Bayer (*1825) a v roce 1890 byl majitelem jeho syn Jan Marcelin Bayer (*18. 6. 1854; ZAO, sbírka matrik, inv. č. 2307, sig. VM VIII 10. Rodná matrika Rožnov, 1851–1878, fol. 47r; †18. 1. 1924; VMP, podsbírká Písemnosti a tisky, inv. č. A 27274. Hřbitovní matrika, starý hřbitov Rožnov pod Radhoštěm, 1897–1979, 247), který se však už nevěnoval barvířství, ale živnosti perníkářské a voskařské. Jan Bayer (*1825) byl posledním barvířem této rodové větve, zemřel v 60 letech na zánět plic v Rožnově na č. 464 (domovní č. 57 bylo dle sčítacích operátů z roku 1880 sloučeno s domovním č. 464). V roce 1900 stál dům na Polní ulici, na levém břehu Házovky. Její tok byl později při modernizaci města změněn a dům Bayerů už tam dnes nestojí.

Michalův syn Jan (*1769) se oženil s Veronikou roz. Vokáčovou (ZAO, sbírka matrik, inv. č. 2302, sig. VM VIII 5. Oddací matrika Rožnov, 1746–1795, fol. 135r) a při narození jejich potomků v Rožnově na č. 26 byl v matrice zapisován jako färber. Dospělého věku se dožily pouze tři z dětí – Josef (*23. 1. 1793, pokřtěný Joseph; ZAO, sbírka matrik, inv. č. 2300, sig. VM VIII 3. Rodná matrika Rožnov, 1771–1795, fol. 144r), Jan Adam (*1803) a Anna (*3. 9. 1807; ZAO, sbírka matrik, inv. č. 2305, sig. VM VIII 8. Rodná matrika Rožnov, 1796–1841, fol. 47r). Z obou synů se stali také barvíři a dcera Anna se provdala za barvíře Martina Janíka. Jan Bayer zemřel dne 18. 4. 1833 ve věku 64 let na č. 178 a ve stejném domě zemřela o šest let později jeho manželka Veronika. V pozůstalosti po Veronice Bayerové zemřelé dne 20. 4. 1839 na č. 178 bylo zapsáno mj. 20 loktů plátna, 1 železný kotel k barvení a 2 kádě z měkkého dřeva, což nasvědčuje existenci barvířské dílny na tomto domovním čísle.⁶

Nejstarší Janův syn Josef (*1793) byl zapsán v rožnovské evidenci řemeslníků pod domovním č. 167 s povolením k provozování živnosti barvíře ze dne 14. 9. 1817 (MZA, SOkA Vsetín, AM Rožnov pod Radhoštěm, inv. č. 158. Evidenční kniha řemeslníků a obchodníků 1871, 1). V lednu roku 1818 uzavřel Josef sňatek s Barborou Halamíčkovou a v prosinci téhož roku se mu narodil první syn Josef (*29. 12. 1818, pokřtěný Joseph; ZAO, sbírka matrik, inv. č. 2305, sig. VM VIII 8. Rodná matrika Rožnov, 1796–1841, fol. 76r). V matričním záznamu při jeho narození byl zapsán jako „schwarz und blau färber meister“. Chalupu č. 107 st./167 nov., včetně příslušenství a pozemků k ní patřících, daroval Josefovi (*1793) jeho otec Jan (*1769) na základě darujícího listu v roce 1830 (MZA, SOkA Vsetín, AM Rožnov pod Radhoštěm, inv. č. 57. Gruntovní kniha 1832–1840, fol. 18). O čtrnáct let později dne 25. 1. 1844 postoupil barvířský mistr Josef Bayer tento dům svému dospělému synovi Josefovi (*1818) se všemi právy a povinnostmi (MZA, SOkA Vsetín, AM Rožnov pod Radhoštěm, inv. č. 55. Gruntovní kniha 1842–1848, fol. 122). Tentýž den byla sepsána a podepsána svatební smlouva mezi barvířským mistrem Josefem Bayerem a Annou Bayerovou, dcerou Františka Bayera, též barvířského mistra. Předmětem této smlouvy byly nemovitosti č. 167 a č. 113, které získali budoucí manželé od svých otců a které sobě navzájem darovali. Sňatkem uzavřeným 13. 2. 1844 (ZAO, sbírka matrik, inv. č. 2308, sig. VM VIII

11. Oddací matrika Rožnov, 1796–1864, fol. 64v) došlo ke spojení dvou vzdáleně příbuzných barvířských rodin a jejich majetků (ženichův děd Joannes Laurencius (*1769) byl bratrancem otce nevěsty Františka (*1779)). V roce 1850 získal Josef povolení k provozování živnosti barvíře na domovním č. 113, při němž stála barevna (MZA, SOKA Vsetín, AM Rožnov pod Radhoštěm, inv. č. 158. Evidenční kniha řemeslníků a obchodníků 1871, 1). V rodném domě č. 167 žil jeho otec barvířský mistr Josef Bayer (*1793) až do roku 1859, kdy zemřel (ZAO, sbírka matrik, inv. č. 2309, sig. VM VIII 12. Úmrtní matrika Rožnov, 1796–1860, fol. 239v). Manželka Barbora jej přežila o čtyři roky (ZAO, sbírka matrik, inv. č. 2313, sig. VM VIII 16. Úmrtní matrika Rožnov, 1861–1902, pag. 33).



Obr. 2: Josef Bayer (1818–1885), rožnovský barvíř a starosta, inv. č. A 37113, Národní muzeum v přírodě, sbírka VMP.

Z potomků Josepha (*1818) se vyučil barvířem pouze syn František (*1853, pokřtěný František Josef; Zemský archiv v Opavě, sbírka matrik, inv. č. 2307, sig. VM VIII 10. Rodná matrika Rožnov, 1851–1878, fol. 30r), při sčítání lidu v roce 1869 evidovaný na č. 113 jako svobodný a barvíř. Další jeho stopy v řemesle nebyly zjištěny. Dcera Anna (*1847; ZAO, sbírka matrik, inv. č. 2306, sig. VM VIII 9. Rodná matrika Rožnov, 1842–1850, fol. 144v) se provdala za barvíře Aloise Černocho z Frenštátu pod Radhoštěm, který se do Rožnova přiznal a tiskl modrotisk v barvířně svého tchána Josefa Bayera. Hmotné doklady o činnosti Bayerovy a Černochovy barevny se nacházejí ve VMP, v NM v Praze a v archivu NM. Součástí sbírkového fondu Etnografického oddělení NM je barvířský kruh a soubor 372 forem, z nichž podle evidenčních záznamů pochází 56 forem z dílny Josefa Bayera, dvě formy z dílny Aloise Černocho a 314 forem z dílny Josefa Černocho (Acta musealia 17, č. 1–2, 200). V archivu NM je deponován notes s recepty na barvířské rezerváže s vlastnoručními zápisy Aloise Černocho (NM, fond etnografie, inv. č. A 4453. Notes s recepty na barvířské rezerváže). VMP spravuje soubor téměř tří set forem pocházejících z rožnovských dílen.⁷

Druhý Janův syn Jan Adam (*1803) byl barvířem na č. 57. Ve svatební smlouvě ze dne 2. 5. 1822, sepsané mezi Janem Bayerem a Barborou Mayerovou „(...) věnuje otec Jan Bayer svému synu Janu a nastávající manželce jeho (...) chalupu pod č. 26 st./57 nov. stojící (...) a ponechává při tem místě jeho barvířský werkstat se vším k tomu patřícím potřebným náčiním a společný náklad při tem vést (...)“ (MZA, SOkA Vsetín, AM Rožnov pod Radhoštěm, inv. č. 52. Gruntovní kniha 1805–1850 (1867), fol. 174). Jan Bayer byl evidován v Cechu barvířů a mandlířů v Olomouci, kde také získal v roce 1828 Mistrovský list pro odbornost „Schön, Blau und Schwarzfärber“ (VMP, podsbíрка Písemnosti a tisky, inv. č. A 24238. Mistrovský list – Johann Bayer). Dle výše zmíněné smlouvy provozoval řemeslo společně se svým otcem Janem (*1769), který zemřel v roce 1833 jako schwarzfärber (ZAO, sbírka matrik, inv. č. 2309, sig. VM VIII 12. Úmrtní matrika Rožnov, 1796–1860, fol. 86v). Jan Adam zemřel v poměrně mladém věku 47 let na plicní chorobu (Tamtéž, fol. 191v). Na řemeslo navázal jeho syn Jan (*1825), při sčítání lidu v letech 1857, 1869 a 1880 evidovaný jako majitel domu č. 57 a barvířský mistr. V roce 1880 byl na tomto čísle zapsán i Janův syn Bohumil (*1864, pokřtěný Bohumil Theofil; ZAO, sbírka matrik, inv. č. 2307, sig. VM VIII 10. Rodná matrika Rožnov, 1851–1878, fol. 137r) jako svobodný učedník, t. č. ve Vídni. Podle zápisu ve sčítacím archu byly v té době ve službě ve Vídni také dvě Janovy dcery, Anna (*1858) a Julie (*1862). Bohumil, jemuž byla v roce 1883 vydána pracovní knížka pro obor barvíř, byl posledním vyučeným barvířem této rodové větve (MZA, SOkA Vsetín, AM Rožnov pod Radhoštěm, inv. č. 159. Evidence vydaných pracovních a služebních knížek 1864–1884, 28). Jestli se barvířství věnoval, nebylo v archivních pramenech zjištěno. Podle rodinných pamětí Bayerů z č. 57 se ve Vídni oženil a zemřel mladý na tuberkulózu. Jeho dva synové už neuměli česky a do Rožnova jezdili jen občas. Byly zde zaznamenány také vzpomínky perníkáře a voskaře Jana Marcelina Bayera (1854–1924) na jeho otce a na těžké řemeslo barvířské, při němž museli jako děti pomáhat. Vzpomínal, že během zimy se vyráběly formy pro tisk, matka a sestry sešívaly kusy domácího plátna na fěrtochy. Všechno se dělalo ručně. O postupu barvení nebyly zapsány žádné přesnější informace, pouze to, že barvil indigem a vzory byly bílé na modrém podkladu.⁸ Soubor modrotiskových i perníkářských forem z této rodiny Bayerů, označené iniciálami JMB jsou uloženy ve sbírce

VMP, jako doklady jejich řemeslné činnosti. Jan Bayer (*1825) byl posledním barvířem v Rožnově na č. 57. Zemřel ve věku téměř 60 let na záněť plic (ZAO, sbírka matrik, inv. č. 2313, sig. VM VIII 16. Úmrtní matrika Rožnov, 1861–1902, pag. 304). Dle záznamů z úmrtních matrik je zřejmé, že v této rodině byly dispozice k plicním onemocněním.



Obr. 3: Johann Bayer (1825–1885) s manželkou Kateřinou roz. Janíkovou, barvíř, inv. č. A 45469, Národní muzeum v přírodě, sbírka VMP, s. 10.



Obr. 4: Jan Marcelin Bajer s rodinou, inv. č. A 36583, Národní muzeum v přírodě, sbírka VMP. |

Rodová linie vedoucí za Antonínem Bayerem (*1747) pokračovala jedním z jeho synů. První dvě děti Antonína a jeho manželky Rosiny se narodily v Rožnově na č. 70, další pak na č. 71. Při jejich narození byl Antonín v matrice zapisován jako finctor. Nejstarší syn Jan (*16. 11. 1772, pokřtěný Joannes; ZAO, sbírka matrik, inv. č. 2300, sig. VM VIII 3. Rodná matrika Rožnov, 1771–1795, fol. 16r) zemřel při narození. Na otcovo řemeslo navázal až František (*10. 8. 1779, pokřtěný Franciscus; Tamtéž, fol. 77r), který se jako jediný z potomků stal barvířem.⁹

František pracoval v barvířské dílně v Rožnově na č. 113. Jeho otec Antonín (*1747) koupil v roce 1774 podle zápisu v gruntovní knize od Ondřeje Segeta „(...) chalupu s očištinu (...) a vším příslušenstvím (...) a zahradu“ s podmínkou práva bydlení zde do smrti pro původního majitele a jeho manželku. Jednalo se o chalupu č. 71, kde se po roce 1774 rodily Antonínovy děti a která po přečíslování domů v Rožnově na začátku 19. století dostala nové č. 113 (uprostřed stránky nahoře je dopsáno č. 113; MZA, SOKA Vsetín, AM Rožnov pod Radhoštěm, inv. č. 49. Gruntovní kniha, 1689 – 1850, fol. 23). Na tomto domovním čísle také Antonín Bayer dne 5. 11. 1807 zemřel ve věku 60 let jako schwarzfärber meister (ZAO, sbírka matrik, inv. č. 2309, sig. VM VIII 12. Úmrtní matrika Rožnov, 1796–1860, fol. 35r). Zápis v gruntovní knize ze dne 11. 2. 1798 uvádí, že: „odvedl Antonius Bayer svoji chalupu pod Nr 71 ležící (...) i s barevniu (...) svojimu synu Franzovi Bajerovi (...)“ (MZA, SOKA Vsetín, AM Rožnov pod Radhoštěm,

inv. č. 49. Gruntovní kniha, 1689–1850, fol. 23–24). Ten se o dva roky později oženil se sedmnáctiletou Annou roz. Kovářovou z Tylovic. Ženich, dvaadvacetiletý František Bajer, je zapsán v oddací matrice jako färber (ZAO, sbírka matrik, inv. č. 2308, sig. VM VIII 11. Oddací matrika Rožnov, 1796–1864, fol. 5v). V soupise živnostníků a řemeslníků městečka Rožnova z let 1817–1871 byl evidován mezi barvíři jako první v pořadí na domovním č. 113. František neměl následovníka v řemesle, ale jeho dcera Anna (*10. 7. 1818, pokřtěná Anna Margaretha; ZAO, sbírka matrik, inv. č. 2305, sig. VM VIII 8. Rodná matrika Rožnov, 1796–1841, fol. 74v) se provdala za barvíře Josefa Bayera (1818), pocházejícího z chalupy č. 107 st./167 nov., v níž provozoval živnost jeho otec schwarz und blau färber meister Josef Bayer (*1793). Josef se přizpůsobil do domu č. 113 a v roce 1850 zde získal koncesi na barvířskou živnost (MZA, SOkA Vsetín, AM Rožnov pod Radhoštěm, inv. č. 158. Evidenční kniha řemeslníků a obchodníků 1871, 1). Pracoval v dílně po svém tchánovi Franzovi Bayerovi, který zemřel jako výminkář dne 14. 4. 1863 (ZAO, sbírka matrik, inv. č. 2313, sig. VM VIII 16. Úmrtní matrika Rožnov, 1861–1902, pag. 25).

Syn Antonína a Doroty Martin (*1754) se oženil s Marinou, dcerou Ondřeje Krupy v roce 1776. Při sňatku byl zapsán jako tinctoris (ZAO, sbírka matrik, inv. č. 2302, sig. VM VIII 5. Oddací matrika Rožnov, 1746–1795, fol. 97v). Od svého otce dostal v roce 1777 chalupu č. 70 (později nové č. 112) i se vším příslušenstvím (MZA, SOkA Vsetín, AM Rožnov pod Radhoštěm, inv. č. 49. Gruntovní kniha, 1689–1850, fol. 283). Na tomto místě sedmdesátiletý rožnovský měšťan Martin Bayer dne 25. 5. 1825 také zemřel (ZAO, sbírka matrik, inv. č. 2309, sig. VM VIII 12. Úmrtní matrika Rožnov, 1796–1860, fol. 71r). Dalšími barvíři z této rodové větve byli až jeho vnuci – po synu Michalovi (*1. 7. 1786; ZAO, sbírka matrik, inv. č. 2300, sig. VM VIII 3. Rodná matrika Rožnov, 1771–1795, fol. 116r) vnuk František (*19. 11. 1817, pokřtěný Franciscus; ZAO sbírka matrik, inv. č. 2305, sig. VM VIII 8. Rodná matrika Rožnov, 1796–1841, fol. 72v) a po synu Martinovi (*25. 9. 1791; ZAO, sbírka matrik, inv. č. 2300, sig. VM VIII 3. Rodná matrika Rožnov, 1771–1795, fol. 138r) vnuk Antonín (*10. 5. 1826, pokřtěný Antonius; ZAO, sbírka matrik, inv. č. 2305, sig. VM VIII 8. Rodná matrika Rožnov, 1796–1841, fol. 107r).

František Bajer (*1817), syn domkaře Michala (*1786), získal v roce 1843 povolení k provozování živnosti na č. 143 (MZA, SOkA Vsetín, AM Rožnov pod Radhoštěm, inv. č. 158. Evidenční kniha řemeslníků a obchodníků 1871, 1) a řemeslo provozoval pravděpodobně do roku 1866, kdy zemřel na tyfus ve věku nedožitých 49 let (ZAO, sbírka matrik, inv. č. 2313, sig. VM VIII 16. Úmrtní matrika Rožnov, 1861–1902, pag. 76). Podle údajů ve sčítacích operátech byla v roce 1869 majitelkou chalupy č. 143 vdova Kateřina Bajerová a mezi přítomnými byl syn Albín (*13. 12. 1852; ZAO, sbírka matrik, inv. č. 2307, sig. VM VIII 10. Rodná matrika Rožnov, 1851–1878, fol. 26v), barvířský tovaryš. Albín se vyučil barvířem u svého strýce Antonína Bayera na č. 112, což dokládá zápis v evidenci pracovních knížek ze dne 18. 4. 1869, kdy mu byla knížka vydána (MZA, SOkA Vsetín, AM Rožnov pod Radhoštěm, inv. č. 159. Evidence vydaných pracovních a služebních knížek 1864–1884, 36). Při sčítání lidu v roce 1880 je na č. 143 evidován barvířský mistr Albín Bajer a jeho matka je zapsána jako vdova a výminkářka. O deset let později je zde přítomna majitelka bytu Kateřina Bajerová a dva nájemníci. Při výzkumu nebylo zjištěno, jak dlouho po roce 1880 řemeslo skutečně provozoval, a jeho jméno není zapsáno ani v rožnovské živnostenské evidenci. Albín Bajer zemřel dne 11. 7. 1888 v poměrně mladém věku 36 let ve Vidči (jako nájemník obec-

ní hospody) a jeho tělo bylo převezeno k pohřbení do Rožnova (MZA, SOkA Vsetín, OS Rožnov pod Radhoštěm, Pozůstalostní spis IV 1888/408 – Albin Bajera).

Antonín Bajera (*1826), syn tkalce Martina (*1791; ZAO, sbírka matrik, inv. č. 2300, sig. VM VIII 3. Rodná matrika Rožnov, 1771–1795, fol. 138r), se narodil v chalupě č. 112 a zde také získal v roce 1847 ve věku 21 let povolení k provozování barvířské živnosti (MZA, SOkA Vsetín, AM Rožnov pod Radhoštěm, inv. č. 158. Evidenční kniha řemeslníků a obchodníků 1871, 1). Barvířem se vyučil také jeho syn Albert (*16. 7. 1848), jemuž byla vydána pracovní knížka pro tuto profesi 8. 5. 1866 (MZA, SOkA Vsetín, AM Rožnov pod Radhoštěm, inv. č. 159. Evidence vydaných pracovních a služebních knížek 1864–1884, 2). O dva roky později však zemřel na neštovice, a to ve velmi mladém věku 19 let (ZAO, sbírka matrik, inv. č. 2313, sig. VM VIII 16. Úmrtní matrika Rožnov, 1861–1902, pag. 97). V následujícím roce 1869 zemřel také Antonín, barvíř a chalupník, který ve 42 letech podlehl tuberkulóze (Tamtéž, pag. 108). Chalupa č. 112 byla ve sčítacích operátech v roce 1900 evidována na Horní ulici, v místech naproti bystřickému mostu, směřujícímu přes místní část Kramolišova a dále do obce Valašská Bystřice. Dnes je zde ulice Bayerova a dům č. 112 tady stále stojí, avšak pochopitelně v jiné podobě.

V rozvětveném rodu rožnovských Bayerů se sedmnáct jejich příslušníků věnovalo barvířství. Řemeslná tradice začala Michalem (*1697), který přišel z Valašského Meziříčí a v Rožnově koupil v roce 1732 chalupu. Na něj navázal jeho bratr Antonín (*1718), který od něj tuto chalupu v roce 1744 odkoupil a následně pak Antonínovi potomci v několika dalších generacích až do druhé poloviny 70. let 19. století. V roce 1877 převzal barevnu Josefa Bayera (*1818) barvíř z Frenštátu pod Radhoštěm Alois Černoch (*1853) poté, co se oženil s jeho dcerou Annou. Posledním barvířem v Rožnově byl Aloisův syn Josef Černoch (1885), který barvil modrotisk společně s otcem až do roku 1934. Po jeho smrti na začátku roku 1935 už sám modrotisk nevyráběl. V rodu Bayerů a na ně navazujících Černochoch se udržela řemeslná tradice barvířství cca dvě století.

Rod Paschka – Paška

Kořeny rožnovského barvířského rodu Pašků sahají do období kolem poloviny 18. století. Nejstarším zjištěným barvířem tohoto rodu je Martin Paška (*11. 11. 1721; ZAO, sbírka matrik, inv. č. 2298, sig. VM VIII 1. Rodná matrika Rožnov, 1688–1734, fol. 240v). Dva roky po sňatku uzavřeném 26. 9. 1752 (ZAO, sbírka matrik, inv. č. 2302, sig. VM VIII 5. Oddací matrika Rožnov, 1746–1795, fol. 21v) s Marinou, dcerou Martina Tkadlece ze Zubří, se manželům narodil syn Jan (pokřtěný Johannes; ZAO, sbírka matrik, inv. č. 2299, sig. VM VIII 2. Rodná matrika Rožnov, 1735–1770, fol. 185v). V matričním záznamu z roku 1754, pořízeném při jeho narození, byla nalezena první zmínka o profesi otce Martina Pašky, který zde byl zapsán jako tinctor. V době sňatku bylo Martinovi 31 let, lze se tedy domnívat, že byl barvířem už před rokem 1750 a za předpokladu, že se vyučil ve věku kolem 20 let, pravděpodobně mohl řemeslo vykonávat už kolem roku 1740. Tyto domněnky však nebyly při výzkumu fakticky doloženy. Martin Paška zemřel poměrně mladý ve věku 45 let dne 19. 6. 1766 (ZAO, sbírka matrik, inv. č. 2304, sig. VM VIII 7. Úmrtní matrika Rožnov, 1755–1795, fol. 38v), příčina smrti není v matrice uvedena.

První Martinův syn se dožil věku pouhých tří měsíců (Tamtéž, fol. 4r). Druhý syn

František (*2. 12. 1758, pokřtěný Franciscus; ZAO, sbírka matrik, inv. č. 2299, sig. VM VIII 2. Rodná matrika Rožnov, 1735–1770, fol. 229r) navázal na řemeslo svého otce. V roce 1794 se šestadvacetiletý František oženil s dvacetiletou Marinou dcerou Martina Zelenky z Rožnova a jejich děti se rodily na č. 295. V záznamech rodné matrice byl při narození svých dětí zapisován jako färber. František Paška zemřel v 54 letech dne 3. 9. 1812 jako schwarzfärber v Rožnově na č. 295 na zánět ledvin (ZAO, sbírka matrik, inv. č. 2309, sig. VM VIII 12. Úmrtní matrika Rožnov, 1796–1860, fol. 45r).

V řemesle pokračoval jeden z Františkových synů Martin (*3. 4. 1799, narozený jako dvojče sestry Margarethy; ZAO, sbírka matrik, inv. č. 2305, sig. VM VIII 8. Rodná matrika Rožnov, 1796–1841, fol. 15r). Martin Paška z č. 75 je zapsán mezi barvíři v evidenční knize řemeslníků a obchodníků v Rožnově mezi lety 1817–1871 jako druhý v pořadí (MZA, SOKA Vsetín, AM Rožnov pod Radhoštěm, inv. č. 158. Evidenční kniha řemeslníků a obchodníků 1871, 1). V záznamu však není uvedeno datum vydání povolení k provozování živnosti. První datovaný zápis v seznamu barvířů, který následuje za Martinem, je z roku 1817. Lze se domnívat, že povolení pravděpodobně získal téhož roku, ve věku 18 let, popř. dříve. Po otci zdědil Martin „chalupu i s barevnu v městečku Rožnov pod čp. 295 st./75 now“ na základě doručujícího listu ze dne 17. září 1822, se vším příslušenstvím, právy a povinnostmi k usedlosti se vtahujícími a s povinností vyplatit sourozence (MZA, SOKA Vsetín, AM Rožnov pod Radhoštěm, inv. č. 52. Gruntovní kniha 1805–1850 (1867), fol. 339). O několik měsíců později se dne 5. 2. 1823 oženil s dcerou rožnovského měšťana. Při sňatku je v matrice zapsán ženich Martin Paška, 24 let jako schwarzfärber, syn Františka Pašky, domkaře z Rožnova čp. 75 a nevěsta Anna, 20 let, dcera Michala Skalky, měšťana z Rožnova čp. 47 (ZAO, sbírka matrik, inv. č. 2308, sig. VM VIII 11. Oddací matrika Rožnov, 1796–1864, fol. 24r). Martinovi a Anně se narodilo mezi lety 1824 až 1841 devět dětí, šest synů a tři dcery. Dvě z dětí zemřely v dětském věku (dva roky a sedm měsíců) na zánět plic. Synové Jan a Michal šli ve stopách svých předků a stali se také barvíři. Martin Paška zemřel 29. 3. 1848 v Rožnově na č. 75 na tyfus ve věku nedožitých 49 let, v matrice byl zapsán jako domkař (něm. Häusler; ZAO, sbírka matrik, inv. č. 2309, sig. VM VIII 12. Úmrtní matrika Rožnov, 1796–1860, fol. 181v). Manželka Anna jej přežila o devět let. V pozůstalostním spise Anny Paschkové († 20. 3. 1857) je v soupise věcí zapsán mj. barvířský materiál (Färbe-Material) uložený v duběnkách v ceně 84 zlatých. Ze spisu se dozvídáme také informace o profesích dalších Paškových synů – František (*1828) byl kovářským mistrem na č. 193, Michal (*1831) a Martin (*1833) byli v té době vojáci a Josef (*1838) se stal také kovářem (MZA, SOKA Vsetín, OS Rožnov pod Radhoštěm, Pozůstalostní spis IV 1857/57 – Anna Paschka). Ve sčítacích operátech z roku 1880 je syn Martin (*1833) zapsán na č. 286 jako obecní strážník.

Na rodinnou řemeslnou tradici navázali Martinovi synové Jan (*20. 5. 1826; ZAO, sbírka matrik, inv. č. 2305, sig. VM VIII 8. Rodná matrika Rožnov, 1796–1841, fol. 107v) a Michal (*27. 3. 1831; Tamtéž, fol. 129v). Jan Paška se stal barvířským mistrem na č. 75. Potvrzují to zápisy ve sčítacích operátech z let 1869 a 1880, kde byl zapsán jako majitel domu a barvířský mistr. V dalších letech 1890 a 1900 (v tomto roce je č. 75 zapsáno na ulici Na Drahách) už byl evidován jako rolník. Lze usuzovat, že mezi lety 1880 a 1890, tedy mezi 54. a 64. rokem svého věku, pravděpodobně se řemeslem skončil a s ním také skončilo provozování barvířství v rodině Pašků. Jan se oženil v roce 1853 s dvacetiletou Annou, dcerou měšťana Josefa Janíka z Rožnova a při

sňatku byl zapsán jako domkař (ZAO, sbírka matrik, inv. č. 2308, sig. VM VIII 11. Od-dací matrika Rožnov, 1796–1864, fol. 107v). Paškovým se narodilo několik dětí, ale žádný z potomků v řemesle nepokračoval. Ve VMP se nachází složka s rodopisnými informacemi rodiny Paškových, kde je zmínka o jeho synovi Albertu Paškovi, kte-rý působil jako nadučitel ve Viganticích (VMP, podsbírká Písemnosti a tisky, inv. č. A 45415. Složka – rodina Paškova). Jan Paška se dožil na rozdíl od svého otce Mar-tina vysokého věku 81 let, zemřel jako vdovec dne 30. 9. 1907. Matriční zápis uvádí jako příčinu smrti sešlost věkem (VMP, podsbírká Písemnosti a tisky, inv. č. A 27274. Hřbitovní matrika, starý hřbitov Rožnov pod Radhoštěm, 1897–1979, 116). Při výzku-mu nebylo zjištěno, kde byl Jan Paška jako barvíř evidován, ani datum ukončení jeho živnosti. Přestože byl uváděn v matričních záznamech jako mistr, nebyl zapsán v soupise barvířů městečka Rožnova ani v živnostenských evidencích z jiných míst, prostudovaných během výzkumu (Vsetín, Valašské Meziříčí, Olomouc).

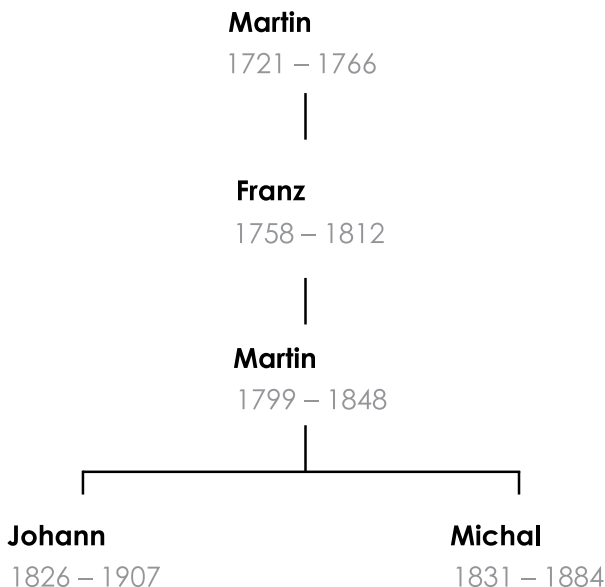
Janův bratr Michal Paška (*1831) získal dle rožnovské živnostenské evidence povo-lení k provozování živnosti barvíře 3. listopadu 1862. (SOkA Vsetín, kniha č. 158, 1) Ve sčítacích operátech je na č. 75 evidován pouze v roce 1857 bez uvedení profese (v pozůstalostním spise jeho matky z téhož roku je zmiňován jako voják), později pak až v roce 1880 na č. 288 jako nájemník. Mezi těmito lety není zapsán ani na jednom z těchto čísel. Při výzkumu nebylo zjištěno, kde mezi lety 1857 a 1880 pobýval a jestli řemeslo provozoval, ale informace z pozůstalostního spisu jeho matky nasvědču-je tomu, že byl pravděpodobně jako voják mimo Rožnov (MZA, SOkA Vsetín, OS Rožnov pod Radhoštěm, Pozůstalostní spis IV 1857/57 – Anna Paschka). Podle mat-ričního zápisu zemřel Michal Paška dne 5. 5. 1884 v Rožnově na č. 74 jako nádeník na zápal plic (ZAO, sbírka matrik, inv. č. 2313, sig. VM VIII 16. Úmrtní matrika Rožnov, 1861–1902, pag. 291).

Dům s barevnou barvíře Pašky stál nedaleko za bystřickým mostem po levém bře-hu Házovky, poblíž potoka tekoucího z místní části Uhliska. Ve sčítacích operátech v roce 1900 je č. 75 zapsáno na ulici Na Drahách, v současné době je toto domovní číslo evidováno v ulici Ve Včelíně. Podle záznamů v pozemkové knize vlastnili dům č. 75 v roce 1853 Jan (*1826, syn Martinův) a Anna Paškovi. Anna postoupila na zá-kladě odevzdací listiny ze dne 30. 12. 1892 svoji polovinu domu rovným dílem svým synům Albertovi a Leonardovi. Podíl po Leonardovi byl přepsán na Alberta Pašku dne 25. 11. 1903, v roce 1909 bylo vloženo právo vlastnické pro Karla Frňku a Marii Paškovou provdanou Frňkovou, v roce 1913 byl dům vydražen a majitelem se stal pan Hořelka. Od roku 1918 až dodnes je dům ve vlastnictví rodiny Hoferků (Katas-trální úřad Valašské Meziříčí, Pozemková kniha Rožnov, kn. vl. 75, vkladový list B, 111).

Analýzou archivních pramenů bylo zjištěno, že v rodu Pašků se řemeslo dědilo z otce na syna nejméně po čtyři generace. Nejstarším zjištěným barvířem byl Martin Paška (1721–1766), pak jeho syn František Paška (1758–1812), po něm Františkův syn Martin Paška (1799–1848) a poté Martinovi synové Jan (1826–1907) a Michal (1831–1884). Jan Paška byl posledním činným barvířem tohoto rodu, provozující barvířství cca do 80. let 19. století. Zemřel na začátku 20. století v roce 1907. Shrneme-li časo-vá data, věnoval se rod Pašků barvířskému řemeslu v Rožnově na č. 295 st./75 nov. v období od první poloviny 18. až do druhé poloviny 19. století, přibližně od roku 1740/50 do roku 1880, to znamená cca sto třicet let.

Rod Paschka, Rožnov č. 295 st./75 nov.

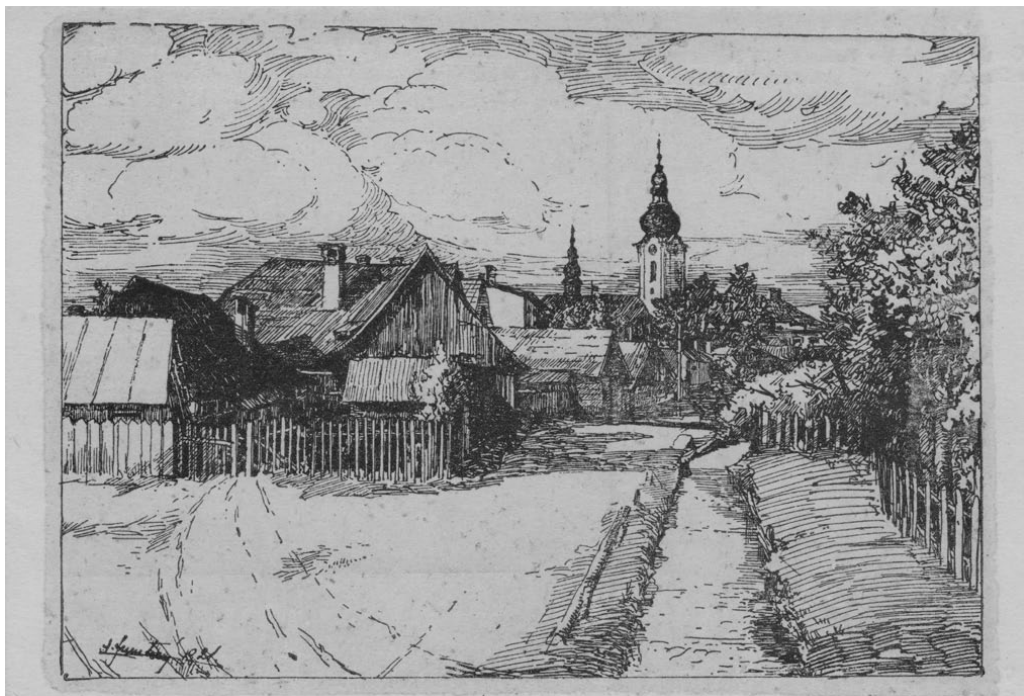
Schéma – mezigenerační mobilita v barvířském řemesle



Obr. 6: Schéma – mezigenerační mobilita v barvířském řemesle, rod Paschka |

Martin Janík (1806–1887)

Martin Janík se narodil 2. listopadu 1806 (ZAO, sbírka matrik, inv. č. 2305, sig. VM VIII 8. Rodná matrika Rožnov, 1796–1841, fol. 46r) v rodině rožnovského měšťana Josefa Janíka a jeho manželky Mariny. Ve dvaceti letech se oženil s devatenáctiletou Annou, dcerou barvíře Jana Bayera (*1769) z č. 178. Sňatek byl uzavřen v Rožnově 16. května 1826 (ZAO, sbírka matrik, inv. č. 2308, sig. VM VIII 11. Oddací matrika Rožnov, 1796–1864, fol. 27v). Podle svatební smlouvy, datované 4. května 1826 a sepsané mezi nastávajícími manželi a jejich rodiči, věnuje Josef Janík svému synovi Martinovi do vlastnictví a užívání dům ležící v Rožnově pod č. 175 (MZA, SOkA Vsetín, AM Rožnov pod Radhoštěm, inv. č. 53. Gruntovní kniha 1805–1850 (1861), fol. 157). Pozemek i s chalupou patřil Janíkům od roku 1823, kdy jej koupil od obce otec Josefa Martin Janík (MZA, SOkA Vsetín, AM Rožnov pod Radhoštěm, inv. č. 53. Gruntovní kniha 1805–1850 (1861), fol. 156). V roce sňatku získal Martin Janík také povolení k provozování živnosti barvíře. Záznam o získání koncese, udělené vrchnostenským úřadem v Krásně, je datovaný 8. srpna 1826 (MZA, SOkA Vsetín, AM Rožnov pod Radhoštěm, inv. č. 158. Evidenční kniha řemeslníků a obchodníků 1871, 1). Kromě měšťanského domu č. 175 na tehdejší Rudolfově náměstí (dnes Masarykovo náměstí) byl od roku 1841 spoluvlastníkem poloviny půlgruntu č. 178 ležícího v ulici Na Zahradách, při němž byla postavena barevna. Dům č. 175 stále stojí na původním místě, v současné době je to však na ulici Palackého, která ústí do náměstí. Nemá už svoji původní podobu, ale ze zadní strany domu je i dnes možno vidět část dřevěného roubení.



Obr. 7: pohlednice – Smutný A.: Partie z Rožnova (Rožnovská struha v ulici Na Zahradách), inv. č. A 23852, Národní muzeum v přírodě, sbírka VMP.



Obr. 8: Zadní strana domu č. 175 v Rožnově pod Radhoštěm, 2021, foto J. Kolář.

Janík byl rovněž majitelem domů č. 33 a č. 34 postavených v Kostelní ulici pod jednou střechou krytou šindelem a dalších pozemků a parcel. Soupis majetku, který rozdělil v poslední vůli sepsané dva měsíce před smrtí mezi manželku Annu a své potomky, je popsán v protokolu ze dne 18. 7. 1887 sepsaném c. k. notářem Antonínem Tošnarem. Tento protokol se soupisem majetku, opis poslední vůle a listina o zapsání úmrtí jsou součástí pozůstalostního spisu uloženého v SOkA Vsetín. Martin Janík zemřel 18. května 1887 ve věku 81 let jako měšťan a barvíř na č. 175 (MZA, SOkA Vsetín, OS Rožnov pod Radhoštěm, Pozůstalostní spis IV 1887/263 – Martin Janík). V pozůstalostním spise je zapsáno, že svůj podíl na půlgruntu odkázal manželce Anně. Půlgrunt č. 178 byl popsán takto: „Stavení k půlgruntu tomuto patřící leží na zahradách a jest kromě malé částky, která jest z tvrdého materiálu ze dřeva vystavené a šindelem kryté, 11.80 dlouhé, 8 široké a 3 vysoké, sestává z jedné světnice, jednoho kabinetu a jedné kuchyně, které okny a dveřmi opatřené jsou, půda jest dlážděná, má sýpku pro zboží, zděný komín, krov se štíty proutěnými. Při stavení tomto jest z tvrdého materiálu vystavena barevna a kůlna ze dřeva 8m dlouhá, 4m široká a 2m vysoká a šindelem krytá. Při staveních těchto postaven jest také chlévec pro dobytek černý a rohoví. Všechny stavení tyto nacházejí se v dobrém stavu stavebním. K stavením těmto patří také stodola ze dřeva v zahradě postavená, šindelem krytá, sestávající z jednoho humna a jednoho přístodolku, jest 9.20 m dlouhá, 6.50 m široká, 3.50 m vysoká a jest v prostředním stavu stavebním.“ Zděný dům č. 175 i s pozemky zdědila dcera Veronika (*22. 9. 1843; ZAO, sbírka matrik, inv. č. 2306, sig. VM VIII 9. Rodná matrika Rožnov, 1842–1850, fol. 49v) s právem neomezeného užívání domu i polností pro matku Annu až do její smrti a s povinností vyplatit sourozence. Později vlastnila Veronika také půlgrunt č. 178, který jí byl přepsán po matce Anně Janíkové (VMP, podsбірka Písemnosti a tisky, inv. č. A 36494/4. Dopis c. k. okresního soudu v Rožnově Veronice Janíkové ze dne 14. 12. 1892), zemřelé ve věku 84 let v roce 1891 (ZAO, sbírka matrik, inv. č. 2313, sig. VM VIII 16. Úmrtní matrika Rožnov, 1861–1902, pag. 417).

Ve sčítacích operátech z roku 1869 byl Martin Janík evidován jako majitel domu č. 175 a samostatný barvířský mistr, při dalším sčítání lidu v roce 1880, kdy byl ve věku 73 let už jako rolník. Lze předpokládat, že provozování barvířství ukončil kolem 70. let 19. století, vzhledem k jeho věku spíše v jejich první polovině. Přesné datum složení živnosti nebylo zjištěno. Celková doba jeho profesní činnosti v oboru barvířství, počítá-li se od roku 1826, kdy mu byla udělena koncese, trvala pravděpodobně více než čtyřicet let. Barvíř Martin Janík zemřel dne 18. 5. 1887 (ZAO, sbírka matrik, inv. č. 2313, sig. VM VIII 16. Úmrtní matrika Rožnov, 1861–1902, pag. 334) ve věku 81 let.

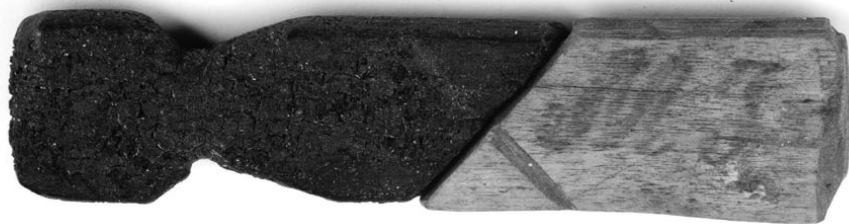
Z Janíkových potomků nepokračoval žádný v barvířském řemesle. V matrice byl při jejich narození zapisován Martin Janík jako měšťan nebo barvíř. Tři z osmi dětí (šest synů a dvě dcery) zemřely v dětském věku. Nejstarší syn Martin (*1827; ZAO, sbírka matrik, inv. č. 2305, sig. VM VIII 8. Rodná matrika Rožnov, 1796–1841, fol. 113r), v poslední vůli otce zmiňovaný jako vystěhovalý do Ameriky, byl evidovaný ve sčítacích operátech v roce 1857 na č. 175 a později až v roce 1890 na č. 178 jako majitel bytu (bez uvedení profese), kde žil po návratu domů. Na tomto místě Martin, svobodný syn měšťana a barvíře Janíka, zemřel náhle na mrtvici dne 13. 6. 1892 (ZAO, sbírka matrik, inv. č. 2313, sig. VM VIII 16. Úmrtní matrika Rožnov, 1861–1902, pag. 428). Mezi lety 1857 a 1869 bydleli v domě č. 178 nájemníci a v roce 1880 nebyl dům obydlen. V roce 1900 byl dům č. 178 v ulici Na Zahradách opět pronajímán k bydlení nájemní-

kům a v roce 1910 jsou evidováni jako vlastníci Josef Divín a jeho manželka Veronika roz. Janíková. V roce 1921 už domovní č. 178 ve sčítacích arších nefiguruje. Další potomci barvíře Martina Janíka Ignatz a Hyppolit se stali kupci, obchodovali se zbožím smíšeným v Rožnově na č. 36. Zde byli evidováni při sčítání lidu v letech 1869, 1880 a 1890. Veronika Janíková, která po rodičích zdělila dům na náměstí č. 175 i půlgrunt č. 178, se provdala v padesáti letech, dva roky po smrti matky. Při sňatku v roce 1893 byla v matrice zapsána Veronika, měšfanská dcera po zemřelém Martinu Janíkovi a ženich, třicetiletý Josef Divín, služebný, Rožnov č. 174 (ZAO, sbírka matrik, inv. č. 2312, sig. VM VIII 15. Oddací matrika Rožnov, 1865–1902, fol. 149). Podle zápisu v katastru nemovitostí ze dne 21. 2. 1893 se stal Josef Divín, na základě oddávacího listu ze dne 11. 2. 1893 a smlouvy svatební a odstupní ze dne 9. 2. 1893, vlastníkem poloviny usedlosti č. 178 (Katastrální úřad Valašské Meziříčí, Pozemková kniha Rožnov, kn. vl. 178, vkladový list B, 403). Sčítací operáty z roku 1900, 1910 i 1921 uvádějí Josefa Divína také jako majetníka č. 175 a jeho manželku Veroniku Divínovou jako spoluvlastníci.

Barvíř Martin Janík patřil k váženým rožnovským měšfanům, který vedle své národní profese pracoval i pro obec. Martin Tkadlec v kronice, popisující události v Rožnově z období od první poloviny 19. století do roku 1878, zapsal, že Martin Janík byl v roce 1850 zvolen do funkce druhého radního obecního úřadu rožnovského (VMP, pomocný sbírkový fond Rukopisy, R 70, 1962. Opis „Z kroniky měšfana Martina Tkalce“, 10). Ve VMP je deponován soubor různorodých předmětů pocházejících z Janíkova domu č. 175 z rožnovského náměstí, v němž jsou obsaženy věci z vybavení domácnosti, keramika, sklo, zemědělské a řemeslné předměty, textilie aj. V souvislosti s barvířstvím jsou ve sbírce uloženy dřevěné barvířské cejchy a kovové značky používané na označování barveného plátna, modrotiskové formy vč. malé formy – firemní značky se jménem Martin Janík, vyřezaným ozdobným písmem, textilní vzorník s otisky vzorů barvířských forem a razidlo s iniciálami IM.



Obr. 9: Forma modrotisková, inv. č. 1385, Národní muzeum v přírodě, sbírka VMP, foto J. Kolář, fotoarchiv VMP.



Obr. 10: Barvířský cejch, inv. č. 10877, Národní muzeum v přírodě, sbírka VMP, foto J. Kolář, fotoarchiv VMP. |



Obr. 11: Barvířská značka, inv. č. 10855, Národní muzeum v přírodě, sbírka VMP, foto J. Kolář, fotoarchiv VMP. |

Alois a Josef Černochovi, poslední barvíři v Rožnově pod Radhoštěm

O osobnostech posledních rožnovských barvířů Josefovi a jeho otci Aloisovi Černochovi se dozvídáme z článku Arnošta Kubeši (KUBEŠA 1964, 43–45). Popisuje v něm vybavení barevny, která stála na Horní ulici č. 113, postup výroby modrotisku, sortiment výrobků, používané a oblíbené vzory. Další informace o této dílně byly získány při výzkumu paní Salichové u Josefa Černochocha v roce 1970 a byly publikovány v malém tisku Modrotisk na Valašsku.



Obr. 12: Alois Černoch, N 7898, fotokopie, 1970, Národní muzeum v přírodě, sbírka VMP, foto B. Píkrýl, fotoarchiv VMP.

Alois Černoch (*16. 6. 1853; ZAO, sbírka matrik, inv. č. 1399, sig. P VI 10. Rodná matrika Frenštát pod Radhoštěm, 1843–1853, fol. 321), barvíř a syn tkalce Františka Černocho z Frenštátu se dne 20. 11. 1877 oženil s Annou, dcerou rožnovského barvíře Josefa Bayera z Horní ulice č. 113 (ZAO, sbírka matrik, inv. č. 2312, sig. VM VIII 15. Oddací matrika Rožnov, 1865–1902, fol. 67). V Rožnově navázal na práci svého tchána a vyráběl modrotisk v jeho barvířské dílně. Kubeša uvádí, že v době, kdy do Rožnova přišel, tam bylo třináct barvířů, z toho čtyři Bayeri provozující barvířské dílny v domech č. 113, č. 112 (oba domy stály vedle sebe v Horní ulici), ve dvoře u Elzerů (v místech dnešního hotelu AGH) a vedle řezníka Molitora (na rožnovském náměstí, v místech, kde je dnes prodejna Albert), dále Paška v ulici na Drahách a jiní. Černochovy fěrtochy byly vyhlášené kvalitou, trvanlivostí barev a krásnými vzory. V Rožnově a okolí byly oblíbené fěrtochy tmavě modré s bílým a světlemodrým vzorem, tištěné oboustranně, na každé straně *okolnice* (neboli bordura – okrajový vzor) a plošný vzor nebo na jedné straně jen *okolnice*. Pro ženy z Hodslavic, z Veřovic a z Mořkova tiskl Černoch tzv. *hoclavské fěrtochy*, nazývané *kasanky*, které měly čtyři *okolnice* nad sebou v kombinaci barev světlomodré a bílé na modrofialové půdě. Modrotiskové výrobky prodávali rožnovští barvíři na jarmarcích ve Valašském Meziříčí, ve Frenštátě, ve Vsetíně, v Novém Hrozenkově, ve Velkých Karlovicích a v Horní Bečvě (KUBEŠA 1964, 43–45). Alois Černoch provozoval v Rožnově barvířskou živnost od roku 1887, kdy získal koncesi, až do roku 1926, v němž živnost oficiálně složil (viz živnostenský registr). Podle zjištění Salichové však barvil modrotisk společně se svým synem Josefem až do roku 1934. Zemřel na začátku následujícího roku dne 21. 2. 1935 jako vdovec a barvíř ve věku 82 let (VMP, podsběrka Písemnosti a tisky, inv. č. A 27274. Hřbitovní matrika, starý hřbitov Rožnov pod Radhoštěm, 1897–1979, 305). Jeho manželka Anna zemřela o třináct let dříve v roce 1922 v 76 letech, ve hřbitovní knize byla zapsána jako manželka mistra barvířského (Tamtéž, 238). Oba byli pohřbeni v Rožnově pod Radhoštěm na starém hřbitově na Prochodné. Náhrobek na jejich hrobě dnes už není. Podle ústní informace od paní Doubravky Vejmelkové, která je pamětnicí rožnovských obyvatel a událostí a dlouhodobě se zabývala zjišťováním informací o lidech pohřbených na starém hřbitově, tam ještě v 80. letech minulého století byl. Kam se poděl, není známo.¹⁰

Manželům Černochovým se 19. února 1885 (ZAO, sbírka matrik, inv. č. 2311, sig. VM VIII 14. Rodná matrika Rožnov, 1879–1899, 90) narodil syn Josef jako nejmladší ze tří dětí. Do šestnácti let studoval na nižším gymnáziu v Přerově, kde během studií bydlel u svého strýce, učitele a spisovatele Františka Bayera. Po návratu domů se vyučil barvířskému řemeslu v otcově dílně, ale zkušenosti nabýval také u jiných barvířů v Novém Jičíně, Krnově a Osoblaze (KUBEŠA 1964, 43–45). Společně s otcem potom pracoval v jeho barevně. Oženil se v roce 1932 (ZAO, sbírka matrik, inv. č. 15153, sig. VM VIII 32. Oddací matrika Rožnov, 1903–1937, 219) v šestačtyřiceti letech a jeho manželka Olga Kleinová (*1897; MZA, sbírka matrik, č. kn. 17141, Matrika narození Brno – Staré Brno u Nanebevzetí Panny Marie, 1894 – 1899, fol. 446) se stala pomocnicí při náročném řemesle.

Řemeslo dobře prosperovalo, ale Josef k těžké práci barvíře nikdy příliš nepřilnul. Po smrti otce přestal tisknout, prodal postupně obarvené látky a věnoval se sadařství (SALICHOVÁ 1975). Snad tuto zálibu zdědil po svém dědovi Josefu Bayerovi, který se kromě mnoha jiných aktivit konaných pro blaho obce a občanů Rožnova zabýval



Obr. 13: Josef Černoch a Olga Kleinová, svatební fotografie, inv. č. A 36548, 1932, Národní muzeum v přírodě, sbírka VMP.

také zahradnictvím a štěpařstvím (Sborník muzejní společnosti ve Valašském Meziříčí 1904–1905, č. 12, 47–48). Josef Černoch vzpomínal na svého staříčka Bayera jako na velkého vlastence, který mj. počestil názvy barvířských potřeb, neboť dříve se užívalo zpravidla názvů německých (KUBEŠA 1964, 43–45). Černochův obytný dům č. 113 dnes už neexistuje, shořel i s barvírnou a vším zařízením při osvobození v květnu roku 1945. V knize vzpomínek na osvobození Rožnova pod Radhoštěm popisuje Josef Černoch události ze soboty 5. května 1945: „Odpoledne začala hořet naše mandlovna a od ní chlív. (...) Něco šatstva jsem měl zakopané v přístodůlku, v zemi, už od ledna a vůbec nic tomu nebylo. Jinak mě shořelo všechno, i pes, dvanáct slepic a dvacet králíků. Zdi ovocné komory zůstaly stát, a když jsem dal novou střechu, mohl jsem tam bydlet.“ (KULIŠTÁK 2005, 52–58) V komoře přizpůsobené k bydlení žili Josef a Olga Černochovi až do začátku sedmdesátých let. Na tomto místě poslední rožnovský barvíř Josef Černoch zemřel 30. 3. 1971 ve věku 86 let a je pochován v Rožnově na starém hřbitově jako jeho rodiče (VMP, podsběrka Písemnosti a tisky, inv. č. A 27274. Hřbitovní matrika, starý hřbitov Rožnov pod Radhoštěm, 1897–1979, rok 1971, poř. č. 14).

Jedné z návštěv v rámci orálního výzkumu u Černochů se společně se Salichovou účastnila také paní Marie Brandstettrová, tehdy novicka v muzeu.¹¹ Z návštěvy se jí vybavují vzpomínky: „Dům Černochů stál naproti bystřickému mostu, ale průcho-dem fronty byl silně poškozen, takže Černochovi bydleli v zachovalé části domu, kam se stoupalo po dřevěných schodech. Pokud vím, neměli děti. Po smrti barvíře zbytky domu, zbořenisko, nezdobily novou výstavbu Záhumení, dům obec zbourala a paní Černochová dostala na Záhumení byt. Když jsem tudy ještě chodívala, často jsem si na paní vzpomněla. Byla drobné postavy, líbezná stařenka, ve valašském chodila stále.“¹² Olga Černochová přežila svého manžela, posledního rožnovského barvíře, o dvanáct let. Zemřela dne 8. 10. 1983 ve věku 86 let (Město Rožnov pod Radhoštěm, úmrtní matrika 1981–1992, sv. 3, 38)

V muzejních sbírkách existují početné hmotné doklady o činnosti Bayerovy a později Černochovy barevny. Jsou to především *fěrtochy* – modrotiskové ženské zástěry do pasu a barvířské formy. Kubeša v článku o posledním rožnovském barvíři píše: „(...) přes tři sta modrotiskových forem prodal barvíř Černoch Uměleckoprůmyslovému muzeu v Praze. Všechny vyrobil staříček Černochů Josef Bayer, byl dobrý kreslíř i řezbář, formy se učil řezat u *formermajstra* v Novém Jičíně. Formy vyráběl ze dvou druhů dřeva, lipového a hruškového. V hruškové vrstvě vyřezával drobné jemné vzorky.“ (KUBEŠA 1964, 43–45). Tento obsáhlý soubor forem je nyní součástí sbírkového fondu Etnografického oddělení Národního muzea v Praze. V přírůstkové knize bylo v roce 1960 zaznamenáno: „314 modrotiskařských forem, 1 kruh na barvení modrotisku. Z dílny barvíře Jos. Černocho, Rožnov p. Radh. (...)“.¹³ Otisky vzorů velké části těchto forem byly identifikovány na fěrtoších deponovaných ve sbírce VMP.¹⁴ Rožnovské fěrtochy jsou součástí textilních sbírek i v dalších muzeích, např. v Moravském zemském muzeu v Brně, v Národním muzeu v Praze nebo v Muzeu regionu Valašsko ve Vsetíně a v jeho pobočce ve Valašském Meziříčí.

Alois Černoch a Společenstvo živností smíšených v Rožnově

Společenstvo živností smíšených (dále jako SŽS) sdružovalo řemeslníky a živnostníky včetně barvířů, působící v druhé polovině 19. a na počátku 20. století v Rožnově



Obr. 14: Chalupa barvíře Černocho č. 113 v Rožnově p. R., fotokopie, inv. č. A 36547, Národní muzeum v přírodě, sbírka VMP.



Obr. 15: Josef Černoch, inv. č. A 34600, Národní muzeum v přírodě, sbírka VMP. |



Obr. 16: Manželé Josef a Olga Černochovi, N 6875, 1970, Národní muzeum v přírodě, sbírka VMP, foto B. Příklad, fotoarchiv VMP. |



Obr. 17: Olga Černochová, N 8671, 1970, Národní muzeum v přírodě, sbírka VMP, foto B. Příklad, fotoarchiv VMP.



Obr. 18: Kotrba, M.: Olga Černochová, 1978, kresba uhlím, inv. č. 30929, Národní muzeum v přírodě, sbírka VMP.

pod Radhoštěm. Zápisy obsažené v knize „Protokol pro společenstvo živnosti stavební, řemeslné a podob. v Rožnově“ jsou datovány od října 1886 až do ledna 1921 a zachycují činnost společenstva, tehdejší problémy jednotlivých řemesel a způsoby jejich řešení (MZA, SOkA Vsetín, Společenstvo živnosti smíšených Rožnov pod Radhoštěm, inv. č. 1, Protokol pro společenstva živnosti stavební, řemeslné a podob. v Rožnově 1886–1920, nestr.). Kromě zápisů z běžných členských a výborových schůzí jsou zde záznamy z valných hromad a zprávy jednatelské, shrnující činnost společenstva vždy za uplynulý kalendářní rok (výroční zprávy). Na prvním jednání, konaném 31. října 1886 za účasti 32 členů, se řešily volby starosty, jeho náměstka, členů výboru a náhradníků, administrativní a organizační záležitosti. Starostou společenstva byl zvolen Michal Barabáš, členem výboru mezi dalšími také rožnovský barvíř Alois Černoch. Předsednictvo bylo voleno ve tříletých intervalech. V následujících letech se společenstvo rozrůstalo, na jaře roku 1890 vykazovalo 113 živnostníků, 49 pomocníků a vyučených a 77 učňů. V zápisech z jednání SŽS nebyly nalezeny žádné zmínky o řešení konkrétních problémů mezi barvíři.

Alois Černoch aktivně působil v SŽS v letech 1886–1921. Od roku 1886 do roku 1899 byl členem výboru, v dalším období působil ve společenstvu ve funkci předsedy (viz zápis z jednání výborové schůze ze dne 30. 4. 1899). Posledními dvěma záznamy v této knize jsou zápis z výborové schůze ze dne 18. 1. 1921 a zpráva jednatelská za rok 1920, pod níž je A. Černoch podepsán jako předseda. Další navazující doklady o činnosti společenstva nebyly zjištěny. Ze zápisů ze schůzí společenstva je zřejmé, že Alois Černoch byl velmi aktivním předsedou a oblast jeho působení byla široká, např.: podílel se na tvorbě stanov SŽS, byl vyslán jako delegát na živnostenské sjezdy do Brna a do Prahy, zasadil se o zřízení pokračovací školy pro učně a mladé dělníky pro okres Rožnovský, aktivně podporoval fungování učňovského školství, podporoval zřízení řemeslnické čítárny pro další vzdělávání učňů i vyučených, v roce 1906 byl zvolen za SŽS členem do školské rady pokračovací školy, prosazoval zřízení podpůrného fondu pro staré živnostníky a mistrovské podporovací pokladny atd.

Rožnovské SŽS vedlo evidenci mistrů v letech 1887–1941 (MZA, SOkA Vsetín, Společenstvo živnosti smíšených Rožnov pod Radhoštěm, inv. č. 2, kniha mistrů 1887–1941) a evidenci učňů (MZA, SOkA Vsetín, Společenstvo živnosti smíšených Rožnov pod Radhoštěm, inv. č. 3, kniha učňů, 1885–1941) datovanou lety 1885–1941. Mezi mistry byl pod pořadovým číslem 4 zapsán barvíř Alois Černoch, bydlíště Rožnov čís. 113 (členské zápisné 3 zlaté zaplatil 13. 1. 1887). O tři desetiletí později byl pod pořadovým číslem 127 evidován Aloisův syn Josef Černoch, jemuž bylo povoleno k provozování barvířské živnosti uděleno dne 18. 10. 1926. Černochovi byli posledními barvíři, kteří na konci 19. století v Rožnově působili a jejich aktivní řemeslná činnost pokračovala do roku 1934.

Shrnutí a závěr:

Studie o rožnovských barvířích byla zpracována na základě analýzy archivních pramenů dostupných v MZA v Brně, ZA v Opavě, SOkA Vsetín, SOkA Olomouc a listinných, fotodokumentačních a hmotných dokladů uložených ve VMP a v NM. Bylo zjištěno, že tradice barvířského řemesla v Rožnově pod Radhoštěm sahala až do období před polovinou 18. století a skončila ve 30. letech 20. století. Nejstarší záznam o barvíři byl nalezen v gruntovní knize z roku 1732, podle nějž koupil Michal Bayer



Obr. 19: Fěrtoch modrotiskový, inv. č. 26886, Národní muzeum v přírodě, sbírka VMP, foto J. Kolář, fotoarchiv VMP.



Obr. 20: Forma modrotisková, inv. č. 27571, Národní muzeum v přírodě, sbírka VMP, foto J. Kolář, fotoarchiv VMP.

(*1697) původem z Valašského Meziříčí chalupu v Rožnově. Jednalo se o chalupu, která při číslování domů v Rožnově v 70. letech 18. století dostala č. 26 a kde barvíř Michal Bayer v roce 1775 zemřel. V roce 1744 přešla chalupa do rukou Michalova bratra Antonína. Jeho profesi barvíře dokládají záznamy v matrikách a v rektifikačních aktech datovaných 1749, v němž byl Antonín Bayer zapsán mezi řemeslníky v Rožnově jako schwarzfärber. Na něj navazovali v barvířském řemesle potomci široce rozvětveného rodu Bayerů až do druhé poloviny 70. let 19. století. Posledním barvířským mistrem mezi Bayerů byl rožnovský starosta Josef Bayer (1818–1885), který řemeslo předal svému zeti Aloisi Černochovi, barvíři z Frenštátu pod Radhoštěm.

V polovině 18. století se barvířství v Rožnově věnovali také příslušníci rodu Pašků. Nejstarším z rodu je Martin Paška (*1721), jehož profesi barvíře potvrzuje matriční záznam z roku 1754, pořízený při narození jeho syna. Vzhledem k věku 33 let dosaženému v tomto roce lze usuzovat, že řemeslo vykonával minimálně o deset let dříve, tedy kolem roku 1740. Fakt, který by tuto domněnku doložil, se však při výzkumu nalézt nepodařilo. Paškovi potomci provozovali řemeslo cca do 80. let 19. století, posledním barvířem byl Jan Paška (1826–1907).

Ve 20. letech 19. století se mezi rožnovské barvíře zařadil Martin Janík. Živnost provozoval od roku 1826 do konce 60. let 19. století. Datum ukončení živnosti nebylo zjištěno, ale ve sčítacích operátech byl ještě v roce 1869 zapsán jako barvířský mistr. V řemesle nepokračoval žádný z jeho synů, nejstarší Martin odjel do Ameriky a ze dvou dalších synů se stali kupci.

Ve třetí čtvrtině 19. století navázal na řemeslnou tradici Bayerů barvíř z Frenštátu Alois Černochoch, který byl posledním barvířským mistrem v Rožnově. Barvířem se vyučil také jeho syn Josef, ale modrotisk vyráběl pouze s otcem do roku 1934 a po jeho smrti se už řemeslu nevěnoval.

Barvířství v Rožnově bylo nejintenzivnější během 19. století, resp. do jeho třetí čtvrtiny. Podle údajů zjištěných ve zkoumaných archivních pramenech zde působilo během této doby více než pětadvacet barvířů. Nejvíce z nich pocházelo z široce rozvětveného rodu Bayerů, další z rodů Pašků a jako jediný z rodiny Janíků Martin. V období mezi lety 1864–1929 se mezi barvíři a barvířskými pomocníky vyskytovala ještě další jména – Rára, Porubský, Čapatý a Chromec. Nebylo zjištěno, zda provozovali vlastní dílny a žádný z nich nebyl evidován mezi barvířskými mistry. Lze se domnívat, že pracovali v provozovnách jiných tehdejších barvířů.

Rožnovští barvíři byli v archivních pramenech označováni převážně jako färber nebo schwarzfärber. Nejstarší záznam o barvíři – modrotiskaři v Rožnově byl nalezen v rodné matrice z roku 1818, v němž byl Josef Bayer (*1793) při narození prvorozeného syna Josefa zaznamenán jako „schwarz und blau färber meister“. Dalším dokladem je Mistrovský list Jana Bayera vydaný v Olomouci v roce 1828 pro odbornost „Schön, Blau und Schwarzfärber“. Modrotiskaři byli také jejich synové, kteří na řemeslo svých otců navázali. Na základě zjištěných informací lze konstatovat, že mezi modrotiskaře z rodu Bayerů patřili: Jan Adam Bayer (*1803) a jeho syn Jan Bayer (*1825) z č. 57, Josef Bayer (*1793) z č. 167, jeho syn Josef Bayer (*1818) z č. 113 a na jeho práci navazující zeť Alois Černochoch (*1853) a později jeho syn Josef Černochoch (*1885). Jestli byli jejich předkové z období před rokem 1818 také modrotiskaři, nelze na základě zjištěných informací jednoznačně potvrdit. Barvíři Paschkové byli ve všech zkoumaných archiválních označování jako färber nebo schwarzfärber.

V jejich případě nebyly zjištěny žádné indicie nasvědčující tomu, že byli modrotiskaři. Modrotisk tiskl rožnovský měšťan Martin Janík. Dokladem jeho profese modrotiskaře jsou hmotné doklady deponované ve sbírce VMP, k nimž patří barvířské formy, cejchy a firemní značka se jménem Martin Janík.

Ve druhé polovině 19. století začalo barvířů v Rožnově ubývat. Podle sčítacích operátů bylo v Rožnově v roce 1880 evidováno pět barvířů a jeden barvířský učeň. V roce 1890 a v pozdějších letech už pouze jeden barvířský mistr Alois Černoch, který měl barevnu při domu č. 113. V roce 1900 uváděly záznamy ještě Aloisova syna Josefa, svobodného barvířského učně. Další barvíři kromě Černocha už v té době v Rožnově řemeslo neprovozovali.

Mezi rožnovskými barvíři je zřejmá mezigenerační mobilita. Fakt, že barvířské řemeslo a s ním i postupy barvení a tajemství receptur zůstávalo v rukách rodinných příslušníků, potvrzují záznamy v archivních pramenech z období od 18. století až do počátku 20. století. Na jejich základě lze konstatovat, že řemeslo se dědilo z otce na syna v rodině Bayerů žijících v Rožnově na č. 26 st. /57 nov., na č. 70 st./112 nov., na č. 71 st./113 nov., na č. 107 st. /167 nov., na č. 143 a v rodině Pašků žijících na č. 295 st. /75 nov. V tomto ohledu byl v Rožnově výjimkou Martin Janík z č. 175, který nástupce v řemesle mezi svými syny neměl. V případě Bayera z č. 113 převzal řemeslo barvíř z Frenštátu Alois Černoch, který barvil modrotisk se synem Josefem.

Existence cechu barvířů v Rožnově nebyla při výzkumu na základě archivních pramenů doložena. Pět barvířů z rodu Bayerů bylo evidováno v letech 1801–1836 v olomouckém cechu barvířů a mandlířů, v rožnovské živnostenské evidenci z let 1817–1871 bylo zapsáno osm barvířů. Po zřízení SŽS v roce 1885 příslušeli barvíři k tomuto společenství, to však už byl v Rožnově pouze jeden barvířský mistr Alois Černoch a později jeho syn Josef. U dalších rožnovských barvířů nebylo zjištěno členství v ceších nebo jiných řemeslných společenstvech.

V prostudovaných archivních pramenech se podařilo zjistit jen střípky konkrétních informací o rožnovských barvířských dílnách, resp. pouze informace, že při převodu majetku v rodině byla součástí usedlosti také barevna. Jednalo se o chalupu Michala Bayera č. 26, o chalupu Antonína Bayera č. 71, o půlgrunt č. 178 Martina Janíka a o chalupu Franze Paschky č. 295 st./75 nov. Během výzkumu nebyly nalezeny fotografie ani popř. kresebná dokumentace, které by představovaly obraz interiéru některé rožnovské barevny. Konkrétní informace o posledních rožnovských barvířích, Josefu Bayerovi a Aloisi a Josefu Černochovcích a jejich řemeslné činnosti poskytují články publikované v regionálních časopisech citovaných v úvodu této práce (Sborník muzejní společnosti ve Valašském Meziříčí 1904–1905, č. 12, 47–48; KUBEŠA 1964, 43–45; SALICHOVÁ 1975) a existující hmotné doklady v muzejních sbírkách. Jsou mezi nimi modrotiskové textilie (*fěrtochy*, šátky, vzorníky) a pracovní nářadí (barvířské formy, cejchy, kovové značky, kruhy, kotle). Početnější soubory těchto předmětů se nacházejí ve sbírce Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm a ve sbírce Etnografického oddělení Národního muzea v Praze. Ve sbírce VMP je deponován soubor forem, dřevěných barvířských cejchů a kovových značek na označování plátna z Janíkovy barevny, soubor forem a *fěrtochů* původem z Černochovy dílny, pět desítek barvířských forem s iniciálami J. M. B., pocházejících z dílny Johanna Bayera (*1825) a další rožnovské formy, u nichž není identifikován přesný původ. Etnografické oddělení NM spravuje sbírku více než tří set kusů barvíř-

ských forem s původem z Rožnova (z dílny Josefa Bayera, Aloise Černocho a Josefa Černocho). Dokladem barevné škály rezervází používaných v Černochově barevně jsou recepty v notesu uloženém v archivu NM v Praze, vlastnoručně psané Aloisem Černochem.

Postupné vymizení barvířského řemesla ve 2. polovině 19. století v Rožnově pod Radhoštěm i jiných regionech bylo ovlivněno všeobecným průmyslovým rozvojem, který se samozřejmě dotkl také textilní výroby. V jeho důsledku se měnila sociální struktura a životní styl obyvatel. Došlo k poklesu zájmu o modrotiskové látky, které byly nahrazovány levnějšími a praktičtějšími látkami a oděvy tovární výroby. K zániku náročné ruční výroby modrotisku a rušení barvířských dílen přispěl nepochybně přirozený odchod starších zkušených barvířských mistrů a absence jejich pokračovatelů. Posledními barvíři – modrotiskaři v Rožnově pod Radhoštěm byli barvířský mistr Alois Černocho a jeho syn Josef Černocho. Fěrtochy, vyhlášené v širokém okolí stálostí barev a krásnými vzory, tiskli v barevně na Horní ulici č. 113.



Obr. 21: Fěrtoch modrotiskový, inv. č. 44449, Národní muzeum v přírodě, sbírka VMP, foto J. Kolář, fotoarchiv VMP.

Josef Tvarůžek v Kronice města Rožnova napsal: „Aloisem Černochem zaniklo řemeslo barvířské, jindy v Rožnově kvetoucí. Všichni mistři tohoto řemesla byli zámožnými měšťany. A. Černocho zdědil po svém tchánovi (Josefu Bayerovi, barvíři a starostovi města) barevnu, několik set různých vzorkovacích forem a mandl na kravský potah a veškeré jiné příslušenství.“ (Kronika města Rožnova, 91–92).

Poděkování

Chtěla bych poděkovat především Mgr. Zdeňku Cviklovi za rady a pomoc při práci s archivními prameny a při sestavování rodopisných dat rožnovských barvířů. Poděkování patří také archiváři SOkA Vsetín Mgr. Zdeňku Pomklovi za rady při vyhledávání archivních materiálů souvisejících s barvířstvím v Rožnově. Děkuji také archiváři SOkA Kroměříž PhDr. Davidu Sobkovi za rady a konkrétní informace, které mi poskytl v souvislosti s cechy v Rožnově a Mgr. Evě Nedělníkové za pomoc s překlady textů z archivních pramenů.

Poznámky:

- ¹ Zpráva z výzkumu je součástí katalogu modrotiskových forem jako 7. kapitola: Tematický katalog sbírek Valašského muzea v přírodě, Modrotiskové formy. Dostupné z: <http://vademecum.vmp.cz/vademecum_katalog/permalink?xid=CF303AF61B3A11E6B4190018F30902A3&modeView=LIST/>. [cit. 2021-09-21].
- ² Zemský archiv v Opavě, sbírka matrik. Dostupné z: https://www.archives.cz/web/digitalni_archiv/. [cit. 2024-09-22].
- ³ Moravský zemský archiv v Brně, Ščítačí operáty Rožnov pod Radhoštěm 1857, 1869, 1880, 1890, 1900, 1910, 1921. Dostupné z: <https://www.mza.cz/scitacioperaty/>. [cit. 2021-09-22].
- ⁴ Data narození jsou v této části textu doplněna na základě rodopisných údajů zjištěných v matrikách. Přesné citace matričních záznamů (data narození a úmrtí) u jednotlivých osob jsou uvedeny v další části textu o jednotlivých barvířských rodech.
- ⁵ Jan Marcelín Bajer vyřezával formy perníkářské a barvířské. Ve sbírce VMP je uloženo cca 30 ks forem perníkářských, identifikovaných s původem z perníkářské dílny Jana Marcelína Bajera a cca 50 ks forem barvířských signovaných iniciálami J. M. B.
- ⁶ Národní muzeum v přírodě, interní materiál, nedat. Dokumentační karta – výpis z pozůstalostního spisu po Veronice Bayerové, zemř. 20. 4. 1839, Rožnov č. 178. Zdrojem byl spis ze ZAO, inv. č. 20.
- ⁷ Tematický katalog sbírek Valašského muzea v přírodě, Modrotiskové formy. Dostupné z: <http://vademecum.vmp.cz/vademecum_katalog/permalink?xid=CF303AF61B3A11E6B4190018F30902A3&modeView=LIST/>. [cit. 2021-09-21].
- ⁸ Rodinné paměti Bayerů z domu č. 57 za Házovkou sepsala vnučka Jana Marcelína Bayera Nina. Informace z této kroniky jsou použity se souhlasem rodiny, jmenovitě vnuka, pana Petra Havlíka.
- ⁹ Křestní jména byla psána v archivních dokumentech v různých variantách, např. Jan – Johann, Johannes, Joannes. Joann; František – Franciscus, Franz; Antonín – Antonius, Anton; Michal – Michael, Michaël, Josef – Joseph, Josephus.
- ¹⁰ Původ názvu hřbitova vysvětluje Doubravka Vejmelková, autorka brožurky o rožnovském starém hřbitově Živé příběhy ze zahrady mrtvých.
- ¹¹ Mgr. Marie Brandstetřová – etnografka a dlouholetá vedoucí Oddělení výzkumu a sbírkových fondů VMP. Mnoho let vytvářela a spravovala muzejní fondy, zejména sbírku textilu, zemědělství, také barvířských forem a předmětů s barvířstvím souvisejících.
- ¹² Vzpomínka na návštěvu u Josefa Černocho je použita s laskavým souhlasem paní M. Brandstetřové.
- ¹³ Národní muzeum, Historické muzeum, Národopisné oddělení. Přírůstková kniha 1957–65, 133.
- ¹⁴ Tematický katalog sbírek Valašského muzea v přírodě, Modrotiskové formy. Dostupné z: <http://vademecum.vmp.cz/vademecum_katalog/permalink?xid=CF303AF61B3A11E6B4190018F30902A3&modeView=LIST/>. [cit. 2021-09-21].

Prameny:

Archív Národního muzea, fond etnografie, inv. č. A 4453. Notes s recepty na barvířské rezerváče.

Katastrální úřad Valašské Meziříčí, Pozemková kniha Rožnov, kn. vl. 75, vkladový list B, 111.

Katastrální úřad Valašské Meziříčí, Pozemková kniha Rožnov, kn. vl. 178, vkladový list B, 403.

Město Rožnov pod Radhoštěm, úmrtní matrika 1981–1992, sv. 3.

Moravský zemský archiv v Brně, D2 Rektifikační akta 1667–1768, Fascikl 50-1 Valašské Meziříčí – alod (Allodium Meseritsch).

Moravský zemský archiv v Brně, Gubernium, Soupis cechů 1732–1733 (Rožnov).

Moravský zemský archiv v Brně, Sbírka matrik, č. kn. 17141, Matrika narození Brno – Staré Brno u Na-bevzetí Panny Marie, 1894–1899.

Moravský zemský archiv v Brně – Státní okresní archiv Vsetín (dále jen SOKA Vsetín), AM Rožnov pod Radhoštěm, inv. č. 49. Gruntovní kniha 1689–1850.

Moravský zemský archiv v Brně – SOKA Vsetín, AM Rožnov pod Radhoštěm, inv. č. 49. Gruntovní kniha, 1689–1850.

Moravský zemský archiv v Brně – SOKA Vsetín, AM Rožnov pod Radhoštěm, inv. č. 50. Gruntovní kniha 1689–1850.

Moravský zemský archiv v Brně – SOKA Vsetín, AM Rožnov pod Radhoštěm, inv. č. 52. Gruntovní kniha 1805–1850 (1867).

Moravský zemský archiv v Brně – SOKA Vsetín, AM Rožnov pod Radhoštěm, inv. č. 53. Gruntovní kniha 1805–1850 (1861).

Moravský zemský archiv v Brně – SOKA Vsetín, AM Rožnov pod Radhoštěm, inv. č. 55. Gruntovní kniha 1842–1848.

Moravský zemský archiv v Brně – SOKA Vsetín, AM Rožnov pod Radhoštěm, inv. č. 57. Gruntovní kniha 1832–1840.

Moravský zemský archiv v Brně – SOKA Vsetín, AM Rožnov pod Radhoštěm, inv. č. 157. Evidenční kniha pobytu cizích tovaryšů 1863–1877.

Moravský zemský archiv v Brně – SOKA Vsetín, AM Rožnov pod Radhoštěm, inv. č. 158. Evidenční kniha řemeslníků a obchodníků 1871.

Moravský zemský archiv v Brně – SOKA Vsetín, AM Rožnov pod Radhoštěm, inv. č. 159. Evidence vydaných pracovních a služebních knížek 1864–1884.

Moravský zemský archiv v Brně – SOKA Vsetín, AM Rožnov pod Radhoštěm, inv. č. 160. Evidence vydaných pracovních a služebních knížek 1885–1907.

Moravský zemský archiv v Brně – SOKA Vsetín, AM Rožnov pod Radhoštěm, inv. č. 161. Evidence vydaných pracovních a služebních knížek 1908–1929.

Moravský zemský archiv v Brně – SOKA Vsetín, Okresní úřad Valašské Meziříčí, inv. č. 10. živnostenský rejstřík 1860–1886.

Moravský zemský archiv v Brně – SOKA Vsetín, OS Rožnov pod Radhoštěm, Pozůstalostní spis IV 1887/263 – Martin Janík.

Moravský zemský archiv v Brně – SOKA Vsetín, OS Rožnov pod Radhoštěm, Pozůstalostní spis IV 1888/408 – Albin Bajer.

Moravský zemský archiv v Brně – SOkA Vsetín, OS Rožnov pod Radhoštěm, Pozůstalostní spis IV 1857/57 – Anna Paschka.

Moravský zemský archiv v Brně – SOkA Vsetín, Společenstvo živnosti smíšených Rožnov pod Radhoštěm, inv. č. 1, Protokol pro společenstva živnosti stavební, řemeslné a podob. v Rožnově 1886–1920.

Moravský zemský archiv v Brně – SOkA Vsetín, Společenstvo živnosti smíšených Rožnov pod Radhoštěm, inv. č. 2, kniha mistrů 1887–1941.

Moravský zemský archiv v Brně – SOkA Vsetín, Společenstvo živnosti smíšených Rožnov pod Radhoštěm, inv. č. 3, kniha učňů, 1885–1941.

Národní muzeum, Historické muzeum, Národopisné oddělení. Přírůstková kniha 1957–65.

Národní muzeum v přírodě, interní materiál. Barvířství: Návštěva u Josefa Černocho, Rožnov p. R., Bayerova 113 – Dokumentační karta s informacemi z výzkumu.

Národní muzeum v přírodě, interní materiál, nedat. Dokumentační karta – výpis z pozůstalostního spisu po Veronice Bayerové, zemř. 20. 4. 1839, Rožnov č. 178. Zdrojem byl spis ze ZAO, inv. č. 20.

Národní muzeum v přírodě, sbírka Valašského muzea v přírodě, pomocný sbírkový fond Rukopisy, R 70, 1962. Opis „Z kroniky měšfana Martina Tkalce“.

Národní muzeum v přírodě, sbírka Valašského muzea v přírodě, pomocný sbírkový fond Rukopisy, R 214. Tvarůžek Josef: Kronika města Rožnova p. R., díl 4, Zaměstnání obyvatelstva.

Národní muzeum v přírodě, sbírka Valašského muzea v přírodě, podsbírká Písemnosti a tisky, inv. č. A 24238. Mistrovský list – Johann Bayer.

Národní muzeum v přírodě, sbírka Valašského muzea v přírodě, podsbírká Písemnosti a tisky, inv. č. A 27274. Hřbitovní matrika, starý hřbitov Rožnov pod Radhoštěm, 1897–1979.

Národní muzeum v přírodě, sbírka Valašského muzea v přírodě, podsbírká Písemnosti a tisky, inv. č. A 36494/4. Dopis c. k. okresního soudu v Rožnově Veronice Janíkové ze dne 14. 12. 1892.

Národní muzeum v přírodě, sbírka Valašského muzea v přírodě, podsbírká Písemnosti a tisky, inv. č. A 45415. Složka – rodina Paškova.

Zemský archiv v Opavě, sbírka matrik, inv. č. 1399, sig. P VI 10. Rodná matrika Frenštát pod Radhoštěm, 1843–1853.

Zemský archiv v Opavě, sbírka matrik, inv. č. 2164, sig. VM I 1. Rodná matrika Valašské Meziříčí, 1654–1669.

Zemský archiv v Opavě, sbírka matrik, inv. č. 2165, sig. VM I 2. Rodná matrika Valašské Meziříčí, 1670–1711.

Zemský archiv v Opavě, sbírka matrik, inv. č. 2166, sig. VM I 3. Rodná matrika Valašské Meziříčí, 1714–1723.

Zemský archiv v Opavě, sbírka matrik, inv. č. 2298, sig. VM VIII 1. Rodná matrika Rožnov, 1688–1734.

Zemský archiv v Opavě, sbírka matrik, inv. č. 2299, sig. VM VIII 2. Rodná matrika Rožnov, 1735–1770.

Zemský archiv v Opavě, sbírka matrik, inv. č. 2300, sig. VM VIII 3. Rodná matrika Rožnov, 1771–1795.

Zemský archiv v Opavě, sbírka matrik, inv. č. 2301, sig. VM VIII 4. Oddací matrika Rožnov, 1673–1746.

Zemský archiv v Opavě, sbírka matrik, inv. č. 2302, sig. VM VIII 5. Oddací matrika Rožnov, 1746–1795.

Zemský archiv v Opavě, sbírka matrik, inv. č. 2304, sig. VM VIII 7. Úmrtní matrika Rožnov, 1755–1795.

Zemský archiv v Opavě, sbírka matrik, inv. č. 2305, sig. VM VIII 8. Rodná matrika Rožnov, 1796–1841.

- Zemský archiv v Opavě, sbírka matrik, inv. č. 2306, sig. VM VIII 9. Rodná matrika Rožnov, 1842–1850.
- Zemský archiv v Opavě, sbírka matrik, inv. č. 2307, sig. VM VIII 10. Rodná matrika Rožnov, 1851–1878.
- Zemský archiv v Opavě, sbírka matrik, inv. č. 2308, sig. VM VIII 11. Oddací matrika Rožnov, 1796–1864.
- Zemský archiv v Opavě, sbírka matrik, inv. č. 2309, sig. VM VIII 12. Úmrtní matrika Rožnov, 1796–1860.
- Zemský archiv v Opavě, sbírka matrik, inv. č. 2311, sig. VM VIII 14. Rodná matrika Rožnov, 1879–1899.
- Zemský archiv v Opavě, sbírka matrik, inv. č. 2312, sig. VM VIII 15. Oddací matrika Rožnov, 1865–1902.
- Zemský archiv v Opavě, sbírka matrik, inv. č. 2313, sig. VM VIII 16. Úmrtní matrika Rožnov, 1861–1902.
- Zemský archiv v Opavě, sbírka matrik, inv. č. 2165, sig. VM I 2. Rodná matrika Valašské Meziříčí, 1670–1711.
- Zemský archiv v Opavě, sbírka matrik, inv. č. 2166, sig. VM I 3. Rodná matrika Valašské Meziříčí, 1714–1723.
- Zemský archiv v Opavě, sbírka matrik, inv. č. 15153, sig. VM VIII 32. Oddací matrika Rožnov, 1903–1937.
- Zemský archiv v Opavě – SOkA Olomouc, fond Cech barvířů a mandlů, inv. č. 3. Kniha mistrů, tovaryšů a učňů, 1714–1871.
- Zemský archiv v Opavě – SOkA Olomouc, fond Obchodní a živnostenská komora Olomouc. Soupis cechů 1851 (Rožnov).

Literatura:

- BAĎUŘÍKOVÁ, M. 2003: Modrotisk ve Frenštátě pod Radhoštěm. Hlasy muzea a archivu ve Frenštátě p. R. 20, č. 4, 85–89.
- BAYER, J. 1904–1905: Ze „životopisů rodáků valašských“ Musejní společností sbíraných. In: Sborník muzejní společnosti ve Valašském Meziříčí 12, 47–48.
- BINDEROVÁ, K. 2013: Modré z kypy. Modrotisk a strážnická dílna Jochových. Boskovice–Strážnice: Albert.
- CVIKLOVÁ, H. 2019: Modrotiskové formy z dílen rožnovských barvířů v muzejních sbírkách. Acta musealia 17, č. 1–2, 184–209.
- KUBEŠA, A. 1964: Poslední barvíř v Rožnově pod Radhoštěm. In: Zprávy Oblastního muzea jihovýchodní Moravy v Gottwaldově, 43–45.
- KULIŠŤÁK, M. 2005: 42 hodin Jak jsme prožívali osvobození v květnu 1945. Rožnov pod Radhoštěm.
- ORSZÁG-VRANECKÝ, J. 1950: Poslední barvíř v Novém Hrozenkově. Dolina Urgatina 4, 65–67.
- PAVLIŠTÍK, K. 1966: Lidová umělecká výroba na Valašsku. Národopisné aktuality 2, 53–54.
- PECHOVÁ, J. 1998: Formy na modrotisk ve sbírce pracovního náradí EÚ MZM. Folia ethnografica Supplementum ad Acta Musei Moraviae 32, Scientiae sociales LXXXIII, 85–102.
- PEŘINKOVÁ-COUFALOVÁ, E. 1966: Pechancova barvírna modrotisku. Vlastivědné kapitoly z Valašsko-kloboucka 1, sv. 1, 47–64.
- POLACH, J. 1950: Barvení a tisk bavlněných látek. Dolina Urgatina 4, 68–69.
- SALICHOVÁ, M. 1975: Modrotisk na Valašsku. Rožnov pod Radhoštěm.

SOBEK, D. 2015: Cechovní korporace ve vrchnostenských městech na raně novověké Moravě: Kroměříž a Prostějov v 16.–19. století. Magisterská diplomová práce, FF Univerzity Palackého v Olomouci, Katedra historie.

STADLER, M. 1952: Dějiny textilního tisku. *Věci a lidé* 3, 193–219.

STRÁNSKÁ, D. 1950: Lidové barvené a tištěné tkaniny. *Národopisný věstník československý* 31, 249–271.

STRÁNSKÁ, D. 1951: Lidový modrotisk v Čechách a na Moravě. *Věci a lidé* 3, č. 5–6, 238–257.

STRÁNSKÁ, D. 1951: Vzory lidových modrotisků. *Český lid* 38, č. 6, 18–23.

ŠERÝ, F. 1932: Z mých pamětí klobouckých II. *Naše Valašsko* 3, 33–37.

URBACHOVÁ, E. 2002: Vsetínští barvíři. *Valašsko* 9, č. 2, 14–15.

VEJMEKOVÁ, D. 2018: Živé příběhy ze zahrady mrtvých. Edice *Milé tisky*, sv. 18. Rožnov pod Radhoštěm.

VESELSKÁ, J. 2017: Marie Salichová. *Museum vivum* 12, 145–148.

VYDRA, J. 1950: Lidovost a užítkovost modrotisku. *Český lid* 5, č. 7–8, 170–179.

ZUBALÍKOVÁ, P. 1998: Barvířství na Valašsku, R 334, bakalářská diplomová práce (SU Opava – historie – muzeologie).

Internetové zdroje:

Tematický katalog sbírek Valašského muzea v přírodě, Modrotiskové formy. Dostupné z: <http://vademecum.vmp.cz/vademecum_katalog/permalink?xid=CF303AF61B3A11E6B4190018F30902A-3&modeView=LIST/>. [cit. 2021-09-21].

Moravský zemský archiv v Brně, Sčítací operáty Rožnov pod Radhoštěm 1857, 1869, 1880, 1890, 1900, 1910, 1921. Dostupné z: <https://www.mza.cz/scitacioperaty/>. [cit. 2021-09-22].

Zemský archiv v Opavě, sbírka matrik. Dostupné z: https://www.archives.cz/web/digitalni_archiv/. [cit. 2021-09-22].

Kamenošochař Jindřich Náplava z Buchlovic a jeho dílo

/ Stone sculptor Jindřich Náplava from Buchlovice and his work

Aleš Naňák

Abstract:

The paper is based on the preserved archival documents as well as field research, and maps the history of the workshop of the stone sculptor Jindřich Náplava from Buchlovice. It is documented that he was active between 1884 and 1899, while working together with another master stonemason from Buchlovice, Ludvík Kozák. The work is not limited only to describing the recognised work of the author but also attempts, based on the knowledge of the period, to establish the personality of Náplava in a wider socio-cultural context. It also touches on the topic of the authorship of the Buchlovice cornerstone for the National Theatre.

Keywords:

Small sacral architecture, stonemason, stone sculptor, stone cross, field cross, Jindřich Náplava, Ludvík Kozák, Buchlovice, cornerstone, the National Theatre in Prague

Jméno kamenického mistra Jindřicha Náplavy je dnes v Buchlovicích téměř zapomenuto. A není divu, v jeho rodišti se po něm dochovala pouze jedna kamenná památka. Nicméně v širším okolí jich najdeme více, a to i na slovenské straně hranic. Všechny se vyznačují kvalitním řemeslným zpracováním i dobrou volbou materiálu. Náplava však nebyl jen zdatný sochař a kameník. Díky archivním pramenům dokážeme částečně zrekonstruovat i jeho působení v dalších oblastech podnikání i v rámci veřejného života. Tyto poznatky pak cenným způsobem rozšiřují naše povědomí o podobných dílnách v daném regionu a daném období.¹

Jindřich Náplava se narodil 15. července 1845 na čísle popisném 74 v Buchlovicích jako syn čtvrtníka Josefa Náplavy a jeho ženy Anny, rozené Zapletalové (MZA Brno, E 67, Sbíрка matrik, inv. č. 11447, 117). V sedmi letech přišel o otce (MZA Brno, E 67, Sbíрка matrik, inv. č. 11463, 279)² a roku 1857 udává sčítací arch (MZA Brno, SOkA Uherské Hradiště, OkÚ Uh. Brod, Sčítání lidu, inv. č. 898, kar. 2035), že jejich domácnost vedla matka, které byly k ruce krom Jindřicha další tři děti: Anna, narozená 10. září 1835, Antonie, narozená 3. června 1838 a Josef, narozený 3. dubna 1843 (MZA Brno, E 67, Sbíрка matrik, inv. č. 11447, 7, 34 a 88). Zřejmě v souvislosti s vojenskou službou odešel Jindřich Náplava do okolí Olomouce, kde 16. října 1869 uzavírá v chrámu Navštívení Panny Marie na Svatém Kopečku sňatek s Marianou Dokoupilovou, sedmadvaceteletou vdovou po Janu Dokoupilovi, majiteli hospody v Droždíně (ZA Opava, Sbíрка matrik, inv. č. 8276, 199). V době sňatku je Náplava psán jako „rezervník a kameník“ a on i nevěsta jsou uváděni na čísle popisném 16, což napovídá, že Náplava se již nějaký čas před sňatkem v Droždíně zdržoval. Nicméně krátce nato se Náplava se svou ženou a nevlastním synem Adolfem přemístil do domovských Buchlovic, kde jsou v rámci sčítání lidu k 31. 12. 1869 zapsáni na usedlosti číslo popisné 53 a Náplava je uváděn jako „kamenický pomocník“ s poznámkou „dovolená od Genie Olmütz“ (MZA Brno, SOkA Uherské Hradiště, OkÚ Uh. Brod, Sčítání lidu, inv. č. 935, kar. 2084).³

Z poznámky, že na přelomu let 1869 a 1870 je Náplava psán jako kamenický pomocník, je zřejmé, že v tuto dobu nepracoval samostatně, nýbrž pod některým z již

zaběhnutých kameníků. Dle záznamů sčítacích operátů byl v danou dobu v Buchlovicích činný jediný kamenický mistr, a to František Cupák, dále zde pobývala pětice kamenických pomocníků: František Valenta z čísla popisného 199, František Dvořák z čísla popisného 317, Jan Cencinger z čísla popisného 351, Ludvík Kozák z čísla popisného 374 a právě Jindřich Náplava (MZA Brno, SOkA Uherské Hradiště, OkÚ Uh. Brod, Sčítání lidu, inv. č. 935, kar. 2084).⁴

Kdy přesně začal Jindřich Náplava provozovat kamenickou a kamenosochařskou živnost samostatně, nevím, nicméně k roku 1880 už ho sčítací komisař na čísle popisném 228 v Buchlovicích zapsal jako kameníka a kamenictví bylo jeho hlavní obživou (MZA Brno, SOkA Uherské Hradiště, OkÚ Uh. Brod, Sčítání lidu, inv. č. 1008, kar. 2148). V roce 1884 pak vzniklo jeho dosud nejstarší rozpoznané a signované dílo v krajině. Jedná se o kamenný kříž stojící uprostřed křižovatky ulic Na Návsí, Před Branou a Za Humny v Jarošově (obr. 1). Na čtyřboké základně je osazen trojstupňový sokl, jehož prostřední část nese signaturu *JINDŘICH NÁPLAVA/ Kamenický Mistr/ z Buchlovic*. Horní soklový stupeň je opatřen na všech stranách obdélnou vpadlinou. Na sokl navazuje vysoký podstavec se zkosenými hranami, všechny strany jsou opatřeny mělkou vpadlinou s ujmutými rohy, čelní strana je doplněna uprostřed drobným reliéfem okřídlené andlíčí hlavy. Zadní podstavcová strana nese ve vpadlině vysekaný nápis: *VISTAVĚN/ Z NÁKLADU/ OBCE/ JAROŠOVSKÉ/ 1884*. Na podstavec navazuje vyložená osmiboká zalamovaná římsa, jejíž čtyři hlavní části vytvářejí podnože pro čtyři podživotní sochy světic a světců (bez jednoznačného určení). Tyto podnože jsou z čelní strany opatřeny motivem trojkruží. Na členěný dřík nasedá patka vlastního kříže, výrazný korpus je kamenný, stejně tak nápisová destička se zlacením vytaženými literami INRI. Kříž je chráněn kovovou ohrádkou.

O rok mladší Náplavova práce stojí ve Vážanech (obr. 2). Opět se jedná o mohutný kamenný kříž, jenž je osazen na čtyřboké třístupňové základně. Na hladký sokl dosedá patka vysokého podstavce, která je po obvodu zdobená pásovým dekorem. Na zadní straně spodní členěné části podstavce se nachází dnes již téměř nečitelná signatura *Jin. Náplava k. m./ v Buchlovicích*. Čelní podstavcová strana je opatřena nápisem: *Tisícileté/ památce umrtí/ sv. Metoděje/ občané/ Vážanští/ 1885*. Podstavec je završen lomeným obloukem, který je opatřen reliéfním zdobením a po bocích konzolkami, které opticky vynášejí lomenou profilovanou římsu. Na ni dosedá nízký dřík, z něj vychází patka vlastního kříže. Korpus je kamenný, stejně tak nápisová destička INRI.

V Buchlovicích na křižovatce nynějších ulic Hradištské a Sportovní se nachází kříž zbudovaný v roce 1886 (obr. 3). Tvaroslovně odpovídá vážanskému kříži, ovšem čelní podstavcová strana nese reliéf Matky Boží a zadní strana pak dedikační nápis: *NÁKLADEM/ manželů/ JINDŘICH a MARIE/ NÁPLAVA./ v / ROKU./ 1886*. Pod nápisem je na levé straně plochy druhotně doplněno: *RE – 91*. Důvod, proč Jindřich Náplava se svou ženou na svůj náklad kříž zbudovali, neznáme. Ke kříži se nedochoval revers ani žádost o povolení svěcení, pouze z dodatečného vpsu do soupisu kaplí, křížů, soch a božích muk v buchlovické farnosti z roku 1883 vyplývá, že kříž nahradil zchátralý kříž dřevěný (MZA Brno, SOkA Uherské Hradiště, FÚ Buchovice, Seznam kaplí,

křížů, soch a božích muk ve farnosti (1852–1883), inv. č. 134, kar. 28).

Ve Zlámanci na návsi stojí kamenný kříž datovaný rokem 1886. Čtyřboká základna nese dvoustupňový sokl, který je na čelní straně opatřen signaturou *Jindřich Náplava M. K./ v Buchlovicích*. Na sokl dosedá profilovaná patka vysokého podstavce, z ní vychází členěné podstavcové tělo. To je zdobeno obdélnými vpadlinami (mimo zadní pole s nápisem), na čelní stranu podstavce je osazena deska s reliéfem Svaté Trojice. Zadní strana nese dedikační nápis *Nákladem/ Obce/ 1886*. Podstavec je završen vyloženou profilovanou římsou, která je nezvykle zdobná. Opatřena je pásem listovce a perlovce. Čelní hrana římsy je doplněna podnožím pro sošku Matky Boží. Římsa vynáší členěný nízký dřík, který je rovněž završen drobnou profilovanou římsou. Na dřík navazuje vlastní kříž, korpus je kamenný, stejně tak nápisová destička s literami JNKŽ. Kříž je chráněn kovovou ohrádkou a v současné době (2021) je nevhodně zastíněn okolní zelení.

Další dílo z Náplavovy dílny dnes nalezneme u kostela sv. Josefa v Lukově na Zlínsku (obr. 4). Na dvoustupňové základně je osazen čtyřboký sokl se zkosenými rohy. Na zadní straně soklu nacházíme signaturu *JIND. NAPLAVA/ Buchlovic*. Na něj dosedá osmiboká patka vysokého podstavce, ta je pak v každém poli opatřena mělkou čtyřbokou vpadlinou. Tělo podstavce je rovněž zdobeno čtyřbokými vpadlinami, vyjma zadní strany. Ta je hladká a uprostřed opatřena vročením 1889. Podstavec je završen vyloženou profilovanou římsou, ta vynáší patku nízkého dříku, který tvaroslovně opakuje výraz soklu i podstavce. Na dřík dosedá vlastní kříž s korpusem a nápisovou destičkou *I. N. K. Ž*. Kříž původně nestál u lukovského kostela. Sem byl přemístěn až roku 1979 v době působení duchovního správce P. Antonína Urbana. Původ a původní umístění díla jsou nejasné. Pravděpodobně se jedná o jednu z památek z okolí Rymic, která byla likvidována jako mnoho dalších v 70. letech na Holešovsku (PŘÍVARA 2011). Kříž byl v roce 2021 zrestaurován, obnovu provedl kamenosochař Jiří Rejda z Brumova-Bylnice.

Na hřbitově v Částkově objevíme Náplavův kříž z roku 1890, který v mnohém opakuje tvarosloví kříže ze Zlámance (obr. 5). Čtyřboká základna nese dvoustupňový sokl, který je na straně opatřen signaturou *JIN. NAPLAVA/ Buchlovice*. Na sokl dosedá profilovaná patka vysokého podstavce, z ní vychází členěné podstavcové tělo. To je zdobeno obdélnými vpadlinami (mimo zadní pole s nápisem), na čelní stranu podstavce je osazena deska s reliéfem Svaté Trojice. Zadní strana nese dedikační nápis *Tento kriz svaty/ Ke cti a chvale/ Bozi/ vzdelati dali/ manzele/ JAN a ANNA/ JURAK/ r. o. 1890*. Pod textem následuje zdobné podtržení (dvě od sebe odvrácené horizontální šipky s kruhem uprostřed). Podstavec je završen vyloženou profilovanou římsou, její čelní hrana je doplněna podnožím pro sošku Matky Boží. Římsa vynáší členěný nízký dřík, který je rovněž završen drobnou profilovanou římsou. Na dřík navazuje vlastní kříž, jehož ramena jsou jehlancovitě zakončena. Korpus je kamenný, stejně tak nápisová destička.

Krátce po roce 1890 se Náplava zaměřil na práci pro obec Prakšice nedaleko Uherského Brodu. V obou případech se jedná o celokamenné kříže. První z nich je

z roku 1891 a dnes stojí na travnatém prostranství pod hřbitovem (obr. 6). Na čtyřboké základně je osazen trojstupňový sokl, na jehož zadní straně nacházíme signaturu *Jindřich Náplava./ Kamenický Mistr./ z Buchlovic*. Na sokl navazuje členěná patka vysokého podstavce, která je po stranách zdobena čtyřbokými mělkými vpadlinami. Tělo podstavce je hladké se zkosenými hranami. Na čelní straně je vysekán nápis: *DOKONÁNO/ JEST*, litery jsou opatřeny zlacením. Zadní pole podstavcového těla nese dedikační nápis: *NÁKLADEM/ MANZELU/ JOSEFA A FRANTIŠKY/ VLK/ 1891*, následuje zdobné podtržení. Podstavec je završen profilovanou římsou, ta vynáší nízký dírk opět s římsovým závěrem. Vlastní kříž je kamenný, stejně tak korpus i nápisová destička JNKŽ. Břevna kříže mají zkosené hrany. Korpus je vyveden se zvláštním detailem: bederní rouška je mírně shrnuta a obnažuje Kristův levý bok; zřetelný je provaz, kterým je rouška podvázána. Tento kříž původně stával u staré školy a farní pamětní kniha k němu uvádí, že ho svým nákladem „*dala postaviti Vlkova Františka č. 9 z Prakšic r. 1891*“ a „*složila také potřebný kapitál*“. Ve stejném zápise je také doplněno, že „*kříž posvětil farář z Uh. Brodu Jan Parobek. Slavnostní kázání měl vp. Cyrill Stojan, katecheta z měšť. škol z Uh. Brodu*“ (FÚ Prakšice, archiv, Pamětní kniha farnosti Prakšické od roku 1906, 20). Ke kříži se také uvádí, že „*při významných církevních slavnostech zde byly občany vítány významné osobnosti, shromažďovaly se zde průvody ke kostelu a začínaly pohřební průvody občanů z Greftů a Vinogradů v dobách, kdy se rakve s mrtvými nosily na márách a cesta z uvedených osad byla dlouhá a obtížná. O velikonočních svátcích zde kluci končili klepání. Při rekonstrukci silnice v roce 1990 byl kříž přemístěn pod hřbitov*“ (GAJDŮŠEK 2010).

Ze stejného období pochází kříž, který nalézáme těsně za hranicemi Moravy, a to u slovenského města Gbely při silnici ve směru k obci Smolinské. Tvarosloví kříže vychází opět z podoby, kterou jsme zachytili u Náplavova díla dnes stojícího v Lukově, blíží se mu i proporčně. Na soklové části nacházíme signaturu *Jindřich Náplava/ z Buchlovic*. Čelní podstavcová stěna je pak opatřena dedikačním nápisem *Ku cti a/ chvále/ Boha/ Spasitele/ postavili/ nábožni/ Manželia/ Bartolomej a/ Julianna/ VALLA./ 1891*. Vlastní kříž i korpus jsou osazeny druhotně po roce 2006. Tělo Krista se snaží držet původního ztvárnění včetně detailu bederní roušky, nicméně celkový výraz je spíše neumělý.⁵

Druhý z Náplavových křížů v Prakšicích je z roku 1892, který stojí v obci poblíž domu čp. 49 (obr. 7). Tvarosloví kříže je obdobné jako u kříže v Lukově. Na zadní straně soklu je zřetelná signatura *Jindřich Náplava/ K. M. Buchlovic*. Na čelním poli podstavce je vysekán dedikační nápis: *Nákladem/ Manželů/ Františka/ a Anny/ VIK/ L. P./ 1892*,⁶ následuje zdobné podtržení s totožným motivem jako u předchozích dvou křížů. Korpus vlastního kříže je totožný s korpusem užitým na kříži předchozím, opět s netypickým detailem u bederní roušky. Farní pamětní kniha potvrzuje oba donátory uvedené na podstavci kříže a doplňuje, že „*kříž posvětil dne 23. října 1892 vp. Cyrill Stojan, katecheta z Uh. Brodu, kázání měl vp. Aug. Chmelař, koop.*“ (FÚ Prakšice, archiv, Pamětní kniha farnosti Prakšické od roku 1906, 20).⁷ Kříž původně stával na starém hřbitově. Po jeho zrušení v 70. letech 20. století byl kříž rozebrán a ponechán

na místě. Až po nějaké době ho František Vlček z čp. 9 převezl a postavil v trati u Trnovského žlebu (GAJDŮŠEK 2010). V roce 2018 byl kříž nákladem obce zrestaurován a přemístěn na nynější místo.

Nad obcí Kelníky ve směru na Paseky stojí další z Náplavových prací datovaných rokem 1892 (obr. 8). Na čtyřbokou základnu dosedá sokl se zkosenými rohy. Jeho zadní strana je opatřena neobvyklou signaturou JNB, přičemž N je psáno zrcadlově. Na sokl dosedá osmiboká patka vysokého podstavce zdobená čtyřlístkovým vlysem. Stěny podstavce jsou opatřeny mělkými vpadlinami s pseudogotickým rámováním. Čelní podstavcová strana nese reliéf Matky Boží, zadní strana je doplněna dedikačním textem *Nákladem/ M/ Janna a/ Františky/ Gregůrek/ Čís. 26/ LP/ 1892*. Podstavec je završen vyloženou profilovanou římsou, která vynáší zdobenou patku nízkého dřívku. Tělo dřívku je konvexně vytačené a rovněž zdobené. Dřík nese patku vlastního kříže, korpus je kamenný, nápisová destička chybí, písmena INRI jsou vysekána do vertikálního břevna. Vlastní kříž je na dřívku osazen druhotně, ve druhé polovině 80. let 20. století byl kříž poničen při automobilové havárii. K jeho poslední celkové obnově došlo během roku 2016 a požehnání obnoveného kříže se konalo 28. května 2017.⁸

Roku 1892 se Náplava vrátil do Částkova. Jeho jméno nalézáme na podstavci sochy sv. Jana Nepomuckého (obr. 9). Ten je tvořen dvoustupňovou čtyřbokou základnou, která nese rovněž dvoustupňový sokl. Horní soklová část má zkosené rohy a zadní plocha je opatřena signaturou *Jindřich Náplava/ K. M. v Buchlovicích*. Na sokl navazuje profilovaná patka vysokého osmibokého podstavce. Všechny jeho strany jsou zdobeny pravoúhlou vpadlinou doplněnou ve spodní ploše trojicí trojúhelníků sestavených vrcholy k sobě, v horní ploše pak rozetou. Na zadní podstavcové straně se nachází dedikační nápis *Nákladem/ Manželů/ Jana a/ Anny/ Jurák/ Čís. 2./ L. P./ 1892*. Podstavec je završen vyloženou profilovanou římsou, ta nese podnož světce. Jan Nepomucký je ztvárněn v tradiční podobě v kanovníckém rouchu: spodní kleriku doplňuje rocheta sahající ke kolenům (lemy rochety nesou zbytky zlačen), přes ramena je přehozena almuce sepnutá pod krkem. Hlavu kryje biret, gloriola nese pětici hvězd. V rukou světec drží mučednickou palmu a krucifix. U sochy nelze uvažovat o Náplavově autorství. Odkazuje na zcela odlišný styl práce, který se vyznačuje jemnějšími a propracovanějšími detaily. Podstavec sochy je chráněn kovovou ohrádkou. V žádosti o povolení svěcení uvedené sochy, kterou na arcibiskupskou konzistoř v Olomouci poslal dne 7. května 1892 velkoořecký farář Chudáček, je jako donátor uveden pouze výměnkář Jan Jurák. Ten také složil obnos 20 zlatých na údržbu sochy (ZA Opava, pobočka Olomouc, fond ACO, G6, kar. 4935).

V roce 1893 realizoval Náplava kříž v Doubravách (obr. 10). Ten stojí na návsi poblíž dřevěné zvoničky. Tvořen je dvoustupňovou čtyřbokou základnou, na kterou dosedá rovněž dvoustupňový sokl, jehož horní část je zdobena čtyřlístkovým vlysem a završena jednoduchou římsou. Na sokl navazuje patka vysokého podstavce s pro Náplavu typickými zkosenými rohy. Na čelní straně patky je nápis „DOKONÁNO/ JEST!“ (uvozovky jsou ztvárněny jako dvě vislé jednoduché šipky otočené hrotem

dolů), na zadní straně patky pak nalézáme vročení *L. P. 1893*⁹ a signaturu *Jindřich Náplava/ Kamenický mistr/ v Buchlovicích*. Vročení i signatura jsou vytaženy zlačením. Osmiboké tělo podstavce je zdobeno mělkými vpadlinami se zdobným rámováním. Podstavec je završen vyloženou profilovanou římsou, která vynáší dřík s konvexně vytlačenou patkou, ta je opatřena čtyřlístkovým vlysem. Tělo dříku je doplněno čtyřbokými vpadlinami a završeno římsou. Vlastní kříž je kamenný, stejně tak korpus a nápisová destička INRI. Litery nápisové destičky a Kristova trnová koruna jsou zlaceny. Kříž byl restaurován v roce 1998. Doplníme, že v *Kronice obecné školy v Důbravách* je možno pro školní rok 1892/93 nalézt zápis, kde se uvádí, že „škole darován byl dne 16. července nový kříž, a sice manžely Emilii a Františkem Kolaříkem, rodákem Důbravským, nyní však stolářským mistrem v Javoří ve Slezsku. Kříž tento slavnostně posvěcen při posvěcení kříže na návsi a důstojným způsobem p. farářem Chudáčkem škole odevzdán“ (MZA Brno, SOkA Zlín, Národní škola, Kronika obecné školy v Důbravách, inv. č. 73).

Ve stejném roce zhotovil Náplava celokamenný kříž i pro Místřice (obr. 11). Kříž je situován na travnaté ploše po levé straně silnice směrem na Včelary, naproti domu čp. 167. Osazen je na trojstupňové čtyřboké základně a tvarosloví kříže zde opakuje to, co nalézáme u křížů ve Vážanech či Buchlovicích. Signatura v podobě *J. NÁPLAVA/ K. M. v Buchlovicích* se nachází na zadní soklové části. Na čelní straně podstavcové patky je vysekán nápis *DOKONÁNO JEST!*, nad nápisem je na čelní podstavcové stěně pravoúhlá vpadlina, která je obílená a druhotně doplněna drobným reliéfem Matky Boží s Děťátkem. Zadní podstavcová plocha je doplněna vročením *L. P. 1893*.

V Drslavicích u kaple Panny Marie Hostýnské stojí kříž z roku 1894 (obr. 12). Je osazen na dvoustupňové základně a tentokrát tvaroslovím odpovídá kříži doubravskému. Na čelní straně podstavcové patky je vysekán nápis *ODSTUPE ODE MNE,/ ABYCH SE CHLUBIL/ JEDINĚ V KŘÍŽI PÁNA/ NAŠEHO/ JEŽÍŠE KRISTA* a menším písmem na témže řádku *GAL 6.14*. Na boční straně patky pak nacházíme signaturu *Jindřich Náplava/ kamenický mistr/ v Buchlovicích*. Zadní strana patky zase nese informaci o donátorce: *NÁKLADEM/ MARIE BURÁŇOVÉ/ 1894*. Na vyloženou profilovanou římsu je potom umístěna soška Matky Boží.

Ve stejném roce Náplava zhotovil kříž také pro Tupesy v trati Rákoš. Zde zopakoval tvarosloví známé z Vážan, Buchlovic či Místřic. Na čelní straně podstavcové patky je vysekán nápis *Pochválen Buď Ježíš Kristus./ v tomto Znamení Zvítězíš*. Na levé straně se nachází signatura *Jindřich Náplava/ v Buchlovicích*. Zadní podstavcová strana nese nápis: *KE CTI/ A/ CHVÁLE BOŽÍ!/ VĚNOVAL/ MLÁDENEC/ JAN. VÁVRA./ na památku. 1894*.¹⁰

Roku 1899 zhotovil Náplava kříž, který najdeme v trati Paseky v Kelníkách (obr. 13). Tady zopakoval tvarosloví, které známe z křížů v Prakšicích či Lukově. Na zadní soklové straně je vysekána signatura *Jindřich Náplava/ z Buchlovic*, zadní podstavcová stěna pak nese nápis *NADACE/ ANNY/ MIKLOVE/ S KELNIKU/ 1899*, následuje typické zdobné podtržení. Čelní hrana vyložené profilované římsy nese podnoží pro sošku.

Vrcholový kříž je litinový. Jeho patka je zdobená a doplněna reliéfem sv. Jana Evangelisty, příčné břevno je opatřeno kartuší, z průsečíku břevnen vychází paprscitá glioliola.

Ve stejném roce zhotovil Náplava kříž pro Maršov, dnes část Uherského Brodu (obr. 14). U tohoto kříže je tvarosloví totožné s křížem předchozím včetně podnože vycházející z čelní hrany vyložené profilované římsy završující podstavec. Na soklu čteme signaturu *Jindřich Náplava. K. M. Buchlovic*, čelní podstavcová strana je opatřena nápisem *P. B./ JEŽIS KRIS,/ TUS*, zadní plocha podstavce je pak doplněna dedikačním nápisem *Nákladem/ Manželů Tomáše/ a Fran. Zajicovi/ 17/8/ 1899*, následuje typické podtržení. Kříž je chráněn kovovou ohrádkou.

Náplavovy signované práce nám pomohly vymezit charakteristické prvky jeho rukopisu. Jak je zřejmé z výše popsaných příkladů, Náplavova dílna se držela několika podob kamenných křížů, které spolehlivě ukazují na autorství buchlovického kameníka. A právě zaužívané tvarosloví napovídá, že Náplava spolupracoval s jedním ze svých vrstevníků a sousedů, konkrétně Ludvíkem Kozákem. V Buchlovicích v dnešní ulici Helštýn stojí kamenný kříž z roku 1872 (obr. 15) a jeho provedení odpovídá Náplavově dílně s jeho charakteristickými zdobnými prvky včetně konvexně vytlačeného dřívku, na zadní podstavcové straně se nachází vysekaný nápis se jmény donátorů: *František a/ Maria/ Belant/ 1872*. Skutečné autorství kříže však odhaluje revers donátorů datovaný 18. července 1872, který byl přílohou žádosti o posvěcení zasláné na arcibiskupskou konzistoř v Olomouci. V reversu se dočítáme: *„My dolupsaní manželé František a Maria Belant, majetníci mlýna tak zvaného Helštýna v Buchlovicích, ustanovili jsme se na tom k rozmnožení cti a chvále Boží postaviti na své vlastní útraty na prostoře, ku kteréž se tak zvanou řemeslnickou uličkou přichází, as dvě sáhy ode mlýna našeho Helštýna, po levém boku vchodu do melnice kamenný kříž, kterýžto úminek náš velebným pánem farářem Jozefem Dvořákem schválen a pak kameníkem pánem Ludvíkem Kozákem v skutek uveden jest byl.“* (MZA Brno, SOkA UH, Farní úřad Buchlovice, Zřízení kříže u mlýna Helštýna v Buchlovicích (1872), inv. č. 145, kar. 28) Ludvík Kozák je stejně jako Jindřich Náplava při sčítání lidu k roku 1869 psán mezi kamenickými pomocníky, při narození dětí v letech 1870, 1872, 1875 a 1878 je v matrice zanesen pouze jako domkář (MZA Brno, E 67, Sbíрка matrik, inv. č. 11449, 34, 102, 170, 223), ovšem k roku 1880 je při sčítání lidu v Buchlovicích už zapsán jako *„rolník a kameník“* (MZA Brno, SOkA Uherské Hradiště, OkÚ Uh. Brod, Sčítání lidu, inv. č. 1008, kar. 2148) a při úmrtí své první ženy Magdaleny 21. října 1881 je uveden přímo jako *„kamenický mistr“* (MZA Brno, E 67, Sbíрка matrik, inv. č. 11465, 12). Na základě těchto poznatků, zejména pak na základě reversu u kříže na Helštýnu, se můžeme domnívat, že Kozák se nebránil příležitostným zakázkám ještě před složením mistrovské zkoušky. Zdá se však, že velmi záhy začal spolupracovat právě s Jindřichem Náplavou. Ten totiž později bez úprav využívá tvarosloví kříže z Helštýna a signuje ho. Jen těžko by stejný produkt mohli užívat a prodávat dva řemeslníci z téže lokality. Tvarosloví bylo chápáno jako svého druhu podpis, byť se samozřejmě v určité míře kopírovalo dle požadavků objednavatele. Převzít však v plném rozsá-

hu rukopis souseda (bez jeho vědomí), to je nepravděpodobné. Doplňme, že tytéž tvaroslovné prvky nacházíme u kříže z roku 1876 v Buchlovicích a z roku 1883 ve Svárově, právě absence signatury nám ale znemožňuje určit autorství: mohl to být jak Kozák, tak i Náplava, případně oba. Na vzájemnou spolupráci obou kamenických mistrů pak jednoznačně ukazuje kamenný kříž v Nedachlebicích (obr. 16). Stojí před nynějším obecním úřadem, nese vřočení 1884 a jeho podoba odpovídá kříži, který Jindřich Náplava téhož roku zhotovil pro Jarošov. V Nedachlebicích je však sokl kříže na zadní straně opatřen signaturou *L: Kozák./ Buchlovic.* Úzkou spolupráci potvrzuje i dobový tisk. V obsáhlém článku uveřejněném na počátku února 1890 ve dvou výtiscích Slováckých novin popisuje farář Karel Kráčmar aktuální situaci okolo buchlovického záloženského spolku. V článku je několikrát zmiňováno jméno obou kameníků. Nejprve figurují jako členové „*družstva rolníků k dodávání šterku a kame- ne*“, následně k roku 1885 jako členové záloženského výboru.¹¹

V Náplavově rodišti je jeho jméno spojováno s událostí, která vešla do širšího povědomí a s jistou pravidelností je připomínána. Jedná se o vylomení základního kamene pro Národní divadlo v Praze na jaře roku 1868. Uvádí se, že „*na popud tehdejšího buchlovického faráře Josefa Dvořáka byl ve skále vytěžen jeden z devatenácti základních kamenů Národního divadla, opatřený nápisem „Z Buchlova“.* Prací se ujal místní kamenický mistr Jindřich Náplava s dvanácti pomocníky. Odvoz hotového kamene z Buchlovic na staroměstské železniční nádraží byl proveden honosným způsobem. Několikastupý průvod v čele s P. Dvořákem, šesti ministranty a za hojné účasti občanů všech okolních vesnic, krojovaných družiček, mládenců a školní mládeže se vydal směrem ke Zlechovu. Kámen na voze obklopovaly květiny a věnce se stuhami v národních barvách. Vůz táhlo trojspřeží nazdobených koní. Slavnost se odehrávala za provolávání plamenných hesel a zpěvu národních písní“ (BLAHA – HRABEC – ŽILAVSKÝ 2019).¹² Toto tvrzení má pravděpodobně původ ve strojopisném textu buchlovického písmáka Leopolda Kučíka s názvem *Vzpomínky z dávných dob podle vyprávění svých rodičů*, který byl vyhotoven roku 1968 (MZA Brno, SOkA Uherské Hradiště, Pozůstalost Leopolda a Aloise Kučíkových z Buchlovic, nezpracovaný fond). Už v roce 1987 však upozornil Václav Rybařík, že tím, kdo základní kámen v Buchlovicích pro Národní divadlo vylomil, nemusel být Náplava (VLASTIVĚDNÝ VĚSTNÍK MORAVSKÝ 39, 1987, č. 1, 47–60). Rybařík správně poukázal na skutečnost, že jedinou známou původní informací o historii tohoto kamene je dopis nejmenovaného pisatele, otištěný v Moravské Orlici 12. května 1868. V něm je uvedeno: „*Z hory Buchlovské do základů národního divadla. Píše se nám: „Sotva že jsem v „Mor. Orl.“ ode 30. dubna četl, že z Hostýna i z Radhoště kameny do základův národního divadla v Praze se připravují, odebral jsem se ku Buchlovickému kamenickému mistru p. Fr. Cupákovi, bych s ním o shotovení do kostky vytesaného kamene z hory Buchlovické, (a na něm vyrytým „z Buchlova“)* vyjednával, který by z té třetí nejpamátnejší hory na Moravě také do základův národního divadla Pražského odeslán býti měl. Pan Fr. Cupák ale, jak o tomto úmyslu jen doslechl, vyjádřil se hned sám, že na své Ou-

traty takový kámen nejen shotoví, ale i také o jeho odvezení v prvních dnech tohoto týdne z nádraží Hradišského se postará.“ (MORAVSKÁ ORLICE 6, 12. 5. 1868, č. 110, 3) Rybařík tedy ve svém článku poprvé přichází s poznatkem, že lamačem pověstného buchlovského kamene byl František Cupák. Jak je zřejmé z poznámky číslo 31 u daného článku, Rybaříkovi je znám text Leopolda Kučicka a odkazuje i na text V. Hány z Buchlovic čp. 13, kdy za lamače kamene je označen Náplava, Rybařík sám se však snaží s odkazem na sčítací operáty a živnostenské rejstříky dokázat, že Náplava v dané době, tedy podle něj k 31. prosinci 1869, v Buchlovicích nežil a nemohl se tak věhlasné akce zúčastnit.¹³ Tady se Rybařík dopouští nepřesnosti. Náplava v Buchlovicích v době sčítání lidu na konci prosince 1869 byl, a to i se svou rodinou, zapsán je však chybně jako „Naprava Jindřich“. Nicméně teorie, že on byl hlavní postavou při zhotovení buchlovského kamene, je skutečně nepravděpodobná a zavádějící. Už samotná autentická novinová zpráva (jejímž pisatelem byl jistě buchlovický kaplan a vlastenec P. Josef Dvořák) označuje za lamače kamene tehdejšího jediného kamenického mistra v Buchlovicích Františka Cupáka. Je zřejmé, že událost tohoto významu by kamenický mistr nesvěřil někomu z podřízených. Jindřichu Náplavovi bylo navíc na jaře 1868 necelých 23 let a je vysoce pravděpodobné, že v dané době absolvoval vojenskou službu (zřejmě mezi léty 1865–1868), snad v Olomouci či okolí, kde se poté už jako rezervník v druhé půli roku 1869 oženil. Z poznámky na sčítacím operátu u jeho jména, kde je napsáno „dovolena od Genie Olmütz“, vyplývá, že Náplava na samém konci roku 1869 pracoval u olomouckého ženijního ředitelství a své řemeslo provozoval u některé z rozběhnutých staveb vojenského charakteru, což napovídá, že v Olomouci pobýval soustavně po dobu vojenské služby. Sláva související s vylomením a odesláním buchlovského základního kamene pro Národní divadlo tedy byla Náplavovi přirknuta neprávem.

Pravdou však je, že Náplava se v Buchlovicích těšil vážnosti. Napovídá tomu několik poznatků, z nichž lze dovozovat jeho zájem o veřejný život v obci. Už výše jsem uvedl, že se angažoval v záloženském výboru či v družstvu rolníků k dodávání šterku a kamene. V roce 1882 se v Buchlovicích konala „oslava vánočního stromku“, kterou pod záštitou školské rady uspořádal učitelský sbor. Aby bylo možno akci uskutečnit, byla uspořádána sbírka, kdy mezi dárci nechybí Jindřich Náplava (MORAVSKÁ ORLICE 21, 23. 1. 1883, č. 18, 3).

Když se na počátku ledna 1886 postavili Velehradčané za „velezasloužilého a slovutného dra. Františka rytíře Šroma“, k jehož obraně napsali „Osvědčení ze Slovácka!“, které otiskla Moravská orlice (MORAVSKÁ ORLICE 24, 21. 1. 1886, č. 16, 1), neváhali ani buchlovičtí a přidali se se svým dobrozdáním. To bylo o pár dní později spolu s dalšími otiskáno ve stejných novinách a podepsal ho mimo jiné Jindřich Náplava, toho času jako „předseda čtenářského spolku a druhý radní“ (MORAVSKÁ ORLICE 24, 26. 1. 1886, č. 20, 2). Pro doplnění uvedme, že Náplava je jako předseda čtenářského spolku psán i o rok později, když na konci června 1887 vítal zástupce uherskohradišského Sokola při jejich výletu do Buchlovic (MORAVSKÁ SLOVAČ 4, 2. 7. 1887, č. 52, 3).



Obr. 1: Kříž v Jarošově. Foto A. Naříák, 2017. |



Obr. 2: Kříž ve Vážanech, Foto A. Naříák, 2019. |



Obr. 3: Kříž v Buchlovicích. Foto A. Naříák, 2021. |



Obr. 4: Kříž v Lukově. Foto A. Naříák, 2021. |



Obr. 5: Kříž v Částkově. Foto A. Naříák, 2021. |



Obr. 6: Kříž v Prakšicích pod hřbitovem. Foto A. Naříák, 2021. |



Obr. 7: Kříž v Prakšicích. Foto A. Nařák, 2018. |



Obr. 8: Kříž v Kelníkách při cestě na Paseky. Foto A. Naříák, 2021. |



Obr. 9: Socha sv. Jana Nepomuckého v Částkově. Foto A. Naříák, 2017. |



Obr. 10: Kříž v Doubravách. Foto A. Naříák, 2014. |



Obr. 11: Kříž v Místřicích. Foto A. Naříák, 2017. |



Obr. 12: Kříž v Drslavicích, 2015. Foto A. Naňák. |



Obr. 13: Kříž na Pasekách v Kelníkách. Foto A. Naříák, 2021. |



Obr. 14: Kříž v Maršově. Foto A. Naříák, 2018. |



Obr. 15: Kříž Ludvíka Kozáka v Buchlovicích. Foto A. Naříák, 2021. |



Obr. 16: Kříž Ludvíka Kozáka v Nedachlebicích. Foto A. Naříák, 2017. |

Pp. stavitelům a p. t. obecenstvu.

Odporučuji svůj **velký sklad různých druhů kamene pro veškeré práce stavební** a nabízím se k zhotovování **vkusných náhrobků a polních křížů** z materialu nejlepšího a nejtrvanlivějšího za ceny nejmírnější.

S dokonalou úctou
Jindřich Náplava
 v Buchlovicích.

82

Obr. 17: Reklamní inzerát Jindřicha Náplavy. Zdroj: Slovácké noviny, 1890, číslo 21.

V roce 1892 je Jindřich Náplava veden jako jeden z vylosovaných hlavních porotců pro třetí období porotního zasedání u c. k. krajského soudu v Uherském Hradišti (SLOVÁCKÉ NOVINY 9, 23. 7. 1892, č. 57, 3) (obr. 17). Další ze společenských aktivit Jindřicha Náplavy lze zachytit k roku 1894. Tehdy se na přelomu července a srpna konal v Brně I. sjezd katolíků česko-slovanských a mezi jeho účastníky najdeme právě i jméno buchlovického kamenického mistra (ŠILINGER 1894).

Pozoruhodné je také to, že Náplava se krom své kamenosochařské živnosti a dalších aktivit rozhodl provozovat i hostinec. Při sčítání lidu ke konci roku 1890 je sčítacím komisařem zapsán na vrchnostenském hostinci čp. 228, přičemž jako „*obor povolání hlavního*“ je stále uváděno kamenictví a „*hostinství*“ je vedeno jako vedlejší výdělek (MZA Brno, SOKA Uherské Hradiště, OkÚ Uh. Brod, Sčítání lidu, inv. č. 1086, kar. 2210).¹⁴ Náplava byl jako pachtýř předmětného vrchnostenského hostince řešen k 1. říjnu 1888, k 1. říjnu 1892 už jsou v úředních aktech v souvislosti s hostincem skloňována jiná jména, a to manželů Betti a Sigmunda Kulkových, tudíž tato epizoda Náplavova života trvala zřejmě rovné čtyři roky (MZA Brno, SOKA Uherské Hradiště, OkÚ UH, Hostinec Buchlovce čís. 283, inv. č. 804, kar. 1853).

Život Jindřicha Náplavy se naplnil 4. prosince 1899, pohřben byl o tři dny později a v matričním zápise je zapsán jako kamenický mistr (MZA Brno, E 67, Sbirka matrik, inv. č. 11465, 174). Na úvodních listech pozůstalostního spisu je ovšem veden jako obchodník, a přestože je při samotném projednávání pozůstalosti zmiňován jako

kameník či kamenický mistr, dílna či kamenosochařský sortiment součást pozůstalostního inventáře netvoří (MZA Brno, SOkA Uherské Hradiště, Okresní soud Uherské Hradiště, Pozůstalostní spis Jindřich Náplava, inv. č. 624, kar. 663).¹⁵ Z toho lze vyvodit, že Náplava před smrtí stačil svou živnost ukončit či předat, ve druhém případě pak ještě mohl působit jako jakýsi jednatel či obchodník.

V případě Jindřicha Náplavy se díky archivním pramenům podařilo vytvořit určitou sondu do sociokulturního kontextu řemeslníka na samém sklonku 19. století. Terénní práce pomohla určit typické rysy jeho tvarosloví, rozpoznali jsme i jakousi formu jeho spolupráce s Ludvíkem Kozákem. Dodejme, že nejmladší určená díla v krajině (a tato práce nepočítá s tím, že by výčet popsanych děl byl úplný) odpovídají době těsně před Náplavovou smrtí. Zdá se tedy, že pokud měl následovníka, ten už se vydal vlastní cestou.¹⁶ K celkovému zhodnocení díla je nutno konstatovat, že práce Náplavy i Kozáka lze ve srovnání s jinými kamenosochaři, jejichž tvorbu ze srovnatelného období nacházíme na jihovýchodní Moravě (Záhořík, Neumann, Beck, Krejčířík a další), označit za práci kvalitní, leč nikoli výjimečnou. Náplava (spolu s Kozákem) se omezil na úzký rejstřík tvaroslovných prvků, které opakoval a jen s malými rozdíly v detailech nabízel zákazníkům.

Rozpoznání vývoje dílny včetně konkrétního autorství děl je využitelné v rámci památkové ochrany, neboť po nastudování zaužívaného rukopisu dokážeme identifikovat ta díla, která nesou smíšený rukopis, jsou nesignovaná či jejich určení bylo znesnadněno jinými okolnostmi. Díky rozpoznání tvarosloví, zaužívaných prvků, materiálů a technologií pak můžeme zpřesnit restaurátorské záměry, kdy případná domodelace degradovaných částí hmoty kamene se může odvíjet od podoby, která zůstala zachována na jiném z autorských děl s totožným tvaroslovím; lze také bezpečně rozpoznat druhotné zásahy a v případě jejich nežádoucího výrazu přistoupit k vhodné korekci.

Studie vznikla v rámci projektu IGA_CMTF_2021_002 Realizace náboženské svobody v české společnosti v dobách omezování (historicky i aktuálně).

Poznámky:

¹ Tato práce navazuje na předchozí autorovy texty s tematikou kamenických a kamenosochařských dílen na Uherskobrodsku a Zlínsku. Viz například: NAŇÁK, A. 2017: Kamenická dílna Františka Langa z Želechovic. ACTA MUSEALIA: Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně a Muzea regionu Valašsko, Vsetín, XV, 2017/1–2, 72–84; NAŇÁK, A. 2018: Kamenická dílna Jana Záhořika v Uherském Brodě a navazující kamenosochařský závod jeho ženy Julie. ACTA MUSEALIA: Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně a Muzea regionu Valašsko, Vsetín, XVI, 2018/1–2, 92–109; NAŇÁK, A. 2019: Kamenosochař František Zajíc z Uherského Brodu a jeho následovníci. ACTA MUSEALIA: Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně a Muzea regionu Valašsko, Vsetín, XVII, 2019/1–2, 88–105. NAŇÁK, A.: Krátká pouť po stopách Štěpána Minaříka, kameníka ze Sehradic. Vlastivědné kapitoly z Valašskokloboucka 12, 2011, 31–38; NAŇÁK, A. 2013: Kameničtí mistři Václav a Štěpán Minaříkovi: druhý příspěvek k postavám moravských kameníků 19. století. Vlastivědné kapitoly z Valašskokloboucka 14, 2013, 42–51.

² Josef Náplava zemřel 24. prosince 1852.

- ³ V zápise je chybně uvedeno „Naprava Jindřich“.
- ⁴ Dodejme, že do roku 1860 v Buchlovicích působil kamenický mistr František Uherek. Zemřel 3. prosince 1860. MZA Brno, E 67, Sbírka matrik, inv. č. 11463, 323. Uherek je autorem sochy sv. Barbory z roku 1858, která stávala v polích mezi tratěmi Slepčiny a Staré Hory a dnes je přemístěna k památné lípě v trati Chrástí.
- ⁵ V Gbelech se nacházejí další čtyři kamenosochařské práce původem z Moravy. Všechny zhotovila dílna Františka Zbořila ze Starého Města a jedná se o sloup Nejsvětější Trojice (1893), sochu Panny Marie Růžencové (1893) a dva celokamenné kříže (1905 a 1912).
- ⁶ František (nar. 1853) a Anna (nar. 1857) Vlkovi jsou ve farní pamětní knize rovněž uváděni jako donátoři sochy sv. Floriána umístěné v Prakšicích u staré školy roku 1900, ovšem v žádosti o povolení svěcení sochy, kterou sepsal dne 14. srpna 1900 farář Jan Fidler, je jako donátor sochy sv. Floriána uveden Josef Vlk, rolník v Prakšicích, který měl také „za tou příčinou“ u farního úřadu složit 20 zl. Srovnej Zemský archiv Opava, pobočka Olomouc, fond ACO, G6, karton 4934.
- ⁷ Farní úřad Prakšice, archiv, Pamětní kniha farnosti Prakšické od roku 1906, 20.
- ⁸ Za poskytnuté informace děkuji místostarostce obce Kelníky Anně Bartoškové.
- ⁹ Písmeno L bylo zřejmě původně vysekáno zrcadlově.
- ¹⁰ Kříž v roce 2021 restauroval Tomáš Kopčil.
- ¹¹ Slovácké noviny, ročník 7, 1. 2. 1890 a 5. 2. 1890, čís. 10 a 11, u obou strana 2. Není bez zajímavosti, že situaci v buchlovické záložně (spíše při poslední valné hromadě) se věnoval anonymní článek uveřejněný ve Slováckých novinách 11. 12. 1889. Článek se vyhýbá osobním útokům, nicméně Jindřich Náplava jako člen záloženského výboru byl vyprovokován k reakci, když odpověděl: „Slavná redakce Moravské slovače račiž láskavje nalživý dopis proti Buchlovské záložně lháři odpovjeděti aby lhal dál. A lidu mílnost a potpora jest světú známa v článku podanému.“ Redakce novin jeho řádky zveřejnila v rámci kritického komentáře, kde je mu mimo jiné vytkáno: „napíšete-li však pouze, že dopisovatel je lhář, že lhal v časopisu, jehož název již sám nepravdivě udáváte, tož je to sice velmi pohodlné ale ani oprava ani obhájení, naopak u čtenářů vzejde z toho náhled, že obsah onoho dopisu z Buchlovic nemůžete ničím vyvrátiti.“ Srovnej Slovácké noviny, ročník 6, 21. 12. 1889, čís. 100, 3.
- ¹² Shodně je událost popsána i v článku Bořka Žižlavského z roku 2013 s názvem Tajemná místa Slovácka: Divoký park, dostupné na: https://slovacky.denik.cz/tydenik_slovacko/tajemna-mista-slovacka-divoky-park-20130706.html, citováno 23. 9. 2021. To samé se pak dočítáme i v publikaci Z minulosti myslivny U Tří křížů a obory pod Buchlovem. Buchlovice; Trenčín: Lesy České republiky, s.p., 2019. 111 s. Náplavovo autorství vylomeného kamene pro Národní divadlo je zmíněno i v článku Buchlovjané na oslavě 140. výročí založení Národního divadla v Praze. Srovnej Buchlovský zpravodaj, ročník 14, č. 6, červen 2008, 20–21.
- ¹³ Rybařík uvádí, že Náplava si v Buchlovicích přihlásil živnost k roku 1873, tuto informaci se však nepodařilo ověřit.
- ¹⁴ Spolu s Jindřichem Náplavou je na hostinci zapsána jeho žena Marie, dále chovanka Anežka Zedníková z Droždína, služebný Vojtěch Jurča z Buchlovic, služebná Františka Slezáková ze Stříbrnic a jako „hosť“ Amálie Zedníková z Droždína.
- ¹⁵ Pozůstalost tvořilo několik nemovitostí, které na základě poslední vůle zesnulého zdědila vdova Marie Náplavová. Testament obsahoval jistou podmínku, kterou dědička nerespektovala, tudíž po její smrti 27. listopadu 1914 bylo usilováno o obnovu dědického řízení.
- ¹⁶ Řemeslo po svém nevlastním otci zcela jistě nepřevzal syn Adolf. Ten je při sčítání lidu k roku 1880 zapsán jako řeznický učedník a když 4. června 1906 v Buchlovicích zemřel, uveden byl jako dělník. MZA Brno, E 67, Sbírka matrik, inv. č. 11465, 123.

Prameny:

Moravský zemský archiv v Brně (dále MZA Brno), E 67, Sběrka matrik.

Zemský archiv Opava, Sběrka matrik.

Zemský archiv Opava, pobočka Olomouc, fond ACO.

MZA Brno, Státní okresní archiv Uherské Hradiště (dále SOKA UH), Okresní úřad Uherský Brod (dále OkÚ Uh. Brod), Sčítání lidu.

MZA Brno, SOKA UH, Farní úřad Buchlovice, Seznam kaplí, křížů, soch a božích muk ve farnosti (1852–1883).

Farní úřad Prakšice, archiv, Pamětní kniha farnosti Prakšické od roku 1906.

MZA Brno, Státní okresní archiv Zlín, Národní škola, Kronika obecné školy v Důbravách.

MZA Brno, SOKA UH, Farní úřad Buchlovice, Zřízení kříže u mlýna Helštýna v Buchlovicích (1872).

MZA Brno, SOKA UH, Pozůstalost Leopolda a Aloise Kučkových z Buchlovic.

MZA Brno, SOKA UH, Okresní úřad Uherské Hradiště, Hostinec Buchlovice čís. 283.

MZA Brno, SOKA UH, Okresní soud Uherské Hradiště, Pozůstalostní spis Jindřich Náplava.

Slovácké noviny, 1889, 1890 a 1892.

Moravská orlice, 1868, 1883 a 1886.

Moravská Slovač 1887.

Buchlovský zpravodaj, 2008.

Literatura:

PŘÍVARA, M. 2003: Z dějin farnosti Lukov – Velíková. Lukov.

GAJDŮŠEK, J. 2010: Prakšice: vyprávění o dějinách a životě jejich občanů. Prakšice.

BLAHA, J. – HRABEC J. – ŽIŽLAVSKÝ, B. 2019: Chřiby: po skalách a lomech I. Boršice.

ŠILINGER, T. E. 1894: Zpráva o I. sjezdu katolíků česko-slovanských, který se konal v Brně 30. a 31. července a 1. srpna 1894. Brno.

ŽIŽLAVSKÝ, B. 2019: Z minulosti myslivny U tří křížů a obory pod Buchlovem. Lesy České republiky, s.p. Buchlovice; Trenčín.

Internetové zdroje:

Tajemná místa Slovácka dostupné z: https://slovacky.denik.cz/tydenik_slovacko/tajemna-mista-slovacka-divoky-park-20130706.html. [cit. 2021-11-12].

Medikalizace porodnictví na Valašsku v 19. a na počátku 20. století¹

*/ Medicalization of the Midwifery in Moravian Wallachia in the 19th
Century and at the Beginning of the 20th Century*

Sabina Máchová

Abstract:

In the course of the 19th century there was an uneven medicalization and professionalization of midwifery care. While in the Austrian Silesia the results of gradual medicalization were obvious, there were regions, where the opposite was the truth and where the influence of medicine had not reached yet. One of such places was Wallachia, which is considered to be one of the poorest regions in the Czech lands. The best indicator of the quality of midwifery care in a given area is the ratio of maternal mortality at birth, as well as frequency of calling a doctor to the birth. An analysis of four Wallachian villages (Rusava, Študlov, Lačnov, Zašová) and three towns (Vsetín, Valašské Klobouky and Bystřice pod Hostýnem) contributes to a better identification of the health situation in Wallachia but can also be useful as a probe into everyday life in the country.

Keywords:

Wallachia, midwives, maternal mortality, birth

Proces medikalizace² a s ním související profesionalizace zdravotnické péče započal v 18. století jako důsledek snahy absolutistického státu o maximální využití lidského potenciálu. Osvícenský stát se v tomto období začal zajímat o zdraví a o délku života jeho obyvatelstva. V průběhu medikalizace přecházely do pozadí tradiční formy léčení (TINKOVÁ 2010, 95). Michel Foucault mluvil o druhé polovině 18. století jako o nastupující éře „biopolitiky“ a „biomoci“. „De facto termín „biopolitika“ znamená způsob uplatňování moci státu nad celým průběhem života, zatímco termín biomoc můžeme charakterizovat jakožto formu moci, která se snaží zajistit maximální „využití“ lidského života právě formou aplikace biopolitiky.“ (MÁCHOVÁ 2019, 4)

V habsburské monarchii v průběhu 18. století byly zaváděny nové zdravotnické zákony a nařízení, jež započala za své vlády Marie Terezie. Měla zvýšit také úroveň porodnické péče. Jako první vyšel dekret z 30. prosince 1745, který zajišťoval, aby porodním babám přednášel na pražské univerzitě profesor anatomie. Samy porodní báby se měly účastnit i pitev mrtvých ženských těl. O čtyři roky později dvorský dekret opět nařizoval, aby byly porodní báby přítomny u pitev. První pokus o regulativní kontrolu porodnictví byl zahájen v Čechách roku 1753 vydáním Generálního zdravotního řádu pro Království české.³ Roku 1770 byl vydán celoříšský zákon a postupně se zákony zpříšňovaly a byla také zřizována místa krajských chirurgů.

Pro zkvalitňování vzdělání porodních babiček byly na Moravě otevírány babické kurzy, které měly tradici již od 18. století. Kurzy se pořádaly v Olomouci a Brně ovšem bez patronátu lékařských fakult. V 19. století došlo k významnému přelomu, kdy od roku 1825 měly být pokutovány všechny ženy, které u porodu asistovaly bez kvalifikace, tzv. fušerky (LENDEROVÁ, 2019, 25–27, 28, 41).⁴ K urychlení procesu medikalizace přispěl v první polovině 19. století také objev dezinfekce, ke kterému velkou měrou přispěl lékař Ignác Semmelweis (NULAND 2005). Nejdříve se k tomuto účelu využíval jód, chlorid zinečnatý nebo kyselina dusná. Později se postupy modernizovaly a probíhala sterilizace horkou párou (LENDEROVÁ – TINKOVÁ – HANULÍK 2014, 54). Jelikož státní aparát nebyl schopen postihnout všechny důležité aspekty péče o rodičku ani sociální zabezpečení a ochranu zkoušených porodních babiček, začaly být zakládány spolky.⁵

Zlepšení porodnické praxe můžeme pozorovat až od druhé poloviny 19. století,

kdy jsme svědky nejen modernizace habsburské monarchie, ale také sekularizace, alfabetizace a profesionalizace společnosti (LENDEROVÁ 2019, 42). Všechny jmenované okolnosti měly vliv na ochotu žen vložit důvěru raději do kvalifikované porodní báby než do fušerky. Naopak existovaly regiony, kde se ještě hluboko do 20. století lidé museli spoléhat jen na vlastní pomoc a lékařská péče tam nebyla dostatečná. Jedním z takových míst bylo právě Valašsko, kde „až dosud byly po této stránce na Valašsku poměry neutěšené, připomínaje nízkou zdravotnickou kulturu primitivních národů.“ (Hygiena: osobní, veřejná, sociální 1929, 417) Nejen, že lidé neměli často možnost obrátit se na lékaře, ale mnohdy v horských oblastech neměly ženy přístup ani k řádně zkušenské porodní bábě. S nástupem medikalizace porodnictví v 19. století se z porodních příruček začaly vytrácet veškeré alternativní postupy. Nedoporučovaly se žádné byliny, odvary, masti ani podkuřování. To ale neplatilo pro chudé oblasti Valašska, kde ženy většinou neměly jinou možnost než spoléhat na tradiční lidovou léčbu.

V jiných částech Moravy, zejména ve městech, se oblast porodnictví institucionalizovala, bylo dbáno na regulativní kontrolu tohoto odvětví a porodní babičky se organizovaly ve spolcích. Na Valašsku se dle analýz odehrával naprostý opak. Jednou z příčin byl lokální nedostatek porodních bab. Ženy, které odcházely do babických kurzů, hledaly možnosti slušného výdělku a tím pádem i relativně pohodlného života, proto vyhledávaly uplatnění nejčastěji ve větších městech nebo alespoň v jejich okolí. Do horských a podhorských oblastí se žádná z absolventek dobrovolně nehlásila a nařízení, která by rozdělovala tyto ženy na vhodná působiště, neexistovala. Nastal zde problém nerovnoměrného rozmístění porodních bab (LENDEROVÁ 2019, 45).⁶ Otázkou však zůstává, do jaké míry by v chudých často velmi uzavřených vesnických společenstvích přijali zkušenskou porodní bábu. Porod byl na Valašsku považován za přirozenou věc, ke které nebylo potřeba specializované profese. Narození a smrt člověka zde byly výhradně v rukou Božích, což dokládá pořekadlo: „Blahoslavená matka, která děti rodí, blahoslavenější ještě ta, která je na hřbitov pohřbem vodí.“ (FOHLEROVÁ 2014, 10)

Valašsko je jeden z nejzajímavějších etnografických i geografických regionů. Patřilo však mezi nejchudší oblasti českých zemí. Celá oblast spadá do západní části karpatského horského systému. Jen malou část Valašska tvoří údolní území, které se vyznačuje úrodnou půdou a příznivými klimatickými podmínkami. Sem můžeme řadit údolí řeky Bečvy až po Rožnov pod Radhoštěm a Ústí u Vsetína nebo například údolí Vlárky u Bylnice. Nicméně největší část Valašska zabírá kopcovitá a podhorská oblast, která byla do 17. století osídlena jen minimálně. Sem patří Hostýnské a Vizovické vrchy, velká část Vsetínské vrchoviny a Bílých Karpat (ŠTIKA 1973, 25).

Do jisté míry měl stát možnost zasahovat do oblasti zdravotnictví až po vydání prosincové ústavy roku 1867. Až sto let od prvních zákonů Marie Terezie vstoupil v platnost říšský zákon č. 68/1870 o organizaci veřejné služby zdravotní. Díky němu se zavedla instituce okresních lékařů a navazovaly na ně zdravotní zákony jednotlivých částí českých zemí (LENDEROVÁ 2019, 46–47). Ani tyto reglementace však neměly velký vliv na medikalizaci porodnictví v horských a podhorských valašských obcích. Svou roli sehrávala v chudých oblastech na Valašsku i otázka náboženská, která se odrážela i v oblasti porodnictví. V některých částech Valašska měli silné zastoupení evangelíci. Nejpočetnější komunitu měli evangelíci v Rusavě, Ratiboři, Jablůnce

a také v Hošťálkově. Střediskem evangelíků jak helvétského, tak augšpurského vyznání bylo město Vsetín. Mohlo tak docházet ke sporům mezi rozdílným náboženským vyznáním porodní báby a rodičky.

Porodnictví v historickém bádání

Nejlepším měřítkem medikalizace a profesionalizace porodnické péče v dané oblasti je mateřská úmrtnost. Porodnické péči na Valašsku se dosud žádný badatel podrobněji nevěnoval. V zahraničí jsou studie zaměřené na stav porodnické péče a mateřskou úmrtnost v minulosti poměrně časté⁷ a v některých zemích je statisticky zpracována mateřská úmrtnost již od počátku 19. století a je přístupná online.⁸ Jako příklad zahraničních studií věnovaných mateřské úmrtnosti je třeba uvést mezinárodní studii *Death in Childbirth: An International Study of Maternal Care and Maternal Mortality 1800-1950* (LOUDON 1992) nebo například práci věnující se mateřské úmrtnosti v Británii s názvem *British maternal mortality in the 19th and early 20th centuries* (CHAMBERLAIN 2006). V české historiografii bylo nejméně prostoru věnováno regionální problematice dětské úmrtnosti napříč českými zeměmi a mateřská mortalita byla opomíjena. Životu žen a dětské úmrtnosti konkrétně na Valašsku se věnovala hlavně Milada Fohlerová ve své diplomové práci (FOHLEROVÁ 2006a). Od stejné autorky pak vyšla drobná brožurka věnující se ženám na Valašsku ve 20. století (FOHLEROVÁ 2014b). Autoři prací zaměřených na problematiku dětské úmrtnosti v jiných částech českých zemí jsou Radek Lipovski (2007), Alena Šubrtová (1968), Ludmila Nesládková a Lumír Dokoupil (DOKOUPIL – NESLÁDKOVÁ – LIPOVSKI 2013). Významnou prací k dějinám porodnictví je edice pramene *Porodila šťastně děvče: Porodní deníky čtyř porodních babiček z 19. století* (HANULÍK et al. 2018). V této práci se nachází edice deníku porodní báby Anny Štěpánkové ze Zašové na Valašsku. Porodní deníky jsou výborným pramenem pro doplnění informací o průběhu a komplikacích při porodu v případě úmrtí rodičky.

Autorka této studie se již věnovala medikalizaci porodnictví na příkladu tří obcí v Rakouském Slezsku v práci *Biomoc na slezském venkově kolem roku 1900? Institucionalizace, medikalizace a regulativní kontrola porodnictví na příkladu obcí Kylesovice, Lazy a Stará Ves u Bílovce* (MÁCHOVÁ 2019), kde sleduje vývoj tohoto odvětví na příkladu periferních částí českých zemí. Nejdůležitější etnografická práce k problematice porodnictví je *Narození a smrt v české lidové kultuře* (NAVRÁTILOVÁ 2004). Také je možné uvést článek Hany Polákové *Porodní asistentka Jaroslava Štichová z Topolné: obraz osobnosti terénní porodní asistentky v sociálně kulturním kontextu vesnice druhé poloviny 20. století* (POLÁKOVÁ 2015).

Cílem práce je provést sondu na příkladu čtyř vybraných valašských obcí Rusava (soudní okr. Bystřice pod Hostýnem), Študlov (soudní okr. Valašské Klobouky), Lačnov (soudní okr. Valašské Klobouky), Zašová (soudní okr. Valašské Meziříčí) v porovnání se třemi městy Bystřicí pod Hostýnem, Vsetínem a Valašskými Klobouky. Analýza pak odhalí skutečné rozdíly mezi městskými a vesnickými oblastmi Valašska v oblasti medikalizace a profesionalizace porodnické péče. Data o mateřské úmrtnosti jsou získávána z matrik narozených a zemřelých. Údaje o kvalifikaci porodních bab je možné vyčíst ze sčítacích operátů jednotlivých obcí a měst. Celkovou situaci je pak možné dokreslit prameny osobní povahy či články v denním tisku. Práci doplňují grafy, ve kterých je názorně vidět jaká byla celková mateřská úmrtnost ve sledovaných

obcích a městech v letech 1800–1900. Lze z nich také vyčíst, jak se měnila mateřská mortalita v první a druhé polovině 19. století.

Tato studie má za úkol vyplnit mezery v oblasti porodnické péče v českých zemích v dlouhém 19. a na počátku 20. století, ale může být i příspěvkem ke zhodnocení zdravotnické péče o rodičky a šestinedělky v minulosti. Vzhledem k tomu, že Valašsko patřilo mezi nejhudší oblasti českých zemí, může být studie přínosná jakožto sonda do každodennosti lidových vrstev.

Mateřská úmrtnost na Valašsku na příkladu vybraných obcí v porovnání s městy

V období druhé poloviny 18. století nastával v Evropě, pod vlivem industrializace, modernizace a urbanizace, tzv. demografický přechod, který znamenal snížení úmrtnosti i porodnosti. V českých zemích však můžeme tento fenomén pozorovat až od 20. let 19. století. Snížení porodnosti v tomto případě ještě nebylo důsledkem jakékoliv regulace ze strany muže a ženy, nýbrž zvýšení sňatkového věku (MAUR 2001, 246). Ve sledované oblasti Valašska v obci Lačnov tvořil v letech 1787–1792 průměrný sňatkový věk u muže 23,4 let, zatímco u žen 18,9 let (Moravský zemský archiv v Brně (dále MZA), fond římskokatolická církev Valašské Klobouky, sign. 4845). Je zřejmé, že ženy po dobu manželství porodily více dětí, a tedy měly i daleko vyšší šanci, že jeden z mnoha porodů pro ně bude fatální. Naopak v letech 1820–1825 došlo ke zvýšení sňatkového věku u mužů na 25,2 let a u žen 23,2 let (MZA, fond římskokatolická církev Valašské Klobouky, sign. 4849).⁹ Nicméně v chudých valašských regionech mohl mít vyšší věk prvoroďček paradoxně za následek vyšší pravděpodobnost komplikací v průběhu těhotenství, porodu i šestinedělí.

V literatuře se často vyskytují údaje o kojenecké či novorozenecké úmrtnosti, jakožto ukazatel socioekonomických a zdravotnických možností v dané oblasti. Dle analýz se procento zemřelých dětí v českých zemích v 19. a na počátku 20. století mohlo lišit v závislosti na zalidnění, ale také přístupem k dětské péči a výživě. Pro srovnání je možné uvést údaj z obce Kylešovice (Rakouské Slezsko), kde tvořila úmrtnost dětí do jednoho roku v letech 1895–1900 celých 43 % všech zemřelých (Zemský archiv v Opavě (dále ZAO), fond římskokatolický úřad Kylešovice, inv. č. 8474). Naopak ve Valašské obci Lačnov v témže období tvořila dětská úmrtnost do jednoho roku 33 % (MZA, fond římskokatolická farnost Valašské Klobouky, sign. 4871). Kylešovice byly zalidněnější než obec Lačnov a mohlo zde docházet k rychlejšímu šíření infekčních chorob.¹⁰ S rozvojem průmyslu a zlepšování ekonomické situace obyvatelstva se mohla dětská úmrtnost paradoxně ještě zhoršovat (MÁCHOVÁ 2019, 8). Podobná byla situace i ve Vsetíně, tam tvořila úmrtnost katolických dětí do jednoho roku v letech 1895–1900 celkově 36 % (Věstník Ústřední jednoty porodních asistentek pro Čechy a Moravu 1947, 2)¹¹, což není tak alarmující jako příklad průmyslové obce Lazy v Rakouském Slezsku, kde se dětská úmrtnost zhoršovala a v letech 1890–1893 zde umíralo 41,4 % kojenců do jednoho roku; v letech 1900–1903 pak 49,9 % (MÁCHOVÁ 2019). Můžeme předpokládat, že v chudých valašských oblastech stále převládalo kojení jako nejlepší způsob výživy, zatímco v jiných regionech se mu ženy mnohdy vyhýbaly, což je patrné na stránkách odborných lékařských časopisů, kde lékaři i porodní báby apelují na kolegy, aby prosazovali kojení jako nejlepší výživu dětí (NOVOTNÝ 1922; Časopis porodních babiček 1907, 2).

Údaj, který může skutečně poukazovat na úroveň porodnické péče v dané oblasti

je úmrtnost žen následkem porodu. Je více než samozřejmé, že tam, kde byla lepší socioekonomická situace, ženy umíraly na komplikace spojené s porodem méně, než tomu bylo v nejhudších oblastech, kde si ženy vypomáhaly mezi sebou bez větších znalostí moderních postupů či hygienických zásad, často pod vlivem lidových pověr. Navíc pokud byla k porodu přizvána porodní bába či později také lékař, byla zde evidentní snaha zachránit především matku, což se v primitivních podmínkách bez pomoci zdravotníka mnohdy nepodařilo. Ženám tedy nezbyvalo než se smířit s častými rizikovými těhotenstvími a porody. Nejlépe charakterizovala úděl valašských žen spisovatelka Jarmila Glazarová, která ve svém díle *Chudá přadlena* napsala: „V odevzdané pokoře dávají ženy svým mužům jedinou dostupnou sladkost chudého života, jak boží zákon káže. S němým hrdinstvím vláčejí těžké břemeno věčně pozeňnaných životů od porodu k porodu bez oddechu celé mládí, celý svůj krásnější věk. Vždy pouhý krůček od neštěstí a od hrobu. Kdykoli ženy vyprávějí o svých porodech, nemůžeme, než vzrušení a zmatení, nechápající, dát víru jejich víře v ochrannou pomoc Matky Boží.“ (GLAZAROVÁ, 1964, 12)

Ženská úmrtnost byla velkým problémem hlavně na menších vsích. Místo aby se s profesionalizací porodnictví počet zemřelých žen snižoval, naopak se ještě zvýšil. Nic na tom nezměnilo ani vydání nového zdravotního zákona pro Moravu roku 1884, který ustanovoval okresní lékaře a obcím povinnost zajistit bezplatnou péči nemajetným těhotným ženám. Okresní lékaři byli ustaveni téměř všude, nicméně porodní báby měly problémy s vymáháním finančního obnosu za porody v nemajetných rodinách ještě do počátku 20. století (LENDEROVÁ, 2019, 47). I po vzniku republiky se lékaři zasazovali o vytváření tzv. porodních obvodů, aby byly porodní babičky přidělovány do oblastí, kde je jich nedostatek (Věstník věnovaný zájmům porodních asistentek 1920, 2).

Obec Rusava, která patřila k nejhudším oblastem celého Valašska, je nejlepším příkladem výše zmíněných problémů. Přispíval k tomu těžko přístupný horský terén, náročné klimatické podmínky a v neposlední řadě také neúrodná půda. Převážná většina obyvatelstva byla česká a hlásila se k evangelickému náboženství (CÍSAŘÍKOVÁ 2011, 71). Obec vešla do povědomí veřejnosti díky evangelickému knězi a národopisci Danielu Slobodovi, který dokázal svou činností velkou část rusavských obyvatel obrátit na evangelickou víru. Ta se v Rusavě i jejím okolí šířila od vydání tolerančního patentu roku 1781 (TÁBORSKÝ 1928, 65). Katolíci i evangelíci se v obci pravděpodobně tolerovali, avšak při porodech nastávaly v případě odlišného náboženského vyznání porodní báby a rodičky problémy. Každá porodní bába byla vedena k tomu, aby v případě ohrožení života dítěte vykonala nouzový křest, což platilo u obou náboženství. V očích některých katolíků nemusel evangelický křest postačovat k tomu, aby bylo dítě správně zaopatřeno v případě jeho smrti. Ve většině případů se katolický farář postaral, aby i evangelické porodní báby zvolily správný postup při nouzovém křtu (LENDEROVÁ 2019, 150). Od roku 1800 v Rusavě působily porodní báby pravděpodobně výhradně katolického vyznání. Až roku 1875 se v matrikách začíná objevovat jméno Františky Baroňové, později Českové, která byla prokazatelně evangelického náboženství (Státní okresní archiv (dále SOkA) Kroměříž, fond Okresní úřad Holešov, inv. č. 969). Roku 1880 proběhlo 14 katolických porodů, u nichž asistovala v 10 případech zkušená porodní bába katolického vyznání Anna Mišurcová. Čtyři katolické porody proběhly zcela bez asistence, a to asi

v době, kdy nebyla Mišurcová přítomna a ženy nechtěly volat evangeličku (MZA, fond římskokatolická farnost Rusava, sign. 8358). V téže roce proběhlo 36 porodů žen evangelického vyznání. Ve 30 případech asistovala Františka Češková. Dne 27. 7. 1880 porodila sama Češková, ale nepřivolala si nikoho na pomoc. V době její nepřítomnosti ji zastupovala nezkoušená Veronika Pánková (MZA, fond římskokatolická farnost Rusava, sign. 8358).¹² Nutno podotknout, že dva dny po porodu již Češková asistovala u jiné ženy ve vedlejší obci Vlčková (MZA, fond augšpurská konfese Rusava, sign. 8651). Katolička Anna Mišurcová si postupně získala důvěru některých evangelických domácností, protože od roku 1881 figuruje v evangelických matrikách jako porodní bába. Naopak Františka Češková byla do katolických domácností volána až po smrti Anny Mišurcové v roce 1889 (MZA, fond římskokatolická farnost Rusava, sign. 8365). I přes to, že byla k dispozici zkoušená porodní bába, některé katoličky raději volily porod bez pomoci.

Ač byla Františka Češková jednou ze schopnějších porodních bab v Rusavě, nedocházelo v obci ke zkvalitňování porodnické péče v průběhu 19. století.¹³ Špatná socioekonomická situace obyvatel, podvýživa i omezená hygiena přispívala k úmrtnosti žen. Františka Češková si dle svých vzpomínek sama uvědomovala, že ne vše, co se porodní báby učily o svém povolání v porodnickém kurzu, jde aplikovat na takto chudý kraj. Můžeme se o tom přesvědčit na příkladu ženské úmrtnosti následkem porodu. Celkově zde od roku 1800 do roku 1900 zemřelo po porodu 27 žen z cca 4167 porodů, což je 0,65 % ze všech porodů.¹⁴ Jde o nejvyšší číslo ze všech sledovaných obcí a měst. Celkem 18 žen zemřelo následkem těžkého porodu. Ta mohla nastat v důsledku dlouhotrvajícího vyčerpávajícího porodu, který nebyl podpořen medikací k zesílení kontrakcí a k rychlejšímu vypuzení dítěte. Ženy měly také díky těžké a namáhavé práci pevnější svaly, které mohly zapříčinit delší porod.¹⁵ Není tedy vždy možné určit přesně komplikace, které vedly k úmrtí rodičky. V sedmi případech žena zemřela na poporodní zimnici či horečku omladnic. Po jednom případě se objevuje jako příčina smrti poporodní krvácení a protřžení dělohy (MZA, fond augšpurská konfese Rusava, sign. 8650, 8656 a 8657; MZA, fond římskokatolická farnost Rusava, sign. 8356 a 8365). Poslední porodní poranění mohlo vzniknout následkem neodborného pokusu o odstranění placenty.

Když budeme sledovat počet úmrtí žen v obci Rusava v první polovině 19. století dojdeme k číslu 0,43 % ze všech porodů. Ve druhé polovině 19. století, kdy docházelo i v českých zemích k medikalizaci a modernizaci porodnictví, bychom očekávali alespoň mírné zlepšení porodnické péče i v horských a podhorských oblastech. V Rusavě ovšem došlo naopak ke zvýšení míry ženské úmrtnosti na 0,83 % ze všech porodů (graf 2).¹⁶ Jistou spojitost můžeme hledat u zvýšení sňatkového věku a tím pádem posunutí prvního těhotenství a porodu. Na Rusavě byl v letech 1850–1853 průměrný věk prvního sňatku u žen 25,8 let.¹⁷ Můžeme tedy předpokládat, že vyšší věk rodiček spojený s velmi špatnými sociálními podmínkami, těžkou prací a nedostatečnou výživou se pak podepisoval na vyšší úmrtnosti. Naopak průměrný věk zemřelých žen následkem porodu na Rusavě byl 33,4 let. Nejmladší ženě bylo 20 let a nejstarší 45 let. Je třeba zmínit, že porod byl sice důvodem k obavám, ovšem úmrtnost s ním spojená rozhodně nepatřila k častým příčinám úmrtí. Jen zřídka se stávalo, že v jednom roce zemřelo více žen. Výjimkou v Rusavě byl rok 1857, kdy zemřely celkem čtyři ženy evangelického vyznání. U třech porodů pomáhala porodní bába

Mariana Mišurcová. U čtvrtého porodu nebylo možné dohledat matrikový záznam a je pravděpodobné, že se dítě narodilo mrtvé a kněz jej nezapsal.¹⁸ Ve třech případech se jednalo o úmrtí následkem poporodní zimnice, tedy horečky omladnic. Ta se většinou projevila 3–10 dní po porodu (CHAMBERLAIN 2006, 559–563).¹⁹ Porodní bába pravděpodobně nedostatečně dbala na hygienu během i po porodu. Ve čtvrtém případě žena zemřela následkem krvácení, ke kterému docházelo především, pokud byla placenta přirostlá k děloze. Ve venkovských oblastech musíme spoléhat na nepřilíhš konkrétní zápisy v matrikách o příčinách úmrtí, kdy není zcela zřejmé, na jakou komplikaci přesně rodička zemřela.

Podmínky, ve kterých ženy rodily, nevyhovovaly hygienickým standardům. Podle Milady Fohlerové (2014b, 11) připadalo na Valašsku na konci 19. století ve venkovských staveních na jednu osobu 1,5 metrů čtverečních. Nicméně i o to se museli lidé dělit s narozenými hospodářskými zvířaty. Stav obydlí se neměnil až do konce 40. let 20. století. Nejčastěji se žilo v malých dřevěných domcích s malými okny bez zavedeného vodovodu. Společnost lidem dělali švábi, štěnice i blechy, jež byli často nositeli infekčních chorob (FOHLEROVÁ 2014b, 11). To může být důvodem velkých rozdílů mateřské úmrtnosti na vsích a ve městech. Pokud se podíváme na data mateřské úmrtnosti z nedalekého města Bystřice pod Hostýnem, zjistíme, že míra mateřské úmrtnosti v letech 1800–1900 tvoří jen 0,15 % (Graf 1). Pravděpodobně měla vliv na nižší mateřskou úmrtnost dostupnost lékařské péče. Bystřice pod Hostýnem se v 60. letech 19. století industrializovala díky továrně na ohýbaný nábytek, která zde vznikla roku 1861 (PRUŠOVÁ 1993, 3). Podobným procesem prošlo i město Vsetín, kde se v průběhu druhé poloviny 19. století také budovaly průmyslové podniky. Podobně jako v Rusavě zde žila silná protestantská komunita helvétského i augšpurského vyznání. Nicméně i zde je vidět významně nižší procento mateřské úmrtnosti než ve valašských obcích. Ta zde tvořila 0,26 % ze všech porodů.²⁰

Bez ohledu na své těhotenství musely mnohé ženy vykonávat těžkou práci mající za následek časté potraty, které vedly ke zhoršení jejich zdravotního stavu. Svědectví o problematice častých těhotenství a porodů se zachovala díky deníkům a korespondenci rusavského evangelického kněze Daniela Slobody. Jeho manželka Juliána mezi porody několikrát potratila a potýkala se tak s vleklými zdravotními obtížemi. Sloboda si mimo jiné ve svém deníku poznamenal, že dne 18. 8. 1842 „měla ženuška krvetok s pozbytím, jenž trval bez bolesti téměř 2 týždň.“ (FIŠER 2001a, 60) O dva roky později se jim narodil zdravý syn Miloslav (FIŠER 2005b, 84). Podrobněji se pak rozepsal v dopise svému tchánovi o problémech, které Slobodovu ženu potkaly v roce 1846, kdy byla opět těhotná: „Asi před 5 týdny dostala ženuška v noci silný krvetok. Povolaná rychle babka poručivší honem jakési zeliny varit zastavila krvetok, a ženuška brzo byla zdravá i dítě silné a čerstvé. Předevčerem cítila opět celý den slabost, šly na ňu mdloby, chodila však porád. V noci na sobotu o 1. hodině vzbudila mne a pravila, že z ní zase krev jde. Poslali jsme pro ženu, která již u jiných rodiček babila (zdejší bába jest nyní v Holomúci v učení), této to však též bylo neslýchané, aby krev před porodem jíti měla. (...) Ženuška dostala veliké bolesti ne v křížoch, ale dole v životě, které od tretí a ještě víc od čtvrté až do šesté hodiny ranní každou minutou se opětovaly. Dvě ženy byly u nás, z jejichžto pomocí o 6. hod. vyšel chlapeček na svět, několikrát dechnu a už více nedýchal. Trely mu patky, tělo, nic na plat.“ (FIŠER 2005b, 98 a 99)²¹ Slobodova žena trpěla zjevně závažnými kompli-

kacemi v těhotenství, které v takto složitých podmínkách pravděpodobně nebyly zdaleka ojedinělé. Manželka kněze musela vykonávat stejné práce jako každá žena v obci. Jak je patrné ve Slobodově dopisu, u porodů byly porodní báby na Valašsku v průběhu 19. a posléze i 20. století odkázány převážně na osvědčené alternativní postupy, založené především na účincích léčivých rostlin.²² Porodní bába si před porodem nebo v případě komplikací v těhotenství, uvařila tzv. zeliny (VRLOVÁ 2008, 12). Na Valašsku, konkrétně v Rusavě, to byla směs mateřídoušky, koní nati, slunéčka, patáčků (sléz velkokvětý), kozí brady luční, tuřinu, drobných zbytků sena a žitných otrub (TÁBORSKÝ 1928, 70). Celá směs sloužila k ženské napárci pro rychlejší a lehčí průběh porodu. Pokud byla žena silnými porodními bolestmi a dlouhým porodem vyčerpaná, mohla jí porodní bába podat tzv. hofmanské kapky, což byla směs líhu a éteru (VYŠÍN 1888, 91). Tato směs nabyla na oblíbenosti hlavně v 19. století jako dostupné domácí léčivo. Konkrétně jejich účinek, při těžším porodu, popisuje porodní babička z Rajnochovic: „Podala jsem jí hoffmanských kapek s vodou. Nabyla trochu síly, dostavil se tlak a za půl hodiny narodil se silný hošík.“ (Časopis porodních babiček 1907, 23) Je pravděpodobné, že v jiných valašských horských vesnicích se porodní báby k této směsi chemických látek ani nedostaly, proto musely využívat jiných, především bylinných, alternativ. Porodní bába Františka Češková využívala k zesílení slábnoucích porodních bolestí skořicové kapky, které „byly od doctora povolené.“ (TÁBORSKÝ 1928, 71)

To, co v jiných částech českých zemí považovaly „moderní“ porodní babičky přelomu 19. a 20. století za dávno překonané praktiky, bylo na Valašsku nedílnou součástí každodenního života. V *Časopisu porodních babiček* pravidelně vycházela rubrika s názvem *Pověry*, kde byly zařazeny všechny výše zmíněné postupy, hlavně bylinná napárci. Ta se stala nejoblíbenějším pomocníkem k urychlení porodu v primitivních horských podmínkách.²³ Všechny nové postupy v tradičním a uzavřeném prostředí se silně zakotvenými zvyklostmi by v ženách vyvolaly ještě větší nedůvěru ke zkoušeným porodním babám.

Proces „antimedikalizace“ podobný Rusavě můžeme pozorovat také v obcích Lačnov a Študlov nedaleko Valašských Klobouk. V těchto obcích se setkáváme se zajímavým fenoménem, který pravděpodobně vedl ke zvyšování počtu úmrtí rodiček v průběhu 19. století. Až do 60. let 19. století působila v Lačnově převážně jedna žena jako pomocnice při většině porodů. Je třeba zdůraznit, že v tomto případě se s velkou pravděpodobností nejednalo o zkoušené porodní báby, ale především o zkušené starší ženy. Oblíbená byla například Marina Sucháčková. Dle sčítacích operátů se narodila roku 1808 a byla vedena jako nádenice (ŠOKA Uherské Hradiště, fond Okú Uherský Brod, inv. č. 851). Od roku 1860 se začal zvyšovat počet žen asistujících u porodů. O deset let později začaly u porodů asistovat příbuzné rodičky, sousedky nebo starší zkušené ženy. Roku 1880 se v Lačnově proběhlo celkem 37 porodů, u nichž pomáhalo 16 různých žen, a jeden se odehrál bez jakékoli pomoci (MZA, fond římskokatolická farnost Valašské Klobouky, sign. 4827). Nejvíce byla volána nezkoušená bába Kateřina Slováková, která pomohla na svět devíti dětem. Situace se nijak nezlepšila ani s nástupem 20. století. V roce 1905 asistovalo u 33 porodů celkem 22 žen (Graf 4–7). V Lačnově se pravděpodobně v důsledku nepřítomnosti kvalifikovaných porodních bab rostl podíl úmrtí rodiček od roku 1800 do roku 1900, celkově 0,47 %. Přitom v první polovině 19. století zemřelo v Lačnově

0,34 % žen ze všech porodů, zatímco ve druhé polovině 19. století se podíl zvýšil na 0,59 % (Graf 3).²⁴ Odpovídá to vícečetným neodborným zásahům ze strany příbuzných či sousedek. Obyčejné ženy pravděpodobně nedostatečně dbaly o hygienu rukou, což se ve více případech stalo důvodem úmrtí rodiček na horečku omladnic. V Lačnově na tuto diagnózu zemřelo za sto let šest žen. Nemáme však dostatek pramenů, abychom určili, kolik žen skutečně horečkou omladnic onemocnělo. Ne každý případ „omladničky“ totiž znamenal jistou smrt. Další sedm žen zemřelo na následky těžkého porodu, jedna žena zemřela na blíže nespecifikované onemocnění dělohy, jedna žena podlehlá pravděpodobně infekci z odumřelého plodu a jedna žena trpěla přirostlou placentou k děloze (MZA, fond římskokatolická farnost Valašské Klobouky, sign. 4870).

Podobná praxe je viditelná i na příkladu nedaleké obce Študlov. Také zde působila vždy u porodu jedna zkušená žena. Od 70. let 19. století se praxe změnila a ženy si začaly vypomáhat mezi sebou. Například roku 1900 již u 20 porodů asistovalo 11 různých žen. Úmrtnost rodiček zde tvořila 0,53 % ze všech porodů v letech 1800–1900 (Graf 2). Stejně jako v obci Lačnov i ve Študlově dochází ke zhoršení ve druhé polovině 19. století. Zatímco od roku 1800 do roku 1851 bylo jen 0,18 % úmrtí ze všech porodů, mezi lety 1851–1900 vzrostla úmrtnost rodiček na 0,84 % (Graf 3). Osm žen zemřelo následkem těžkého porodu, jedna žena následkem horečky omladnic a dvě ženy zemřely kvůli placentě přirostlé k děloze.

V nedalekých Valašských Kloboukách sice působily zkoušené porodní báby, ovšem chudí obyvatelé sousedních obcí, tedy i Študlova a Lačnova, je nevyužívali. Tento problém se udržel až hluboko do 20. století. Ve 20. letech se již porodní báby označovaly jako porodní asistentky, oficiálně tak byly označeny až zákonem z roku 1928 (STOKLASOVÁ 2018, 11). V časopise určeném porodním asistentkám vyšel roku 1921 článek, který upozorňoval na tento problém: „Valašské Klobouky na Moravě samy nemohou uživit své čtyři porodní asistentky, kdežto v přifařených obcích působnost rozvíjejí fušerky. I páni učitelové a starostové dají se raději ošetřiti fušerkou než řádně zkoušenou porodní asistentkou, která zůstává omezena jen na město. Zmíněné pokročilé vesnice jsou: Lipina, Mirošov, Smolina, Cíchov, Lačnov, Poteč, Příkazy a Študlov.“ (Věstník věnovaný zájmům porodních asistentek 1921, 4) Dokonce o šestadvacet let později popisuje totožný problém obvodní porodní asistentka Marie Řepová-Pagáčová. Její působení sice řadíme do konce 40. let 20. století, situace se ale nijak dramaticky nelišila od konce 19. století: „Na vesnicích (pozn. aut. valašských) se porod pokládá za obyčejnou věc, neuznává se ani odpočinek po porodu. Dřív zavolají k dobytčeti do chléva zvěrolékaře než k ženě porodní asistentku, neboť to prý i ta tetka umí dítě chytit, a stane-li se něco při porodu, tak to prý seslal Bůh a proti tomu se nedá nic dělat.“ (Věstník Ústřední jednoty porodních asistentek pro Čechy a Moravu 1947, 5)²⁵ Mezi městem Valašské Klobouky a obcemi Študlov a Lačnov jsou viditelné rozdíly v míře mateřské úmrtnosti. V první polovině 19. století zemřelo ve Valašských Kloboukách na následky porodu 0,28 % žen, ale ve 2. polovině 19. století jen 0,15 % žen (Graf 1).

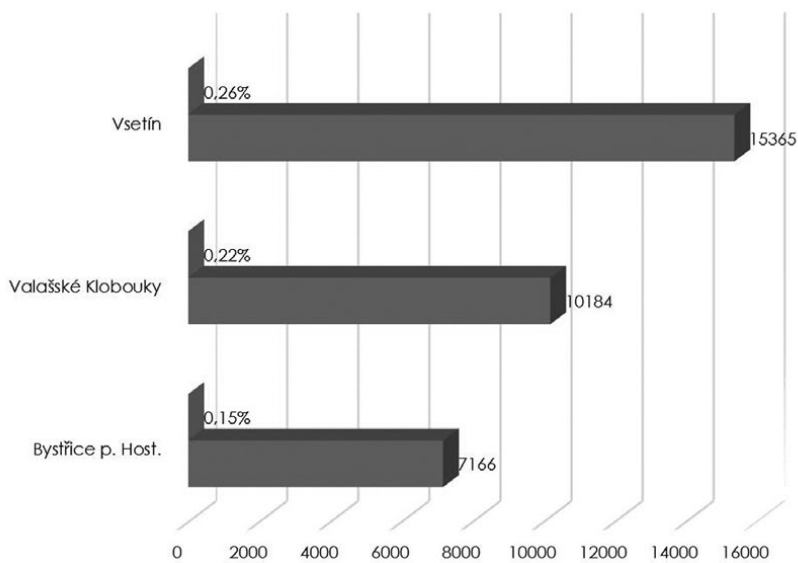
Objevují se také případy, kdy už nebylo možné zavolat sousedku nebo lidovou léčitelku a u porodu pomáhal sám otec dítěte. Píše o něm Vanda Vrlová v publikaci *Nasbíráno mezi Jány*: „V Hážovicích (pozn. aut. Nedaleko Rožnova pod Radhoštěm) se mělo narodit první dítě, byl čas po žních, začínalo se s mlácením a byla potřeb-

ná každá ruka do práce. Mladá hospodyně – budoucí maminka na své počínající bolesti neměla čas myslet. Až se zdálo, že omdlí, odnesl ji hospodář v jejích tehdy 90 kilogramech v náručí na lůžko. Malátko (novorozeně) se už tak silně hlásilo na svět, že ani nestačil zavolat pro pomoc. Tak svého nejstaršího pomáhal přivádět na svět sám, jen měl stále na paměti, co všechno dělá, když je nápomocný krávě při telení. Věděl, že musí dvakrát zavázat a potom mezi uzly zybákem přeříznout pupeční šňůru – a zdravý ogarec byl na světě!" (VRLOVÁ 2008, 12)

Značný rozdíl mezi tradičními oblastmi, položenými hlouběji v horách na Valašsku a mezi obcemi s poměrně dobrou dostupností lékařské péče, lze dokumentovat na obci Zašová, která má ze čtyř sledovaných obcí (Rusava, Lačnov, Študlov a Zašová) nejnižší procento úmrtí žen na následky porodu od roku 1800 do roku 1900, a to 0,38 % (Graf 2). Na základě analýzy matrik pozorujeme zlepšení péče v této obci ve druhé polovině 19. století. Zatímco v letech 1800–1850 tvořilo procento úmrtí rodiček 0,46 % všech porodů, v letech 1851–1900 procento úmrtí kleslo na 0,32 % (Graf 3). Celkem v Zašové za 100 let zemřelo 20 žen, z nichž šest zemřelo na zánět dělohy, u dvou je uvedena jako příčina smrti horečka omladnic, u dvou krvácení při porodu a zbytek tvoří úmrtí následkem těžkého porodu (ZAO, fond římskokatolická farnost Zašová, inv. č. 2346, 2348 a 2352).

Celkově umíraly ženy na následky porodu kolem třicátého roku života (viz tabulka 1).

Mateřská úmrtnost 1800 - 1900 ve městech

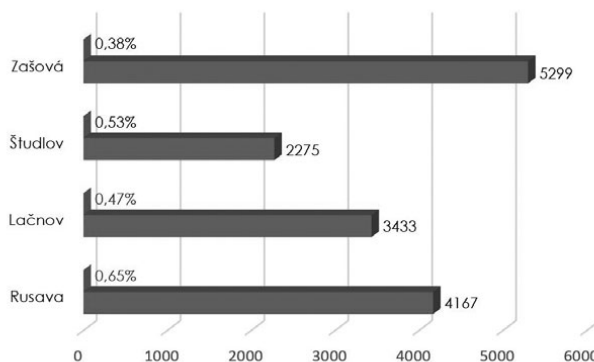


	Bystřice p. Host.	Valašské Klobouky	Vsetín
■ Procento úmrtí žen při porodu celkem	0,15%	0,22%	0,26%
■ Přibližný počet porodů 1800-1900	7166	10184	15365

■ Procento úmrtí žen při porodu celkem ■ Přibližný počet porodů 1800-1900

Graf 1: Porovnání mateřské úmrtnosti ve městech. Jak lze vidět vliv na úmrtnost měla také hustota zalidnění.
Autor: S. Máchová.

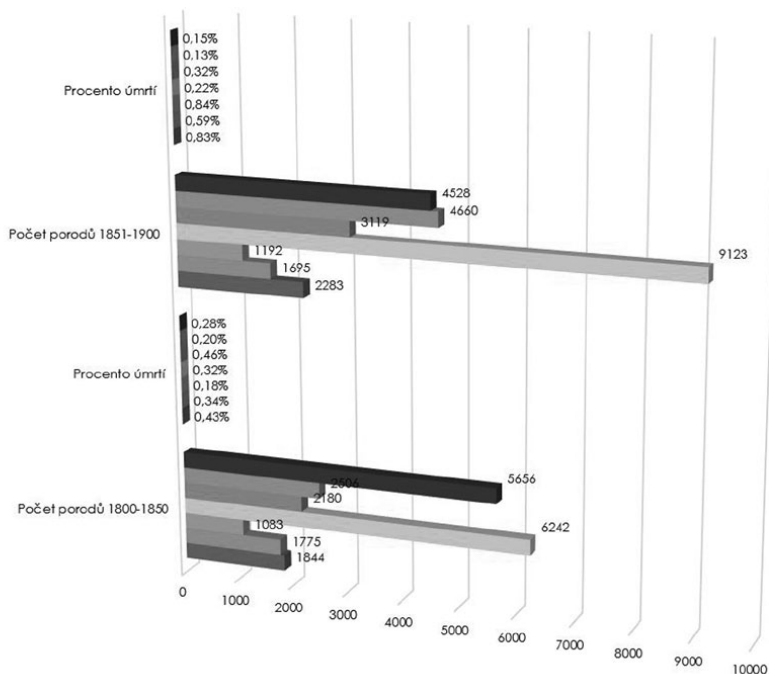
Mateřská úmrtnost 1800 - 1900 v obcích



	Rusava	Lačnov	Študlov	Zašová
■ Procento úmrtí žen při porodu celkem	0,65%	0,47%	0,53%	0,38%
■ Přibližný počet porodů 1800-1900	4167	3433	2275	5299

■ Procento úmrtí žen při porodu celkem ■ Přibližný počet porodů 1800-1900

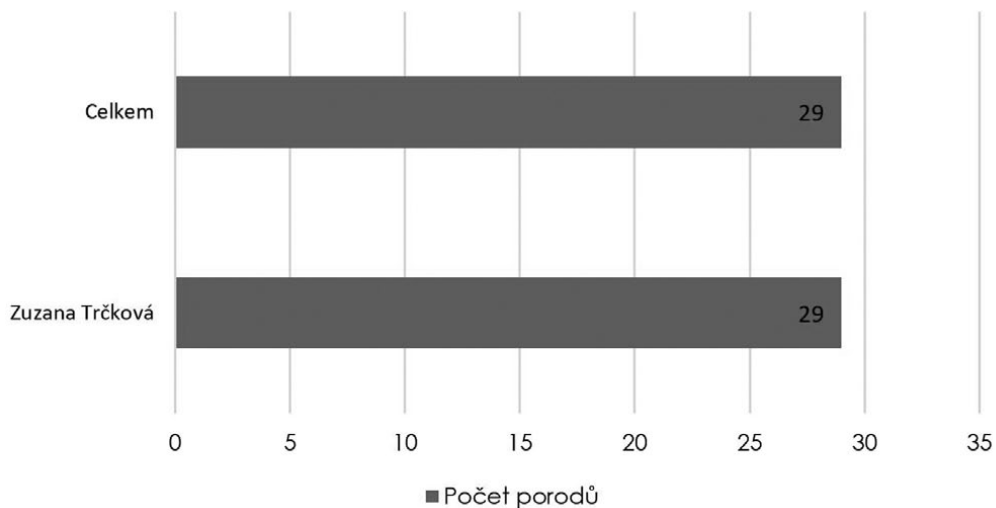
Graf 2: Porovnání mateřské úmrtnosti v obcích 1800–1900. Autor: S. Máchová. |



	Počet porodů 1800-1850	Procento úmrtí	Počet porodů 1851-1900	Procento úmrtí
■ Valašské Klobouky	5656	0,28%	4528	0,15%
■ Bystřice p. Host.	2506	0,20%	4660	0,13%
■ Zašová	2180	0,46%	3119	0,32%
■ Všeřín	6242	0,32%	9123	0,22%
■ Študlov	1083	0,18%	1192	0,84%
■ Lačnov	1775	0,34%	1695	0,59%
■ Rusava	1844	0,43%	2283	0,83%

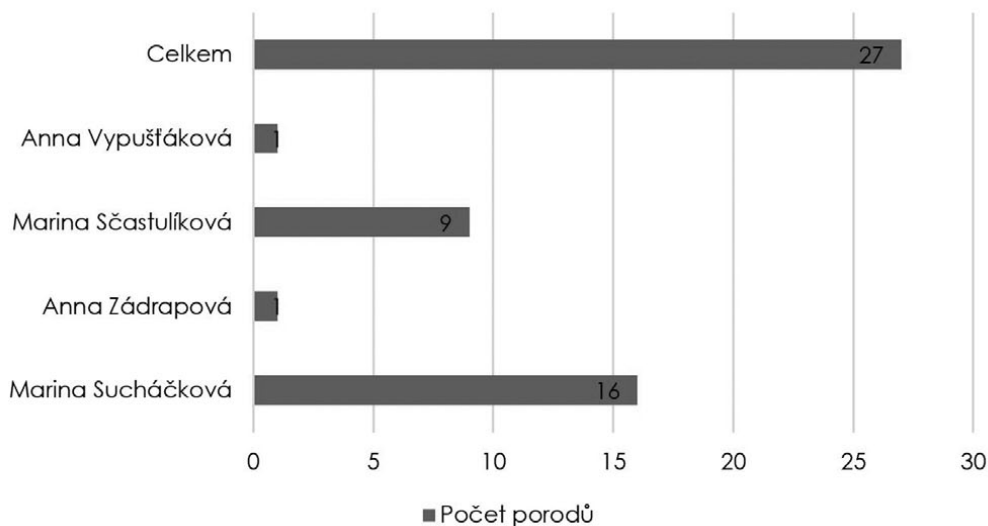
Graf 3: Porovnání mateřské úmrtnosti v obcích a městech v první a druhé polovině 19. století. Autor: S. Máchová. |

Lačnov 1806

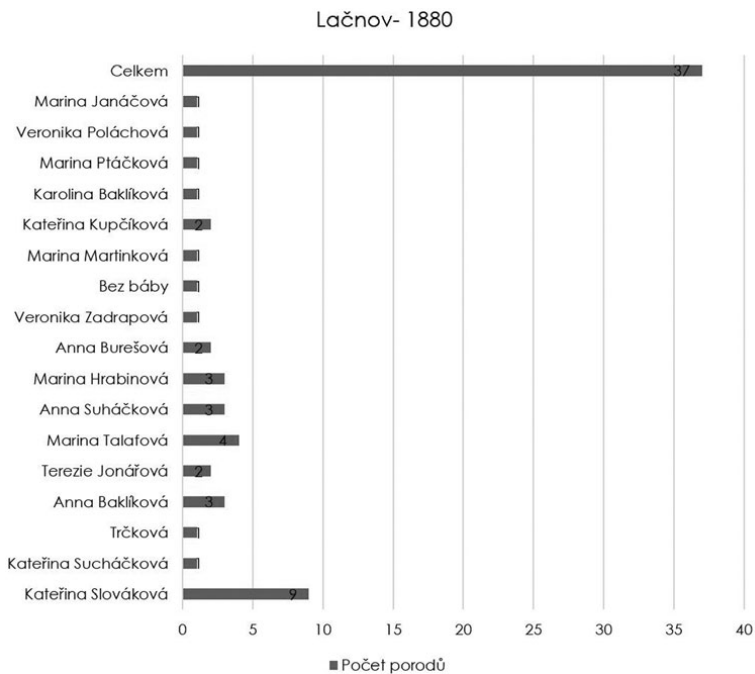


Graf 4: Porovnání žen asistujících při porodu v obci Lačnov v roce 1806. Autor: S. Máchová. |

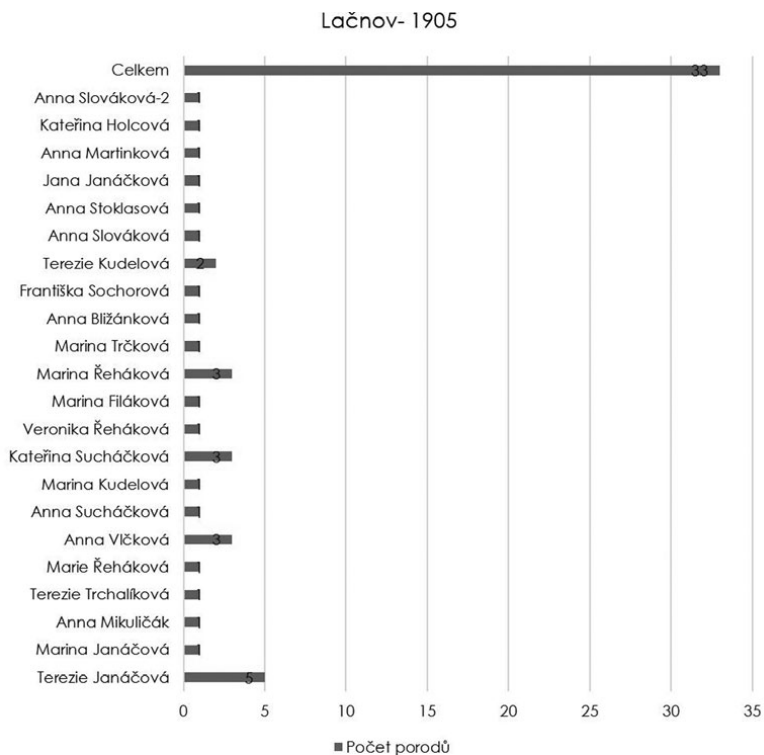
Lačnov 1860



Graf 5: Porovnání žen asistujících při porodu v obci Lačnov v roce 1860. Autor: S. Máchová. |



Graf 6: Porovnání žen asistujících při porodu v obci Lačnov v roce 1880. Autor: S. Máchová. |



Graf 7: Porovnání žen asistujících při porodu v obci Lačnov v roce 1905. Autor: S. Máchová. |

Tabulka 1: Průměrný věk zemřelých žen na komplikace spojené s porodem.

Autor: S. Máchová.

Obec/město	Průměrný věk
Rusava	33,4
Lačnov	33
Študlov	34,6
Zašová	31
Bystřice p.H.	33
Valašské Klobouky	31
Vsetín	33,2

Lékař u porodu

V průběhu 19. a počátku 20. století se k porodům ve Valašských obcích zpravidla lékař nevolal. Nedovolovala to mentalita obyvatel, ale především také nedostatek lékařů v této oblasti. Lékař byl zpravidla od horských obcí natolik vzdálen, že by nestihl dorazit k porodu včas. To dokazuje svědectví porodní babičky Rosalie Enšpígllové z Rajnochovic o těžkých porodech, které si vyžadovaly lékařský zásah, „avšak u nás jednak pro velkou chudobu, jednak pro velkou vzdálenost (3 hodiny cesty) lékaře volati nemůžeme.“ (Časopis porodních babiček 1907, 22) Rosalie Enšpígllová popsala případ z počátku 20. století, kdy byl nakonec lékař povolán, avšak doporučil rodičce cestu z Rajnochovic do olomoucké porodnice. Porodní bába s rodičkou musela absolvovat cestu vlakem. V Olomouci je vyzvedl povoz a „o jedné hodině (pozn. aut. v noci) jsme přijeli do porodnice. Já jsem v síni omdlela, jednak strachem, hladem a zimou, jednak jsem měla příliš nalita prsa mlékem. Rodičku vzali ihned do práce a císařským řezem bylo dítě vybaveno. Dítě žilo jen 3 hod. Nedělka zůstala 8 neděl v porodnici, pak přišla domů zdráva, jen že chůzi měla těžkou.“ (Časopis porodních babiček 1907, 82) Ne vždy se ženy z menších obcí nechaly přesvědčit, aby vyhledaly pomoc v nemocnicích.

Výjimku ze sledované oblasti tvoří především hraniční valašská obec Zašová, její obyvatelé profitovali z výhodné polohy nedaleko Valašského Meziříčí, které se v 19. století stalo centrem průmyslové výroby. Porodní bába zde měla možnost přivolat v relativně krátkém čase lékaře a nespornou výhodou byla také lékárna, kterou dle zápisů v deníku často navštěvovala. Znamená to, že nebyla odkázána, jako její kolegyně na Rusavě, pouze na lidové léčitelství. Doklad o přítomnosti lékaře u porodu v Zašové se nám dostává díky deníku porodní báby Anny Štěpánkové z konce 19. století. Anna Štěpánková popsala porod, který i přes zásah lékaře skončil fatálně pro matku i dítě. Pětadvacetileté rodičce Rosině Daňkové otekla plodová voda již v 7. měsíci těhotenství, ale porodní bolesti se dostavily až o dva měsíce později. Narodil se mrtvý chlapec. Rodička dostala zánět pobříšnice i plic a následkem komplikací zemřela (HANULÍK et al. 2018, 111–126).

Nejlépe dostupná péče lékaře byla ve městech. Případy, kdy byl volán k porodu lékař, máme popsány v matrikách města Vsetín. První případ, kdy ženu nezachránila ani intervence lékaře se odehrál dne 5. 5. 1869. Jednalo se o Rozinu Sedláčkovou,

ženu grunтовníka Josefa Sedláčka (ZAO, fond evangelický farní úřad Vsetín Horní sbor, inv. č. 3764). Manželé se hlásili k helvétskému vyznání. V matrice narozených je zapsán pouze MUDr. Adolf Blíž, také helvétského vyznání (VÁCLAVEK 1901, 286).²⁶ Je tedy pravděpodobné, že Sedláčková rodila bez pomoci porodní báby. Když nastaly komplikace, rodina volala přímo lékaře. Dítě ženského pohlaví se narodilo již mrtvé. I přes odborný zásah rodička o čtyři dny později zemřela na zánět dělohy (ZAO, fond evangelický farní úřad Vsetín Horní sbor, inv. č. 3771). Druhý porod, u kterého asistoval lékař Adolf Prager (VÁCLAVEK 1901, 286)²⁷ společně se zkušenou porodní bábou Annou Pardubovou, se odehrál dne 22. 12. 1898 (ZAO, fond římskokatolický farní úřad Vsetín, inv. č. 2389). Komplikace se objevily u devětadvacetileté Veroniky Valové, ženy nádeníka Josefa Valy. Veronika Valová trpěla stavem zvaným placenta praevia. Lékaři se podařilo přivést na svět mrtvé dítě, nicméně rodička následně onemocněla horečkou omladnic, na kterou 26. 12. 1898 zemřela. Placenta praevia je dodnes velmi nebezpečnou komplikací, při níž se ve většině případů přistupuje k akutnímu císařskému řezu. (ROZTOČIL 2017, 403–404)²⁸

V matrikách narozených měst Valašské Klobouky a Bystřice pod Hostýnem se úda je o lékaři u porodu nevyskytují. To ovšem neznamená, že by lékař k porodům nebyl volán, nicméně neexistují prameny, které by přítomnost lékaře potvrzovaly či vyvracely.

Potrat či infanticida novorozenců jako východisko z nouze

Stejně jako v celé Rakousko-Uherské monarchii natož na valašském venkově se nedá mluvit o jakékoli regulaci porodnosti. I když o jistou regulaci se pokoušela již katolická církev tím, že zakazovala pohlavní styk v době významných církevních svátků či v období půstu. Téměř jediná možnost, jak zabránit těhotenství, z hlediska manželů, byla přerušovaná soulož (coitus interruptus). Ta byla ovšem odborníky dlouhou dobu považována za škodlivou a měla dle nich neblahý vliv na psychický stav jedince, především na muže.²⁹ Jak píše Alexandra Navrátilová, v lidovém prostředí se o této praktice mluvilo výhradně jen v náznacích: „oře, ale nezaseje“ nebo „opusť kostel před koncem mše“ (NAVRÁTILOVÁ 2004, 26). Zřídka mohli vesničtí kněží navrhnout metodu plodných a neplodných dní, o které měli ostatně jen omezené vědomosti. Obě metody byly přesto církví odsuzovány, a pokud se chtěli manželé vyhnout nechtěnému těhotenství, měli dodržovat sexuální půst (LENDEROVÁ – TINKOVÁ – HANULÍK 2014, 164–165). Jako antikoncepční metoda mohlo do jisté míry posloužit i kojení. Ovšem do jaké míry měli o tomto „vedlejší“ efektu kojení povědomí lidé v 19. století, můžeme jen polemizovat. Analýzy matrik však dokazují, že ve většině vesnických domácností se děti rodily v rozmezí dvou až tří let. To by také odpovídalo tvrzení Františky Češkové z Rusavy, která upozorňovala na fakt, že chudé ženy musely své děti dlouho kojit, jelikož pro celou rodinu nebyl zajištěn dostatek plnohodnotné stravy. „Dítě se kojilo a kojí, jak kde, po pět měsíců, půl roku, rok, obyčejně rok. Někde se kojilo déle, protože se čekalo na krávu, až se otelí, nebo na kozu až se okotí. Ale byly případy, že matka kojila dítě celé dva roky, ba i tři roky. Bývalo tak i na Slovensku. (...) Někdy si takové dítě už samo přineslo stolec, přistavilo k matce, stouplo na něj a zvolalo: Mamo dej cici!“ (TÁBORSKÝ 1928, 76)

V chudých horských oblastech Valaška byl velký počet dětí standardem. To ovšem neznamenalo, že by se lidé smířlivě odevzdali tomuto tradičnímu reprodukčnímu režimu. Mnohé ženy volily ilegální, často velmi laicky provedené, umělé přerušení

těhotenství. Z pramenů není možné zjistit, jak často k tomu docházelo na Valašsku. Nedochovalo se ani velké množství soudní agendy, ve které by se řešil přečin vyhnání plodu. Jsme tedy odkázáni na útržkovité informace z úmrtních matrik, kdy žena tento zákrok nepřežila.

Navzdory tomu, že Valašsko patřilo k silně religiózním oblastem, objevují se zde útržkovité informace o pokusech vyvolat potrat, například od porodní báby Františky Češkové z Rusavy, která uváděla, že pokud žena dítě chtěla, dávala na sebe pozor. Žena, která naopak z nějakého důvodu nechtěla dítě porodit „pácla sebu, brala těžké noše, skákala třeba s patra ve stodole a třeba si pochromila nohu.“ (TÁBORSKÝ 1928, 70) Františka Češková vzpomínala i na bylinné směsi určené k vyvolání potratu, tím byl například kopytník, rozmarýn v kombinaci s vínem či skořice (TÁBORSKÝ 1928, 70). Na Valašsku se také k vyvolání potratu užíval odvar z kyhanky nebo jinak také andromedy, což je keř vyskytující se mimo jiné v Beskydech (NAVRÁTILOVÁ 2004, 33).

Není jich mnoho, ale objevují se i na Valašsku případy, kdy žena zemřela následkem uměle vyvolaného potratu, ovšem tyto případy jsou omezeny na města. Ve Vsetíně zemřely následkem uměle vyvolaného potratu dvě ženy, ale jen u třiactileté svobodné Veroniky Pavlicové můžeme s jistotou říct, že šlo o vědomý pokus o provedení potratu. Pavlicová, původem z Nového Hrozenkova, pracovala jako služebná u gruntovníka Josefa Majdánka ve Vsetíně. Je tedy pravděpodobné, že se bála o své místo, kdyby porodila dítě, proto raději zvolila potrat. Dne 8. 11. 1868 byl přivolán vsetínský lékař Adolf Blíž k ohledání mrtvé ženy (ZAO, fond římskokatolický farní úřad Vsetín, inv. č. 2386). Možný případ vyvolání potratu nalézáme také v obci Rusava roku 1898, kde jistá Marie Baroňová a Štěpán Mikšík pochovali bez vědomí úřadů pětiměsíční potracený plod ženského pohlaví. Plod byl následně exhumován a ohledán okresním lékařem. Další informace se o tomto případě již nevyskytují (MZA, fond Rusava augšpurská konfese, sign. 8565).

Ženy, které byly v podobné situaci jako Veronika Pavlicová, se pravděpodobně o potrat pokoušely, ale ne vždy byly úspěšné. V zoufalství volily porod v utajení bez porodní báby a následně dítě zavraždily. Takový případ se objevuje v matrice města Bystřice pod Hostýnem dne 24. 9. 1883. Františka Bučková, svobodná nádenice v Podhradní Lhotě, porodila a usmrtila své novorozené dítě ženského pohlaví (MZA, fond římskokatolický farní úřad Bystřice pod Hostýnem, sign. 7480). Další případ možné infanticidy novorozence se odehrál v obci Zašová 28. 5. 1886. V matrice narozených je uvedeno: „Živě děvče beze jména, které přede křestem vínou matčinou zahynulo.“ (ZAO, fond římskokatolický farní úřad Zašová, inv. č. 2350) K porodu nebyla přizvána ani porodní bába. Matkou byla Johana Holišová (ŠOKA Vsetín, Okresní úřad Valašské Meziříčí, inv. č. 535) vdova po domkáři Františku Holišovi, který zemřel v roce 1884. V matrice zemřelých je pak definováno, že dítě zemřelo následkem udušení (ZAO, fond římskokatolický farní úřad Zašová, inv. č. 2352). Je pravděpodobné, že Johana zůstala sama se svými třemi dětmi a ze strachu o sociální zabezpečení tohoto nemanželského dítěte se raději rozhodla k radikálnímu řešení. Ovšem dne 13. 2. 1888 se znovu vdala za vdovce Františka Sváka (ZAO, římskokatolický farní úřad Zašová, inv. č. 2351), se kterým byla znovu těhotná. O tři měsíce později, 12. 5. 1888, se narodil syn František (ZAO, fond římskokatolický farní úřad Zašová, inv. č. 2350). Objevují se případy, kdy se žena rozhodla k zabití svého, již odrostlého, dítěte. Vedly k tomu jak ekonomické, tak některé sociální aspekty. Jeden příklad,

kdy došlo k zavraždění tří a půl letého slepého chlapce vlastní matkou je popsán v denním tisku. Dne 28. 2. 1882 uskrtila podruhně Marie Cardová v obci Tečovice svého syna. Jeho těla se následně zbavila vhozením do vody. Můžeme předpokládat, že slepý chlapec byl na matce existenciálně natolik závislý, že se jej žena raději zbavila (Našinec 14, 8. 3. 1882, 3).

Existují však i případy, kdy svobodná žena otěhotněla záměrně. Díky mateřskému mléku mohla poměrně snadno získat finanční zaopatření pro sebe i své dítě.

Závěr

V průběhu dlouhého 19. století zaznamenáváme ve většině oblastí českých zemí zlepšení zdravotní péče o rodičky a šestinedělky. To se nedá říci o Valašském venkově. Zde můžeme pozorovat fenomén „antimedikalizace“, kdy se v některých obcích stav porodnické péče zhoršoval v průběhu celého 19. století. Nejlepším příkladem je obec Rusava, kde sice sídlily po celou dobu zkoušené porodní báby, avšak měly jen omezené možnosti medikace a následné léčby komplikací, což ještě zhoršovala velká vzdálenost od okresního lékaře, který měl být porodní bábou volán při všech komplikacích. Horské porodní báby měly ztíženou šanci obstarat si často používané Hofmannské kapky či důležitou dezinfekci. Navíc zde hrála roli také náboženská otázka. Ženy katolického vyznání se mnohdy zdráhaly zavolat si na pomoc evangelickou porodní bábou.

Naopak obyvatelé obce Študlov a Lačnov nedaleko Valašských Klobouk ke zkoušeným porodním babám neměli důvěru a v průběhu 19. století se zde vyvinula zvyklost volat k porodům jen sousedky či příbuzné, což vedlo k vyšší úmrtnosti rodiček po porodu. Jako kontrast k obcím Rusava, Lačnov a Študlov působí hraniční valašská obec Zašová, kde žili lidé v relativní ekonomické stabilitě, půda zde byla úrodná a měli zde také přístup ke kvalitní zdravotní péči. Zlepšení péče o rodičky je zde patrné již od poloviny 19. století.

Jistou formu medikalizace, která vedla ke zlepšení zdravotní péče o rodičky na Valašsku, můžeme bezpečně pozorovat hlavně ve městech, kde se soustředila tovární výroba, například Vsetín či Bystřice pod Hostýnem. Zde byla potřeba zajistit zdraví obyvatelstva ve prospěch ekonomické stability města. Většinou měli obyvatelé valašských měst poměrně dobře dostupnou péči okresního lékaře, který byl schopen rychle zasáhnout a zachránit tak život rodičky.

Nedá se říct, že by chudší vesnice byly přímo státem opomíjeny a zdravotní péče se ženám nedostávalo vůbec, tiito lidé však žili ve velmi tradičních, mnohdy uzavřených společenstvích, a byli přirozeně nedůvěřiví k „moderním“ postupům, hlavně v oblasti porodnictví. Ženy neviděly v porodu událost, která by si vyžadovala speciální zdravotní péči. Jak je patrné, geografické a sociální prostředí hrálo velkou roli při rychlosti medikalizace porodnictví a regulativní kontroly zdravotního stavu obyvatelstva.

Úmrtnost žen na následky porodu v 19. století sice není extrémně vysoká, ovšem můžeme pozorovat rozdíly mezi oblastmi, kde se dařilo prosazovat a státem regulovat porodnickou péči a mezi těmi, kde byla buď porodnická péče nedostatečná, anebo záměrně opomíjena. V žádném ze sledovaných měst či obcí nepřesáhla mateřská úmrtnost 1 %. Naopak zajímavý údaj přinesla komparace dat kojenecké úmrtnosti do jednoho roku, kdy bylo zjištěno, že v obci Kylešovice v Rakouském Slezsku byla sice nižší mateřská úmrtnost, ovšem děti do jednoho roku v letech 1895–1900

tvořily celých 43 % všech zemřelých. Naopak v obci Lačnov na Valašsku byla kojenec-
necká úmrtnost do jednoho roku ve stejném období o 10% nižší. Pravděpodobně
se jedná o důsledek větší chudoby obyvatelstva v Lačnově, kdy byly ženy nuceny
kojit své děti déle z důvodů nedostatečných zdrojů jiné výživy. V Rakouském Slezsku
naopak ženy mohly odmítnout kojit vzhledem k nejrůznějším pověrám, které se šířily.
Nebylo neobvyklé, že ženy kojily své děti až několik dnů po porodu. Tradovalo se,
že kolostrum, které se ženám tvoří ihned po porodu dítěte, není pro novorozence
vhodné (MÁCHOVÁ 2019, 8).

Stejně jako v jiných částech českých zemí se i na Valašsku snažili lidé zabránit ne-
chtěným těhotenstvím, případně těhotenství uměle ukončit. Nedostává se nám
však více informací z denního tisku či soudních řízení, jako tomu je v jiných oblastech.
Jsme odkázáni na kusé matrikové zápisy v případě, že pokus o potrat stál ženu život.
Navíc i tyto případy jsou omezené na města. Na vsích se s takovými případy příliš
nesetkáváme.

Mateřská úmrtnost v jiných oblastech českých zemí bude předmětem dalšího bá-
dání, které přinese poznatky o stavu rozvíjející se porodnicko-gynekologické pra-
xe. Podle světových propočtů se ve druhé polovině 19. století pravděpodobnost
úmrť spojeného s porodem pohybovala od 0,9 do 0,003 % (Dostupné z: [https://
ourworldindata.org/measurement-matters-the-decline-of-maternal-mortality](https://ourworldindata.org/measurement-matters-the-decline-of-maternal-mortality) [cit.
2020-11-20]). Ze všech sledovaných obcí Valašska byla celková nejvyšší míra ma-
teřské úmrtnosti v obci Rusava a to 0,65 %. Vzhledem ke geografickým, klimatickým
a socioekonomickým podmínkám není toto číslo nijak překvapivé. Druhá nejvyšší
úmrtnost, celkově 0,53 %, byla v obci Študlov. V Lačnově se pohybovala mateřská
mortalita v hodnotách 0,47 %. V obcích Študlov a Lačnov se mortalita žen zvyšovala
pod vlivem neodborných asistencí u porodů. Nejnižší procento úmrť žen následkem
porodu bylo v obci Zašová, a to 0,38 %. Zašová patřila k hraničním valašským obcím.
Obyvatelé měli jak lepší přístup ke kvalitní lékařské péči, tak k finančnímu zabezpe-
čení. Naopak ve valašských městech Vsetín (0,26 %), Valašské Klobouky (0,22 %) a
Bystřice pod Hostýnem (0,15 %) se mateřská mortalita pohybovala v nižších hodno-
tách, které se odvíjely od hustoty zalidnění.

Zajímavé zjištění přinesla analýza příčin poporodních úmrť, kdy největší podíl ma-
teřské mortality ve sledované oblasti netvoří horečka omladnic, nýbrž smrt zapříči-
něná dlouhotrvajícími nepostupujícími porody (v matrikách označováno jako těž-
ký porod). To také odpovídá tvrzení, že valašské ženy vykonávaly fyzicky náročné
práce, které pak vedly k horšímu průběhu porodu. Celkem ve sledovaných obcích
a městech v letech 1800–1900 zemřelo 150 žen, z nichž na horečku omladnic nebo
jiné zánětlivé onemocnění spojené s porodem zemřelo 52 žen, tj. 35 %.³⁰

Jak je patrné, mateřská úmrtnost ve valašských obcích se pohybovala ve vyšších
číslech, což dokazuje špatný stav zdravotnické péče, ale také neochotu obyvatel
vložit důvěru do zkušených porodních bab a diplomovaných lékařů. Číslo úmrť
také odráží špatný zdravotní stav žen na Valašsku.

Poznámky:

¹ Studie vznikla za podpory grantu 2020/8/ SGS s názvem *Medikalizace porodnictví na Valašsku
v 19. a 20. století*.

² Více Daniela TINKOVÁ, *Biomoc a „politická anatomie lidského a společenského těla“*. Foucaultův kon-

- cept biomoci ve vztahu k otázce modernizace státu, zrození humanitních věd a medikalizace společnosti na přelomu 18. a 19. století, in: Lucie STORCHOVÁ (ed), *Conditio humana-konstanta (č) i historická proměnná? Koncepty historické antropologie a teoretická reflexe v současné historiografii. Sborník příspěvků z workshopu „ANTROPOLOGIE-HISTORIE” konaného na FHS UK v Praze dne 17. 11. 2005, Praha 2005, 115–135.*
- ³ Stanovoval mj. i univerzitní výuku porodních bab a chirurgů.
- ⁴ Z výzkumů ale vyplývá, že nezkoušené porodní báby, tzv. fušerky, působily i nadále až hluboko do 20. století.
- ⁵ Například nejstarší vídeňský Hebammen-Verein.
- ⁶ Stát nijak neřešil nerovnoměrné rozmístění porodních bab v jednotlivých krajích a záleželo na svobodné volbě ženy, kde bude vykonávat svou profesi. Tato praxe vycházela z dvorských dekretů ze 17. března 1815, č. 268 a z 24. dubna 1827, č. 11.840. Tyto dekrety byly potvrzeny roku 1853.
- ⁷ Například článek s názvem *British maternal mortality in the 19th and early 20th centuries*, dostupné online na <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1633559/>, cit. 20. 11. 2020.
- ⁸ <https://ourworldindata.org/measurement-matters-the-decline-of-maternal-mortality>, cit. 20. 11. 2020.
- ⁹ V letech 1850–1855 byl průměrný sňatkový věk mužů 29,7 let a u žen 26,3 let. V letech 1880–1890 se opět sňatkový věk snížil u mužů na 26,3 let a u žen na 23,2 let.
- ¹⁰ Lačnov měl v roce 1890 celkem 846 obyvatel a Kylešovice měly celkem 2134 obyvatel. Dostupné online z https://www.czso.cz/csu/czso/iii-pocet-obyvatel-a-domu-podle-kraju-okresu-obci-a-casti-obci-v-letech-1869-2011_2015, cit. 18. 12. 2020.
- ¹¹ Vysoká kojenecká úmrtnost se na Valašsku udržela až do 30. let 20. století. V roce 1935 zemřelo ve valašsko-meziríčském okrese 128 kojenců z 1000. Ještě roku 1944 zde zemřelo 79 kojenců z 1000.
- ¹² Dle svědectví Daniela Šlobody bylo pravděpodobně v Rusavě zvykem, že si k sobě porodní báby zaučovaly nezkoušenou ženu, aby je v případě nutnosti mohla zastoupit.
- ¹³ Malá Františka Baroňová byla kamarádkou dcery kněze Daniela Šlobody. Také díky tomu se jí dostalo nadstandardního vzdělání. V mládí odjela na dva roky na Slovensko, kde se učila u Josefa Miloslava Hurbana. Poskytnutým vzděláním dalece převyšovala většinu porodních babiček na Valašsku jelikož „přečetla všechno, co si mohla na Rusavě vypůjčit z knihovny odboru Národní jednoty pro severovýchodní Moravu (...).“ (TÁBORSKÝ, 1928, 69).
- ¹⁴ Ne vždy byl zaznamenán porod mrtvého dítěte v oficiálních matrikách. Chybí nám údaje z matrik narozených v letech 1890–1900 proto jsem vypočítala průměrný počet porodů za jeden rok a z toho jsem vypočítala procento úmrtí.
- ¹⁵ Za konzultaci děkuji Mgr. Simoně Huvarové, sestře ambulance porodnicko-gynekologického oddělení.
- ¹⁶ Zde se nabízí zajímavé porovnání s Finskem, kde v 19. století měly ženy 0,9% šanci, že u porodu zemřou. Mateřská úmrtnost zde tvořila 800–1000 úmrtí na 100 000 porodů. <https://ourworldindata.org/measurement-matters-the-decline-of-maternal-mortality>, [cit. 2020-12-22].
- ¹⁷ V letech 1800–1803 byl průměrný sňatkový věk u žen 21,9 let.
- ¹⁸ Důsledná registrace mrtvorozených dětí byla nařízena až roku 1870 (MÝŠKA 2008, 36).
- ¹⁹ Existují tři druhy tohoto infekčního onemocnění: pánevní absces, septická tromboflebitida způsobující septikémii (rozsev bakterií v krvi) – tento druh byl obvykle smrtelný, zánět pobřišnice (peritonitida). Poslední druh způsoboval nejbolestivější smrt, jelikož bakterie postupovaly vejcovodem směrem nahoru.
- ²⁰ V letech 1800–1850 to bylo 0,32 % a v letech 1851–1900 klesla na 0,22 %.
- ²¹ Mohlo se jednat o komplikaci zvanou placenta praevia, která způsobuje krvácení v těhotenství a při porodu.

- ²² Z dopisu také vyplývá, že porodní báby z Rusavy chodily na tzv. opakovací kurzy, aby byla zajištěna jejich odbornost.
- ²³ Třeba podotknout, že dnes se řada žen k této praktice vrací a je často podporována i ze stran porodnic.
- ²⁴ Jen pro srovnání je potřeba uvést, že v obci Kylešovice v Rakouském Slezsku činilo procento úmrtí žen následkem porodu ve druhé polovině 19. století 0,18 %, což na Valašsku odpovídá spíše situaci v městském prostředí (MÁCHOVÁ 2019).
- ²⁵ Na rozdíl od Rusavy byla v okolí Valašských Klobouk silně zakotvena katolická víra, která se promítala do všech aspektů lidského konání. Křest dětí byl pro občany natolik důležitý, že se neobávali s novorozencem v mrazech vyrazit i do několik kilometrů vzdálených měst, aby bylo dítě řádně pokřtěno. Mnohdy se stalo, že nedostatečně oblečené dítě cestu nepřežilo.
- ²⁶ Lékař Adolf Blíž se narodil v Praze a do Vsetína nastoupil roku 1852. Působil zde až do r. 1874. Ve svých mladých letech působil v řádu kapucínů, ze kterého vystoupil, vystudoval medicínu a přestoupil na helvétskou víru (VÁCLAVEK 1901, 286).
- ²⁷ MUDr. Adolf Prager působil ve Vsetíně od roku 1890 jako obvodní a tovární lékař (VÁCLAVEK 1901, 286).
- ²⁸ V dnešní době se placenta praevia objevuje u 0,4–0,8% těhotenství.
- ²⁹ Ještě roku 1936 se v knize Duchovní správa psalo o souvislosti mezi duševní chorobou a masturbací a přerušovanou souloží: „K psychosám disponují někdy i choroby dýchacích orgánů, rovněž tuberkulóza, přejde-li do mozku; mozkomíchová soustava nervová trpí protipřirozenými pohlavními výstřednostmi (onanie, coitus interruptus).“ (FOLTYNOVSKÝ 1936, 49); V Časopisu lékařů českých z roku 1911 se zase píše o spojitosti mezi ženskou nervovou poruchou, mužskou epilepsií a nedostatečným sexuálním uspokojením, užíváním kondomů, dlouhého prodlužování soulože bez docílení orgasmu a přerušovanou souloží (Časopis lékařů českých 1911, 18. 2. 1911, 245–246).
- ³⁰ Nejvyšší podíl úmrtí na horečku omladnic se projevil ve Valašských Kloboukách, kdy z celého počtu mateřských úmrtí tvořilo 56 % právě na toto onemocnění.

Prameny:

Časopis lékařů českých 1911, 18. 2. 1911

Časopis porodních babiček 1, 10. 3. 1907, 22.

Časopis porodních babiček 1, 10. 8. 1907, 82.

Časopis porodních babiček, 1, 10. 2. 1907, 13.

Hygiena: osobní, veřejná, sociální 2, 12. 1929, 417.

Našinec 14, 8. 3. 1882, 3.

Praktický lékař 2, 1. 1. 1922, 17

Věstník věnovaný zájmům porodních asistentek 8, 6. 1920, 2.

Věstník věnovaný zájmům porodních asistentek 9, 11. 1921, 4.

Věstník Ústřední jednoty porodních asistentek pro Čechy a Moravu 35, 2. 1947, 2.

Věstník Ústřední jednoty porodních asistentek pro Čechy a Moravu 35, 3. 1947, 5

MZA, fond římskokatolická farnost Valašské Klobouky, územní rozsah Lačnov, Lipina, Mirošov, Poteč, Smolina, Tichov, Valašské Klobouky, Valašské Příkazy, Študlov, matrika narozených, sign. 4821

MZA, fond římskokatolická farnost Valašské Klobouky, územní rozsah Lačnov, Lipina, Mirošov, Poteč, Smolina, Tichov, Valašské Příkazy, Študlov, matrika narozených, sign. 4826

MZA, fond římskokatolická farnost Valašské Klobouky, územní rozsah Študlov, matrika narozených, sign. 4839

MZA, fond římskokatolická farnost Valašské Klobouky, územní rozsah Lačnov, Lipina, Mirošov, Poteč, Smolina, Tichov, Valašské Příkazy, Študlov, matrika zemřelých, sign. 4865

MZA, fond římskokatolická farnost Valašské Klobouky, územní rozsah Lačnov, Lipina, Mirošov, Poteč, Smolina, Tichov, Valašské Příkazy, Študlov, matrika zemřelých, sign. 4870

MZA, fond římskokatolická farnost Valašské Klobouky, územní rozsah Lačnov, Študlov, matrika zemřelých, sign. 4871

MZA, fond římskokatolická církev Valašské Klobouky, územní rozsah Lačnov, Lipina, Mirošov, Poteč, Smolina, Tichov, Valašské Klobouky, Valašské Příkazy, Študlov, matrika oddaných, sign. 4845

MZA, fond římskokatolická církev Valašské Klobouky, územní rozsah Lačnov, Lipina, Mirošov, Poteč, Smolina, Tichov, Valašské Příkazy, Študlov, matrika oddaných, sign. 4849

MZA, fond římskokatolická farnost Valašské Klobouky, územní rozsah Lačnov, Valašské Příkazy, matrika narozených, sign. 4827

MZA Brno, římskokatolická farnost Valašské Klobouky, územní rozsah Lačnov, Lipina, Mirošov, Poteč, Smolina, Tichov, Valašské Příkazy, Študlov, matrika narozených, sign. 4826

MZA, fond římskokatolická farnost Rusava, územní rozsah Gruně, Rusava, Ráztoka, matrika narozených, sign. 8356

MZA, fond římskokatolická farnost Rusava, územní rozsah Gruně, Rusava, Ráztoka, matrika narozených, sign. 8357

MZA, fond římskokatolická farnost Rusava, matrika narozených, sign. 8358

MZA, fond římskokatolická farnost Rusava, územní rozsah Gruně, Rusava, Ráztoka, matrika zemřelých, sign. 8356

MZA, fond římskokatolická farnost Rusava, matrika zemřelých, sign. 8365

MZA, fond augšpurská konfese Rusava, matriky narozených, sign. 8650–8651

MZA, fond augšpurská konfese Rusava, matriky zemřelých, sign. 8650, 8656, 8657

MZA, fond Rusava augšpurská konfese, matrika zemřelých, sign. 8565

MZA, fond římskokatolická farnost Valašské Klobouky, matriky narozených, sign. 4822–4824

MZA, fond římskokatolická farnost Valašské Klobouky, matriky zemřelých, sign. 4865–4867

MZA, fond římskokatolická farnost Bystřice pod Hostýnem, matriky narozených, sign. 7452–7456

MZA Brno, římskokatolická farnost Bystřice pod Hostýnem, matriky zemřelých, sign. 7478–7480

Státní okresní archiv Kroměříž, fond okresní úřad Holešov, sčítací operáty obec Rusava 188–1, č. p. 157, inv. č. 969

Státní okresní archiv Uherské Hradiště, fond okresní úřad Uherský Brod, sčítací operáty 1869, územní rozsah Lačnov 1–131, č. d. 116, inv. č. 851.

ZAO, fond římskokatolický farní úřad Kylešovice, matrika zemřelých, inv. č. 8474

ZAO, fond římskokatolický farní úřad Zašová, matrika narozených 1785–1834, oddaných 1785–1833, zemřelých, inv. č. 2346

ZAO, fond římskokatolický farní úřad Zašová, matrika oddaných, inv. č. 2351
ZAO, fond římskokatolický farní úřad Zašová, matriky narozených, inv. č. 2347, 2350, 13160
ZAO, fond římskokatolický farní úřad Zašová, matriky zemřelých, inv. č. 2348, 2352, 13162;
ZAO, fond římskokatolický farní úřad Vsetín, matrika narozených, inv. č. 2389.
ZAO, fond Vsetín římskokatolický farní úřad Vsetín, matriky zemřelých, inv. č. 2385, 2386, 2392
ZAO, fond Vsetín římskokatolický farní úřad, matriky narozených, inv. č. 2375–2377 a 2388–2390
ZAO, fond Vsetín evangelický farní úřad, Dolní sbor, matriky narozených, inv. č. 3746, 3747, 3754, 3755
ZAO, fond Vsetín evangelický farní úřad, Dolní sbor, matriky zemřelých, inv. č. 3750–3752, 3757
ZAO, fond Vsetín evangelický farní úřad, Horní sbor, matriky narozených, inv. č. 3761–3765, 3772–3773
ZAO, fond Vsetín evangelický farní úřad, Horní sbor, matriky zemřelých, inv. č. 3769, 3771, 3779, 3780
ZAO, fond evangelický farní úřad Vsetín Horní sbor, matrika narozených, územní rozsah Bystřička, Čeladná, Halenkov, Horní Jasenka, Hovězí, Janová, Leskovec, Malá Bystřice, Rokytnice, Střelná, Ústí, Valašská Polanka, Velké Karlovice, Vsetín, Zděchov, inv. č. 3764

Literatura:

- CÍSAŘÍKOVÁ, K. 2011: *Rusava a Daniel Sloboda*. Brno.
- DOKOUPIL, L. – NESLÁDKOVÁ, L. – LIPOVSKI, R. 2013: Úmrtnost malých dětí na Těšínsku na přelomu 19. a 20. století. *Těšínsko: vlastivědný časopis* 56, 15–23.
- FIŠER, Z. 2001: *Daniel Sloboda: Dokumenty I. Deníky*. Kojetín.
- FIŠER, Z. 2005: *Daniel Sloboda: Dokumenty V. Korespondence Daniela Slobody se Samuelem Jurkovičem*. Brno.
- FOHLEROVÁ, M. 2014: *Ze života žen na valašském venkově*. Soláň.
- FOHLEROVÁ, M. 2006: *Proměny způsobu života vesnických žen ve 2. polovině 20. století na příkladu Halenkova. Halenkov*. (Magisterská diplomová práce)
- FOLTYNOVSKÝ, J. 1936: *Duchovní správa*. Olomouc.
- GLAZAROVÁ, J. 1964: *Chudá přadlena*. Praha.
- HANULÍK, V. (ed.) 2018: *Porodila šťastně děvče. Porodní deníky čtyř porodních babiček z 19. století*. Pardubice.
- CHAMBERLAIN, G. 2006: *British maternal mortality in the 19th and early 20th centuries*. *Journal of the royal society of medicine. Section of obstetrics & gynaecology*, 99, 559–563.
- LENDEROVÁ, M. a kol. 2019: *Ženy s kuffíkem a nadějí. Porodní báby a asistentky v českých zemích od poloviny 19. do poloviny 20. století*. Praha.
- LENDEROVÁ, M. – TINKOVÁ, D. – HANULÍK, V. 2014: *Tělo mezi medicínou a disciplínou: proměny lékařského obrazu a ideálu lidského těla a tělesnosti v dlouhém 19. století*. Praha.
- LIPOVSKI, R. 2007: *Dětská úmrtnost v populacích měst Frýdku a Místku v éře demografického přechodu od starého k novému reprodukčnímu režimu*. *Historická demografie* 31, 21–48.
- LOUDON, I. 1992: *Death in Childbirth: An International Study of Maternal Care and Maternal Mortality 1800-1950*. New York.
- MAUR, E. 2001: *Smrt ve světle demografické statistiky. Fenomén smrti v české kultuře 19. století*:

sborník příspěvků z 20. ročníku symposia k problematice 19. století, Plzeň 9.–11. března 2000. Praha. MÁCHOVÁ, S. 2019: Biomoc na slezském venkově kolem roku 1900? Institucionalizace, medikalizace a regulativní kontrola porodnictví na příkladu obcí Kylešovice, Lazy a Stará Ves u Bílovice. (připraveno k tisku).

MYŠKA, M. 2008: Prameny k hospodářským a sociálním dějinám novověku. První díl. Ostrava.

NAVRÁTILOVÁ, A. 2004: Narození a smrt v české lidové kultuře. Praha.

NULAND, S. B. 2005: Špinavé ruce: Mikrobi, horečka omladnic a podivuhodný příběh Ignáce Semmelweise. Praha.

POLÁKOVÁ, H. 2015: Porodní asistentka Jaroslava Štichová z Topolné: obraz terénní porodní asistentky v sociálně-kulturním kontextu vesnice druhé poloviny 20. století. Léčení a léčitelství v lidové tradici. Uherské Hradiště.

PRUŠOVÁ, M. 1993: Bystřice pod Hostýnem. Vlastivědná čítanka k dějinám města. Bystřice pod Hostýnem.

ROZTOČIL, A. 2017: Moderní porodnictví. Praha.

STOKLASOVÁ, H. 2018: Porodní bába? Asistentka? Porodní deníky z let 1898–1954. Pardubice.

ŠTIKA, J. 1973: Etnografický region Moravské Valašsko: jeho vznik a vývoj. Ostrava.

ŠUBRTOVÁ, A. 1968: Kojenecká úmrtnost v Praze v letech 1785–1815 na základě matrik. Historická demografie 2, 45–57.

TÁBORSKÝ, F. 1928: Rusava. Život valašské dědiny. Olomouc.

TINKOVÁ, D. 2005: Biomoc a „politická anatomie lidského a společenského těla“. Foucaultův koncept biomoci ve vztahu k otázce modernizace státu, zrození humanitních věd a medikalizace společnosti na přelomu 18. a 19. století. *Conditio humana-konstanta (č)ji historická proměnná? Koncepty historické antropologie a teoretická reflexe v současné historiografii*. Sborník příspěvků z workshopu „ANTROPOLOGIE-HISTORIETEORIE“ konaného na FHS UK v Praze dne 17. 11. 2005. Praha, 115–135.

TINKOVÁ, D. 2010: Tělo, věda, stát. Zrození porodnice v osvícenské Evropě. Praha.

VÁCLAVEK, M. 1901: Dějiny města Vsetína a okresu Vsackého. Vsetín.

VRLOVÁ, V. 2008: Nasbíráno mezi Jány aneb o lidovém léčitelství: co zažívali nebo si pamatovali z vyprávění ještě na konci 20. století čtyřiceti až devadesátiletí. Rožnov pod Radhoštěm.

VYŠÍN, V. 1888: Babictví: učebná kniha o porodnictví pro báby porodní. Olomouc.

Internetové zdroje:

CHAMBERLAIN, G. 2006: British maternal mortality in the 19th and early 20th centuries. *Journal of the Royal Society of Medicine*. 99(11). Dostupné z <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1633559/>. [cit. 2020-11-20].

Statistika mateřské úmrtnosti: Dostupné z <https://ourworldindata.org/measurement-matters-the-decline-of-maternal-mortality>. [cit. 2020-11-20].

Statistika obyvatel. Dostupné z https://www.czso.cz/csu/czso/iii-pocet-obyvatel-a-domu-podle-kraju-okresu-obci-a-casti-obci-v-letech-1869-2011_2015. [cit. 2020-12-18].

Velká válka na malém městě – uprchlíci v Kroměříži v letech 1914–1918

*/The Great War in a Small Town – Refugees in the town of Kroměříž
between the Years 1914 and 1918*

Martina Šlancarová

Abstract:

In her study, the authoress focuses on the fates of refugees from various parts of the Austria-Hungarian Empire, who, due to the war and movement of front lines during the First World War (1914-1918) came to the central Moravian town of Kroměříž. These were the inhabitants of Eastern Galicia and Bukovina – Jews, Poles and Ukrainians, as well as the inhabitants of the southern slopes of the Alps – the empire Italians, Slovenians and Croats. The fates of these evacuees are not known to the wide public; the authoress used period sources, newspapers and foreign literature. The study concentrates in detail on the activities of the Educational Institute for the students of Italian and Croatian nationalities, which moved to Kroměříž, including the pedagogical staff and nuns, from Trieste. It mostly used the building of German Secondary School (currently Academy of Justice).

Keywords:

the First World War, Austria-Hungary, evacuees, the town of Kroměříž

První světová válka ovlivnila každodenní život obyvatelstva jak ve frontových oblastech, tak v zázemí. Jednotlivá města a obce se s válečným nedostatkem a komplikacemi s tím souvisejícími vyrovnávala různým způsobem. Velkou roli hrála poloha lokality a její charakter. Základnou hospodářství střední Moravy, včetně Kroměříže a okolí, bylo zemědělství, které poskytovalo obživu třetině obyvatel ve městě a většině obyvatel v obcích. To situaci ulehčovalo, tedy alespoň zpočátku. Vlivem válečného hospodářství se potravin však brzy nedostávalo a rekvizice dobytka a koní ovlivnila průběh zemědělských prací, stejně tak jako nedostatek pracovních sil, protože muži byli postupně odváděni na frontu.

Poklidný kolorit města byl narušen již tragickými událostmi sarajevského atentátu. Těživou situací se na svém zasedání zabýval také obecní výbor (SOKA Kroměříž, fond AMK, inv. č. 1131).¹ „V neděli dne 28. 6. 1914 rozletěla se celou naší říší hrozná zpráva, že Jeho císařská a Královská Výsost, nejjasnější pan arcivévoda a následník trůnu František Ferdinand a Jeho jasná choť, vévodkyně z Hohenbergu, stali se obětí zločinného vražedného útoku. Tato zpráva otřásla celou naší říší a vyvolala úžas v celém světě a rovněž i v městě našem, kteří máme Jeho cís. a král. Výsost od roku 1908 v živé paměti...“

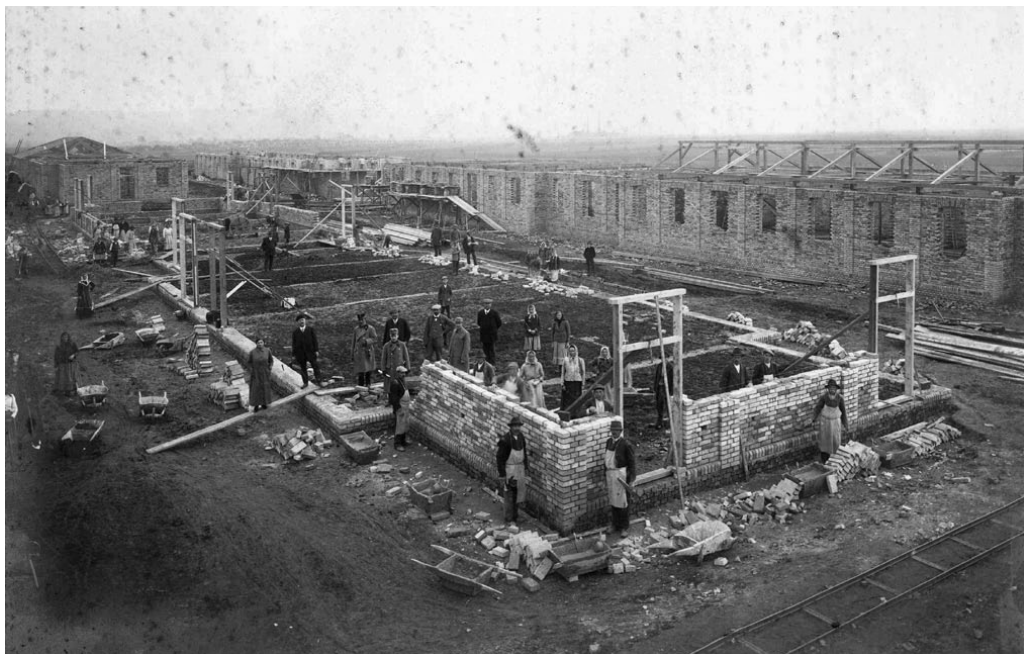
Život ve městě významně ovlivňovala armáda – tradice vojenských jednotek sahá v Kroměříži až do počátku 18. století. Nejvýznamnější a nejstarší z kroměřížských jednotek byl c. k. pěší pluk č. 3 arcivévody Karla. Vojáci pěšího pluku č. 3 byli v srpnu 1914 určeni k bojům na srbské i východní frontě a nakonec se od roku 1915 účastnili i bojů v Itálii. Po vyhlášení války a všeobecné mobilizace z Kroměříže tak tisíce vojáků odjíždělo na frontu.² Na počátku první světové války byl zeměbranceký pěší pluk č. 25 přeložen do rakouského St. Pölten. Tato jednotka bojovala hlavně v Haliči, kde byla v roce 1916 zdecimována ruskými jednotkami za velké letní ofenzivy generála Brusilova. Na jaře 1917 byla přejmenována na 25. střelecký pluk a následně převelelena do Itálie, kde se její příslušníci účastnili bojů na Piavě (obr. 1).

Kroměříž se za války také stala nemocničním městem a součástí kasáren byl od roku 1915 areál barákové nemocnice (obr. 2). Kromě českého gymnázia vojsko zabralo všechny školy a zřídilo zde provizorní vojenské nemocnice. Nemocnice

v kroměřížském okrese a holešovském okrese byly trojího druhu – c. a k. rezervní nemocnice (osm nemocnic v samotném městě Kroměříži, osm na venkově – Hulín 2x, Holešov, Bystřice p. H., Zborovice, Koryčany, Lukov-Lešná, Vizovice), c. k. zeměbranecké nemocnice a civilní nemocnice. Nejpočetnější první kategorii tvořily v Kroměříži nemocnice provizorně zřízené převážně ve školách – v budově české reálky (338 míst), německé reálky (288 míst), v hospodyňské škole (68 míst), ve škole Boženy Němcové (117 míst), ve cvičné škole učitelského ústavu (110 míst), nemocnice v klášteře Milosrdných sester sv. Vincence de Paul (90 míst), nemocnice v německém spolku Konkordia (60 míst) a v neposlední řadě nemocnice zřízená na arcibiskupském zámku (50 míst). V c. k. rezervních nemocnicích ve městě bylo celkem připraveno 1121 lůžek. Do druhé kategorie patřily c. k. zeměbranecké nemocnice, zřízené v zeměbraneckých kasárnách, ve vedlejší budově a v nově stavěné barákové nemocnici, přičemž jedna budova měla fungovat jako nemocnice pro infekční choroby – zejména tyfus (HALÍŘOVÁ 2016, 397–399). Celková kapacita byla 1905 míst. Poslední skupinu tzv. civilních nemocnic tvořilo: 8 budov zemského léčebného ústavu (1000 postelí), Jubilejní městská nemocnice (124 míst) a tzv. Komenského nemocnice sídlící v budovách Palackého a Komenského školy (414 míst) (obr. 3, 4, 5), vybavená na svou dobu velmi moderním operačním sálem. Shrňeme-li uvedená data, dospějeme k ohromujícímu číslu – při plné obsazenosti mohlo být ve všech kroměřížských nemocnicích přijato celkem 4939 nemocných vojáků. Nebyl to stálý stav, počet nemocnic i lůžek se průběžně měnil, podle vývoje na frontě (Pozorovatel 12, 22. 1. 1915, č. 3, 2–3).



Obr. 1: Kroměříž. Pohlednice z roku 1916. C. a k. kasárna pěšího zeměbraneckého pluku č. 25 (dnes Hanácké náměstí). Převzato z publikace SUCHOMEL, D. 2013: Místopisné pohlednice města Kroměříže, Kroměříž.



Obr. 2: Kroměříž. Výstavba barákové nemocnice v roce 1915. MZA v Brně – SOKA Kroměříž, fond D-4 – Sběrka fotografií a negativů (neinv.).



Obr. 3: Kroměříž. Pohlednice, s. d. C. a k. vojenská nemocnice (Palackého škola). MZA v Brně – SOKA Kroměříž, fond B-e 40 – III. Národní škola chlapecká Palackého Kroměříž, i. č. 1 d – Školní kronika z let 1908–1953.



Obr. 4: Kroměříž. Fotografie z roku 1916. Detailní záběr c. a k. vojenské nemocnice (Palackého škola). MZA v Brně – SokA Kroměříž, fond D-4 – Sběrka fotografií a negativů (neinv.).



Obr. 5: Kroměříž. Fotografie z roku 1916. Lékárna c. a k. vojenské nemocnice (Palackého škola). MZA v Brně – SokA Kroměříž, fond D-4 – Sběrka fotografií a negativů (neinv.).

Ani Kroměříž se tak v souvislosti s vývojem válečné situace na frontách nevyhnula masová migrace – po celou dobu do války odjížděly regimenty vojáků, opačným směrem proudili zajatci, do místních nemocnic vlaky přivázely tisíce raněných a rekonvalescentů, následovaných válečnými uprchlíky – běženci (ŠEDIVÝ 2001, 264–265).

Na počátku konfliktu okupovalo Rusko oblasti východního Haliče a Bukoviny, území, která patřila Rakousku. Tamní obyvatelé, především Židé, Poláci, ale i Ukrajinci, prchali z míst, kde se nepřetržitě bojovalo. Vláda je nechala převážet na český, moravský a rakouský venkov. Do konce září 1914 opustilo Halič 300 000 lidí, z nichž 120 000 dojelo až do Vídně. Rakousko-uherská vláda byla povinna se o své občany postarat, hlavně o jejich bydlení a stravu, v gesci ministerstva vnitřa proto vznikla sekce pro válečné uprchlíky. Vysídlení byli ubytováni ve sběrných barákových táborech³, určených pro běžence bez prostředků, nebo byli rozmísťováni ve školách, v hostincích a v soukromých domech.

Uprchlíkové tábory na Moravě byly prvními uprchlickými tábory v Rakousko-Uhersku (JINDROVÁ 2018, 72–87). K jejich vybudování došlo v období od října do prosince 1914. Co do rozlohy a kapacity se jednalo o menší tábory, nicméně s nejdelší dobou využití. Vláda nařídila soustřeďovat uprchlíky na třech místech – ve Svatobořicích u Kyjova, v Pohořelicích a v Mikulově. Z celkem asi 600 000 uprchlíků, kteří z frontových oblastí utekli do vnitrozemí monarchie, bylo na Moravě v průběhu roku 1915 umístěno 50 000 židovských a polských uprchlíků z Haliče a z Bukoviny, včetně italských běženců z Tyrol (MALÍŘ – ŘEPA 2018, 277). Kapacita táborů brzy přestala stačit, proto byly v letech 1916–1917 vybudovány další tábory – v Uherském Hradišti a v Moravské Třebové, v Čechách pak v Německém Brodě.

Obce dostávaly od státu příspěvek ve výši 70 haléřů na osobu a den. Od 1. července 1915 byl denní uprchlický příspěvek zvýšen na 90 haléřů, o rok později na 1 korunu a od 1. prosince 1916 na 1 korunu a 50 haléřů (LENDEROVÁ 2017, 212). V obcích, kde byl vysoký počet školou povinných uprchlických dětí a dostatečné množství polských židovských nebo ukrajinských učitelů, vznikaly náhradní speciální školy s vyučováním v příslušném jazyce, které byly označovány jako „nouzové“. Jako takové měly oprávnění vydávat pouze osvědčení o školní docházce, nikoliv osvědčení o prospěchu (LENDEROVÁ – HALÍŘOVÁ – JIRÁNEK 2015, 178–179).

První zmínky o polských uprchlících v Kroměříži se objevují již na konci roku 1914. Městská rada se na svém posledním předvánočním zasedání zabývala výukou polských dětí, která měla být na začátku roku 1915 zahájena ve školní budově⁴ u kostela Panny Marie (SOKA Kroměříž, AMK, inv. č. 1131).⁵ V místním tisku se pak objevila krátká zpráva, že polská škola pro děti uprchlíků z Haliče byla otevřena dne 6. ledna 1915 (Haná 7, 9. 1. 1915, č. 1, 4). Překvapí množství dětí, které ji navštěvovaly – rovná stovka. Přesné údaje o počtu polských uprchlíků v Kroměříži totiž chybí, na rozdíl od jiných měst, nevíme ani žádné podrobnosti o průběhu výuky.⁶ Na základě nařízení c. k. okresní školní rady v Kroměříži měly správy a ředitelství škol do 30. března 1915 oznámit, které polské děti byly přihlášeny k návštěvě školy a které jsou vyučovány doma (Úřední list 1915).

Nepostrádáme příklady milého přijetí vysídlenců a vzájemného česko-polského přátelství, které bylo založeno na slovanské vzájemnosti. Na počest polských hostí proběhla v rychlém sledu celá řada kulturně-společenských akcí – dne 19. úno-

ra 1915 se například konal polský večírek v místnostech Katolicko-politické jednoty v hotelu Centrál (Pozorovatel 12, 19. 2. 1915, č. 7, 2). O necelý týden později následoval další večírek v řadě, tentokrát v Sokolském domě (Haná 7, 27. 2. 1915, č. 8, 3) (obr. 6). Jak nás informoval dobový tisk: „Pořádání večírku bude mít i druhý, praktický efekt, neboť výnos večírku je určen strádajícím vystěhovalcům z Haliče, již krutými událostmi válečnými byli zbaveni toho nejpotřebnějšího. Tisíce z nich zachránili útekem holý život. Je lidskou povinností těch, na něž válečné hrůzy nedolehly tak krutě, aby dle možností přispěli ke zmírnění bídy, zachvátivší nemajetné uprchlíky a jich rodiny.“ (Úřední list 1915). Nálada při této výjimečné společenské akci byla srdečná a účast splnila očekávání pořadatelů – dostavili se dokonce i polští uprchlíci z Kojetína a Hulína v celkovém počtu 150 osob. Na úvod hosty přivítal starosta sokolské župy hanácké Gustav Lorenc a projev v polštině poté pronesl redaktor Hané Otakar Pinsker. Za přítomné Poláky promluvil předseda národní organizace v Přemyslu profesor Felix Przyjemski. Po české hymně, kterou zazpíval polský sbor, následoval tanec a volná zábava (Haná 7, 6. 3. 1915, č. 9, 3).

Spolek polských uprchlíků v Kroměříži na oplátku uspořádal v březnu roku 1915 v aule českého gymnázia slavnostní shromáždění na počest 52. výročí polského povstání v roce 1863. Pozvání přijali zástupci místní státní správy, samosprávy, armády, ředitelé obecních i středních škol, zástupci spolků (Sokol, Červený kříž, Katolická politická jednotka atd.) i ranění vojáci. Za čestné hosty jmenujme například starostu Kroměříže Bartáka⁷, poslance a probošta Stojana⁸, školního inspektora Jedličku a plukovního lékaře Štaucha. Výnos z vybraného vstupného byl opět určen na podporu chudých polských rodin (Haná 7, 11. 3. 1915, č. 10, 3). Kulturní akce na podporu polských uprchlíků v Kroměříži pokračovaly i v průběhu letních měsíců roku 1915, ať už se jednalo o koncerty, besídky nebo školní akademie. Nezanedbatelnou roli hrála silná religiozita těchto uprchlíků – v tisku lze vysledovat pravidelné polské bohoslužby, konané jak v kostele sv. Mořice, tak v kostele Panny Marie v Kroměříži.

Z iniciativy olomouckého arcibiskupství a zejména dr. Stojana byl v Kroměříži v dubnu roku 1915 založen „Ústřední rusínský sjednocený seminář bohoslovecký“, jehož členy se stalo 65 uprchlých studentů bohosloví z Haliče – konkrétně ze Lvova, Přemyslu a Stanislavova (CINEK 1933, 803). Výuka semináře probíhala v prostorách dnešního arcibiskupského gymnázia a byla zajišťována jak místními kněžími, tak knězi rusínskými (ukrajinskými). Zajistit pro všechny ubytování byl v nelehké válečné době těžký úkol, ale nakonec se s přispěním místních spolků podařilo budoucí ukrajinské kněze umístit v prostorách křesťansko – sociálního spolku na Sladovnách, v Orlovně, u piaristů a v pavilonu bruslařského spolku u Dlouhého rybníka v Podzámecké zahradě (Pozorovatel 12, 16. 4. 1915, č. 15, 2; 23. 4. 1915, č. 16, 2). (Obr. 7) O zdárný průběh pobytu rusínských studentů se nejvíc zasloužil probošt dr. Stojan. Na počest jeho svátku bohoslovci uspořádali v aule gymnázia hudební akademii se zpěvem ukrajinských písní, na závěr zazněla rakouská hymna rovněž v ukrajinštině (Pozorovatel 12, 11. 6. 1915, č. 23, 3). V červenci roku 1915 v semináři proběhly závěrečné zkoušky a poté se bohoslovci vydali na slavnostní pouť na Svatý Hostýn (Pozorovatel 12, 6. 8. 1915, č. 31, 2).

V důsledku válečného vývoje a pohybu front byl od srpna 1915 haličským uprchlíkům povolen návrat do vlasti – této možnosti využili mimo jiné i budoucí kněží a spolu

Česko-polský večírek. Zítřa v sobotu 27. t. m. koná se v Sokolském domě ohlášený námi již česko-polský večírek. Program přinášíme na čelném místě našeho listu. Pořádání společné česko-polské zábavy má nejen umožniti bližší seznámení se s členy spřízněného s námi národa, ale bude také míti ještě druhý praktický efekt, neboť výnos večírku je určen strádajícím vystěhovalcům z Haliče, již krutými událostmi válečnými byli zbaveni toho nejpotřebnějšího. Tisíce z nich zachránili útekem pouze holý život. Je lidskou povinností těch, na něž válečné hrůzy nedolehly tak krutě, aby dle možnosti přispěli ku zmírnění bídy, zachvátivší nemajetné uprchlíky a jich rodiny. Nezapomínejme také známých slov: dnes mně, zítřa tobě . . . České srdce zachvělo se vždy soucitem tam, kde vidělo bolest, nedostatek, bídu. Sokolské srdce vidí brátrství v tom, že se rozevívá strádajícímu spolubratru bez ohledu na jeho kmenovou příslušnost, náboženské, neb politické přesvědčení. Jsme jisti, že česko-polský večírek, pořádaný kroměřížským „Sokolem“, zanechá v každém účastníkovi, ať Čechu či Poláku — milou, hřejivou vzpomínku a vybízíme poznovu k nejhojnější návštěvě.

Obr. 6: Česko-polský večírek. Haná, roč. 7, č. 8, 27. 2. 1915, s. 3. MZA v Brně – Státní okresní archiv Kroměříž.

Ústřední rusínský sjednocený seminář bohoslovecký v Kroměříži. Největší tíhu války jako stav nese haličské sjednocené kněžstvo. Mnoho jich bylo násilně z farností odstraněno, jedni uvězněni, jiní posláni do vyhnanství, několik jich přišlo i o život, jiní se vystěhovali. A tak mezi opuštěným stádem řádí vlk dravý. I činnost sjednocených seminářů bohosloveckých v Haliči byla zastavena. Několik bohoslovců rusínských se uchýlilo do Prahy a Zagreba, nejvíce jich žilo ve Vídni. Poněvadž byli roztroušeni, bez společného života duchovního, každý sám si opatroval přístřeší, kde mohl, a žil na svou pěst, ujal se jich na žádost nejdůst. generálního vikáře rusínského O. Filasa za podpory ministerstva náš »Apoštolát sv. Cyrilla a Methoda« a opatřil jim místnosti k přebývání a sály pro přednášky v Kroměříži. Po schválení biskup. gener. vikáře a za souhlasu ministerstev budou jim přednáseti bohoslovecké vědy tři kněží rusínští (bývalí profesori bohosloví, dva z nich nyní kanovníci a jeden basilián, jenž jest i říditelem a spirituálem semináře) a pět kněží našich z Kroměříže. Tím »Apoštolát sv. Cyrilla a Methoda« chápe se veledůležitého díla na záchranu víry katol. mezi Slovany, že v nejpotřebnější a nejkritičtější chvíli stará se o kněžský dorost, budoucí to apoštoly sv. víry, mezi lidem rusínským. Ústřední tento rusínský seminář má většinu bohoslovců ze Lvova, několik z Přemyšlu a Stanislavova.

Bohoslovci přibudou příští čtvrtek do Kroměříže, umístění budou v sále křesť.-soc. spolku ve Sladovnách, v Orlovně, v pavillonku bruslařského spolku u jezírka v zámecké zahradě a u Piaristů.

Obr. 7: Ústřední rusínský sjednocený seminář bohoslovecký v Kroměříži. Pozorovatel, roč. 12, č. 15, 16. 4. 1915, 2. MZA v Brně – Státní okresní archiv Kroměříž.

s učiteli se navrátili do svých domovů. Ne všem uprchlíkům se ale vrátit chtělo, protože měli obavy z nejisté budoucnosti a z života ve válkou zdevastovaných územích. Někteří haličtí uprchlíci svůj pobyt pravděpodobně prodlužovali i z ekonomických důvodů. V květnu roku 1916 úřady dokonce zastavily vystěhovalcům ze Lvova výplatu pravidelného příspěvku (Pozorovatel 8, 14. 5. 1916, č. 89, 3). Od června téhož roku rakouské úřady haličským uprchlíkům přispívaly na jízdné zpět domů (Haná 8, 4. 6. 1916, č. 102, 3). V létě roku 1916 byla v rámci Brusilovy ofenzívy dobyta Bukovina se správním městem Czernowitz (Černovice) a ruská armáda zatlačila rakousko-uherské vojsko zpět ke Karpatům a na Moravu pak dorazila druhá vlna vysídlenců z východu. C. k. okresní hejtmanství připravilo obce zlínského regionu na jejich příjezd přípisem rozeslanými dne 7. července 1916, zatímco c. k. okresní hejtmanství Kroměříž mlčelo (ČINČOVÁ 2018, 156–158). Nemáme žádné zprávy o tom, že by uprchlíci z Bukoviny dorazili v létě i do Kroměříže.

Mnozí židovští uprchlíci z Haliče během svého pobytu v Kroměříži onemocněli, léčili se v místních nemocnicích a někteří i přes veškerou snahu lékařů zemřeli. Umírali jak židovští pacienti v zemském léčebném ústavu (dnešní psychiatrické nemocnici), tak ve vojenských nemocnicích. A kroměřížská židovská obec tak musela řešit problémy s pohřbíváním, protože hřbitov ležící přibližně v místech dnešního Bezručova parku byl přeplněn a nový ještě nebyl postaven (PÁLKA 2000, 108).

I přes výzvy k odjezdu někteří uprchlíci z Haliče setrvali ve svých dočasných bydlištích a mnozí z nich odešli až na jaře roku 1918. O zhoršujícím se původně dobrém vztahu židovských Kroměřížanů k haličským uprchlíkům vypovídá například stížnost Sigmunda Hoffmanna, který jim pronajímal byt v bývalém ghettu v Moravcově ulici, ze dne 9. května 1917, adresovaná městské radě: „.....Nyní dům tento hrozí spadnutím a pak jest v bytě, kde tito uprchlíci bydlí, velmi nečistě a obávám se, že následkem této nečistoty velmi lehce nakažlivá nemoc vypuknouti může a může velmi lehce spadnutím některé části někdo zraněn, ne snad usmrčen býti. Oznamuji slavné obecní radě tento případ s tím podotknutím, že jmenovaní uprchlíci na moje opětné vyzvání se z bytu tohoto vystěhovati nechtějí.“⁹ (SOKA Kroměříž AMK, inv. č. 2749–2751)

Kroměřížští občané ztráceli s uprchlíky trpělivost, doléhala na ně drahota, nedostatek potravin a přidělový systém, který byl kromě chleba a mouky postupně rozšířen na další druhy základních životních potřeb – cukr, sádlo, maso, brambory, vajíčka, kávu, pivo, ale i na mýdlo, šaty a od zimy 1916/1917 i na uhlí, petrolej a další potřeby. Unikátní pohled na situaci v zázemí poskytují deníkové záznamy Kroměřížanů, kteří prožívali válku doma. (MERCOVÁ 2018, 293–294). Rozdílně je situace hodnocena obyvateli samotného města, kteří byli zapojeni do spolkového či politického života, jinak je vnímána na venkově¹⁰, kde byl běžný život podřízen chodu hospodářství (KESSLER – ŠRÁMEK 2020, 125–148, 161–183).

I v kroměřížské společnosti se objevovaly stále častěji xenofobní, příp. antisemitské projevy: „Uprchlíci z Haliče vrátí se, jak se proslýchá, brzy zase nazpět. Je již nejvýš na čase, neboť kdyby zde měli být ještě delší dobu, tak by nezůstalo v celém okolí ani kouska potravin, všechno tito hosté za velké peníze skupují a posílají pryč a zdejší lid musí trpět hlad. Tak nám oplácejí za náš soucit, který jsme s nimi měli.“ (Pozorovatel 14, 24. 8. 1917, č. 34, 4). Díky dobrovolné i nucené repatriaci klesal jistě i počet

uprchlických dětí ve věku povinné školní docházky. Další osudy kroměřížské školy pro děti polských uprchlíků však neznáme, nedochovaly se žádné podrobnosti o výuce, vyučujících ani přesné datum jejího zrušení.¹¹

Dne 23. května 1915 vstoupila do války na straně států Dohody Itálie. Na počátku léta 1915 začala na území dolního Tyrolska pronikat italská vojska a přes údolí Ledro postupovala vpřed. Vojenské vedení a vídeňská vláda se rozhodly přesídlit asi 70 000 rakouských občanů, italských obyvatel této provincie, zejména starců, žen, dětí a nemocných pacientů, do vnitrozemí. Jejich příchod, stejně jako příchod dalších rakouských státních příslušníků – Chorvatů, Slovinců a Rumunů – si vyžádal vznik uprchlických táborů. Své domovy museli opustit ve velkém spěchu, pouze s nejn nutnějšími věcmi, aniž by věděli, kdy se vrátí. V Čechách a na Moravě byli přijímáni vstřícněji než vystěhovalci z Haliče a Bukoviny. Mezi uprchlíky bylo 712 podezřelých politicky, určených k internaci a 6293 obyvatel italského království, kteří se v té době nacházeli v Tridentu a podléhali evakuaci (COLOMBO 2008, 54–55, 61).

V lednu roku 1916 do kroměřížské zemské léčebny pro choromyslné dorazilo několik stovek duševně nemocných pacientů z italské Gorice. Jak stálo v novinách: „*Jelikož nemocní byli ustavičně hroznou střelbou znepokojováni, ohlížel se zemský výbor gorický, kam by nemocní přestěhování býti mohli. Nikde nenalezli místa, než moravský zemský výbor přišel s ochotou vstříc a přijal je sem. Přijelo jich na nový rok 472 Slovinců a Vlachů, s ředitelem a 2 lékaři, jakož i se správcem, ošetřovateli a 30 jeptiškami. Všichni jsou zde velmi spokojeni a jako na novém světě.*“ (Pozorovatel 13, 7. 1. 1916, č. 1, 3).

Gorice byla hlavním městem knížecího hrabství Gorice a Gradišky. V současné době se nachází v severovýchodní Itálii. Transport doprovázel ředitel Zemského ústavu pro choromyslné v Gorici, jak zněl oficiální název zařízení, primář a jeden sekundární lékař, dále správce, ošetřovatelský personál a řádové sestry se svojí představenou. Dne 14. a 16. března 1916 bylo do Kroměříže evakuováno 199 neklidných, duševně nemocných pacientů z tyrolského ústavu v Pergine, tentokrát však bez ošetřovatelů a chorobopisů. Transport doprovázel lékař a personál, kteří nejenže nemocné vůbec neznali, ale navíc ihned opustili Kroměříž. Těžko si dnes dokážeme představit, jaké obtíže způsobilo jenom zjišťování jmen a ostatních nezbytných údajů u pacientů, jejichž neklid, agresivita a zmatenost byly vystupňovány náhlou změnou prostředí. Situace se poněkud zlepšila, když v srpnu 1916 přijel do Kroměříže primář a několik ošetřovatelů z perginského ústavu (DONĚK 1999, 52).

Přes řadu obtíží, které způsobovalo stále se horšící zásobování potravinami a nedostatek vody, který vyvrcholil v roce 1917, se ředitel ústavu MUDr. Vincenc Návrát snažil nemocným v přeplněném ústavu zpříjemnit život, jak jen to bylo možné. Svědčí o tom zábavné večírky, divadelní představení pro děti, veselohry a kabaretní vystoupení pro dospělé. Do kroměřížské léčebny v květnu roku 1917 zavítala vzácná návštěva, která jistě také znamenala vítané zpestření a pro vedení ústavu příležitost pochlubit se dosaženými výsledky: „*Jeho císařská a královská Výsost pan arcivévoda František Salvator počtil u příležitosti prohlídky vojenských nemocnic v Kroměříži dne 8. května 1917 svou vysokou návštěvou zdejší ústavu. Prohlédl v ústavu umístěná vojenská oddělení pro choromyslné vojíny, dále oddělení tou dobou do ústavu evakuovaných zemských ústavů pro choromyslné v Gorici a Pergině, jakož i oddělení*

domácí a vnitřní zařízení ústavní“ (DONĚK 1999, 50).

Únava z válečných útrap však byla vidět nejen na zaměstnancích, ale i na nemocných, především z evakuovaných ústavů. Konec první světové války znamenal pro všechny obrovskou úlevu. Po vzniku samostatného Československa v roce 1918 bylo zahájeno jednání o návratu nemocných a zaměstnanců z evakuovaných ústavů. Dne 26. února 1919 se do perginského ústavu v Tyrolsku vrátilo všech zbývajících sto pacientů spolu s personálem. Horší byla situace v Itálii. Gorický ústav zničený během vojenských operací nemohl přijmout zpět své krajany. Po delším jednání bylo 252 nemocných spolu s personálem vedeným ředitelem dr. Frantichem převezeno do Sieny ve střední Itálii (DONĚK 1999, 55).

Mnoha otazníky je opředen pobyt italských, slovinských a chorvatských dětí a studentů – uprchlíků v Kroměříži. Podle informací z osvědčeného dobového tisku se olomoucké arcibiskupství, jmenovitě probošt dr. Stojan, angažovalo při vyjednávání o dočasném umístění slovinské školy a italských učitelských ústavů v Kroměříži: „Po delších vyjednáváních, které inicioval také Slovinec inspektor dr. Žnidersič z Gorice, byla pod vedením Apoštolátu sv. Cyrila a Metoděje a blahověl starosty dr. Bartáka zřízena v Kroměříži italská škola obecná s internátem, jež jest umístěna ve zdejší cvičné škole již druhý rok a letos o prázdninách byla otevřena škola slovinská s internátem v klášteře ctih. sester sv. Vincence. Příštím týdnem budou mít „Veni Sancte“ dva učitelské ústavy italské, jež sem přesídlí z Terstu. Bude to ústav učitelů a učitelek pod jedním ředitelem. Oba dva ústavy budou zároveň internáty a budou umístěny v budově německé reálky. Přihlášeno jest dosud na 120 čekatelů a čekatelek. Přesídlí tu celý ústav s profesory, většinou i s pomůckami a sbírkami...Správa města Kroměříže vychází všem těmto vzdělávacím ústavům co nejochotněji vstříc, takže pohostinnost města stává se známou po celé říši.“ (Pozorovatel 14, 19. 10. 1917, č. 42, 3). Existence obecné italské školy v prostorách cvičné školy učitelského ústavu je doložena také stručným záznamem ve školní kronice: „Ve školním roce 1915/1916 vyučováno jen v hlavní budově v Jungmannově třídě, budova cvičné školy byla sice vojskem uprázdňena, avšak nastěhovaly se tam děti z italské Gorice“¹² (obr. 8).

Dne 23. února 1916 byl výnosem ministerstva vnitra v klášteře milosrdných sester sv. Vincence de Paul v Kroměříži zřízen konvikt pro 200 „školou povinných“ dětí uprchlíků italské a chorvatské národnosti. Konvikt byl určen pro děti bez přiměřeného rodinného zázemí a pro děti bez možnosti výuky v místě bydliště. Správa kláštera byla povinna dětem zajistit ubytování, otop, osvětlení, stravu a úklid učeben. Důraz byl kladen zejména na dodržení učebních plánů a zajištění jazykově vybavených vyučujících. Výuka měla probíhat v rozsahu nejméně 3 hodiny denně ve třídách s maximálním počtem 50 žáků. Výše denního ubytovacího a stravovacího příspěvku byla stejná jako u všech ostatních uprchlíků – 90 halěrů¹³ (obr. 9).

Podrobnější informace se dochovaly o „konviktu pro uprchlé chovance učitelství z jihu“, jak byl v dobové terminologii nazýván učitelský ústav pro studenty italské a slovinské národnosti, který sídlil v prostorách kroměřížské německé reálky (dnešní Justiční akademie) (obr. 10). Kromě zpráv v dobovém tisku a zahraniční literatury máme k dispozici mezerovitě dochované spisy z místodržitelství registratury.¹⁴

První italská uprchlíci¹⁵ – budoucí učitelé – do Kroměříže dorazili z uprchlického tábora v Landeggu v září roku 1917 (BOJDOVÁ – ŠEBKOVÁ – ŠEBEK 2014, 7–20). Počátky

života v konviktu byly podle svědectví tehdejších přímých účastníků dost náročné (MEDEOT 1971, 13–16). V budově německé reálky totiž chybělo skoro všechno vybavení nebo bylo téměř nevhodné pro společný život – nedostávalo se nábytku, zejména postelí, studenti spali na slaměných matracích a v místnostech chybělo osvětlení. Studentka Emma Gretter vypověděla: „Škola ještě nebyla otevřená a dívky našly útulek v koleji pro vysídlence...Bydlely jsme v Jánské ulici 29 a vedlo se nám velmi dobře. Jeptišky řádu sv. Vincenta¹⁶ nám skvěle a hodně vařily (MEDEOT 1971, 13–14).“ Tento útulek přijal asi 40 vysídlenců, většinou z oblasti Lucinica, které učila sestra Anna Claussig z Gorice. Po otevření koleje se děti z Jánské ulice přestěhovaly do posledního patra budovy německé reálky a po rozdělení do čtyř přípravných tříd se připojily k výuce v tzv. cvičné škole. Cvičná škola byla podle rakouské legislativy součástí každého učitelského ústavu, neboť sloužila kandidátům k získání praxe (obr. 11).

První dvě sekce, kde bylo ve školním roce 1917–1918 zapsáno 37 žáků (22 chlapců a 15 dívek), řídila slečna Carcovichová, další dvě slečna Konstantinová. Tam bylo zapsáno 33 žáků (20 chlapců a 13 dívek). Oběma učitelkám pomáhali v práci i ostatní kolegové – katecheta Don Mosechtig, který vyučoval náboženství, paní Travanová učila němčinu, matka Uršula kreslení a profesor Conzatti tělocvik. Bez jejich pomoci by to nemohly zvládnout, protože měly náročný rozvrh.

Výuka v konviktu probíhala ve smíšených třídách, na což nebyli italsí studenti a studentky vůbec zvyklí, stejně tak jako na společné ubytování v jedné budově. Ředitelkou koleje (tj. internátu) byla sestra Uršula z kláštera v Gorici, které pomáhalo šest řádových sester uršulinek. V listopadu 1917 konvikt navštívila představená kláštera z Gorice, matka Cecilie Sablach, původem z Rijeky (Tabulka č. 1).



Obr. 8: Kroměříž. Pohlednice z roku 1910. České gymnázium, v jehož bočním křídle sídlila cvičná škola učitelského ústavu. Převzato z publikace SUCHOMEL, D. 2013: Místopisné pohlednice města Kroměříže, Kroměříž.



Obr. 9: Italské děti z konviktu v klášteře milosrdných sester sv. Vincence de Paul v Kroměříži v roce 1916. V první řadě uprostřed probošt Dr. Stojan. Převzato z publikace MEDEOT, C. 1971: Studenti guliani e trentini nell'Atene Morava (Kroměříž), Gorizia.



Obr. 10: Kroměříž. Pohlednice z roku 1911. Budova německé reálky (dnes Justiční akademie), dočasného domova učitelského ústavu pro studenty italské a slovinské národnosti v letech 1917–1919. Převzato z publikace SUCHOMEL, D. 2013: Místopisné pohlednice města Kroměříže, Kroměříž.



Obr. 11: První přijímání italských dětí v roce 1918 v Kroměříži. Převzato z publikace MEDEOT, C. 1971: *Studenti guliani e trentini nell'Atene Morava (Kroměříž), Gorizia.*

Tabulka č. 1 – Hodinové dotace jednotlivých předmětů učitelského ústavu pro studenty italské a slovinské národnosti ve školním roce 1917–1918. Převzato z publikace MEDEOT, C.: *Studenti guliani e trentini nell'Atene Morava (Kroměříž), Gorizia 1971, 35.*

Třídy	I	II	III	IV
Náboženství	2	2	2	2
Pedagogika, zvláštní metodika a praktická cvičení	-	2	2	2
Italský jazyk	4	4	4	4
Německý jazyk	5	5	4	4
Zeměpis	2	2	2	1
Dějepis	2	2	2	1
Aritmetika a geometrie	3	3	2	2
Přírodopis (somatologie a hygiena)	2	2	1	1
Fyzika a chemie	2	2	1	1
Kaligrafie	1	1	-	-
Volná kresba	2	2	2	2
Teorie hudby obecně a zpěv	1	1	1	1
Tělocvik	2	2	2	2
Těsnopis	2	2	2	2
Celkový počet hodin týdně společných pro dívky i chlapce	30	32	29	25

Na škole působili tito profesoři: Francesco Tommasi – italský jazyk a literatura, Romeo Neri – dějepis a zeměpis, Ermanno Chiappulini – fyzika a chemie, matematika, Pierina Lasciac – německý jazyk, katecheta Pietro Mosettig – náboženství, Arturo Conzatti – tělocvik, kreslení, krasopis, MUDr. Dario Baroni – přírodopis (Dr. Baroni působil zároveň jako lékař italských choromyslných pacientů v psychiatrické nemocnici v Kroměříži, stejně tak jako katecheta Pietro Mosettig, který zde působil jako kaplan), Stanislav Šula – hra na housle a na piano, profesor z místního učitelského ústavu, Elisa Konstantinová – přírodopis, Maria Cracovich – zpěv a hudební nauka a Sofia Travant-Hanel – ruční práce.

Pokud jde o harmonogram školního roku 1917–1918, vzhledem k opožděnému zahájení – 26. listopadu 1917 – žáci nedostali pololetní vysvědčení. Na jaře 1918 místodržitelství v Brně nótami z 19. a 23. dubna sdělilo oficiální název ústavu („Beschäftigungskurs für geflüchtete Lehramtszöglinge aus dem Süden“) a stanovilo, že vysvědčení, která ústav vystavuje, mají platnost za podmínky, že se kandidáti dostaví ke zkouškám v souladu s ministerskou vyhláškou č. 42896 z 15. prosince 1917 a č. 4756 z 28. února 1918 před komisí, stanovenou vyhláškou z 24. prosince 1917. Dále se upřesňuje, že roční vysvědčení musí být vystavena v itaštině, maturitní vysvědčení musí být vystaveno v itaštině a němčině a všechna musela být ověřena Zemskou školní radou v Brně. Do maturitní komise ústavu místodržitelství jmenovalo prof. Žnideršiče jako jejího předsedu a prof. Simziga jeho zástupce, členy komise pak byli všichni učitelé. Termíny písemných a ústních maturitních zkoušek byly stanoveny od 17. do 20. července 1918. Závěrečné zkoušky v nematuritních ročnících měly začít po ukončení ústních maturitních zkoušek.

Existuje i zajímavý dopis, vypovídající o složitých podmínkách v ústavu, z místodržitelství v Brně se stížností adresovanou na ředitelství koleje a na matku Uršulu, a to pro nedostatečnou hygienu, kterou konstatovala inspekce, a to především ve třídách nejmladších žáků. Zmiňují se tam kožní infekce a používání špinavých obvazů a stanoví se, že každé dítě má být pečlivě koupáno jedenkrát týdně, i venku, pokud to počasí dovolí.

Řediteli prof. Simzigovi se pak ukládá povinnost informovat o této stížnosti také ředitelku slovinské školy, paní Zoru Klavžar, a ředitelku chorvatské školy (jednalo se o vysídlenec z Istrije) slečnu Leopoldinu Koršič; profesorovi Arturo Conzattimu naopak byla udělena pochvala za výpomoc v lékařsko-asistenční oblasti.

Na částečné ospravedlnění personálu je třeba dodat, že v koleji nebylo dostatek van a město nebylo vždy dobře zásobeno vodou (MEDEOT 1971, 48).¹⁷

Mnozí ze studentů neměli na závěr školního roku 1917–1918 příliš dobré vzpomínky, protože ve škole propukla epidemie španělské chřipky. Studentka Amelia Desant uvedla: „Na mém pokoji jsme ulehly všechny, jeptiška nám přinesla hořkou sůl... a to bylo všechno! Doktor se ukázal jednou u dveří, podíval se a pozdravil ... a odešel. Ani nevím, jak jsem si opatřila lahev koňaku, vzhledem k tomu, že jsme byly ponechány vlastnímu osudu, nechala jsem jí kolovat... a všechny jsme se uzdravily“ (MEDEOT 1971, 60).

I přesto, že epidemie španělské chřipky paralyzovala celý italský učitelský ústav, podařilo se maturitní i závěrečné zkoušky uskutečnit v plánovaném termínu ve dnech 17.–20. července 1918. V maturitní komisi, kterou řídil inspektor dr. Žnideršič z Gorice,

zasedali tito vyučující: ředitel Eugenio Simzig, profesor Chiappulini, profesorka Lasciac, profesor Neri, profesorka Konstantin, profesor Conzatti, profesor Šula, profesor Tommasi, slečna Maria Carcovich, paní Sofia Travan, dr. Baroni a katecheta Pietro Masettig. Předseda komise pochválil celý učitelství sbor, který výborně pracoval a umožnil studentům dosáhnout skvělých výsledků, a to nejen čtvrtému ročníku, ale i ostatním; pouze dva studenti neprošli zkouškami. Přál si, aby tato škola úspěšně fungovala i další rok, v němž bude přijato ještě více studentů. Večer po ukončení zkoušek se konala slavnostní večeře všech vyučujících společně se školním inspektorem. Dne 26. července 1918 se novopečené učitelky a učitelé vydaly na Hostýn, aby vzdaly dík (MEDEOT 1971, 61–62).

Profesor Žnideršič vyjádřil své uspokojení z právě ukončených ročníkových zkoušek těmito slovy: „Známky odpovídají výkonům a naopak; příjemně mne překvapilo, že i slabší žáci přes mohutnou epidemii španělské chřipky a nepravdivost výuky dosáhli stanoveného cíle. Celému učitelství sboru gratuluji“ (MEDEOT 1971, 63).

Jedna ze studentek, Irma Gorfer, se kvůli nemoci nemohla dostavit k ústním maturitním zkouškám. Byla proto vyzkoušena v podzimním termínu. V knize C. Medeota vzpomíná: „Připravila jsem se na zkoušky pečlivě, také díky pomoci ochotného spolužáka. Ale po písemkách jsem onemocněla španělskou chřipkou, které v onom válečném roce, jak známo, podlehl mnoho obětí. Pamatuji se, že jsem měla vysokou horečku a krvácela jsem z nosu. Samozřejmě jsem nemohla na ústní zkoušky jít. To bylo pláče, hlavně při pomýšlení, že zklamala moji maminku! Naštěstí se našel člověk, který se zasadil o to, že profesor Simzig ustanovil komisi jen pro mne a jen pro ústní zkoušku. Devátého září jsem odmaturovala a za pár dní nato navždy opustila Kroměříž a vrátila se do Terstu“ (MEDEOT 1971, 63).

K maturitní zkoušce se dostavilo celkem jedenáct studentů – deset dívek a jeden chlapec (Tabulka č. 2).

Tabulka č. 2 – Tabulka s maturitními výsledky italských studentů na konci školního roku 1917–1918. Převzato z publikace MEDEOT, C. 1971.: Studenti guliani e trentini nell'Atene Morava (Kroměříž), Gorizia. 35.

Jméno a příjmení	Místo narození	Výsledek
Andreatta Eugenia	Shon-Shime (USA)	Prospěla s vyznamenáním
Angelini Anna	Aro (Tridentsko)	Prospěla s vyznamenáním
Cicuta Lucilla	Lucinico (Goricie)	Prospěla
Conci Maria	Levico (Tridentsko)	Prospěla
Cossutta Maria	Terst	Prospěla
Delneri Maria	Goricie	Prospěla
Fedele Sesto	Telve (Tridentsko)	Prospěl s vyznamenáním
Gorfer Irma	Trento	Prospěla
Podbersig Severina	Goricie	Prospěla
Povodnich Luigia	Goricie	Prospěla s vyznamenáním
Tomasini Maria	Cles (Tridentsko)	Prospěla

Nový školní rok 1918–1919 byl na italském učitelském ústavu zahájen tradiční slavnostní bohoslužbou dne 15. září 1918. Prázdniny někteří žáci strávili ve svých rodinách různě roztroušených po Rakousku-Uhersku, domů se mohli vrátit pouze studenti z Benátska. Největší změnou v novém školním roce bylo, že musely odejít řádové sestry uršulinky, včetně ředitelky internátu sestry Uršuly, kterou ve funkci vystřídala Regina Simzigová, manželka ředitele ústavu Evžena Simziga. Ke studiu v novém školním roce nastoupilo celkem 121 žáků a žákyň (96 dívek, 25 chlapců). Zvýšil se také počet dětí, které se přihlásily do italské cvičné školy příslušející k učitelskému ústavu (dorazilo celkem 112 nových dětí z Trenta). S blížícím se koncem války se projevoval katastrofální nedostatek potravin, oblečení a paliva, který pocífovali také italští studenti, pro něž bylo velmi obtížné si osvojit „podivné chutě“ českých pokrmů – „podivné knedlíky čímsi polité, sladké těstoviny posypané mákem, buchty plněné marmeládou, zelí.“ Všichni měli často hlad a stýskalo se jim po bílém chlebu. Při jídle schovávali talíře pod stůl a pak řekli, že polévku nebo hlavní jídlo zatím nedostali, aby si mohli přidat. Výuka na italském učitelském ústavu bez přerušení pokračovala i po vyhlášení samostatného Československa dne 28. října 1918. Na začátku listopadu roku 1918 obdrželo ředitelství ústavu zprávu od inspektora dr. Žnideršiče o brzkém návratu uprchlíků domů. Ředitel ústavu dr. Simzig podal žádost na místodržitelství do Brna, ve které vyzvedl mimořádné studijní úsilí frekventantů, jejich píli a snahu a při té příležitosti požádal úřady o stanovení mimořádného termínu předčasných pololetních zkoušek.¹⁸ Místodržitelství žádosti vyhovělo kladně a ve dnech 28.–30. listopadu 1918 tak mohly proběhnout zkoušky ve zvláštním termínu.

Existence italského učitelského ústavu a cvičné obecné italské školy v Kroměříži byla oficiálně ukončena dne 15. prosince 1918. Učitelský sbor a studenti z Přímoří odcestovali domů o den později. Jejich spolužáci z jižních Tyrol měli odjet o týden později, ale transporty uprchlíků byly v té době pozastaveny, proto museli studenti strávit vánoční svátky v Kroměříži. Dívky byly ubytovány v klášteře milosrdných sester sv. Vincence de Paul a chlapci ve 3. patře budovy německé reálky. Odložený odjezd se zrealizoval dne 2. ledna 1919.¹⁹ Po téměř třech letech se všichni konečně vrátili do svých domovů.

Osudy uprchlíků z doby první světové války nejsou široké veřejnosti téměř vůbec známy. Vlivem válečné situace a pohybu front byli vysídleni ze svých domovů, ze dne na den museli odejít, aby si zachránili život. Jednalo se většinou o ženy, děti a seniory. Tento nucený odsun civilního obyvatelstva byl pro Rakousko-Uhersko velkým problémem, muselo se o své občany postarat. V Kroměříži se tak v průběhu válečných let octili vystěhovalci polské, ukrajinské, italské, chorvatské a slovinské národnosti a město se snažilo o vytvoření důstojných životních podmínek. Příslušné úřady se snažily uprchlíkům trpký osud ulehčit, postaraly se i o děti školou povinné a studenty, kterým zajistily výuku. Mezi vzdělávacími zařízeními vynikl zejména učitelský ústav pro studenty italské a chorvatské národnosti.

Poznámky:

- ¹ Moravský zemský archiv v Brně – Státní okresní archiv Kroměříž (dále jen SOKA Kroměříž), fond B-a 1, Archiv města Kroměříže (AMK), inv. č. 113, protokol o sezení obecního výboru, zápis ze dne 3. 7. 1914 – projev starosty města Metoděje Bartáka, který připomíná zahájení zemské hospodářské výstavy v Kroměříži v roce 1908, kterého se arcivévoda František Fredinad d'Este zúčastnil. Spolu s manželkou bývali také častými hosty na kvasickém zámku u švagra hraběte Jaroslava Thuna-Hohensteina.
- ² Podrobně k situaci odvedenců a armády ve městě Kroměříž v době mobilizace viz: JANČÁŘ, R. 2014: *Bojovali za císaře pána. Fakta a příběhy vojáků ze Slovácka v rakousko-uherské armádě. Uherské Hradiště*, 16–48.
- ³ Podrobněji o uprchlických táborech na Moravě viz JINDROVÁ, A. 2018: „NENECHÁME SVÉ BRATRY VE ŠTYCHU“ Moravské uprchlické tábory za 1. světové války, 72–87.
- ⁴ Jednalo se o německou farní školu.
- ⁵ SOKA Kroměříž, AMK, inv. č. 1131, protokol o sezení obecního výboru, zápis ze dne 23. 12. 1914.
- ⁶ Na počátku roku 1915 bylo v celých Čechách 115 000 a na Moravě 35 000 polských uprchlíků. Například do Slavonic přišlo 144 židovských běženců z Haliče, kteří zde zůstali do poloviny roku 1918, podobně tomu bylo i v Třešti.
- ⁷ Podrobně k osobnosti starosty Metoděje Bartáka viz ZEZULOVÁ, J. 2006: *JUDr. Metoděj Barták. Starosta města Kroměříže 1913–1919*, 114–123.
- ⁸ Podrobně k osobnosti dr. Stojana viz CINEK, F. 1933: *Arcibiskup dr. Antonín Cyril Stojan. Život a dílo*. Olomouc.
- ⁹ SOKA Kroměříž, AMK, inv. č. 2749–2751, k. 814, stížnost S. Hoffmanna ze dne 9. 5. 1917.
- ¹⁰ Podrobněji o deníkových záznamech viz KESSLER, V. – ŠRÁMEK, J. 2020: *Tváře války. Velká válka očima českých účastníků*. Praha, 125–148 – vzpomínky Karla Adamce, 161–183 – vzpomínky Josefa Mičocha. V obou případech se jedná o obyvatele Rataj u Kroměříže.
- ¹¹ Nechovaly se žádné zprávy v tisku, ani v zápisech ze schůzí okresní školní rady pro Kroměříž-město.
- ¹² SOKA Kroměříž, fond B-e 184, Státní československý koedukační ústav učitelství Kroměříž, inv. č. 220, školní kronika (1900–1918); školní rok 1915/1916 – II. pololetí.
- ¹³ Moravský zemský archiv v Brně (dále jen MZA Brno), fond B 13, Moravské místodržitelství, presidium, inv. č. 5491, k. 2046, ze dne 29. 2. 1916 – *Kulturelle Fürsorge für Flüchtlingskinder aus dem Süden in Mähren; Errichtung von Konvikten – Informace o zřízení a náplni činnosti konviktu pro školou povinné děti uprchlíků italské a chorvatské národnosti v klášteře milosrdných sester v Kroměříži*.
- ¹⁴ Jedná se zejména o publikaci italského autora Camilla Medeota, který byl sám absolventem ústavu a na studentská léta strávená v Kroměříži velmi rád vzpomínal. Při několika příležitostech se do hanáckých Athén v pozdější době vrátil společně s ostatními studenty.
- ¹⁵ Podrobně o situaci italských uprchlíků na jižní Moravě a poměrech v uprchlických táborech viz BOJDOVÁ, I. – ŠEBKOVÁ, E. – ŠEBEK, K. 2014: *Italští uprchlíci na jižní Moravě*. Blansko.
- ¹⁶ Jednalo se o kongregaci Milosrdných sester sv. Vincence de Paul.
- ¹⁷ Autor neuvádí přesné datum stížnosti inspekce týkající se špatných hygienických podmínek v ústavu.
- ¹⁸ MZA Brno, fond B 14 ml., Místodržitelství mladší, inv. č. 4359, prez. č. 20630 ze dne 6. 11. 1918, žádost ředitele italského učitelství v Kroměříži dr. Simziga o stanovení mimořádného termínu pololetních zkoušek.
- ¹⁹ Tamtéž, č. j. 34 288 ze dne 19. a 30. prosince 1918, přepis okresního hejtmána v Kroměříži dr. Mentzla adresovaný místodržitelství v Brně.

Prameny:

Moravský zemský archiv v Brně, fond B 13, Moravské místodržitelství, presidium, inv. č. 5491, k. 2046.

Moravský zemský archiv v Brně, fond B 14, Místodržitelství mladší, inv. č. 4359.

Moravský zemský archiv v Brně – Státní okresní archiv Kroměříž, fond B-a 1, Archiv města Kroměříže, inv. č. 1131, Protokol o sezení obecního výboru.

Moravský zemský archiv v Brně – Státní okresní archiv Kroměříž, fond B-a 1, Archiv města Kroměříže, inv. č. 2749-2751, k. 814, stížnost Sigmunda Hoffmanna ze dne 9. 5. 1917.

Moravský zemský archiv v Brně – Státní okresní archiv Kroměříž, fond B-e 184, Státní československý koedukační ústav učitelství Kroměříž, inv. č. 220, Školní kronika z let 1900–1918.

Haná 1915, č. 1, 9.1

Haná 1915, č. 8, 27.2.

Haná 1915, č. 9, 6.3.

Haná 1915, č. 10, 11.3.

Haná 1916, č. 89, 14.5.

Haná 1916, č. 102, 4.6.

Pozorovatel 1915, č. 3, 22.1.

Pozorovatel 1915, č. 7, 19.2.

Pozorovatel 1915, č. 15, 16.4.

Pozorovatel 1915, č. 16, 23.4.

Pozorovatel 1915, č. 23, 11.6.

Pozorovatel 1915, č. 31, 6. 8.

Pozorovatel 1916, č. 1, 7.1.

Pozorovatel 1917, č. 34, 24.8.

Pozorovatel 1917, č. 42, 19.10.

Literatura:

CINEK, F. 1933: Arcibiskup dr. Antonín Cyril Stojan. Život a dílo. Olomouc.

COLOMBO, D. 2008: Boemia. L'ésodo della Val di Ledro 1915–1919. Trento.

ČIŇČOVÁ, Y. 2018: Zlínsko na cestě od Rakouska-Uherska k samostatnému Československu. Zlín.

DONĚK, E. 1999: Kroměřížská psychiatrická léčebna v průběhu devíti desetiletí. Kroměříž.

HALÍŘOVÁ, M. 2016: Soužití Pardubic a vojenské barákové nemocnice v době první světové války. In: Nezměrné ztráty a jejich zvládání. Obyvatelstvo evropských velkoměst a I. světová válka. Documenta Pragensia XXXV, 397–409.

JANČÁŘ, R. 2014: Bojovali za císaře pána. Fakta a příběhy vojáků ze Slovácka v rakousko-uherské armádě. Uherské Hradiště.

JINDROVÁ, A. 2018: „NENECHÁME SVÉ BRATRY VE ŠTYCHU“ Moravské uprchlické tábory za 1. světové války. In: Židé a Morava XXVV. Kroměříž, 72–88.

KESSLER, V. – ŠRÁMEK, J. 2020: Tváře války. Velká válka 1914–1918 očima českých účastníků. Praha, 125–148, 161–183.

LENDEROVÁ, M. 2017: Děťští uprchlíci a vězněné děti. In: Léta do pole okovaná 1914–1918. Svazek II. 1915 nepřátelé, nové výzvy. Ed. J. LÁNÍK, T. KYKAL a kol. Praha, 211–221.

LENDEROVÁ, M. – HALÍŘOVÁ, M. – JIRÁNEK, T. 2015: Vše pro dítě! Válečné dětství 1914–1918. Praha, Litomyšl.

MALÍŘ, J. – ŘEPA, M. 2018: Dějiny Moravy. Díl 3/2. Morava na cestě k občanské společnosti. Brno.

MEDEOT, C. 1971: Studenti giuliani e trentini nell'atene Morava (Kroměříž). Gorizia.

MERCOVÁ, M. 2018: Reflexe vzniku Československa v deníkových záznamech a vzpomínkách Kroměřížanů. In: Morava v době převratů a změn. Sborník příspěvků z mezinárodní odborné konference. Kroměříž, 293–310.

PÁLKA, P. 2000: O konci staré kroměřížské synagogy a zřízení nového židovského hřbitova. In: Židé a Morava VII. Kroměříž, 107–114.

ŠEDIVÝ, I. 2001: Češi, české země a Velká válka 1914–1918. Praha.

Úřední list c. k. okresního hejtmánství a c. k. okresní školní rady v Kroměříži, č. 3 ze dne 3. 3. 1915.

ZEZULOVÁ, J. 2006: JUDr. Metoděj Barták. Starosta města Kroměříže 1913–1919, In: Archivní sborník. Kroměříž, 114–123.



POLEMIKY

Poznámky ke genealogii pánů z Krásna

Petr Zajíc

V předchozím čísle tohoto časopisu vyšel článek Dalibora Janiše, nazvaný *Páni z Krásna, jejich majetkové zázemí a sociální vazby (K otázce stratifikace moravské šlechty ve vrcholném středověku – JANIŠ 2020, 25–54.)* Článek se zabývá moravským šlechtickým rodem zachyceným písemnými prameny v období od konce 13. století do počátku 15. století. Autor článku se pokusil prezentovat všechny dostupné zprávy z písemných pramenů a nastínit nejen genealogii rodu, ale také objasnit jeho majetkové zázemí a sociální vazby. Informace v článku obsažené je však třeba podstatným způsobem doplnit o další poznatky z písemných pramenů. Toto doplnění nabídne nejen další údaje o majetkovém zázemí a příbuzenských vazbách s ostatní šlechtou, ale zároveň významně obohatí dosud známé informace o genealogických vazbách pánů z Krásna, včetně jmen dosud neznámých příslušníků tohoto rodu. Na následujících řádcích se nebudou opakovat poznatky, které jsou obsaženy ve výše uvedeném článku a pro získání úplného přehledu o všech příslušnících rodu z Krásna a písemných pramenech odkazují na něj.

Klíčovým opomenutým pramenem, který otevírá možnosti pro rozšíření poznatků o pánech z Krásna, je listina vydaná v Postoupkách dne 25. ledna 1368, kterou Beneš z Víckova prodal Onšovi z Lobodic půl dvora s domem (tj. tvrzí), s polovinou popluží a dalším příslušensvím v Rakodavech za 60 hřiven grošů a zavázal se vložit toto zboží do zemských desk Onšovi a jeho bratru Janovi z Lobodic (CDM XV, 99–100, č. 116). V roce 1371 výše uvedený Beneš, tentokrát označeným přídomkem z Postoupek, svému závazku dostal a uvedené zboží vložil do zemských desk Onšovi z Krásna (ZDO II, 64–65, č. 119). Uvedená listina tedy nejen rozšiřuje časový rozsah, v němž je Oneš z Krásna doložen, ale zároveň poskytuje novou informaci o příbuzenských vazbách, ztotožníme-li jeho bratra Jana z Lobodic s Janem z Krásna uváděným v letech 1371–1391 (JANIŠ 2020, 40). Klíčovým poznatkem ovšem je, že bratři, než se vrátili k rodovému přídomku z Krásna, užívali přídomek z Lobodic, podle vsi ležící severně od Kojetína, která byla biskupským lénem. Obrátíme-li pozornost tímto směrem, zjistíme, že v předcházejícím desetiletí 14. století jsou uváděni Stonař z Lobodic a jeho synové Bohuslav, Mikeš a Václav. Uvedená křestní jména se vyskytují, s výjimkou Václava, v rodokmenu pánů z Krásna (JANIŠ 2020, 28). Křestní jméno Stonař je navíc natolik specifické, že na Moravě zřejmě po celé 14. století nenalezneme žádnou další urozenou osobu, která by jej užívala. Přijmeme-li premisu, že výše uvedená rodina z Lobodic je součástí rodu pánů z Krásna, můžeme její příslušníky začlenit do známého rodokmenu.

Stonař z Lobodic je zřejmě totožný se Stonařem z Krásna. Ten je poprvé připomínán v roce 1348 v zápise moravských zemských desk, podle nějž bratři Choten, Vrš, Stonař a Bušek z Krásna postoupili Čeňkovi z Drahotuš vsi Vyšovou a Novou Vyšovou směnou za jeho zboží v Morkovicích (ZDO I, 1, č. 4). Z dalšího zápisu učiněného do zemských desk v témže roce se dovídáme, že Stonař z Krásna postoupil svému bratru Vršovi vše co měl v Krásně a jinde (ZDO I, 2, č. 40). K uvedeným právním aktům ovšem došlo zajisté mnohem dříve. Zatímco o Stonařovi z Krásna další zprávy nemáme, je následně v rozmezí let 1352–1358 zmiňován Stonař z Lobodic, ovšem nepřímou, v souvislosti s jeho syny a manželkou. Jako nebožtík je však označen teprve v roce 1357 (BLB II, 1, 2, 14, 15, 18,19). Stonařovou manželkou byla Helena, která směnila

v roce 1356 své dědictví – čtyři lány v Herolticích s Hylgundou, manželkou Václava Strniště, za její zboží v Prusích (ZDO I, 23, č. 475). Následujícího roku ji, označenou jako vdovu po Stonařovi, poháněl k manskému soudu její bratr Mikeš z Přerova (BLB II, 15). Je to zřejmě Mikšík z Přerova, který v roce 1376 vložil do zemských desk Baršíkovi z Přerova poplužní důr v Předmostí u Přerova s polovinou mostu s mýtem a dvěma loukami (ZDO III, 97, č. 115). Stonař z Lobodic zanechal několik synů, kteří nejsou nikde souhrnně vyjmenováni. Z jednotlivých zmínek poznáváme syny Bohuslava z Lobodic, Mikše a Václava. S velkou pravděpodobností však byli jeho syny také výše zmínění bratři Oneš a Jan z Lobodic. Jen o několik let později prameny zachycují také Bernarda z Lobodic (roku 1367 – BLB II, 37, 38), Jaroše z Lobodic (roku 1370 – BLB II, 40) a Bluda z Lobodic (+ před rokem 1373 – CDM X, 214, č. 191) O jejich příslušnosti k rodu z Krásna však můžeme pochybovat. Také bratr Stonaře z Krásna, Vrš, zřejmě držel nějaké biskupské léno, lze jej totiž ztotožnit s panem Vršem zasedajícím v manském soudě v roce 1354. Je ovšem také možné, že Vrš se stal biskupským manem, protože jako poručník synů svého bratra spravoval léno Lobodice (BLB II, 7).

Bohuslav z Lobodic, zřejmě nejstarší Stonařův syn, se uvádí v letech 1353–1359, kdy vedl jménem svým a svých bratří soudní spory u biskupského manského soudu, ovšem s nevalným úspěchem. V roce 1353 prohrál spory s Děřichem ze Špránku, Sigotou z Pačlavic a Bedřichem z Lučče (BLB II, 1, 2). Následovaly spory s Dobešem z Pačlavic (roku 1357) a Benešem Býkovcem (roku 1358) (BLB II, 1, 15, 18, 19). V roce 1357 také olomoucký biskup Jan Očko z Vlašimi napadl u manského soudu legitimnost jejich držby statků po otci. Projednávání přerušila smrt jednoho z bratří, zajisté **Václava**, uváděného jako mrtvého v roce 1359, kdy se jeho nejmenovaný lenní statek usiloval získat bratr Bohuslav (BLB II, 14, 21). Tlak olomouckého biskupa a jeho úředníků zřejmě vedl ke ztrátě lobodického léna pány z Krásna.

Další Stonařův syn **Mikeš z Lobodic** je uváděn v roce 1353, kdy vložil Ješkovi a Drslavovi bratřím z Kravař do zemských desk 20 hřiven grošů na dvoře v Pavlovicích (u Kojetína), které vysoudil na Matoušovi z Pavlovic (ZDO I, 16, č. 327). Mikše z Lobodic můžeme nejspíše ztotožnit s Mikšem z Krásna uváděným v letech 1385–1386 (JANIŠ 2020, 41).

Namísto je zde také poopravit údaj o **Žizně**, manželce Onše z Krásna, která se připomíná v letech 1373, 1384 a naposledy v roce 1408 již jako vdova (ZDO II, 74–75, č. 312, III, 146, č. 425, VII, 277, č. 618). Ve výše uvedeném článku je onačena jako dcera Jindřicha z Čelčic (JANIŠ 2020, 41). Autora k tomuto závěru vedl vklad v zemských deskách z roku 1358, kterým paní Žizna z Čelčic postoupila Mikšovi řeč. *Blatse* z Čelčic půl dvora a jiné zboží v Čelčicích, jež dříve náleželo jejímu otci Jindřichovi (ZDO I, 27, č. 553). Tuto Žiznu z Čelčic můžeme ovšem spíše ztotožnit s jinou Žiznou, manželkou Václava Běla z Klínovic, jíž tento v roce 1378 pojistil věno 15 hřiven grošů na polovině lánu v Čelčicích (ZDO III, 115, č. 456). Obě ženy mohly být ovšem příbuzné, jak napovídá jejich neobvyklé křestní jméno, stejně jako jejich vazby ke vsi Čelčicím. Oneš z Krásna totiž v roce 1382 nejspíše zdědil díl Čelčic po Filipovi z Čertoryj a v roce 1385 také koupil jiné zboží v této vsi (ZDO III, 121, č. 566, IV, 160, č. 717 a 726).

V článku Dalibora Janíše je věnována pozornost otázce dvou **Bušků z Krásna**. Vzhledem k tomu, že současně žily dvě osoby téhož jména, pokusil se je rozlišit na

Buška staršího a Buška mladšího. S Buškem starším přitom spojil zprávy o Buškovi z Krásna z let 1375 až 1397 a označil jej za bratra Bruma z Krásna. Buška mladšího spojil se zmínkou z roku 1391 a pak se všemi zmínkami od roku 1397, které souvisejí se získáním Tištiny (JANIŠ 2020, 42–44). Tento náhled je dle mého soudu třeba poopravit. Buška (ml.) z Krásna, odjinud z Tištiny, se s jistotou týká již zpráva z roku 1377, kdy byl v jeho prospěch učiněn do zemských desk vklad zboží ve Lhotě u Pačlavic (ZDO III, 111, č. 387). Byl to také nejspíše on, kdo v roce 1391 získal vkladem zboží v Těšicích (ZDO VI, 187, č. 198). Obojí zboží odprodal takřka současně – vklady do zemských desk byly učiněny v roce 1397 – zajisté proto, aby mohl zakoupit ves Tištin, kterou právě v té době získal. (ZDO VI, 214, č. 668, 215, č. 687). Že se jedná o jednu a tutéž osobu dokládá skutečnost, že když byl v roce 1405 poháněn kvůli držení Tištiny, je označen přídomkem „ze Lhoty“, tedy podle svého původního majetku (LCS I, 133, č. 135). Na základě uvedeného lze předpokládat, že Buška z Krásna a z Tištiny se týká většina zpráv o Buškovi z Krásna z rozmezí let 1375–1416. V případě druhého Buška (st.) z Krásna, který byl bratrem Bruma z Krásna a zemřel v roce 1408, nebo nedlouho před ním, nemáme doloženo držení žádného statku a týká se jej, vedle záznamů o projednávání sporů o jeho pozůstalost, zřejmě již jen záznam z roku 1385, kdy je označen jako syn Mikše z Krásna (LCS I, 298, č. 791, 309, č. 295; LCS II, 162–163, č. 639 a 640; ZDO IV, 525). Na základě výše uvedeného proto nepovažuji přiřazení přívlastků „starší“ a „mladší“ ke jménům uvedených Bušků za vhodné, a pokud by měly být přeci jenom použity, bylo by nutné je navzájem zaměnit.

Na závěr je třeba se ještě dotknout otázky potomků Onše z Krásna, užívajícího v závěru života častěji přídomek z Čertoryj. V roce 1408 vdova po Onšovi vzala na spolek své syny, ovšem, aniž by byli jmenováni (ZDO VII, 277, č. 618). Za tyto syny můžeme považovat bratry Skocha, Petra a Racka z Čertoryj, kteří později drželi Onšovy majetky. Bohuš z Čertoryj, uváděný v roce 1397 společně se Skochem jako ručitel věna Anny, manželky Beneše z Laškova, byl nejspíše také Onšovým synem. Jeho křestní jméno ostatně naznačuje příslušnost k rodu z Krásna (ZDO VI, 208, č. 564). Lze upřesnit, že Skoch z Čertoryj zemřel v roce 1407, neboť ještě v dubnu jej poháněl Ctibor z Čelčic kvůli vybírání berně od jeho poddaného v Čelčicích, ale již prosinci musel Ctibor vznést v téže věci nový půhon na Petřika z Čertoryj, bratra nebožtíka Skocha (LCS I 226, č. 484, 255, č. 662).

Od synů Petra z Čertoryj můžeme odvozovat původ rodu Čertoryjských z Čertoryj, kteří ovšem užívali odlišný znak, než páni z Krásna – pannu sedící na medvědovi (PILNÁČEK, 214–215). Jedná se o původně polský znak – herb Rawicz. Tento znak užívala a užívá celá řada rodin, které nejsou vzájemně příbuzné. Původně však náležel rodu, který odvozoval svůj původ od českého rodu Vršovců (CELICHOWSKI 1885, 18). Rod byl již od poloviny 13. století rozdělen na dvě větve označované jako Warszowici a Grotowici. Jeho představitelé zastávali ve 13. a 14. století přední funkce v polském království. Za pozornost stojí, že u příslušníků Warszowiců bylo oblíbené osobní jméno Warsz – Vrš. Toto neobvyklé osobní jméno nalézáme také v rodě pánů z Krásna. Na druhou stranu je zapotřebí přiznat, že jméno Bohuslav, které v rodě z Krásna nalézáme nejčastěji, u Warszowiců a Grotowiců vůbec nenacházíme (WRONISZEWSKI 1994, 135). I přesto nelze vyloučit, že předkové pánů z Krásna přišli na Moravu ně-

kdy v průběhu 13. století právě z Polska. Skutečnost, že páni z Krásna neužívali znak panny na medvědovi, může souviset právě s jejich časným odchodem z Polska. Užívání erbu Rawicz máme doloženo teprve od počátku 14. století. Za nejstarší vyobrazení erbu se považuje pečeť sandomierského kastelána Prędoty z roku 1306. Jediné známé starší vyobrazení pečeti příslušníka rodu – Prędotova otce, krakovského kastelána Warsze z let 1278 a 1279, zobrazuje ještě předheraldický symbol kříže s vkresleným kruhem a čtyřmi menšími kříži do jeho ramen (WRONISZEWSKI 1992, 8–9). Předci pánů z Krásna, pokud by pocházeli z rozrodu Rawiczů, by si tedy nejspíše ani nemohli znak panny na medvědovi přinést a museli by si zvolit vlastní znak. Pokud byli Čertoryjští z Čertoryj skutečně potomky pánů z Krásna, pak museli jeho příslušníci někdy v průběhu 15. století odložit svůj původní znak a přijmout nové erbovní znamení – erb Rawicz. Taková změna erbu je neobvyklá, byť nikoliv zcela ojedinělá. Jako příklad lze uvést Konické ze Švábenic, kteří si v 15. století osvojili erb někdejších pánů ze Švábenic (PAPAJÍK 2009). Pokud by tak Čertoryjští učinili na základě povědomí o polském původu svých předků, byl by to doklad pozoruhodně dlouhé tradice.

Prameny a literatura:

BLB: LECHNER, K. 1902: *Die ältesten Belehnung und Lehengerichtsbücher des Bisthums Olmütz*. Brünn.

CELICHOWSKI, Z. 1885: *Jan Długosz, „Insignia seu clenodia regis et regni Poloniae. Z kodeksu kórnickiego.“* Poznań.

CDM: BOČEK, A. – CHYTIL, J. – CHLUMECKÝ, P. V. – BRANDL, V. – BRETHOLZ, B. (eds.) 1850–1903: *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae. V.–XV.* Brno.

ČERNÝ, F. 1914: *Ukazatel jmen k latinským zemským deskám brněnským a olomouckým*. Brno.

JANIŠ, D. 2020: *Páni z Krásna, jejich majetkové zázemí a sociální vazby (K otázce stratifikace moravské šlechty ve vrcholném středověku)*. *Acta Musealia XVIII*, 2020/1–2, 25–54.

KADICH, H. – BLAŽEK, C. 1899: *J. Siebmacher's grosses und allgemeines Wappenbuch. 4. Band – 10. Abteilung (Der mährische Adel)*. Nürnberg.

LCS: BRANDL, V. – BRETHOLZ, B. (eds.) 1872–1911 : *Libri citationum et sententiarum seu. Knihy půhoné a nálezové. Tomus I–VII.* Brunae.

PAPAJÍK, D. 2009: *Švábenicové velcí kolonizátoři a jejich následovníci*. Praha.

PILNÁČEK, J. 1930: *Staromoravští rodové*. Vídeň.

WRONISZEWSKI, J. 1992: *Ród Rawiczów, Warszowice i Grotowice*. Toruń.

WRONISZEWSKI, J. 1994: *Ród Rawiczów, Współrodowcy Warszowiców i Grotowiców*. Toruń.

ZDO I: CHLUMECKÝ, P. – CHYTIL, J. – DEMUTH, K. – WOLFSKRON, A. R. (eds.) 1856: *Die Landtafel des Markgrafthumes Mähren (1348–1466)*. 1. Olmützer Cuda. Brünn.



MUSEALIA

Mezi etnografií, folkloristikou a muzejnictvím

Alena Prudká

V letošním roce, v březnu 2021, jsme vzpomněli nedožitých devadesátých narozenin PhDr. Karla Pavlišťka, CSc., a k jeho poctě uspořádali Klub H+Z spolu s Muzeem jihovýchodní Moravy ve Zlíně ve spolupráci s Českou národopisnou společností, pod záštitou ministra kultury České republiky a senátora Jiřího Čunka dvoudenní etnografickou konferenci, která byla věnovaná jednotlivým oblastem Pavlišťkovy odborné práce.

Proběhla ve dnech 6. a 7. září 2021 v Muzeu jihovýchodní Moravy ve Zlíně a její název *Mezi etnografií, folkloristikou a muzejnictvím* napověděl, v jakých oborech odborná práce Karla Pavlišťka především spočívala. Konference se zúčastnila čtyřicítka zájemců z akademických a vysokoškolských pracovišť, z muzeí i z řad poučené veřejnosti. Účastníci, etnologové z pracovišť AV ČR v Praze, v Brně, z Masarykovy univerzity i z muzeí Zlínského kraje, přednesli odborné příspěvky právě z těch oborů, jimž se Karel Pavlišťka celoživotně profesně věnoval, tj. z etnologie, folkloristiky a muzejnictví.

V programu konference byly prezentovány příspěvky s folkloristickou tematikou, práce věnované muzejní dokumentaci, resp. terénnímu výzkumu, tvorbě muzejních sbírek, využití výsledků terénní dokumentace při prezentaci oboru.

Folkloristickým tématům se věnovali přednášející z Etnologického ústavu AV ČR a z Masarykovy univerzity v Brně. Lucie Uhlíková se zabývala valašským mužským tancem odzemkem, jeho historií, pojetím a vnímáním samotnými tanečníky, a zhodnotila jej také ve vztahu k jinému mužskému tanci – verbuňku (*Valašský odzemek perspektivou studia kulturní identity a kulturního dědictví*).



Obr. 1: Konference *Mezi etnografií, folkloristikou a muzejnictvím*, 6. září 2021. Fotoarchiv MJVM. |

Tématem etnomuzikologického příspěvku Zdeňka Vejvody (*Historické sestavy českých dudáckých muzik v produkci současných folklorních souborů*) bylo srovnání podob dudáckých hudebních sestav v 19. a první polovině 20. století, to je tradičních sestav v jejich „druhé existenci“, v produkci současných folklorních souborů.

Matěj Kratochvíl se zabýval ve svém příspěvku (*Folklorní hnutí jako most mezi lidovou hudbou a jinými světy, různé podoby revivalu*) otázkou, do jaké míry folklorní hnutí coby institucionalizovaná podoba oživování tradiční kultury ovlivnilo přijetí této kultury v dalších hudebních oblastech, jak se prostřednictvím folklorních souborů o hudebních tradicích dozvíдалo širší publikum.

Slovesnému folkloru a terénnímu sběru se ve svém příspěvku věnovala Jana Pospíšilová (*Zápisy slovesného folkloru na Valašsku v rámci tzv. wollmanovské sběratelské akce*). Přiblížila sběry Franka Wollmana, českého slavisty a komparatisty, z let 1929–1933 na Valašsku. Nález terénních záznamů, považovaných za ztracené, přináší možnost vydání edice a zpřístupnění výjimečného dokladu lidové ústní tradice v meziválečném období.

Jiří Čevela z Ústavu hudební vědy FF MU Brno ve svém příspěvku (*Souvztažnosti vývoje mediální prezentace a zvukových nahrávek cimbálových muzik na příkladu Uherskohradištska*) představil svůj několikaletý výzkum prezentace cimbálových muzik z uherskohradištského regionu, jejich mediální aktivity a možností využití v masových médiích.

Jana Tichá z Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm představila celou širší nabídky kulturních a aktivizačních programů, jimiž se rožnovské muzeum prezentovalo v průběhu své existence, a upozornila na možnosti audiovizuální dokumentace a tvorby, mj. i v internetovém prostředí (*Muzeum v přírodě a nemateriální kultura: Prezentace zvykosloví ve Valašském muzeu v přírodě*).



Obr. 2: Účastníci konference při prohlídce muzejních expozič. Fotoarchiv MJVM. |

Ondřej Machálek z Muzea jihovýchodní Moravy představil svůj výzkum zaměstnání obyvatelstva v jedné z obcí Podřevnicka (*Transformace domácí výroby dřevěného nářadí do přidružené výroby JZD na příkladu dřevovýroby v Držkové*), jímž navázal na rozsáhlou dokumentaci Karla Pavlišťíka z 60. let 20. století a ukázal proměnu tohoto výrobního odvětví v podmínkách přidružené výroby v JZD.

Ivana Spitzer Ostřanská z Muzea regionu Valašsko ve Vsetíně ve svém příspěvku věnovaném sušárnám ovoce na Valašsku (*Sušení ovoce v tradičních valašských sušárnách – nové podoby staré tradice*) podala přehled o významném fenoménu východní Moravy – tradici sušení ovoce v samostatně stojících objektech. Představila i současné podoby a možnosti obnovy a provozu sušíren.

O Archivu H+Z, specializovaném pracovišti Muzea jihovýchodní Moravy, který vznikl v roce 1995 z iniciativy Karla Pavlišťíka, o mimořádném sbírkovém souboru, jeho genezi i současnosti referovala Magdalena Preiningerová z domovské instituce (*Archiv H+Z. Budování sbírky cestovatelských fondů v MJVM*). Přiblížila jeho současnou strukturu a možnosti jeho badatelského a popularizačního využívání jak aktuální, tak perspektivní.

Druhá část konferenčních vystoupení byla věnována drobnějším příspěvkům a zdravím, v nichž přednášející připomněli práci Karla Pavlišťíka z různých úhlů pohledu.

Způsobu, jak Karel Pavlišťík pracoval s poznatky a výsledky získanými terénním výzkumem a jak je zúročoval v prezentační části své práce, se věnoval příspěvek Aleny Prudké (*Terénní dokumentace proměn tradiční kultury a její využití v prezentaci. Výzkumy Karla Pavlišťíka*).

Věra Kovářů, bývalá etnografka zlínského muzea, připomněla ve svém vystoupení (*Terénní výzkum a budování zlínských muzejních sbírek*) přelom 50. a 60. let 20. století, kdy se konstituovala pracoviště zlínského muzea a začala se rozvíjet jeho systematická odborná a sbírkotvorná činnost.



Obr. 3: Společenský večer proběhl v expozicích na hájence a v předhradí. Fotoarchiv MJVM. |

Lubomír Marušák, zakladatel soukromého tematického muzea v Držkové, představil ve svém příspěvku (*Prezentace tradičního zaměstnání v regionu. Budování tematického muzea*) vlastní projekt vybudování a provozování Muzea dřevěného porculánu v obci, která byla známá tradiční výrobou širokého sortimentu dřevěného nářadí a v níž Karel Pavlišťík sbíral, dokumentoval i pracoval.

Petr Novotný přiblížil okolnosti založení a setrvalou aktivní činnost mužského sboru Mužáci ze Zlína, u jehož zrodu stál Karel Pavlišťík (*Karel Pavlišťík a Mužáci ze Zlína*). Ve svém příspěvku ukázal další rozměr jeho aktivit.

Josef Holcman uzavřel blok zdravic svou osobní vzpomínkou a osobním zhodnocením svého vztahu ke Karlu Pavlišťíkovi. Připomenul jeho roli jako hybatele a iniciátora řady aktivit odborných i společenských, jako osobnost, která pozitivně a inspirativně ovlivňovala své okolí (*Autenticita výročních obyčejů a transformace folkloru do poučených pódiových vystoupení*).

Odborná konference měla i vzpomínkovou a společenskou část, která proběhla v prostředí hradu a hájenky v Malenovicích. Program zahájila prohlídka autorské expozice Karla Pavlišťíka *Dřevo, proutí, sláma v tradiční rukodělné výrobě*, která byla oceněna v roce 2004 Českou národopisnou společností za nejvýznamnější počín v oboru a i po letech své existence má stálou platnost. Život a práci Karla Pavlišťíka připomněla i menší dlouhodobá výstava nazvaná stejně jako konference – *Mezi etnografií, folkloristikou a muzejnictvím*.

Za účasti bývalých spolupracovníků, dlouholetých přátel a nejbližší rodiny na společném setkání zazpívali a zahráli ti, jež Karel Pavlišťík dlouhodobě odborně vedl a přivedl i k metám nejvyšším, folklorní soubory a mužské sbory Mužáci ze Zlína, Vavříneček z bojkovického Světlovanu, CM Kašava s primášem Petrem Králem. Společenský večer byl spojen i s připomínkou tradičního, a v roce 2021 bohužel nerealizovaného, Tříkrálového koštování.



Obr. 4: Vystoupení sboru Mužáků ze Zlína. Fotoarchiv MJVM. |

Vlastní termín konference se kvůli epidemiologické situaci musel v průběhu jara až začátku podzimu roku 2021 opakovaně měnit, ale navzdory tomu se jí podařilo realizovat s reprezentativní účastí. Všechny přednesené příspěvky jsou zařazeny do sborníku, který nese název konference – *Mezi etnografií, folkloristikou a muzejnictvím*. K vydání jej připravili Klub H+Z a Muzeum jihovýchodní Moravy.



Obr. 5: CM Kašava s primášem Petrem Králem. Fotoarchiv MJVM. |



Obr. 6: Mužský sbor Vavříneček z Bojkovic. Fotoarchiv MJVM. |



PERSONALIA A MISCELANEA

PhDr. Zdeněk Fišer jubilující

Markéta Mercová, Jitka Zezulová

Znamé rčení, že věk je jen číslo, naplňuje historik Zdeněk Fišer dokonale. Obdivuhodná energie a vitalita, se kterou neúnavně bádá, píše, edituje a publikuje, by mohla být v mnohých případech zrcadlem pro ročníky mnohem mladší.

Narodil se dne 7. června 1952 v Kroměříži. Po absolvování Střední všeobecně vzdělávací školy v Otrokovicích studoval v letech 1970–1975 archeologii a historii na Univerzitě Jana Evangelisty Purkyně (dnes Masarykově univerzitě) v Brně. V roce 1977 obhájil rigorózní práci na téma *Pravěk Kroměřížska* a získal akademický titul PhDr.

Po ukončení jednoleté vojenské prezenční služby v Praze nastoupil na místo archeologa do Muzea Kroměřížska a v roce 1978 se zde, ve věku 26 let, stal ředitelem. Na této pozici pak působil až do roku 1991. V letech 1981–1985 absolvoval postgraduální studium muzeologie.

Během svého působení ve vedení muzea postupně sestavil tým erudovaných pracovníků, přičemž výstupy jejich odborné práce v mnoha případech daleko přesáhly hranice regionu.

Zdeněk Fišer organizoval činnost Muzea Kroměřížska na základě dlouhodobé koncepce zahrnující péči o široký okruh památkových objektů, mezi které patřil soubor lidové architektury a tvrz v Rymicích, zámek v Chropyni, tvrz v Kurovicích, větrný mlýn ve Velkých Těšanech, hrad Cimburk, zámky v Litenčicích, Morkovicích, Dřínově, dále vodní mlýn v Roštíně nebo Kašparova vila na Rusavě. Zasloužil se také o rekonstrukci hlavní budovy muzea na Velkém náměstí v Kroměříži s reprezentativním Památníkem Maxe Švabinského, restaurátorskou, konzervátorskou a stolařskou dílnou, rozsáhlými výstavními a expozičními prostorami, perspektivně pojatou odbornou knihovnou se studovnou nebo s konferenčním sálem vybaveným na tu dobu velmi kvalitní promítací technikou.

Věnoval se také organizaci výstav a především zahájil úspěšnou dlouholetou publikační činnost v edicích *Studie Muzea Kroměřížska*, *Zpravodaj Muzea Kroměřížska* a *Kdo byl kdo na Kroměřížsku*. Přípravoval publikace vydávané mimo edice, organizoval přednáškové cykly a konference, které měly velký ohlas nejen u odborné veřejnosti. V některých případech měly ve své době i další přesah, jako v roce 1989 cyklus přednášek k oslavám 200. výročí francouzské revoluce, kde vystupovali mimo jiné Josef Válka, Jiří Kroupa nebo Pavel Marek. Ve stejném roce byl organizátorem vědeckého symposia *Hudba a zámecké kultury v 18. století (ke 200. výročí úmrtí F. X. Richtera)*. Opomenout určitě nelze ani konferenci, která byla pod názvem *Piaristické gymnázium v Kroměříži* a jeho úloha v dějinách Moravy uspořádána v Muzeu Kroměřížska v roce 1988 (přednášeli například Josef Polišenský, Josef Válka, Stanislav Sousedík, Jan Bombera, Rudolf Zuber, Pavel Balcárek nebo Jiří Kroupa). Díky schopnému, profesionálnímu vedení Muzea Kroměřížska Zdenkem Fišerem, jeho jasné koncepci rozvoje muzea i budování kvalitního pracovního týmu, se stalo uvedené muzeum jedním z předních odborných muzejních pracovišť nejen na Moravě.

PhDr. Zdeněk Fišer pracuje od roku 1997 jako historik – kurátor historického oddělení Moravského zemského muzea v Brně, se zaměřením na české dějiny 1815–1948 a biografie osobností zejména moravského kulturního života. Dlouhodobě se účastní činnosti Muzejní a vlastivědné společnosti v Brně, kde je jedním z místopředsedů a redaktorem *Vlastivědné knihovny moravské*.

Ve své badatelské práci se mimo jiné věnuje archeologii střední Moravy, dějinám národního obrození, hospodářského a společenského rozvoje na Moravě v 19. a 20. sto-

leť; úloze osobností, jakou byl například František Skopalík, Leopold Hansmann, Jan Kozánek, Alois Vojtěch Šembera nebo Daniel Sloboda. Je editorem obsáhlých monografií moravských měst a obcí (Rusava, Hulín, Záhlnice, Holešov, Žalkovice, Morkovice nebo Velké Meziříčí). Jeho studie a recenze vycházejí ve *Vlastivědném věstníku moravském*, v *Časopisu Matice moravské*, *Časopisu Moravského muzea* a mnohých jiných. Vysoká úroveň jeho prací je dána zejména důkladnou heuristikou a hlubokými mezioborovými znalostmi historie, filozofie, sociologie, geografie a dalších vědních disciplín.

Přejeme Zdeňkovi Fišerovi mnoho úspěchů v jeho další badatelské činnosti, neutu-
chající zájem o historii i velkou dávku zdraví a životního optimismu. Takže: *Ad multos annos, jubilante!*

Aktivní odbornou a publikační činnost Fišerovi umožnilo i láskyplné rodinné zázemí, které mu vytváří manželka Jarmila a synové Zdeněk a Vítek s rodinou. Vnuci Dan a Dominika jsou pak jubilatovou velkou radostí a pýchou.



Obr. 1: Zdeněk Fišer. Foto: Jiří Kutý, SOkA Kroměříž. |

Zdeněk Fišer, 2011–2021 – výběrová bibliografie z díla

Helena Holická

O Zdeňku Fišerovi:

BRODESSER, S. 2012: *Historik Zdeněk Fišer šedesátníkem*. *Vlastivědný věstník moravský*, 64, č. 2, 188–190.

Samostatné monografie:

FIŠER, Z. – PALOWSKÁ, M. 2011: *František Jordán: (1936–2007): muzejník, historik, člověk. Historik a dějiny*; sv. 5. Brno, 203.

SKOPALÍK, F. – FIŠER, Z., ed. 2011: *František Skopalík: život a dílo v dokumentech I. Prameny dějin moravských*; sv. 22. Brno, 470.

SKOPALÍK, F. – FIŠER, Z., ed. 2015: *František Skopalík: život a dílo v dokumentech II. Prameny dějin moravských*; sv. 24. Brno, 602.

SKOPALÍK, F. – FIŠER, Z., ed. 2017: *František Skopalík: život a dílo v dokumentech III.: výběr z korespondence. Prameny dějin moravských*; sv. 25. Brno, 1099.

SLOBODA, D. – FIŠER, Z., ed. 2011: *Daniel Sloboda - Dokumenty. VI., Korespondence Daniela Slobody s rodinou: (Michal Sloboda ...)* Prameny dějin moravských; sv. 21. Brno, 582.

SLOBODA, D. – FIŠER, Z., ed. 2013: *Daniel Sloboda - Dokumenty. VIII, Varia: (deníky přijaté a odeslané korespondence, církevní záležitosti, dodatky korespondence, básně a písně, na stránkách novin a časopisů, varia, ohlasy)*. Prameny dějin moravských; sv. 23. Brno, 799.

Články, stati, recenze:

[XIII., XIV. a XV. Svatováclavské setkání v Jeseníku]. *Vlastivědný věstník moravský*, 2016, 68, č. 3, 299–300.

[Acta musealia Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně a Muzea regionu Valašsko, Vsetín, XVI, 2018/1-2]. *Vlastivědný věstník moravský*, 2020, 72, č. 1, 93–94.

Appendix: katecheta Tomáš Hájek a jeho pobyt v Uherském Hradišti v letech 1855–1865 ve světle vlastních pamětí. In: *Slovácko: společenskovední sborník pro moravsko-slovenské pomezí*, 2018, 59, č. 1, 217–226.

Biografický přehled slovenských žáků na gymnáziu v Přerově v letech 1875–1916. In: *Sborník Státního okresního archivu Přerov*, 2016, 37–70.

[Bošovice do roku 1914: co odhalila archeologie a archivy o nejstarší historii obce]. *Vlastivědný věstník moravský*, 2016, 68, č. 2, 197–198.

Botanik Eduard Formánek a Jesenicko. In: *Jesenicko: vlastivědný sborník*, 2011, 12, 62–64.

[Brněnští podnikatelé a jejich podniky: 1764–1948: encyklopedie podnikatelů a jejich rodin]. *Vlastivědný věstník moravský*, 2013, 65, č. 4, 419–420.

Bude co číst a bude se i na co podívat. *Hulířan*, 2014, (5), 3.

Budiž světlo (Léta poklidného vývoje 1873–1914). In: FIALA, O. a kol. 2014: *Hulín: město na křižovatkách*. Brno, 173–188.

[Cestou necestou za tajemstvím Hrubého Jeseníku]. *Vlastivědný věstník moravský*, 2017, 69, č. 3, 292.

[Českoslovenští legionáři z Těšínska]. *Vlastivědný věstník moravský*, 2020, 72, č. 2, 191–192.

Čtenářský spolek v Záhlnicích a jeho Památní kniha z let 1863–1895. *Vlastivědný věstník moravský*, 2020, 72, č. 2, 116–140.

[Dalečín: Dalečín - Hluboké - Veselí: od minulosti k dnešku]. *Vlastivědný věstník moravský*, 2017, 69, č. 3, 291–292.

Daniel Lichard a Priessnitzův nekrolog v Slovenských novinách. In: *Jesenicko: vlastivědný sborník*, 2011, 12, 38–41.

[Dějiny města Poličky]. *Vlastivědný věstník moravský*, 2016, 68, č. 2, 198–199.

[Dějiny Světnova a jeho domů] *Vlastivědný věstník moravský*, 2015, 67, č. 3, 307–309.

[Dějiny veřejných lidových knihoven v českých zemích]. *Vlastivědný věstník moravský*, 2019, 71, č. 3, 293–294.

Elektrotechnik profesor Josef Sumec. In: FIALOVÁ, A. a kol. 2019: *Žalkovice dávné i nedávné*. Brno, 239–242.

Farnost, kostel, hřbitov od roku 1874. In: FIALOVÁ, A. a kol. 2019: *Žalkovice dávné i nedávné*. Brno, 205–214.

František Skopalík ve svém životě a díle. In: BARTOŠÍKOVÁ, J. a kol. 2016: *Záhlnice a František Skopalík: příběh malé vesnice a velké osobnosti: (s exkurzy k dějinám obce Chrástfany)*. Brno, 191–216.

Hasičský sbor v Žalkovicích. In: FIALOVÁ, A. a kol. 2019: *Žalkovice dávné i nedávné*. Brno, 235–238.

[Historické toulky Šumperskem]. *Vlastivědný věstník moravský*, 2020, 72, č. 4, 356–357.

[Historie nekonvenčních léčebných praktik v době profesionalizace medicíny]. *Vlastivědný věstník moravský*, 2019, 71, č. 4, 380–381.

[Historie pivní lahve v Čechách: pivovarnictví a obchod]. *Vlastivědný věstník moravský*, 2020, 72, č. 4, 356.

Historik města Brna a předseda Musejního spolku: František Šujan (1859–1944). In: *Osobnosti moravských dějin*. 2. díl. Brno, 2019, 279–291.

Holešov v datech. In: DVORÁK, J. a kol. 2018: *Holešov: město ve spirálách času*. Brno, 505–512.

Hulín, Hulín, město v širé rovině (Hulín v letech 1561–1872). In: FIALA, O. a kol. 2014: *Hulín: město na křížovatkách*. Brno, 161–172.

Hvězdlice: dějiny a současnost. *Vlastivědný věstník moravský*, 2014, 66, č. 1, 115–116.

Chropynští rodáci a další významné osobnosti: P. Vévoda Jan (1872–1955). *Zpravo-daj města Chropyně*, 2021, č. 3, 10–12.

In margine jedné knihy: Jakub Zouhar: August Anton Legis-Glückselig (1806–1867). *Vlastivědný věstník moravský*, 2014, 66, č. 1, 40–44.

[Ján Kvačala a Gollova škola vo svetle vzájomnej korešpondencie]. *Vlastivědný věstník moravský*, 2019, 71, č. 4, 379–380.

Jeden ze zapomenutých: Štěpán Cholava c.k. profesor z Lutopecen. In: *Střední Morava*, 2017, 23, č. 43, 113–120.

[Jesenicko. Vlastivědný sborník]. *Vlastivědný věstník moravský*, 2020, 72, č. 3, 284–285.

[Jezuitské gymnázium v Trenčíně a jeho žiaci]. *Vlastivědný věstník moravský*, 2020, 72, č. 1, 92.

Jubileum Vlastivědné knihovny moravské. *Vlastivědný věstník moravský*, 2017, 69, č. 2, 161–163.

[JUDr. Jaroslav Krempel 1932–2008: sborník k nedožitým osmdesátinám historika a spisovatele]. *Vlastivědný věstník moravský*, 2014, 66, č. 1, 116–117.

Kalendárium nové doby (1945–2013). In: FIALA, O. a kol. 2014: *Hulín: město na křížovatkách*. Brno, 225–242.

Kdy zemřel zemský a říšský poslanec Josef Hubík (1816–1867). *Vlastivědný věstník moravský*, 2019, 71, č. 3, 257–259.

[Kdysi a nedávno: texty o dějinách Hranicka: sešit 1/2009, 2/2011, 3/2012]. *Vlastivědný věstník moravský*, 2013, 65, č. 4, 428–429.

Kniha čeledí a duší Daniela Slobody. Valašsko: vlastivědná revue, 2013, 31, 7–8.

Konec starých časů: Velká válka 1914–1918. In: FIALA, O. a kol. 2014: *Hulín: město na křížovatkách*. Brno, 189–194.

Konstituce a jiné lapálie (Revoluční léta 1848–1849). In: FIALA, O. a kol. 2014: *Hulín: město na křížovatkách*. Brno, 143–150.

[Korespondencia Jána Kvačalu s Jozefom Škultéty: Korespondencia Jána Kvačalu s Josefem Krumpholcem]. *Vlastivědný věstník moravský*, 2017, 69(2), 198–199.

Laudatio Vlastimilu Úlehlovi k 90. narozeninám. *Vlastivědný věstník moravský*, 2015, 67, č. 4, 378–380.

Léta budování a léta zkázy. Záhlinice 1891–1918. In: BARTOŠÍKOVÁ, J. a kol. 2016: *Záhlinice a František Skopalík: příběh malé vesnice a velké osobnosti: (s exkurzy k dějinám obce Chrášfany)*. Brno, 129–136.

Léta svobody a léta nesvobody: Žalkovice 1918–1945. In: FIALOVÁ, A. a kol. 2019: *Žalkovice dávné i nedávné*. Brno, 141–156.

Malé město v temné době (Hulín v letech 2. světové války). In: FIALA, O. 2014: a kol. *Hulín: město na křížovatkách*. Brno, 211–224.

Město Holešov a jeho dějiny. In: DVORŇÁK, J. a kol. 2018: *Holešov: město ve spirálách času*. Brno, 11–16.

Město na křížovatkách. In: FIALA, O. a kol. 2014: *Hulín: město na křížovatkách*. Brno, 9–14.

Měšťané v kabátech a sedláci v halenách (Hulín v letech 1852–1860). In: FIALA, O. a kol. 2014: *Hulín: město na křížovatkách*. Brno, 51–160.

Místní části města. In: DVORŇÁK, J. a kol. 2018: *Holešov: město ve spirálách času*. Brno,

513–528.

Moravský historik Rudolf Dvořák. In: *Severní Morava: vlastivědný sborník*, 2011, 55, č. 97, 45–55.

Muž mnoha tváří: Slovák Vladimír Krivoš – přerovský gymnazista, stenograf, polyglot, kryptograf, carský cenzor a Stalinův vězeň. *Vlastivědný věstník moravský*, 2020, 72, č. 1, 52–63.

Muž práce a koncepcí: Jaromír Kubíček osmdesátiletý. *Vlastivědný věstník moravský*, 2018, 70, č. 1, 3–5.

Muž víry. In: *Rusava a Daniel Sloboda*. Brno, Muzejní a vlastivědná společnost 2011, 197–214.

Na cestě k moderní době 1848–1918. In: DVOŘÁK, J. a kol. 2018: *Holešov: město ve spirálách času*. Brno, 155–180.

[Na Jeseníky! O putování jesenickými horami, turistických bedekrech a mapách do roku 1945]. *Vlastivědný věstník moravský*, 2020, 72, č. 3, 283–284.

Nástin vývoje sportu v Holešově do roku 1989. In: DVOŘÁK, J. a kol. 2018: *Holešov: město ve spirálách času*. Brno: nákladem města Holešov vydala Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, 495–502.

Naše republika (Hulín v letech 1918–1938). In: FIALA, O. a kol. 2014: *Hulín: město na křižovatkách*. Brno, 195–210.

Nové časy. Záhlinice Skopalíkovy (18–1847). In: BARTOŠÍKOVÁ, J. a kol. 2016: *Záhlinice a František Skopalík: příběh malé vesnice a velké osobnosti: (s exkurzy k dějinám obce Chrástfany)*. Brno, 99–128.

[Obrázky z lázní; Muzeum luhačovického Zálesí]. *Vlastivědný věstník moravský*, 2019, 71, č.4, 381–382.

Od revoluce k předvečeru války: Žalkovice 1848–1907. In: FIALOVÁ, A. a kol. 2019: *Žalkovice dávné i nedávné*. Brno, 109–132.

Od revoluce k válce: Zašová v letech 1848–1914. In: BAHOUNKOVÁ, M. a kol. 2020: *Zašová v proměnách časů*. Zašová, 77–130.

[Orosené dějiny]. *Vlastivědný věstník moravský*, 2020, 72, č. 4, 355.

Osobnosti města. In: DVOŘÁK, J. a kol. 2018: *Holešov: město ve spirálách času*. Brno, 259–536.

Osudy romského a židovského obyvatelstva v Hulíně za 2. světové války. *Acta Musealia: Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně: články a studie, musealia, personalia*, 2020, 18, č.1–2, 158–187.

[Padesát osobností Svatého Hostýna]. *Vlastivědný věstník moravský*, 2014, 66, č. 2, 221–222.

[Pamětní kniha rodiny Janáčkovy, jakož i, Kronika školy, kostela, fary a obce Albrechtic]. *Vlastivědný věstník moravský*, 2013, 65, č. 4, 430–431.

Pedagog a historik Moravy: Rudolf Dvořák (1861–1919). In: *Osobnosti moravských dějin. 2. díl*. Brno, 2019, 311–329.

[Podesní: vlastivědný časopis. Sv. 1–20, 2006–2016]. *Vlastivědný věstník moravský*, 2017, 69, č. 3, 293–295.

Poslední agrární konference v Uherském Hradišti aneb Dokonáno jest. In: *Slovácko: společenskovědní sborník pro moravsko-slovenské pomezí*, 2012, 54, 288–290.

[Prvé slovenské gymnázium v Banskej Bystrici]. *Vlastivědný věstník moravský*, 2019, 71, č. 4, 382–383.

První v habsburské říši: scelení pozemků v Záhlnicích před 160 lety. *Hulíňan*, 2017, č. 10, 16–17.

Proč „Příběh malé vesnice a velké osobnosti“. In: BARTOŠÍKOVÁ, J. a kol. 2016: *Záhlnice a František Skopalík: příběh malé vesnice a velké osobnosti: (s exkurzy k dějinám obce Chrášfany)*. Brno, 7–16.

Profesor Ludovít Čulík a jeho slovenští žáci na gymnáziu v Přerově v letech 1875–1880: ke 120. výročí vzniku Jednoty československé podporující zájmy Slováků a Slovenska. *Vlastivědný věstník moravský*, 2016, 68, č. 3, 238–252.

Přátelé, knihy a literatura. In: *Rusava a Daniel Sloboda*. Brno, 2011, 267–280.

Příběh Zašové. In: BAHOUNKOVÁ, M. a kol. 2020: *Zašová v proměnách časů*. Zašová, 9–25.

Rolnický cukrovar akciový v Hulíně (1910–2012). *Vlastivědný věstník moravský*, 2017, 69, č. 1, 39–53, (spoluautor Vlastimil Úlehla).

[Rozmarné hostince valašské ve Valašském Meziříčí, Vsetíně, Rožnově pod Radhoštěm a jinde na Valašsku]. *Vlastivědný věstník moravský*, 2020, 72, č. 4, 356.

Rusava turistická. In: *Rusava a Daniel Sloboda*. Brno, 2011, 149–154.

[Řemeslná, manufakturní a tovární výroba ve městě Brně, na jeho předměstích a v okolí]. *Vlastivědný věstník moravský*, 2017, 69, č. 4, 376.

Servita Rupert Maria Přecechtěl a jeho vztahy ke Slovensku. In: *Jižní Morava: vlastivědný časopis*, 2017, 53, č.56, 70–85.

Sloboda botanik a vznik jeho spisu Rostlinnictví. In: *Rusava a Daniel Sloboda*. Brno, 2011, 251–261.

Sloboda ve vzpomínkách, literatuře a pramenech. In: *Rusava a Daniel Sloboda*. Brno, 2011, 281–294.

Slobodova vědecká činnost a záliby In: *Rusava a Daniel Sloboda*. Brno, 2011, 231–250.

Slovák, Moravan, Čech? Daniel Sloboda v jazykových a národnostních bojích své doby. In: *Rusava a Daniel Sloboda*. Brno, 2011, 215–230.

Slovenský katolický kněz Jozef Viktorin, hrad Buchlov a Ludmila Berchtoldová. In: *Slovácko: společenskovědní sborník pro moravsko-slovenské pomezí*, 2017, 58, č. 1, 207–218.

- Slovenský politik Vavro Šrobár a město Přerov. K 150. výročí jeho narození. In: *Sborník Státního okresního archivu Přerov*, 2017, 50–70.
- Sochař Josef Šejnost a nerealizovaná medaile Jozefa Škultétyho. *Numismatické listy*, 2011, 66, č. 4, 171–178.
- Spisovatel Jindřich Spáčil, osobnost regionu. *Týdeník Kroměřížska*, 2011, 10, č. 49, 6, (spoluautor Antonín Kuzník).
- Správní vývoj města o okresu Holešov. In: *DVOŘÁK, Jan a kol. Holešov: město ve spirálách času*. Brno, 2018, 23–28.
- [Srdečně zdravím a vřele líbám. Rodáci a občané okresu Hodonín]. *Vlastivědný věstník moravský*, 2020, 72, č. 2, 190–191.
- Stréček Francek. K osudům Františka Hanáka, starosty Horní Moštěnice. In: *Sborník Státního okresního archivu Přerov*, 2020, 28, 53–76.
- Střípky z činnosti klubu českých cyklistů v Kroměříži v letech 1930–1940. Ke 13. výročí prvních mezinárodních cyklistických závodů na Moravě. *Vlastivědný věstník moravský*, 2020, 72, č. 4, 336–342.
- Střípky z činnosti Klubu českých cyklistů v Kroměříži v letech 1930–1940: ke 130. výročí prvních mezinárodních cyklistických závodů na Moravě. *Vlastivědný věstník moravský*, 2020, 72, č. 4, 336–342.
- [Střípky z historie Holešovska IV]. *Vlastivědný věstník moravský*, 2020, 72, č. 3, 280–281.
- Svědectví Michala Boora o lázních a léčení v Rožnově pod Radhoštěm. *Valašsko: vlastivědná revue*, 2015, 34, 24–25.
- [Učiňte zkoušku a jistě zůstanete skvělým odběratelem! Proutěná kultura v kontextu času a prostoru]. *Vlastivědný věstník moravský*, 2020, 72, č. 3, 286.
- V samostatném státě a nacistickém područí (1918–1945). In: BARTOŠÍKOVÁ, J. a kol. 2016: *Záhlinice a František Skopalík: příběh malé vesnice a velké osobnosti: (s exkurzy k dějinám obce Chrášfany)*. Brno, 137–150.
- [V službách človečenstva]. *Vlastivědný věstník moravský*, 2020, 72(3), 282–283.
- [Válečné škody na teritoriu okresu Břeclav v letech 1938–1945]. *Vlastivědný věstník moravský*, 2017, 69, č. 4, 373–374.
- Ve stínu legendárního Hostýna. In: *Rusava a Daniel Sloboda*. Brno, 2011, 11–18.
- Ve stínu Velké války. In: FIALOVÁ, A. a kol. 2019: *Žalkovice dávné i nedávné*. Brno, 133–140.
- Volby do říšské rady v roce 1873 a souboj o poslanecký mandát mezi Josefem Ganzwohlem z Uherského Hradiště a Františkem Skopalíkem ze Záhlinic. In: *Slovácko: společenskovední recenzovaný časopis pro moravsko-slovenské pomezí*, 2019, 61, 187–200.
- Vývoj v letech 1970–1989. In: *DVOŘÁK, J. a kol. 2018: Holešov: město ve spirálách času*. Brno, 241–254.

[Vzpomínky zůstaly: osudy lidí z Jesenicka, Javornicka, Vidnavska, Žulovska a Šumerska 1938–1989]. *Vlastivědný věstník moravský*, 2017, 69, č. 3, 292–293.

Z počátků cukrovarnictví na Kroměřížsku (na příkladu obce Záhlinice). *Vlastivědný věstník moravský*, 2019, 71, č. 4, 309–325.

[Za Kralickou do Kralic, aneb, 400. výročí Bible kralické]. *Vlastivědný věstník moravský*, 2014, 66, č. 1, 117–118.

Záhlinice a Chrášfany. Kalendárium let 1945–2016. In: BARTOŠÍKOVÁ, J. a kol. 2016: *Záhlinice a František Skopalík: příběh malé vesnice a velké osobnosti: (s exkurzy k dějinám obce Chrášfany)*. Brno, 151–162.

Zašová v datech. In: BAHOUNKOVÁ, M. a kol. 2020: *Zašová v proměnách časů. Zašová*, 624–627.

[Zlínský kraj 2000-2015: almanach]. *Vlastivědný věstník moravský*, 2016, 68, č. 3, 299.

Žák a učitel: z korespondence Karla Absolona a Františka Kameníčka. *Vlastivědný věstník moravský*, 2011, 63, č. 1, 41–48.

Žalkovice dávné i nedávné. In: FIALOVÁ, A. a kol. 2019: *Žalkovice dávné i nedávné*. Brno, 9–16.

Životní příběh Daniela Slobody. In: *Rusava a Daniel Sloboda*. Brno, 2011, 177–196.

K jubileu Mgr. Heleny Chybové

Pavλίna Daňhelová

Čas pádí zběsilým tempem, a tak se nechce ani věřit, že Mgr. Helena Chybová (26. 4. 2022) už dosáhla sedmdesátky. Zdá se to být jako včera, když jsem se s ní poprvé potkala v kroměřížském muzeu v průběhu roku 2011. Chtěla jsem jí pomoci se zpracováním archeologického materiálu, který je uložen v depozitáři. Od roku 2012, kdy jsme se více seznámily, mě postupně zaučovala na pozici dokumentátorky.

Helena Chybová se narodila dne 26. dubna 1952 ve Vsetíně – v malebném valašském městě, které se nachází na úpatí Vsetínských, Hostýnských a Vizovických vrchů kolem řeky Vsetínské Bečvy. Zájem o historii se projevil ve výběru střední a později i vysoké školy. Nemalou roli sehrála nepochybně i výchova rodičů upřednostňující kulturní a duchovní hodnoty. Jubilantka navštěvovala vlastivědný kroužek někdejšího Okresního muzea ve Vsetíně, jenž byl veden ředitelem Bohumilem Peroutkou a etnografkou Evou Urbachovou. Už tenkrát, při výpravách po stopách nejstaršího osídlení Valašska, mezi které patří Kopce u Lidečka, Pulčinský hrad nebo Zámčisko na Klenově u Bystřičky, začal její zájem o „vědu lopaty a rýče“, který se později rozvinul. Helena Chybová absolvovala Střední všeobecně vzdělávací školu ve Vsetíně (pozdější gymnázium).

V roce 1970 nastoupila na obor archeologie na Filozofické fakultě Univerzity Komenského v Bratislavě. Studia zaměřila na období doby laténské a úspěšně je ukončila v roce 1976 státní závěrečnou zkouškou a obhajobou diplomové práce *Keltské řetězové opasky na území Československa*. Odbornou praxi prováděla pod vedením Karla Ludíkovského na výzkumu oppida na Hostýně, kde se seznámila se Zdeňkem Fišerem. Při škole spolupracovala se zlínským muzeem, kde třídila archeologický materiál z lokality Vlachovice, dělala průvodkyni a uklízečku na hradě v Malenovicích. V letech 1984–1987 si zvýšila kvalifikaci formou postgraduálního studia muzeologie na Filozofické fakultě Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Brně, které zakončila státní závěrečnou zkouškou a prací *Projekt skanzenové expozice pravěkého a časně středověkého zemědělství v Rymicích*.

Po ukončení vysokoškolských studií se ucházela o místo archeoložky ve zlínském muzeu, kde to bohužel nevyšlo. Na pozici archeologa v Muzeu Komenského v Uherském Brodě se nedostala kvůli politickým poměrům. Více jak půlroku působila jako zástup ve Slováckém muzeu v Uherském Hradišti. Následně pracovala jako vychovatelka v ZPS (závody přesného strojírenství) přibližně jeden rok. Po necelém roce se jí naskytla pracovní příležitost na místo archeoložky v Muzeu Kroměřížska v Kroměříži, kde jí tuto pozici nabídl bývalý archeolog muzea a tehdejší ředitel Zdeněk Fišer. V muzeu začala pracovat na sklonku roku 1977.

V roce 1985 Helena Chybová zastavila na Kroměřížsku stavbu vojenského zařízení, kdy byla přivolána k ohledání nálezů lidských kostí. K objevu došlo v souvislosti se stavbou vojenského obranného objektu na návrší u Litenčic. Ukázalo se, že stavební stroje narazily na kostrové pohřebiště z období Velké Moravy. Tuto situaci potvrdily nálezy včetně slovanské keramiky. Na základě její obhajoby významu objeveného naleziště byla stavba zastavena. Později zde Helena Chybová prováděla také záchranné výzkumy.

Již na počátku své kariéry v muzeu prováděla jubilantka výzkumy (zpočátku šlo většinou o záchranné výzkumy menšího rozsahu, které gradovaly do větších forem záchranných výzkumů) na následujících lokalitách: slovanské sídliště v Lehoticích (1978–1979), velkomoravské pohřebiště v Litenčicích (1986–1991), laténské sídliště

v Ludslavicích (1979), slovanské sídliště v Kurovicích (1980), zjišťovací výzkum nitranských kostrových hrobů na vrcholu Křemenné u Míškovic (1981), pohřebiště kultury lužických popelnicových polí v Holešově (1983), slovanské pohřebiště ve Zborovicích (1983) ad. Od roku 1991 (po restituci majetku) začala provádět velké výzkumy na území města Kroměříže: Velké náměstí – spořitelna (1991 a 1996), Ztracená ulice – objekty městské zástavby v příhradebním pásmu (devadesátá léta) a plocha vnitrobloku vymezená ulicemi Vodní a Ztracenou (rovněž devadesátá léta), Květná zahrada – Holandská zahrada (2001 a 2002), Milíčovo náměstí – hrnčířské pece (2001), Náměstí míru (2002), Riegrovo náměstí – hrnčířské pece (2005) aj.

Mimo archeologické záchranné výzkumy připravila Helena Chybová řadu výstav a stálých expozic. V Muzeu Kroměřížska měli návštěvníci možnost zhlédnout např. výstavy: *Slované na Kroměřížsku a jejich kultura ve světle archeologických pramenů* (1986), *Život zmizelý a znovu objevený – středověká a raně novověká Kroměříž* ve



Obr. 1: Helena Chybová. Fotoarchiv Muzea Kroměřížska. |

světla archeologických výzkumů (2000) aj. Ze stálých expozic jmenujeme v Rymicích na tvrzi (od 2006), na zámku v Chropyni (od 1983) a na Sv. Hostýně (od 2007), dále expozice *Příroda a člověk*, na níž se podílela s Jiřím Tronečkem, nebo *Historie ukrytá pod dlažbou města* (2009 – dosud), již doprovází publikace *Kroměříž zmizelá a znovu objevená aneb Historie ukrytá pod dlažbou města*. Za ni Helena Chybová získala první cenu v celostátní soutěži *Gloria musaealis* v kategorii Muzejní publikace roku. Za tuto knihu obdržela také cenu Zlínského kraje za významný a podstatný přínos kulturnímu rozvoji regionu *Pro Amicis Musae*, kterou jí předal hejtman Stanislav Mišák.

Helena Chybová přispívala do řady muzejních publikací a sborníků, jako byly *Studie Muzea Kroměřížska* či *Zpravodaj Muzea Kroměřížska*. Dále psala články do *Zpravodaje města Kroměříže*, a to od roku 1978 do roku 2016, do zpravodaje Litenčic, do přehledů výzkumu, do *Pravěku NŘ* ad. Sepsala nejstarší historii obcí Břestu a Osíčka. Z vydaných monografií zmiňme *Pravěk a slovanské osídlení Kroměřížska* (1998) a *Kroměříž zmizelá a znovu objevená aneb Historie ukrytá pod dlažbou města* (2009). Helena Chybová dlouhodobě spolupracovala s Městskou knihovnou v Kroměříži, kde přednášela v roce 2014 na Univerzitě III. věku. Vedla cyklus s názvem *Archeologie* a vyučovala okolo 25 studentů. O její přednášky byl ze strany posluchačů velký zájem.

Svůj profesní život Helena Chybová zasvětila práci v Muzeu Kroměřížska, kde působila téměř čtyřicet let (1977–2016), později i jako zástupkyně ředitele (1994–2013). My jí tímto děkujeme a do dalších let přejeme pevné zdraví, splnění všech jejích plánů a tužeb a neutuchající elán.

Omnium optimi, Domina Magister!!!

Bibliografie prací Mgr. Helena Chybová (do roku 2020)

Monografie vyšlé tiskem:

Pravěké a slovanské osídlení Kroměřížska, Průvodce archeologickou expozicí a sbírkami Muzea Kroměřížska. Kroměříž, Muzeum Kroměřížska, 1998.

Historie ukrytá pod dlažbou města. Muzeum Kroměřížska, Kroměříž, 2009.

Kroměříž zmizelá a znovu objevená aneb Historie ukrytá pod dlažbou města. Kroměříž, Muzeum Kroměřížska, 2009.

Historie ukrytá pod dlažbou města. Muzeum Kroměřížska, Kroměříž, 2015, reedice.

Rukopisné monografie:

Keltské řetězové opasky na území Československa. Diplomová práce na FF UKO Bratislava, Bratislava 1976.

Projekt skanzenové expozice pravěkého a časně středověkého zemědělství v Rymicích. Disertační práce na FF UJEP Brno, Brno 1987.

Monografie s kolektivní účastí vyšlé tiskem:

CHYBOVÁ, H. – LUKÁŠ, A. 1981: *850 let obce Bělova: 1131–1981*. Bělov.

- CHYBOVÁ, H. – POSPĚCH, P. – ZAVADILOVÁ, M. 2001: *Hanácká vesnice Břest*. Břest.
- CHYBOVÁ, H. – NEDĚLNÍKOVÁ, E. 2008: *Bystřice 1368-2008. Katalog k výstavě o historii města Bystřice pod Hostýnem*. (spolu s E. Nedělníkovou). Bystřice pod Hostýnem. (Edice Zpravodaje města Bystřice pod Hostýnem.)
- CHYBOVÁ, H. – PÁLKA, P. – SMOLKOVÁ, V. 2010: *Osíčko. 1360-2010. 650 let*. Osíčko.
- CHYBOVÁ, H. – JANÍKOVÁ, P. 2015: *Antika ve sbírkách Muzea Kroměřížska*. Kroměříž, reedice.
- CHYBOVÁ, H. – JANÍKOVÁ, P. – VOTAVOVÁ, E. 2015: *Holy Hostýn, prehistoric settlement and celtic oppidum*. Kroměříž.
- CHYBOVÁ, H. – JANÍKOVÁ, P. – VOTAVOVÁ, E. 2015: *Hradisko at Kroměříž. Prehistoric settlement and fortified center of the Bronze Age*. Kroměříž.
- CHYBOVÁ, H. – JANÍKOVÁ, P. 2015: *Hradisko u Kroměříže: pravěké sídliště a opevněné centrum z doby bronzové*. Kroměříž, reedice.
- CHYBOVÁ, H. – JANÍKOVÁ, P. 2015: *Chraňme archeologické památky*. Kroměříž, reedice.
- CHYBOVÁ, H. – JANÍKOVÁ, P. – VOTAVOVÁ, E. 2015: *Prehistory and Slavic settlement around Kroměříž*. Kroměříž.
- CHYBOVÁ, H. – JANÍKOVÁ, P. - VOTAVOVÁ, E. 2015: *Protect archaeological sites*. Kroměříž.
- CHYBOVÁ, H. – JANÍKOVÁ, P. - VOTAVOVÁ, E. 2015: *Slavic burial mound in Chřiby*. Kroměříž.
- CHYBOVÁ, H. – JANÍKOVÁ, P. 2015: *Svatý Hostýn, pravěké hradiště a keltské oppidum*. Kroměříž, reedice.

Studie a články:

- Nové archeologické přírůstky ve sbírkách Muzea Kroměřížska a současný rozvoj archeologie na Kroměřížsku. *Zpravodaj města Kroměříže* 1978, č. 7–8, 147–148.
- Lužické žárové hroby z Pravčic. *Zpravodaj Muzea Kroměřížska*, 1979, 15–17.
- Nové archeologické nálezy na okrese Kroměříž. *Studie 79*, Muzeum Kroměřížska, Kroměříž 1979, 79–86.
- Významný nález z doby bronzové. *Zpravodaj města Kroměříže* 1979, č. 12, 249–250.
- Archeologický výzkum Hradiska. *Kroměřížská jiskra* 31, 1980, č. 43, 6.
- Časně slovanský sídlištní objekt u Lehotic. *Zpravodaj Muzea Kroměřížska*, 1980, 21–26.
- Dvě nové slovanské sídlištní lokality u Lehotic. *Přehled výzkumů* 1980, 29–30.
- Středohradištní sídlištní nález z Kurovic. *Přehled výzkumů* 1980, 28–29.
- Výzkum slovanské osady. *Rovnost* 95, 1980, 25.
- Významný nález z doby bronzové na území Kroměříže. *Zpravodaj Muzea Kroměřížska*, 1980, duben, 32.

Záchranný výzkum laténských sídlištních objektů na katastru obce Ludslavic. *Zpravodaj Muzea Kroměřížska*, 1980, září, 13–18.

Archeologické nálezy v Míškovicích. *Kroměřížská jiskra* 32, 1981, č. 10, 6.

K otázce původu a datování bronzového přívěsku z Postoupek. *Studie Muzea Kroměřížska* 1981, 37–42.

Objev kostrového hrobu z pozdní doby kamenné. *Zpravodaj Muzea Kroměřížska*, 1981, srpen, 31–32.

Svědectví velkomoravských hrobů. *Týdeník Kroměřížska* 2, 1991, č. 39, 5; č. 41, 5.

Archeologie a muzeum Kroměřížska. *Zpravodaj Muzea Kroměřížska*, 1982, č. 1, 3–11.

Entdeckung eines Skelettgrabes aus dem Beginn der Bronze-zeit b. Míškovice. *Přehled výzkumů*, 1982, 27.

Soupis archeologických nálezů v letech 1979–1981. *Zpravodaj Muzea Kroměřížska*, 1982, č. 1, 12–14.

Soupis nálezů za léta 1979–1981. *Zpravodaj Muzea Kroměřížska*, 1982/1, 3–14.

Archeologické objevy ve Zborovicích. *Kroměřížská jiskra* 34, 1983, č. 28, 5.

Co ukryla řeka Morava. (Archeologické nálezy), *Zpravodaj města Kroměříže*, 1983, č. 4, 77–78.

Depot bronzových předmětů z Kroměříže. *Studie Muzea Kroměřížska* '83, 35–42.

Chraňme archeologické památky. Kroměříž 1983, Skládačka.

Pokračování záchranného výzkumu slovanského sídliště v Lehoticích. *Přehled výzkumů* 1982, 39.

Fortsetzung der Feststellungsgrabung in Lehotice. *Přehled výzkumů*, 1984, 77, 5–6.

K životnímu jubileu Františka Košiny. *Zpravodaj Muzea Kroměřížska*, 1984, č. 2, 40; *Muzeum*, 1999, sv. 2, 125–126.

Výzkum v Lehoticích. *Zpravodaj Muzea Kroměřížska*, 1984, č. 2, 44.

Z nejstarší minulosti Zborovic. *Zpravodaj Muzea Kroměřížska*, 1984, č. 1, reg. heslář.

Z dílen středověkých hrnčírů v Kroměříži. *Zpravodaj města Kroměříže*, 1985, č. 1, 18–19.

Nález doby bronzové. *Muzejní noviny*, 1986, 2.

Počátky slovanského osídlení Litenčic. *Zpravodaj Místního národního výboru Morkovice-Slížany*, 1986, září, 8.

Pravěké nálezy z Holešova. *Zpravodaj Muzea Kroměřížska*, 1986/3, 17–22.

Bronzedepot aus Prasklice. *Přehled výzkumů*, 1986, 30.

Slované na Kroměřížsku a jejich kultura ve světle archeologických pramenů. Kroměříž 1986, Skládačka.

Staroslovanské pohřebiště u Litenčic. *Zpravodaj Muzea Kroměřížska*, 1986, 3, reg. heslář.

Záchranný výzkum mladohradištního pohřebiště ve Zborovicích. *Studie Muzea Kroměřížska* 86, 3–24.

Záchranný výzkum středohradištních kostrových hrobů v Litenčicích. *Přehled výzkumů*, 1986, 63.

Záchranný výzkum středověkých objektů ve Zdoukách. *Přehled výzkumů*, 1986, 68–69.

Středověk a minulost Zdounek. *Muzejní noviny*, 1987, 2.

Neue prahistorische und mittelalterliche Funde aus Kroměříž. *Přehled výzkumů*, 1987, 103.

Rettungsgrabung des mittelburwallzeitlichen Graberfeldes in Litenčice im Jahre 1987. *Přehled výzkumů*, 1987, 60.

Rettungsgrabung der Objekte mit Linnearkeramik in Hulín. *Přehled výzkumů*, 1987, Brno 1990, 20.

Archeologický průzkum slovanského pohřebiště v Litenčicích. *Kroměřížská jiskra* 38, 1988, č. 37, 5; *Zpravodaj Muzea Kroměřížska*, 1989, č. 1, 4–5; *Kroměřížská jiskra* 40, 1989, č. 43, 3; *Zpravodaj Muzea Kroměřížska*, 1990, č. 3, 24–27.

Nálezy středověkých pecí v Kroměříži. *Kroměřížská jiskra*, 38, 1988, č. 51–52, 4.

Nález středověkých hrncířských pecí v Kroměříži. *Kroměřížská jiskra* 38, 1988, č. 51–52, 4.

Výzkum slovanského pohřebiště. *Muzejní noviny*, 1988, 2.

Fund eines Lausitzer Brandgrabes in Kroměříž. *Přehled výzkumů*, 1989, 51.

Fund von mittelalterlichen Töpferöfen in Kroměříž. *Přehled výzkumů*, 1989, 102–103.

Fortsetzung der Erforschung Mittelburgwallzeitlicher Gräber in Litenčice. *Přehled výzkumů*, 1989, 77–78.

Mittelalterliche Funde mit Těšnovice. *Přehled výzkumů*, 1989, 103–104.

Rettungsgrabung mittelalterlicher Siedlungsobjekte in Zdounky. *Přehled výzkumů*, 1989, 103.

Archeologie a nejstarší dějiny Kroměříže. *Muzejní noviny*, 1990, 3.

Pokračování výzkumu velkomoravského pohřebiště v Litenčicích. *Zpravodaj Muzea Kroměřížska*, č. 3, 1990, 24–27.

Velkomoravské nálezy z Litenčic. + *Týdeník Kroměřížska* 1, 1990, č. 13, 5.

Velkomoravské pohřebiště. *Muzejní noviny*, 1990, 3.

Za antikou do muzea. *Kroměřížská jiskra* 41, 1990, č. 4/7, 4.

Životní jubileum PhDr. Václava Spurného, CSc. *Zpravodaj Muzea Kroměřížska*, 1990/2, 24–26.

Archeologické příspěvky k dějinám Kroměříže. *Hanácké Athény*, 1991, č. 5 a 7, 13.

K nálezům loštických pohárů v Kroměříži. *Zpravodaj Muzea Kroměřížska*, 1991/2, 15–17.

Nálezy drobné středověké plastiky z Kroměříže. *Zpravodaj Muzea Kroměřížska*, 1991/1, 29–33.

Vzpomínka na akademika Jaroslava Böhma (1901-1962). *Zpravodaj Muzea Kroměřížska*, 1991/2, 33–34.

Archeologický výzkum slovanského pohřebiště v Litenčicích. *Zpravodaj Muzea Kroměřížska* 1992/1, 24–28.

Archeologický výzkum velkomoravského pohřebiště Litenčicích. In: *Sborník Velehradský*, třetí řada 1992, 63–65, obr. příl. 90–91.

Archeologické výzkumy v Kroměříži. *Týdeník Kroměřížska* 3, 1992, č. 25, 5; *Týdeník Kroměřížska* 6, 1995, č. 1, 5; *Týdeník Kroměřížska* 7, 1996, č. 36, 5; *Týdeník Kroměřížska* 11, 2000, č. 50, 5.

Příspěvek k pravěkým dějinám Kroměříže. *Zpravodaj Muzea Kroměřížska*, 1992/2, 29–31.

Příspěvek k pravěkým dějinám Kroměříže. *Zpravodaj Muzea Kroměřížska*, 1992/2, 29–31.

Příspěvek k pravěkému osídlení Kroměříže. *Zpravodaj Muzea Kroměřížska*, 1992/2, 29–31.

Výsledky výzkumu velkomoravského pohřebiště v Litenčicích v roce 1990. *Zpravodaj Muzea Kroměřížska*, 1992/1, 24–28.

Archeologické nálezy – svědkové středověké minulosti města. *Týdeník Kroměřížska* 4, 1993, č. 41, 4.

Expozice muzea. *Hanácké Athény*, 1994, č. 2, 8.

Nález pražských grošů ve Zdounkách. *Týdeník Kroměřížska*, 2, 1991, č. 43, 5; *Zpravodaj Muzea Kroměřížska*, 1993/1, 23–29.

Nález drobné hrnčířské plastiky z Kostelce u Holešova. *Zpravodaj Muzea Kroměřížska*, 1990/1, 42–44.

Pravěké hroby pod kroměřížskou dlažbou. *Týdeník Kroměřížska* 3, 1992, č. 29, 5.

Svědectví ze středověku. *Týdeník Kroměřížska* 5, 1994, č. 17, 5.

Žeň pro archeology. *Hanácké Athény*, 1994, č. 18, 14.

O archeologii v Kroměříži. (Seminář), *Hanácké Athény*, 1995, č. 13, 13.

Velkomoravské nálezy z Vrbky. *Týdeník Kroměřížska* 6, 1995, č. 37, 5.

Za stopami minulosti. *Týdeník Kroměřížska* 6, 1995, č. 29, 3.

Za tajemstvím kroměřížského podzemí. *Týdeník Kroměřížska* 6, 1995, č. 1, 5.

Kroměříž. Přehled archeologických výzkumů na Moravě a ve Slezsku za rok 1994. *Vlastivědný věstník moravský* 47, 1995, 423.

Archeologický průzkum v Kroměříži. *Týdeník Kroměřížska* 7, 1996, č. 36, 5.

O loštických pohárech a šenkování v Kroměříži. *ZVUK*, 1996/podzim, 74–76.

Nálezy středověkých stilů z Kroměříže. *Pravěk NŘ* 7, 1997, 411–415.

Nohylák odkrývá tajemství aneb První Slované v Kroměříži. *Týdeník Kroměřížska* 8, 1997, č. 44, 6.

O zvonech, zvoncích a těšnovické zvlášť. *Týdeník Kroměřížska* 8, 1997, č. 48, 11.

Vzácný nález z Hradiska. *Týdeník Kroměřížska* 8, 1997, č. 7, 7.

Zmizela skromná památka. (Kamenná Boží muka na Nohyláku). *Týdeník Kroměřížska* 8, 1997, č. 24, 5.

Nález Farské ulice a středověká minulost Zdounek. *Týdeník Kroměřížska* 9, 1998, č. 13, 6.

Stavební práce odkrývají minulost. *Týdeník Kroměřížska* 9, 1998, č. 39, 5.

Jan Coufalík. 13. července 1913 – 16. ledna 1992. *Muzeum: Sborník Muzea Kroměřížska* 1, 1999, 94–95.

K ikonografii pozdně gotického kamnového kachle z Kroměříže. *Muzeum: Sborník Muzea Kroměřížska* 1, 1999, 3–7.

Muzeum – nové regionální periodikum. *Týdeník Kroměřížska* 10, 1999, č. 36, 6.

O hrdelních soudech a popravním místě v Kroměříži. *ZVUK* 1999/jaro, 28–30.

O kapřím rodokmenu a zlatém věku rybníkářství u nás. *Týdeník Kroměřížska* 10, 1999, č. 51–52, 4.

Opravy náměstí v Holešově odкрыly stopy dávné minulosti. *Tělovýchovná jednota* 10, 1999, č. 31, 5.

Zdobení bronzový sekeromlat z Hradiska. *Muzeum: Sborník Muzea Kroměřížska* 1, 1999, 60–62.

Zemní práce vydaly svědectví o kruté spravedlnosti minulých staletí. *Týdeník Kroměřížska* 10, 1999, č. 6, 5.

Životní jubileum kronikáře, pana Aloise Otýpky z Vrbky. *Muzeum: Sborník Muzea Kroměřížska* 1, 1999, 91–92

Archeologický výzkum v centru Kroměříže. *Týdeník Kroměřížska* 11, 2000, č. 50, 5.

Jedno archeologické výročí. Výzkumy v Hradisku u Kroměříže od r. 1949. *Muzeum: Sborník Muzea Kroměřížska* 2, 2000, 123.

Kamenný „bůžek“ z Kovářské ulice. *Muzeum: Sborník Muzea Kroměřížska* č. 3, 2000, 91–102.

Když práce je i koníčkem. K životnímu jubileu Jana Štěrbý. *Muzeum: Sborník Muzea Kroměřížska* 3, 2000, 147.

K životnímu jubileu PhDr. Václava Spurného, CSc. *Muzeum: Sborník Muzea Kroměřížska* 3, 2000, 146.

K životnímu jubileu vlastivědného badatele Františka Košiny. *Muzeum: Sborník Muzea Kroměřížska* 2, 2000, 125–126.

Listopadové vzpomínání na události před deseti lety. *Muzeum: Sborník Muzea Kroměřížska* 2, 2000, 121–122.

Nově zjištěné, časně slovanské osídlení Kroměříže. *Muzeum: Sborník Muzea Kroměřížska* č. 3, 2000, 3–18.

Průvodce výstavou. Kroměříž, Muzeum Kroměřížska 2000.

Příspěvek k osídlení Zdounek ve středověku. *Muzeum: Sborník Muzea Kroměřížska* 2, 2000, 3–28.

Sobě pro potěšení, druhým pro radost: vzpomínka na lidového řezbáře Bernarda Kučeru ze Sazovic: (2. února 1922–14. dubna 1999). *Muzeum: Sborník Muzea Kroměřížska*, 2000, 126–128.

Dětská hračka nebo šamanské chrastítko? Aneb o tom, jak se v Kroměříži čarovalo. *Týdeník Kroměřížska* 12, 2001, č. 21, 7.

Tajemství klášterní studny. *Týdeník Kroměřížska* 11, 2000, č. 4, 5.

Záhada „židovského“ pokladu. *Týdeník Kroměřížska* 11, 2000, č. 32, 4.

Život zmizelý a znovu objevený. Středověká a raně novověká Kroměříž ve světle archeologických pramenů. Letáček k výstavě, 2000.

Chátrající památka. (Větrný mlýn). *Týdeník Kroměřížska* 12, 2001, č. 39, 5.

Jubilant s objektivem v „duši“. *ZVUK*, podzim/zima, 2001, 64–65.

Nález kostrového hrobu z doby velkomoravské u Strabenic. *Muzeum: Sborník Muzea Kroměřížska*, 2001, 3–14.

Skončila první etapa unikátního archeologického výzkumu. *HIT*, 6, 2001, č. 43, 4.

Skrutá řeč sgrafit. Příspěvek k ikonografii renesanční výzdoby Regentského domu v Kroměříži. *Muzeum: Sborník Muzea Kroměřížska*, 2001, 15–32.

U Strabenic byl objeven hrob z období Velké Moravy. *Týdeník Kroměřížska* 12, 2001, č. 28, 4.

Archeologem se prakticky může stát kdokoliv. *HIT/ Týdeník Kroměřížska*, 1, 2002, č. 20, 12, fot.

Předběžné výsledky první etapy archeologického výzkumu holandské části Květné zahrady v Kroměříži v roce 2001. In: *Lednice na Moravě. Zámecký palmový skleník*. Brno, Státní památkový ústav 2002, 184–193.

Pokračování archeologického průzkumu holandské části Květné zahrady v Kroměříži. *HIT/ Týdeník Kroměřížska* 1, č. 36, 2002, 14.

Zapomenutá studna. (Květná zahrada). *Týdeník Kroměřížska* 2, 2003, č. 2, 12.

Muzejní výstava plná zajímavostí. *Týdeník Kroměřížska* 2, 2003, č. 26, 6, fot.

O malování čerta na zeď, skryté řeči sgrafit a podivuhodných náhodách. *ZVUK*, podzim, 2003, 41–43.

Archeologové odkryli v centru Kroměříže nálezy: hrnčírům se před staletími v Kroměříži dařilo. *HIT* 3, 2004, č. 48, 1, 18.

Archeologické výzkumy na Riegrově náměstí odhalil stopy zaniklé hrnčírské výroby. *Týdeník Kroměřížska* 3, 2004, č. 18, 18.

Kostelní návrší vydalo svědectví o dávné minulosti Těšnovic. *Kroměřížský zpravodaj* 9, 2006, 32–33.

Po stopách kroměřížské historie: cholerový hřbitov. *Kroměřížský zpravodaj* 6, 2004, 30–31.

Příspěvek archeologie k poznání zaniklé podoby holandské části Květné zahrady v Kroměříži. In: *Historické zahrady Kroměříž 2004*. Hrdějovice 2004, 14–21.

S rytmem tanga v srdci: vzpomínka na skladatele české populární, filmové a operetní hudby, vsetínského rodáka Josefa Stelibského (Vsetín 5.12.1909 – Hollywood 28.4.1962). *Valaško: vlastivědná revue*, 2004, č. 12, 40–43.

Stavební práce odkryly pravěkou minulost Vázan. *Kroměřížský zpravodaj* 9, 2004, 30.

Archeologické výzkumy na Riegrově náměstí odhalil stopy zaniklé hrnčírské výroby. *Kroměřížský zpravodaj* 3, 2005, 28–29.

Bruno ze Schauenburka. *Kroměřížský zpravodaj* 7–8, 2005, 30–31.

Po stopách kroměřížské historie: zapomenuté studny. *Kroměřížský zpravodaj* 1, 2005 30–31.

Třebětický poklad čekal na vyzvednutí skoro čtyři století. *Týdeník Kroměřížska* 4, 2005, č. 49, 10.

Jan Stelibský a jeho přínos pro rozvoj vsetínského a zlínského hudebního školství. *Valaško: vlastivědná revue*, 2006, č. 17, 10–11.

Jindřich Slovák (1858-1931), sběratel, archeolog amatér, zakladatel kroměřížské archeologické sbírky. In: *Pravěk NŘ* 16, Brno, 2006, 513–514.

Nález raně novověké hrnčírské dílny v Kroměříži. Příspěvek k poznání hrnčírské a kamnářské produkce biskupské Kroměříže 17. století. In: *Středověké a novověké zdroje tradiční kultury: sborník příspěvků ze semináře konaného 30. listopadu 2005 v Ústavu evropské etnologie*. Brno 2006, 141–166.

Třebětický poklad. *ZVUK*, jaro, 2006, 32–34.

Bývaly zde městské rybníky. *Kroměřížský zpravodaj* 6, 2007, 31.

Imago miraculosa. Po stopách osudu tzv. zázračného obrazu ze zaniklého františkánského kostela Nejsvětější Trojice v Kroměříži. In: *Archivní sborník*, 13, 2007, 84–89.

Jedno malé kroměřížské zastavení ... *Kroměřížský zpravodaj* 9, 2007, 31.

Nález pozůstatků zaniklé hřbitovní kaple. *Kroměřížský zpravodaj* 9, 2007, 32.

Příspěvek archeologie k poznání zaniklé podoby holandské části Květné zahrady v Kroměříži. In: *Zprávy památkové péče*. *Časopis státní památkové péče* 68, č. 4, 2008, 290–294.

Poklad pravěkého kovolitce. *Kroměřížský zpravodaj* 2, 2008, 31.

Příspěvek k poznání historické zahradní keramiky (zahradní keramika v archeologic-

kých nálezech z Holandské a Pomerančové zahrady kroměřížského Libosadu). In: *Sborník příspěvků Mezinárodní konference – Historické zahrady*, Kroměříž 2008, 88–90.

Tajemství zahradní studny. *ZVUK*, jaro/léto, 2008, 48–50.

Unikátní nález keramického vodovodního potrubí. *Kroměřížský zpravodaj* 7, 2008, 30.

Výkop odkryl zbytky zaniklé Kovářské brány. *Kroměřížský zpravodaj* 11, 2008, 32.

Historie ukrytá pod dlažbou města: nová archeologicko-historická expozice Muzea Kroměřížska. *ZVUK*, podzim/zima, 2009, 74–75.

Archeologické výzkumy v kostele sv. Mořice a přilehlém areálu. In: *Sborník 750 let kolegiálního kostela sv. Mořice v Kroměříži*, Kroměříž 2010, 44–53.

Co bylo ukryto pod dlažbou náměstí. *Kroměřížský zpravodaj* 11, 2010, 24–25.

Co bylo ukryto pod dlažbou náměstí. *Zpravodaj Muzea Kroměřížska* 7, 2010, č. 11, 24–25, obr.

Josef Stelibský: s rytmem tanga v srdci. *ZVUK*, jaro/léto, 2010, 15–17.

Jubilant Dr. Václav Špurný. *Kroměřížský zpravodaj* 5, 2010, 32–33.

Kroměřížská archeoložka Helena Chybová převzala cenu Zlínského kraje za přínos kultuře. *Týdeník Kroměřížska* 9, 2010, č. 50, 4.

Po stopách kroměřížské historie: Heinischův dvůr. *Kroměřížský zpravodaj* 2010, č. 9, 28–29.

Stavební práce odkryly pozůstatky zaniklého hřbitova. *Kroměřížský zpravodaj* 12, 2010, 26–27.

Nejstarší kroměřížské „hliněnky“. *Kroměřížský zpravodaj* 7–8, 2011, příloha, 14–15.

Hrnc plný stříbrňáků aneb Když se najde skutečný poklad. *Kroměřížský zpravodaj* 10, 2012, 7.

Stavba infocentra udělala radost archeologům. *Kroměřížský zpravodaj* 11, 2012, 11.

Výkopy na náměstí odkryly starou dlažbu. *Kroměřížský zpravodaj* 4, 2012, 2.

Kroměříž a okolí plné pokladů. Ale jsou s nimi potíže. *Týdeník Kroměřížska* 12, 2013, č. 46, 7.

Město v proměnách času: místo, kde stávala hřbitovní kaple. *Kroměřížský zpravodaj* 5, 2013, 10.

Město v proměnách času: zaniklá kaple sv. Rocha. *Kroměřížský zpravodaj* 9, 2013, 10.

„Kdo šetří, má za tři“ aneb Nejstarší kroměřížské pokladničky. *Kroměřížský zpravodaj* 2, 2014, 7.

Vzpomínka na PhDr. Václava Špurného, CSc. *Kroměřížský zpravodaj* 3, 2014, 6.

Z kroměřížského místopisu, aneb Když se řekne „Na kapli“. *Kroměřížský zpravodaj* 11, 2014, 6.

Výkopové práce na Riegrově náměstí odkryly pozůstatky historické kanalizace. *Kroměřížský zpravodaj* 3, 2015, 11.

Když Kroměříž byla vsí. *Kroměřížský zpravodaj* 10, 2015, 14.

Co odkryly výkopy ve Ztracené ulici. *Kroměřížský zpravodaj* 8, 2016, 14.

Z historie místní části Bílany: bílanský poklad. *Kroměřížský zpravodaj* 2, 2016, 14.

Studie a články s kolektivní účastí:

CHYBOVÁ, H. – VÁLKA, M.: Nález barokní odpadní jímky na dvoře Rottalovského domu v Kroměříži. *Muzeum: Sborník Muzea Kroměřížska* 1, 1999, 8–17.

CHYBOVÁ, H. – VÁLKA, M.: Nález novověké keramiky z přelomu 17. a 18. století na dvoře Rottalovského domu v Kroměříži. *Český lid: časopis pro etnologická studia* 81, č. 4, 1994, 323–331.

CHYBOVÁ, H. – CH+K: Skončila první etapa unikátního archeologického výzkumu, (Květná zahrada), *HIT* 6, 2001, č. 43, 4.

Dvousté výročí narození Františka Skopalíka

(18. června 1822 Záhlinice – 2. března 1891 Holešov)

Markéta Hnilicová

V roce 2022 si připomeneme významné výročí osobnosti neodmyslitelně spjaté s naším regionem. Uplyne totiž 200 let od narození Františka Skopalíka, rodáka ze Záhlinic, rolníka, písmáka, vlastivědného pracovníka a politika, jehož dílo k nám promlouvá i v dnešní době a které je zdrojem mnoha poznatků o tradičním životě lidových vrstev na konci 18. a v první polovině 19. století.

František Skopalík se narodil v Záhlinicích, které náležely napajedelskému panství, na podsedku čp. 26 jako nejstarší syn Josefa a Veroniky Skopalíkových. Přes značné nadání a touhu studovat a stát se knězem, musel vypomáhat v hospodářství. Kvůli otcově nemoci a jeho brzkému úmrtí padla poddanská povinnost a plnění roboty na mladého Františka. Právě odtud pramení jeho pocity osobní nesvobody, které zaznamenal písemně ve svých denících. Ani starosti všedního dne, péče o rodný podsedek a čtyři mladší sourozence v něm neuhaslily touhu po vědění, kterou naplňoval formou sebevzdělávání a četbou knih náboženských, historických i odborných hospodářských.

Během života se stal dlouholetým starostou rodné obce Záhlinic, od roku 1861 byl poslancem moravského zemského sněmu a od roku 1879 poslancem říšské rady ve Vídni, kde vystupoval v lidovém kroji a pronášel proslovy výhradně v češtině. František Skopalík byl vzdělaný muž, vynikající hospodář, který přinášel nové myšlenky do zemědělství, zakládal hospodářské spolky a zasloužil se o nový přístup při scelování pozemků.¹ František Skopalík byl obdařen schopností přemýšlet nad způsobem tehdejšího hospodaření. Sám pěstoval na svých polích cukrovou řepu a vozil ji do Rymic, kde byl roku 1838 založen jeden z prvních cukrovarů na Moravě. Stále častěji přemýšlel o změnách, které by rolníkovi přinesly větší odměny za jeho práci na poli. Jeho osobní zkušenosti byly doplněny znalostí místních poměrů, ze kterých vycházel, nechybělo však také studium odborné zemědělské literatury. Jeho úsilí v této oblasti vyvrcholilo zmíněným dobrovolným scelením pozemků v Záhlinicích, které bylo prvním na Moravě.

František Skopalík své poznatky zveřejňoval v dobovém tisku, především Hospodářských novinách. Byl také zastáncem mechanizace v zemědělství, opět s myšlenkou usnadnění práce. V roce 1861 se zasloužil o založení Hospodářské jednoty záhlinicko-kvasické, významné organizace moravských zemědělců. Jeho zásluhy můžeme dohledat také při vzniku odborného zemědělského školství nebo při založení akciového rolnického cukrovaru v Kroměříži.

Vedle osvětové činnosti v oblasti zemědělství a veřejného působení politického se František Skopalík věnoval písmácké činnosti a zachycoval mnoho historických a náboženských témat. Z pohledu etnografického je stěžejním dílem kniha nazvaná *Památky obce Záhlinic*,² první etnografická monografie jedné vesnice. Celé dílo věnoval spoluobčanům, aby poznali život předků obce, odkud pocházejí. Z odborného hlediska je nenahraditelná především topografická část díla, která zachycuje hmotnou i duchovní kulturu konce 18. století s přesahem do století devatenáctého. Věrohodné zachycení reálií, které autor znal z běžného života svých předků i autopsie, je pro nás zdrojem informací do dnešních dnů.

Kromě podrobného popisu hmotných dokladů lidové kultury, a to kroje a vesnického obydlí, hospodářských stavení, náradí, podoby a uspořádání vesnice, zachycuje František Skopalík také výroční obyčejový cyklus celého roku (od adventu po svátek svaté Kateřiny), rodinné záležitosti (zvyky a obyčeje při narození, svatbě,

v nemoci, při úmrtí a pohřbu) a každodennost života na vesnici. Nechybí zmínky o robotě, zemědělství, pěstování ovoce, chovu dobytka, drůbeže a včelařství. Kapitola o hanáckém kroji je obsáhlá a vyjadřuje vztah Františka Skopalíka, který jej hrdě nosil během celého života a byl pro něj znakem vlastenectví. Neodložil jej při veřejných společenských akcích, v kroji se účastnil kladení základního kamene k Národnímu divadlu, v kroji se účastnil svých politických aktivit, audience u císaře i papeže.

František Skopalík svým dílem významně přispěl k hospodářskému a kulturnímu pokroku na Moravě a zároveň zachytil tradiční lidovou kulturu hanácké vesnice. Zachytil dobu, kdy docházelo na moravském venkově k zásadním změnám a zániku tradičních forem lidové kultury. Ve svých statích reflektoval i odkládání tradičního lidového oděvu, sám si však byl vědom neodvratného pokroku doby.

V roce 2011, který byl připomínkou 120. výročí úmrtí Františka Skopalíka, vyšel první díl z třísvazkové výběrové edice dokumentů o životě a díle této významné osobnosti, jejímž editorem je historik PhDr. Zdeněk Fišer. Jeho úvodní studie i další poznámky a rejstříky k archivním pramenům zpřístupňují veřejnosti řadu informací, které autor nabyt během dlouholeté badatelské činnosti. V roce 2016 vyšla monografie kolektivu autorů v čele s PhDr. Zdeňkem Fišerem, která poukazuje na jedinečné dějiny malé obce a jejího rodáka. Tyto publikace jsou důkazem zájmu odborné veřejnosti a poskytují možnost úctyhodné připomínky při výročí narození Františka Skopalíka.



Obr. 1: František Skopalík, Záhlinice 1870. Fotoarchiv Muzea Kroměřížska. |



Obr. 2: Záhlinice, doškem krytá chalupa čp. 44 a 45, kolem roku 1910. Fotoarchiv Muzea Kroměřížska. |



Obr. 3: Záhlinice, foto domů na náměstí od luk. Fotoarchiv Muzea Kroměřížska. |

Poznámky:

- ¹ Podsedníci a čtvrlánici měli v Záhlinicích svá pole rozdrobena na 20, 30 i 40 částí, rozptýlených po celém katastru obce. Tvar pozemků způsoboval obtíže při jeho obdělávání, horší přístupnost a velké vzdálenosti znamenaly časové ztráty při práci s mechanizací, neustálé přesuny práci prodlužovaly. Samotné provedení scelování připravoval Skopalík delší dobu besedami se sousedy, nechyběla podpora držitele velkostatku v Záhlinicích, napajedelského hraběte Jiřího ze Stockau.
- ² První díl (část historická) vyšel v roce 1884, druhý díl (část topografická) v roce 1885.

Literatura:

BROUČEK, S. – JEŘÁBEK, R. 2007: Lidová kultura: národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska. 3. svazek, biografická část, heslo Skopalík František, 200. Praha.

FIŠER, Z. 1991: František Skopalík: 1822–1891: písmák, vlastenec a hospodář rodného kraje. Kroměříž.

FIŠER, Z. 1997: Hospodářská jednota záhlinicko-krasická. Kojetín.

FIŠER, Z. (ed.) 2011–2017: František Skopalík: život a dílo v dokumentech. 3 svazky. Brno.

Kolektiv autorů 2016: Záhlinice a František Skopalík: příběh malé vesnice a velké osobnosti (s exkurzy k dějinám obce Chrástany). Brno.

KUNZ, L. 1988: Prvá národopisná monografie hanácké vesnice. Národopisný věstník československý, č. 8, 40–41.

KUNZ, L. 1993: František Skopalík: marginálie k stému výročí jeho smrti. In: Studie Muzea Kroměřížska 92–93, 4–6.

SKOPALÍK, F. 1885: Památky obce Záhlinic. II. část topografická. Brno.

SOBEK, F. 1946: František Skopalík: jeho život a dílo. Brno.

VÁLKA, M. 1991: K stému výročí úmrtí Františka Skopalíka (1822–1891). Národopisná revue 1, č. 2, 108–109.

Hraniční kámen rožnovsko-krásenského a novojičínsko-štramberského panství z 2. poloviny 17. století na historické lokality Hodorf.

Jan Anlauf, Pavel Lasztovicza

Úvod

Nenápadná památka na dřívější hranice rožnovsko-krásenského panství se nachází v lesích severně od města Zubří na hřebeni Hodslavického Javorníku. Nevelká kamenná stéla s vytesaným nápisem stojí na lesní mýtině v sedle na trati Hodorf, asi 5 km severně od centra Zubří přibližně v místech, kde pramení Hodorfský potok. Podle vytesaného letopočtu sem byla umístěna ve druhé polovině 17. století a prozatím unikala větší pozornosti veřejnosti. Hraniční kámen se zároveň nachází na historické lokalitě, jejíž počátky lze spojovat se středověkou kolonizací zdejšího kraje, a jeho přítomnost dotváří zajímavý příběh, který v poslední době začíná dostávat konkrétnější podobu.

Zuberský hraniční kámen v historických souvislostech

Od sklonku 40. let 16. století, kdy dědičné (též svobodné či alodní) panství Rožnov-Krásno přešlo do rukou šlechtického rodu pánů ze Žerotína, se hranice této majetkové držby začaly pozvolna jasně vymezovat a získávat podobu, kterou pak držely až do zániku patrimoniální správy v roce 1848. Aby bylo zřejmé, kde žerotínské panství začíná a kde končí, bylo nutné alespoň některé hraniční úseky označit zřetelnými značkami, jejichž přítomnost měla kolemjdoucím jasně hlásat, na čí půdě se dotyčný zrovna nachází. Nejinak tomu bylo i v případě zuberského hraničního kamene, jenž byl na své místo osazen v roce 1675.

Majitelem rožnovsko-krásenského panství byl tehdy Bernard Ferdinand svobodný pán ze Žerotína (*1639 – †1692), jenž se správy otcovského majetku ujal krátce po dosažení zletilosti v roce 1659 (VIDLIČKA 2015, 122). Na západě sousedila Žerotínova doména s panstvími Lešnou, Starým Jičínem a biskupskými lenními statky Choryní, Brankami a Valašským Meziříčím. Krom vleklých sporů vedených s majiteli braneckého manství šlo o hranici vesměs stabilní, navíc z části splývající s rožnovsko-krásenským panstvím, neboť léno Valašské Meziříčí rovněž držel Bernard Ferdinand a oba jeho majetkové celky spravoval totožný úřednický aparát sídlící na meziříčském zámku. Na jihu a jihovýchodě se rozkládalo panství Vsetín, tenkrát ve vlastnictví uherského hraběcího rodu Illésházy. Nejméně poklidná byla hornatá hranice východní, jež zároveň tvořila zemskou hranici dělicí Moravu od Uher; zde od konce 15. století docházelo k tvrdým srážkám mezi rožnovskými a považskobystrickými či bytčanskými poddanými, kteří si v důsledku jejího nejasného vymezení vzájemně činili mnohá příkoří.

Severovýchodně od Žerotínova panství pak ležely Hukvaldy, majetek olomouckých biskupů. Hraniční kámen vztyčený nedaleko vsi Zubří odděloval rožnovsko-krásenské panství od jeho severního souseda, jímž bylo panství novojičinské, respektive štramberské.

O celkové majetkové situaci, jež na hřebeni Veřovických vrchů v roce 1675 panovala, hovoří samotný kámen. Nápis na jeho jižní straně udává litery BFHVZ. Jde o iniciály majitele rožnovsko-krásenského panství, který se německy podepisoval jako „Bernhard Ferdinand Herr von Zierotin“. Severní strana hraničního kamene nese nápis (F)FI IHS, doplněný o symbol tří hřebů a kříže, svise vystupujícího ze středu písmene H. Panství Nový Jičín a Štamberk byla totiž v červnu roku 1624 císařem Ferdinandem II. udělena jezuitskému řádu a výnosy, z obou majetků plynoucí, měly sloužit coby fundace na vydržování tzv. Ferdinandea, neboli ferdinandského kon-

viktu se sídlem v Olomouci, který císař založil a jehož prostřednictvím měli být vzdělávání a vychovávání katoličtí mladíci, vesměs šlechtického původu (BALETKA 2011, 99–100). První čtyři kapitálky vytesané do hmoty hraničního kamene je tedy možné interpretovat následovně: „*Fundatio Ferdinandi Imperatoris*“ případně „*Fundatio Ferdinandi III*“. Latinská zkratka IHS pak vychází z řeckojazyčné zkratky jména Ježíš (původně ΙΗΣ, respektive ΙΗΣΟΥΣ) a v průběhu 16. století byla spolu s planoucím slunečním kotoučem, doplněným o symbol kříže a tří hřebů z Kristova kříže, vybrána za znak Tovaryšstva Ježíšova. Za zmínku stojí, že v prostředí barokního jezuitského řádu byl význam Ježíšova monogramu vykládán různě, nejčastěji např. jako *lesum Habemus Socium* (Ježíš je náš druh) nebo *lesu Humilis Societas* (Ježíšovo pokorné společenství).

Hraniční kámen nad Zubřím tak představuje nejenom historickou, ale také velmi zajímavou epigrafickou památku, významnou jak pro Rožnovsko, tak pro Novojičínsko a Valašskomeziříčsko.

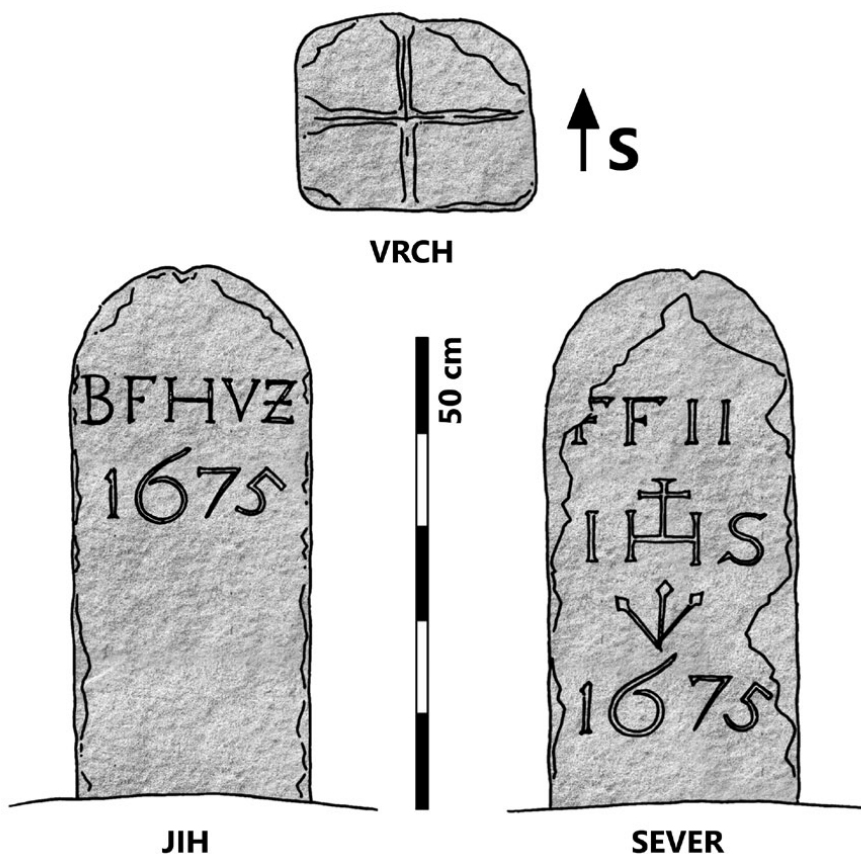
Popis hraničního kamene

Hraniční kámen se nachází přibližně uprostřed hodorfského sedla, asi 16 metrů severně od dnešní hřebenové cesty (GPS: 49.5170225N, 18.0965542E, +/- 5 m). Jedná



Obr. 1: Fotografie hraničního kamene, pohled od jihu. Foto J. Anlauf, P. Lasztovicza. |

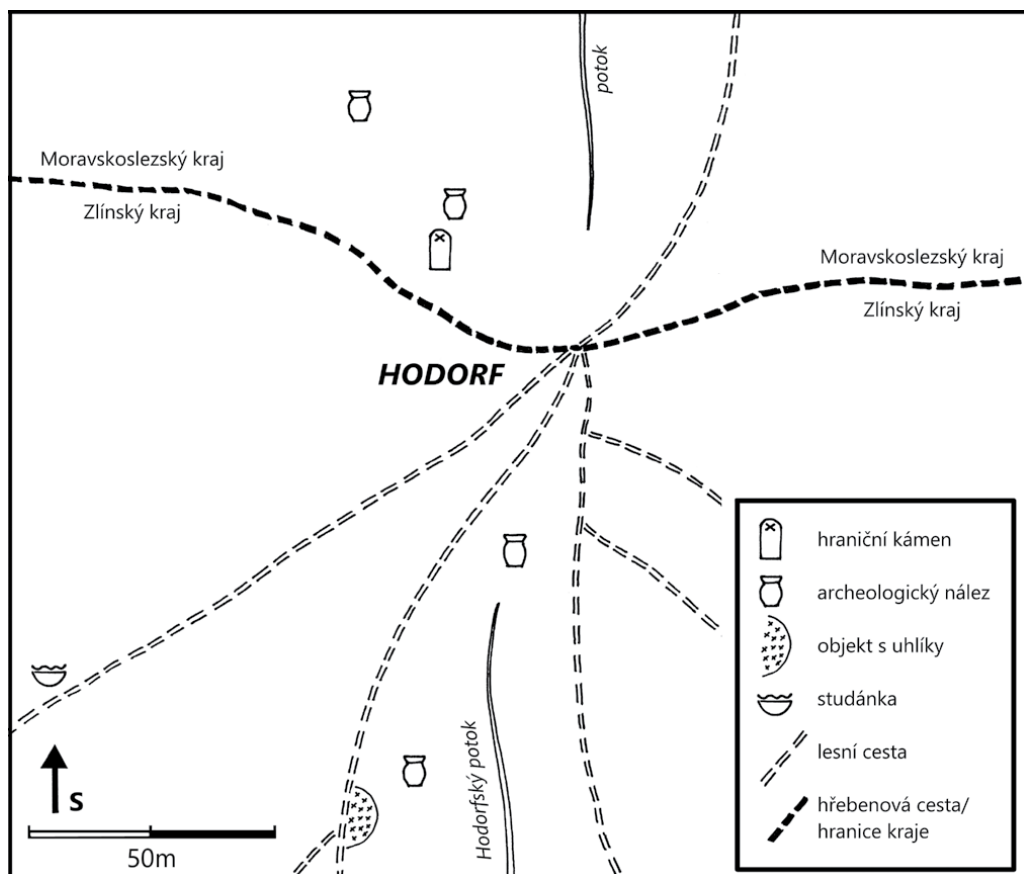
se o nevelkou stélu ze šedého pískovce, jejíž nadzemní část měří na výšku asi 58 cm a která má průřez téměř pravidelného obdélníku o rozměrech 25 x 20 cm. Na jižní straně se nachází zřetelný nápis BFHVZ a letopočet 1675. Na severní straně je poněkud hůře čitelný nápis (F)FII, pod ním IHS s křížem nad písmenem H, symbol tří hřebů z Kristova kříže a úplně naspod letopočet 1675. V této poloze je kámen zakreslen i na indikační skice mapy stabilního katastru vsi Zubř z roku 1833, zde je však severní nápis uveden pouze jako „Fii“, snad proto, že první „F“ bylo už v té době téměř nečitelné, a jižní strana je uvedena nepřesně jako „BFAVZ“. Kámen je rovněž zakreslen na indikační skice pro katastr vsi Mořkov, nacházející se na druhé straně hranice, i zde je však nápis uveden nepřesně jako „F.F.H“ pro severní stranu a „B.F.H.V.Z.“ pro stranu jižní. Shora jsou pak do kamene vytesány čtyři drážky tvořící kříž, který sloužil jako přesné označení hranice. Kamenná stéla se dnes nachází v relativně dobrém stavu, ačkoliv na některých místech jsou již patrné známky poškození. Drsné povětrnostní podmínky na horském hřebeni se podepsaly především na její severní straně, kde nápis a vytesané symboly jsou jen obtížně čitelné, a stejně tak vrch kamene už není v ideálním stavu. Naproti tomu jižní strana směrem k Rožnovu je poměrně pěkně zachovaná a nápis na ní je stále dobře čitelný.



Obr. 2: Nákres hraničního kamene. Autor J. Anlauf, P. Lasztovicza. |

Hodorf jako historická lokalita

V místech, kde se dnes nachází hraniční kámen, stávala v minulosti středověká osada Hondorf, jejíž přítomnost dnes připomíná název lesní trati, který je tradičně ztotožňován s místem zaniklé vsi. Informací o zaniklé vsi přitom není mnoho a k dispozici máme prakticky jen dva relevantní údaje, které se v historické literatuře vyskytují v různých obměnách. První záznam představuje vklad do zemských desk, který uvádí vesnice Vyšová a Nová Vyšová („villis Wysshowa et noua Wyssova“) k roku 1348. Ty měli spolu s lesem okolo Bečvice (zřejmě název pro Rožnovskou Bečvu) vyměnit Hanuš, Vrš, Choteň a Bušek z Krásna s Čeňkem z Drahotuš za zboží ve vsi Morkovice (samotný vklad byl zřejmě zapsán až dodatečně a odkazuje na starší výměnu). I když podle podobnosti názvu předpokládáme, že Vyšová souvisí se zaniklým Hondorfem (JANIŠ – KOHOUTEK 2002, 140; BALETKA, L. 2002, 162), existuje také možnost, že Vyšová souvisí s nedalekou Zašovou. Podle L. Baletky nejsou pro takové tvrzení žádné historické doklady (BALETKA – KOLÁČEK 2010, 14), avšak musíme připustit, že název vsi se mohl lehce zkomolit, zvlášť když vklad do zemských desk neučinili bratři z Krásna, ale Čeňk z Drahotuš, který nebyl místní a nemusel znát, respektive uvést



Obr. 3: Schematický plán lokality s rozmístěním archeologických nálezů. Stavby z 18. století nejsou zakresleny kvůli nedostatku údajů o přesnějším umístění. Autor J. Anlauf, P. Lasztovcza.

správný název obce. Fonetická podobnost názvů Vyšová a Zašová je přitom očitelná. Rovněž se nabízí otázka, jak vysvětlit dva názvy (Vyšová a Nová Vyšová) pro jednu malou osadu, která zřejmě neměla dlouhé trvání. V tomto kontextu se úvaha o Vyšové jako Zašové nezdá být úplně neopodstatněná a Novou Vyšovou by pak mohl představovat právě Hondorf, ale zde už bychom se dostali na pole spekulací. Podrobnější rozbor majetkových poměrů pánů z Krásna včetně otázek okolo interpretace zápisu z roku 1348 publikoval v nedávné studii D. Janiš (JANIŠ 2021).

Druhý a vlastně jediný bezpečný záznam pochází z počátku 16. století, kdy je v souvislosti s rozsáhlým prodejem majetků na Rožnovsku uváděna i pustá ves Hondorf. Předmětem prodeje však bylo pouze „půl pustého Hondorfu“ (např. BALETKA 2002, 147; HOSÁK 2004, 678), což je poněkud neobvyklé. Přítomnost vesnice se v posledních letech podařilo potvrdit také archeologickými nálezy, konkrétně úlomky středověké a (raně) novověké keramiky (ANLAUF – ANLAUFOVÁ 2019), které lze rámcově datovat do 14.–16. století. K těmto střepům přibyl v roce 2020 ještě jeden nález, umístěný poněkud severněji (GPS: 49.5172994N, 18.0963286E, +/- 5 m). Pokud se podíváme na jejich rozmístění, pak lze předpokládat, že zaniklá osada se nacházela v prostoru sedla, přičemž žerofínský hraniční kámen se nachází přibližně uprostřed plochy doposud zjištěné středověké lokality. Pozdější hranice panství na hřebeni Veřovických vrchů tedy zřejmě nerespektovaly původní území vesnice, která vznikala v době středověké kolonizace v pustém lese bez přesného vymezení. To by také mohlo vysvětlit skutečnost, že bylo prodáno jen „půl pustého Hondorfu“, neboť v době prodeje již nová hranice panství procházela skrz území zaniklé osady.

O dalších osudech vesnice nemáme zprávy a zdá se, že již nebyla obnovena. Na mapě prvního vojenského mapování z druhé poloviny 18. století je zde zaznamenáno několik budov, o kterých však nemáme bližší zprávy. Ačkoliv známe případy, kdy byl na území zaniklé vsi zřízen panský dvůr, zde nemáme o podobném dvoře záznam a rovněž tomu neodpovídá ani symbol v mapě. Spíše se jednalo o nějaké jiné (hospodářské) budovy, možná též související se severojižní cestou, která zde překračovala hřeben a která v minulosti jistě představovala poměrně významnou komunikaci. Také drobný nález novověké keramiky (ANLAUF – ANLAUFOVÁ 2019, 59–61), který je obtížné přesněji datovat, může souviset až s těmito stavbami místo se zaniklou vsí. Otázkou pak rovněž zůstává přítomnost nově objevené kulturní vrstvy asi 100 m jihozápadně od prostoru sedla (GPS: 49.5159847N, 18.0962578E, +/- 5 m). V těchto místech vytvořila lesní úvozová cesta přirozený řez vrstvami, na kterých je patrná přítomnost mělkého mísovitého objektu o délce 4 m a hloubce 35 cm, vyplněného červenohnědou hlinou s obsahem uhlíků a drobných úlomků přepálené hlíny, případně cihel. Jako možné vysvětlení se nabízí, že jde o pozůstatek otopného zařízení, nebo třeba i zbytek požárem zničené budovy. Bez datovatelného materiálu je však těžké určit, zda výplň souvisí se středověkou lokalitou, nebo až s pozdějším osídlením.

Závěr

Hodorfský hraniční kámen představuje zajímavou památku a jeden z mála dokladů o rozloze a majetkových poměrech na zdejších panstvích přímo v terénu. Spolu s písemnými záznamy a archeologickými nálezy z okolí dotváří jeho přítomnost zajímavý příběh, který zřejmě začíná založením středověké osady někdy v 1. polovi-

ně 14. století. Ačkoliv stále nemůžeme rozhodnout, nakolik lze „Hondorf“ ztotožnit s „Vyšovou“, pro tuto dataci svědčí jak archeologické nálezy, tak i kolonizace okolí v téže době. Někdy před začátkem 16. století však vesnice zpusťla a přes její dřívější území byla vytyčena nová hranice panství, která byla ve druhé polovině 17. století stvrzena hraničním kamenem, přítomným až do současnosti. V 18. století je pak na Hodorfu opět zakresleno několik budov, ale o jejich fungování a účelu nemáme bližší zprávy. Při hodnocení bychom také neměli zapomenout, že hodorfské sedlo bylo od dávných dob využíváno jako spojnice mezi jižní a severní stranou hřebene Hodslavického Javorníku a musíme připustit, že alespoň část zdejších nálezů může souviset s touto komunikací. V současné době se lokalita nachází na hranici Moravskoslezského a Zlínského kraje, která v těchto místech téměř přesně kopíruje dřívější hranice panství.

Literatura:

ANLAUF, J. – ANLAUFOVÁ, Š. 2019: Lokalizace zaniklé středověké vsi Hondorf na Rožnovsku. *Acta Musealia XVI*, 2018/1–2, 54–66.

BALETKA, L. 2002: Doba předbělohorská. In: Nekuda, V. (red.): *Okres Vsetín, Rožnovsko – Valašskomeziříčsko – Vsetínsko*, 162–180.

BALETKA, T. 2002: Od velké kolonizace do konce středověku. In: Nekuda, V. (red.): *Okres Vsetín, Rožnovsko – Valašskomeziříčsko – Vsetínsko*, 146–161.

BALETKA, T. 2011: Nový Jičín ve třicetileté válce (1624–1648). In: Jurok, J. (a kol.): *Nový Jičín*, 99–100.

BALETKA, L. – KOLÁČEK, J. 2010: *Zubří 1310–2010 Cesta ke kořenům. Lanškroun*.

JANIŠ, D. 2021: Páni z Krásna, jejich majetkové zázemí a sociální vazby (K otázce stratifikace moravské šlechty ve vrcholném středověku). *Acta Musealia XVIII*, 2020/1–2, 24–53.

JANIŠ, D. – KOHOUTEK, J. 2002: Středověké osídlení. In: Nekuda, V. (red.): *Okres Vsetín, Rožnovsko – Valašskomeziříčsko – Vsetínsko*, 131–145.

HOSÁK, L. 2004: *Historický místopis země Moravskoslezské*. 2. vydání. Praha.

VIDLIČKA, J. 2015: Několik poznámek k životu a smrti Baltazara ze Žerotína, pána na meziříčském a přerovském panství. *Olomoucký archivní sborník*, 13, 122.

Středověká fortifikace v trati Zádvoří, k. ú. Střítež nad Bečvou

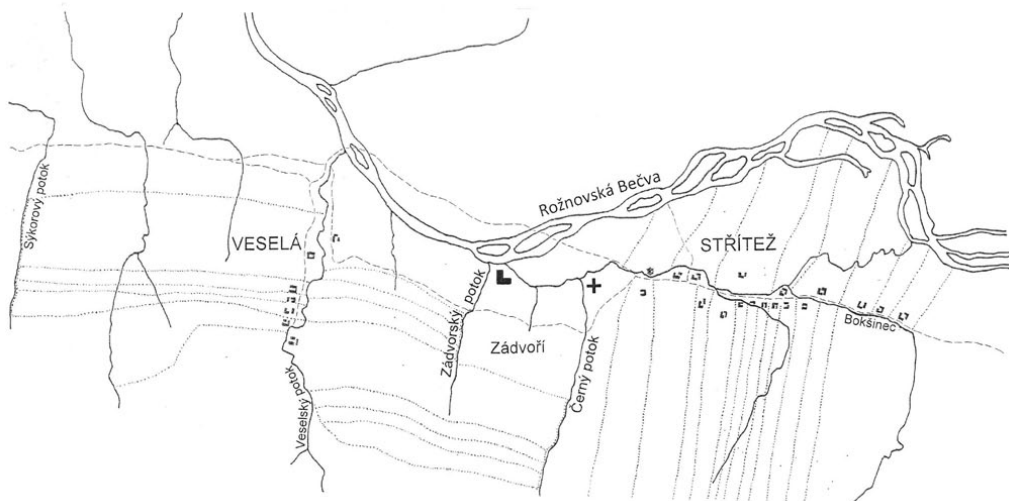
Petr Zajíc

Lesem porostlé svahy nad levým břehem Rožnovské Bečvy mezi obcemi Střítež nad Bečvou a Veselá ukrývají dosud nepovšimnuté pozůstatky středověké fortifikace (GPS: 49.4593750N, 18.0390461E). Příkop s náznakem valu se nachází v zalomení okraje terasy spadající na severu strmě do říční nivy a na západě vymezené strmou roklí Zádorského potoka. Lokalita je výrazně narušena erozí. Jak řeka, tak její přítok dlouhodobě ukusovaly z okrajů terasy tvořené málo odolnými sedimenty. Obnažené kořeny stromů na okraji svahů dokládají, že proces eroze zde nadále probíhá. Z původního rozsahu lokality je tak do dnešních dnů dochován jen malý zlomek. Na jeho základě si nelze o celkovém rozsahu a podobě lokality učinit představu. Jediný pozůstatek fortifikace tvoří příkop, který od jihu v mírném oblouku vyděluje dnes již prakticky úplně zmizelou plochu vlastní lokality od pozvolna stoupající plošiny před lokalitou. Příkop dochovaný v délce cca 25 m je široký přibližně 8 m a jeho hloubka je kolem 1,5 m. Dochovaný úsek příkopu je jen fragmentem, jak dokazují jeho utržené okraje na obou stranách. Před příkopem se na západní straně nachází homolovitý útvar převyšující vnitřní plochu lokality asi o 2,5 m. Jeho západní strana je erozí stržena do rokle Zádorského potoka. Na opačné, východní straně při vyústění příkopu do svahu registrujeme před ním náznak nízkého valu převyšujícího plochu nejvýše o 0,5 m. Jeho fragment v podobě pahorku na západním okraji nad strží Zádorského potoka představuje nejvyšší bod vnitřní plochy lokality. Val je v západní části přerušen a obdobné přerušení valu lze rozeznat přímo naproti před příkopem. Kvůli hustému lesnímu porostu bohužel nelze lokalitu analyzovat pomocí leteckého snímkování a stejně tak nelze využít digitální model reliéfu vytvořený pomocí LIDARu na Geoportálu ČÚZK, neboť ten není pro přesnější analýzu dostatečně detailní.

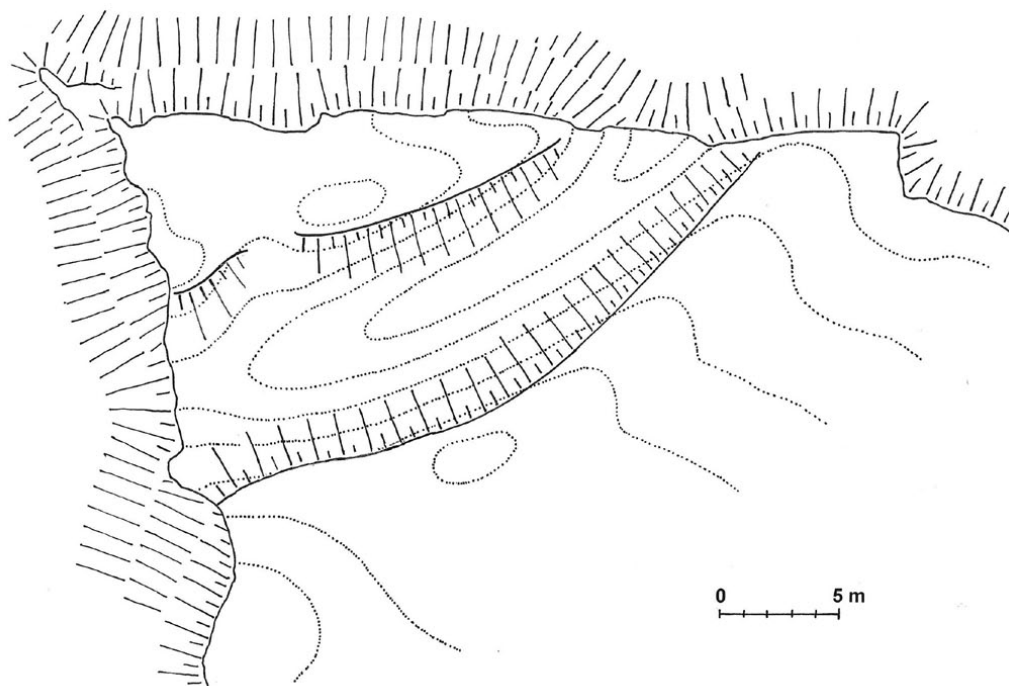
Vnitřní plocha lokality za příkopem je dochována v šířce cca 18 m a na délku nepřesahuje 7 m. Na severovýchodní straně vymezuje zbylou plochu strmý sráz spadající k o 18 m níže protékajícímu Černému potoku, který přímo pod lokalitou ústí do řeky Rožnovské Bečvy. Na západě tvoří okraj lokality ještě strmější sráz rokle Zádorského potoka hluboké asi 15 m. Ve styku obou srázných svahů vybíhá z lokality severozápadním směrem strmý klesající hřeben tvořený nestabilními sedimenty. V místech sesuvu svahu na severní a západní straně lokality vzniká přírodní řez vrstvy. Na tomto profilu lze pozorovat, že na většině míst nasedá hnědá lesní zemina přímo na šedožluté flyšové půdy podloží. Pouze v místě příkopu je patrná na jeho dně asi 30 cm silná šedožlutá mezivrstva, obsahující drobné uhlíky.

Jaký byl rozsah a vzhled lokality dnes nelze určit. Takřka přímé vedení příkopu naznačuje, že vnitřní plocha lokality měla původně charakter ostrožny. Pokud by totiž fortifikace zaujala přibližně pravoúhlý okraj plošiny, jako je tomu nyní, mělo by opevnění nejspíše půdorys kruhové výše.

Na lokalitě se nepodařilo získat povrchovým sběrem žádné zlomky středověké keramiky, které by mohly fortifikaci blíže datovat. Z blízkosti fortifikace pochází pouze fragment dna oxidačně pálené nádoby světlou zelenošedou glazurou na vnitřní straně. Tento novověký nález však s fortifikací nejspíš nijak nesouvisí. Detektorovou prospekci však byly přímo z plochy hrádku získány 3 ks hřebíků (dva tzv. šindeláky – obr. 3, poz. 6 a 7), dále hrot šípů rombického až kvadratického průřezu s trnem o celkové délce 8,5 cm (obr. 3, poz. 1), v předpolí lokality malý značně poškozený gracilní hrot šípů se zpětnými křídélky a s trnem (obr. 3, poz. 2), zlomek podkovy



Obr 1: Situace vsí Veselá a Strítěž a vyznačením lánů selské plůžiny vytvořená na podkladě map stabilního katastru z roku 1834. Poloha lokality je označena L, předpokládané umístění původního veselského kostela je označeno +. Kreslil P. Zajíc, 2021.

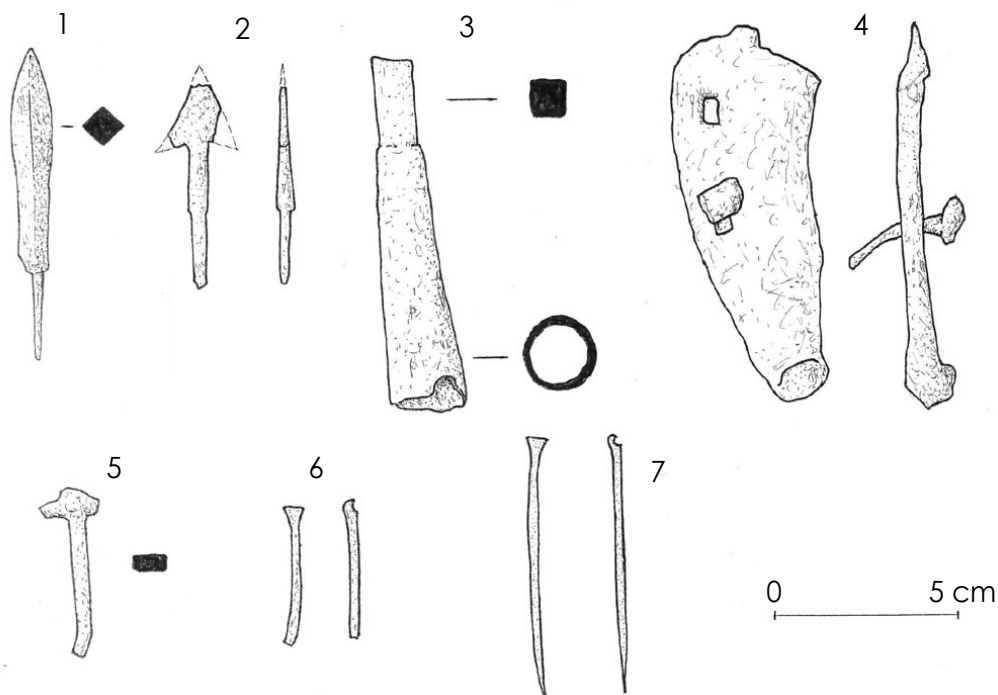


Obr. 2: Půdorysný náčrt lokality. Vrstevnice jsou po 0,5 m. Kreslil P. Zajíc, 2021.

(obr. 3, poz. 4) a blíže neučený předmět (obr. 3, poz. 3). Nálezy sice neumožňují bližší časové určení lokality, ale dovolují ji klasifikovat jako středověkou fortifikaci. Větší stáří lokality by mohl indikovat hrot šípů se zpětnými křídélky, jehož analogie bývají datovány do 11.–13. století (ŽÁKOVSKÝ – SCHENK 2017, 100–125). Absence keramických nálezů a zřetelných kulturních vrstev, případně kamenných struktur, pak ukazuje spíše na krátce obývanou lokalitu, než na trvalejší fortifikaci.

Lokalita se v písemných pramenech nezmiňuje a připomínku její existence nedochovala ani místní lidová tradice. Umístění lokality mezi obcemi Střítež nad Bečvou a Veselá přímo u hranice jejich katastrálních území (lokalita se nachází na parc. č. 1534/3 v k. ú. Střítež nad Bečvou) ukazuje, že důvod existence lokality musíme hledat ve vztahu k těmto obcím.

Vsi Veselá a Střítež se připomínají poprvé v roce 1376. Tehdy Jeneč ze Srbec prodal Mistru Oldřichu Kortelangovi lenní statek olomouckého biskupství tvořený tvrzí Arnoltovice, městečkem (Valašské) Meziříčí a několika vesnicemi, mezi nimi také Veselou a polovinou Stříteže (CDM, T. XI, 558, č. 11) Statek získal po Kortelangově smrti v roce 1380 Jindřich z Bělé. Za jeho vlády je ves Veselá zmiňována v roce 1392 mezi obcemi, jež chtěl obstatit jeho věřitel Vencuš z Pavlovic (LECHNER 1902, 175–176, 179). Zadlužený Jindřich ale v témže roce postoupil statek olomouckému biskupovi Mikulášovi včetně vsi Veselé a poloviny vsi Stříteže (CDM, T. XII, 97–98, č. 114). Když biskup Mikuláš postoupil v roce 1396 statek Lackovi z Kravař a z Helfštýna, jsou opět v jeho výčtu uváděny vsi Střítežik a Veselá. Uváděno je ovšem navíc patronátní právo ve Veselé (CDM, T. XIII, 308–309, č. 333). Po smrti Lacka z Kravař v roce 1416 lenní



Obr. 3: Kovové předměty nalezené na lokalitě. Kreslil P. Zajíc, 2021. |

statek zdědil jeho prasynovec Jan z Kravař a z Jičina, který byl také majitelem sousedního panství Rožnova, k němuž byl statek připojen. Majitelé Rožnova sice ještě v létech 1435, 1461 a 1476 při přijímání léna na Meziříčí zmiňovali i jeho příslušenství, vsi však nebyly explicitně vyjmenovány (LERCHNER 1902, 38–39, 76–77 a 110). Díky tomu došlo k promlčení lenní příslušnosti těchto vsí a tak když v roce 1505 Petr hrabě od Sv. Jura a z Pezinku vložil rožnovské panství do zemských desk bratřím Janovi, Smilovi, Zikmundovi, Vilémovi a Jindřichovi Kunům z Kunštátu, byly vsi Veselá a Střítež již uvedeny jako jeho součást, aniž by biskupští úředníci tento vklad napadli (MZD, II. Kraj Olomoucký 1480–1566, 151).

Namísto je zmínit druhou polovinu vsi Stříteže. O té lze předpokládat, že se stala součástí rožnovského panství již dříve. K ní je třeba vztáhnout uvedení Stříteže ve výčtu obcí rožnovského panství na listině z roku 1411, již Lacek z Kravař a z Helfštejna udělil těmto obcím odúmrť. (DOBEŠ 1945, 12–14). Že se výsada nevztahovala na tu polovinu vsi, která byla příslušenstvím meziříčského lenního statku je zjevné z toho, že Lacek na rožnovském panství vládl pouze jako poručník, ale panství náleželo jeho nezletilému prasynovci Janovi z Kravař.

Z výše uvedeného exkurzu je zřejmé, že existenci fortifikace mezi Veselou a Stříteží lze nejspíše předpokládat před rokem 1374. Proto je na místě obrátit se k předpokládaným počátkům obou vsí. Osídlení povodí Rožnovské Bečvy je výsledkem vrcholně středověké kolonizace, která započala ve 2. polovině 13. století. Rozhodující vliv na její postup mělo majetkové rozdělení oblastí. Území na pravém břehu řeky náleželo pánům z Krásna. Oblast na levém břehu pak byla v majetku olomouckého biskupství. Je třeba uvést, že území pánů z Krásna nabízelo celkově příhodnější podmínky. Jednak je na této straně údolí Rožnovské Bečvy širší, od říčního toku po hřeben Trojačky dosahuje šířky až 6 km, krajina je méně členitá a nabízí větší plochy zemědělsky využitelné půdy. Navíc je celkově orientována k jihu. Naproti tomu jižní strana údolí je výrazně užší a nabízí znatelně méně ploch zemědělsky využitelné půdy ve značné míře orientované k severu. Přesto se na základě nečetných písemných pramenů zdá, že dynamika osídlovacího procesu byla na levém břehu výraznější. Zatímco založení vsi Zubří na území pánů z Krásna datuje listina Bohuslava z Krásna pro tamního fojta až k roku 1310, jediný pramen, který osvětluje osídlení levobřežní části údolí, posouvá tamní kolonizaci hlouběji. Jedná se o často uváděnou listinu z roku 1297, kterou olomoucký biskup Dětřich potvrdil panu Mikulášovi z Šaumberka, svému číšníkovvi, držení vsi Brňov a zároveň mu přidal území, na kterém vznikly později nejspíše vsi Velká a Malá Lhota. Z listiny vyplývá, že Mikuláš založil ves na území, jež obdržel již od biskupa Bruna ze Schauenburku (tj. mezi léty 1245–1281). Zároveň se dovídáme, že jeho majetky sousedily se statky Vrše z Meziříčí, Jiřika „de Cyethes“ a Mařika „de Wichscz seu de Wirs“. V případě posledního lze vcelku s jistotou předpokládat, že „Wichscz“ můžeme číst jako Vidče. Méně jistoty máme, lze-li Jiříkův přídomek číst jako Střítež (CDM, T. V, 77–78, č. LXXV).

Z listiny je ovšem zřejmé, že postup kolonizace na levém břehu řeky, již v závěru 13. století značně pokročila. Zajímavé je i značné rozdrobení tohoto území na menší statky. Již jen na základě listiny vytušíme existenci čtyř samostatných statků. Tento dynamičtější postup kolonizace lze vysvětlit finančními a personálními možnostmi olomouckých biskupů. Není jisté také náhodou, že obě sídla městského charakteru, která v rámci kolonizace vznikla v povodí Rožnovské Bečvy, se nacházejí na jejím le-



Obr. 4: Celkový pohled na lokalitu od severozápadu. Foto P. Zajíc, 2021. |



Obr. 5: Pohled na lokalitu od jihu. Foto P. Zajíc, 2021. |

vém břehu. Pro osudy zkoumané fortifikace je však jistě nejcennější zmínka o Jiříkovi „de Cyethes“, o němž můžeme uvažovat jako o jejím držiteli či přímo staviteli.

Shodou okolností však k témuž roku nacházíme zmínku o ještě jednom šlechtici, který by k lokalitě mohl mít vztah. V roce 1297 daroval Protiva z Doubravice řádu templářských rytířů posud neosídlené území na obou březích Vsetínské Bečvy, které se stalo základem vsetínského panství. Protiva uvádí, že toto území před několika léty řádně a spravedlivě koupil v přítomnosti pěti osob. Mezi nimi je uveden i Mikuláš „de Wessel“. Tento odjinud neznámý Mikuláš mohl užívat predikát podle blízké Veselé (ŠEBÁNEK 1961, 89). Je třeba ovšem zmínit, že tohoto Mikuláše si také přisvojují badatelé věnující se dějinám Veselí nad Moravou a považují jej za příslušníka rodu Tvrdišovců (PLAČEK – FUTÁK 2010, 601, PLAČEK – DEJMAL 2015, 17 a 20).

Významnou okolností, které je třeba věnovat pozornost, je výše uvedená zmínka o veselské farnosti z roku 1396. Existence farního kostela v malé vsi je sama o sobě překvapivá. Neméně zajímavé je ale také pravděpodobné původní umístění kostela. Ten totiž podle místní tradice nestál v místech dnešního farního kostela sv. Martina v údolí nad vsí Veselou, ale mezi vesnicemi Veselá a Střítež v trati zvané Na kostelisku, nebo jen Kostelisko (DOBEŠ 1947, 68). Tato trať se nachází v západní části obce Střítež nad Bečvou a v současnosti je zastavěna rodinnými domy. Tuto tradici podporuje skutečnost, že pozemek v této trati náležel později veselskému kostelu. Z pozemku jeho držitel v 1. polovině 18. století odváděl kostelu plat 1 funt vosku (DRÁPALA – TICHÁ 2020, 79). Pozemek přináležející veselskému filiálnímu chrámu označený jako zahrada byl v roce 1761 prodán Jiříkovi Kašparovi ze Stříteže. V roce 1840 pak pozemek náležel sedlákům Janu Daňkovi z č. p. 5 a Josefu Daňkovi z č. p. 99, kteří z něj odváděli ke kostelu plat (SOKA Vsetín, fond Farní úřad Veselá 1749–1953, inv. č. 56). Kdy byl tento kostel nahrazen novým, vybudovaným nad vsí Veselou, není jasné. Jistě se tak stalo před rokem 1709, kdy se již uvádí trať Kostelisko (DOBEŠ 1946, 68, 350). Dřevěný kostel, postavený zřejmě v roce 1586 a zasvěcený údajně sv. Trojici, jenž byl nahrazen v roce 1726 novým, opět dřevěným, stál již zřejmě v místech dnešního zděného farního kostela z roku 1821 (DRÁPALA – TICHÁ 2020, 78–79).

Pokud se podíváme na polohu trati Kostelisko, překvapí nás jednak tvrzení, že kostel stál mezi uvedenými obcemi, ale stejně tak důvod, proč byl kostel označován jako veselský. Lokalita se totiž v současnosti nachází v intravilánu Stříteže nad Bečvou a ve středověku byla od prvního domu v této vsi, mlýna č. p. 1, vzdálena nejvýše 0,3 km. Naproti tomu je nejbližší středověká zástavba Veselé byla vzdálena asi 1,2 km.

K pochopení tohoto nesouladu je třeba se podívat na středověkou podobu plujin obou obcí. Obec Střítež byla založena podél komunikace procházející údolím souběžně s tokem Rožnovské Bečvy ve směru západ – východ. Kolem této cesty byly umístěny jednotlivé usedlosti, od nichž byly vyměřeny lány záhumenicové plujiny severojižním směrem. Lány na severní straně sahaly po řeku, zatímco na jižní straně se táhly v délce cca 2 km. Sled těchto lánů začínal na západní straně od Černého potoka při trati Kostelisko.

U obce Veselá tvoří její osu Veselský potok, kolem něž byly vybudovány jednotlivé usedlosti se záhumenicovou plujinou, jejíž lány mají orientaci západ – východ. Lány se na západní straně táhnou v délce cca 1,2 km až k Sýkorovému potoku, jenž tvoří hranici se sousední vsí Hrachovec. Na východní straně se několik lánů v horní polovině údolí táhne v délce cca 1,1 km k Černému potoku, zatímco lány v dolní části

údolí dosahují délky pouze cca 0,7 km a končí u Zádvoorského potoka. Za těmito lány se nachází trať Zádvořů náležející do katastru Stříteže nad Bečvou. Tento stav je však zjevně až novověký a ve středověku tvořil hranici mezi obcemi Černý potok, kde se dotýkaly plužiny obou obcí.¹ Proto také kostel, umístěný v trati Kostelisko v blízkosti Černého potoka, mohl být vnímán jako kostel ležící mezi oběma obcemi.

Zde je však zapotřebí ještě věnovat pozornost trati Zádvořů. Tato trať v západní části střítežského katastru je vymezena na západě Zádvoorským potokem a na východě Černým potokem. Jak již bylo naznačeno výše, při rozměrování lánů obce Veselá by přirozeně měla být tato trať rozměřena v rámci lánů v dolní části vsi. Je málo pravděpodobné, že by se tak skutečně stalo a že zadní části lánů v prostoru trati Zádvořů jejich držitelé posléze ztratili na úkor obyvatel ze Stříteže. Pravděpodobnější se zdá, že celá trať byla z vytyčované selské plužiny vyňata hned od počátku. Jak naznačuje název trati, mohl se zde nacházet poplužní dvůr. Tento dvůr pak byl pojímán jako součást obce Veselá, v rámci jejíž plužiny se nacházel. V návaznosti na dvůr zřejmě vzniklo jak opevněné sídlo, tak také farní kostel, na něž snad bylo vztaženo pojmenování podle dvora a opevněného sídla. Pozdější začlenění trati Zádvořů do katastru Stříteže lze vysvětlit tak, že vrchnostenská půda zaniklého dvora byla později přidělena usedlíkům ze Stříteže.

V souvislosti s možným pojmenováním lokality podle Veselé je zapotřebí zmínit místní lidovou tradici. Jak uvádí v příslušném díle vlastivědy moravské Eduard Dömluvil „o původu své dědiny vykládají si občané (Veselé), že na Hradišti, kopci to



Obr. 6: Pohled na lokalitu od východu. Foto P. Zajíc, 2021. |

u dolního konce vesnice, mívali zbojníci svůj hrad Veselou. Když pak byl vojskem rozbořen, osazena prý nynější Veselá a přibrala název bývalého hradu. Jiní též o zbojnicích vypravují, ale dodávají, že z lupu svého slavivali své „veselí“ u studánky, jež na západní straně údolí veselského posud vodou svou občerstvuje; tam pak že vznikly první příbytky osady „Veselé“ (DOMLUVIL 1914, 300)

Traf Hradiště ovšem Domluvil lokalizuje na dolní konec vsi Veselé, na západní břeh Veselského potoka. Zde tuto trať také skutečně nacházíme na mapě Krásensko-Rožnovského panství z 20. let 19. století (ZAO, fond Velkostatek Valašské Meziříčí – Rožnov 1540–1949, inv. č. 688). Dnes se na tomto místě nacházejí domy č. p. 111, 112 aj. Existenci šlechtického sídla v této poloze ovšem odporuje skutečnost, že trať byla podle map stabilního katastru rozdělena na záhumenicové lány a to zřejmě již v rámci založení vsi. Sídlo by zde tak mohlo být leda před vytýčením vsi, jak to ostatně uvádí citovaná pověst.

V souvislosti se středověkou kolonizací je zapotřebí zmínit ještě další okolnost, která měla nesporně vliv na vznik sídla. Původní středověká cesta spojující Valašské Meziříčí a Rožnov totiž ve středověku nevedla po pravém břehu Rožnovské Bečvy, jak je tomu nyní, ale po jejím levém břehu, kde se tato dvě městečka a také hrad Rožnov nacházely. Doklady o cestní síti máme až z mapy 1. vojenského mapování provedeného po roce 1764. Cesta od Meziříčí tehdy vedla kolem vsi Hrachovce až do dolnímu konci Veselé. Zde se cestujícím nabízely dvě možnosti. V době dobrého počasí a za nízkého stavu vody mohl volit cestu přes brod na opačný břeh řeky a dále pokračovat jejím řečištěm přímo pod fortifikací, aby se po cca 1 km brodem vrátil na levý břeh a pokračoval přes Střítež a Vidče dále. V případě, že přebrodění řeky bylo nemožné či obtížné, nabízela se fyzicky náročnější cesta kopcovitým terénem na levém břehu procházející tratí Zádvoří. Později však eroze cestu strhla, zřejmě v místech, kde překračovala Zádvořský potok, a již nebyla obnovena. Již mapa stabilního katastru z roku 1834 žádné spojení mezi obcemi nezaznamenává. Tento stav trvá doposud.

Na základě výše uvedeného lze konstatovat, že středověká fortifikace, u níž nejme schopni definovat, má-li být klasifikována jako tvrz či hrádek, se zřejmě původně nazývala Veselá, třebaže se v současnosti nachází na území obce Střítež nad Bečvou. Na fortifikaci zřejmě navazovalo zázemí v podobě poplužního dvora a farního kostela. V případě poplužního dvora by bylo zřejmě možné jeho existenci potvrdit archeologickým výzkumem. V případě kostela je tato možnost, bohužel, silně omezena výstavbou rodinných domů. Vznik fortifikace lze předpokládat ve 2. polovině 13. století. Jejím držitelem mohl být Jiřík „de Cyetzhes“ (? Střítež), případně Mikuláš „de Vezzel“, oba uvádění v roce 1297. Zánik fortifikace lze klást do doby před rokem 1376, kdy byl statek tvořený zřejmě vesnicemi Veselá a Střítež (jen její polovina) připojen k lennímu statku Arnoltovice. Příčinou jejího zániku mohl být i sesuv části lokality již v době jejího života.

Poznámky:

¹ Podle místní tradice vznikl Černý potok tak, že zde sedlák vyoral brázdu, a stékající voda vymlela koryto. Tato tradice může odkazovat na vytýčení hranice obou obcí vyoráním brázdy.

Prameny:

Státní okresní archiv Vsetín (SOKA), fond Farní úřad Veselá 1749–1953.

Zemský archiv Opava (ZAO), fond Velkostatek Valašské Meziříčí – Rožnov 1540–1949.

Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae (CDM), T. V, ed. Josef Chytil, Brunae 1850.

Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae (CDM), T. XII, ed. Vincenc Brandl, Brunae 1890.

Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae (CDM), T. XIII, ed. Vincenc Brandl, Brunae 1897.

Moravské zemské desky (MZD), II. Kraj Olomoucký 1480 -1566, Dr. František Matějka, Brno 1948.

Literatura:

DOBEŠ F. 1945: *Kniha o Stříteži, Díl V, Valašské Meziříčí.*

DOBEŠ F. 1947: *Kniha o Stříteži, Díl I, Valašské Meziříčí.*

DOBEŠ F. 1946: *Kniha o Stříteži, Díl II, Valašské Meziříčí.*

DOMLUVIL, E. 1914: *Vlastivěda moravská, Val.-Meziříčský okres, Brno.*

DRÁPALA, D. – TICHÁ, J. 2020: *Tuto se všelike památky... Památeční záznamy autorů z okruhu Vranečkovy kroniky, Brno.*

LECHNER, C. 1902: *Die älteste Belehnungs- und Lehengerishtsbücher des Bisthums Olmütz, Tom I., Brünn.*

PLAČEK M. – FUTÁK P. 2010: *Tvrdišovci - potomci hodonínského kastelána Tvrdišeho a jejich místo v dějinách Moravy. In: Zaměřeno na středověk, Zdeňkovi Měřínskému k 60. narozeninám, Praha, 593–607.*

PLAČEK, M. – DEJMAL, M. a kol. 2015: *Veselí nad Moravou – středověký hrad v říční nivě, Brno.*

ŠEBÁNEK, J. 1961: *Tři nejstarší doklady o Vsetíně. Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická, 1961, roč. 10, č. C8.*

ŽÁKOVSKÝ, P. – SCHENK, Z. 2017: *Středověké a raně novověké zbraně Přerovska, Zbraně a zbroj od kolapsu Velké Moravy do konce třicetileté války, Přerov-Brno.*

Seznam autorů:

Mgr. Jan Anlauf, Muzejní a galerijní centrum Valašské Meziříčí
anlauf87@gmail.com

Bc. Klára Augustinová, Ústav archeologie a muzeologie, FF MU Brno
klaraaugustinova11@gmail.com

Mgr. Jaroslav Bartík, Ph.D., Archeologický ústav AV ČR, Brno, v.v.i.
bartik@arub.cz

Mgr. Helena Cviklová, Národní muzeum v přírodě, p.o. Valašské muzeum v přírodě
helena.cviklova@nmvp.cz

Mgr. Pavlína Daňhelová, Muzeum Kroměřížska, p. o.
danhelova@muzeum-km.cz

Mgr. Markéta Hnilicová, Muzeum Kroměřížska, p. o.
hnilicova@muzeum-km.cz

Helena Holická, Muzeum Kroměřížska, p. o.
holicka@muzeum-km.cz

Mgr. Dalibor Janiš, Ph.D., Ostravská univerzita, Filozofická fakulta
dalibor.janis@osu.cz

Mgr. Matěj Kmošek, DiS., Archeologický ústav AV ČR Brno, v. v. i.
kmošek@arub.cz

Bc. Pavel Lasztovicza, soukromý badatel
laszpa00@upol.cz

Mgr. Sabina Máchová, Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko-přírodovědecká fakulta,
Ústav historických věd
sabi.machova@seznam.cz

Mgr. Markéta Mercová, Dr., Muzeum Kroměřížska, p. o.
mercova@muzeum-km.cz

Tomáš Merta, Archeo Moravia
tombrno@seznam.cz

PhDr. Aleš Naňák, Odbor kultury a památkové péče Zlínského kraje
ales.nanak@kr-zlinsky.cz

PhDr. Alena Prudká, Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně, p. o.
alena.prudka@muzeum-zlin.cz

Mgr. Martina Šlancarová, Moravský zemský archiv v Brně – Státní okresní archiv Kroměříž
slancarova@mza.cz

Mgr. Petr Zajíc, Městský úřad Valašské Meziříčí, Odbor školství, kultury a sportu
petr.zajic@muvalmez.cz

PhDr. Jiřka Zezulová, Moravský zemský archiv v Brně – Státní okresní archiv v Kroměříži
zezulova@mza.cz

**Acta musealia Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně a Muzea regionu Valašsko, Vsetín
2021/1-2**

Recenzovaný časopis

Acta musealia jsou zapsána do evidence periodického tisku pod evidenčním číslem: MK ČR E11708. Časopis je evidován v mezinárodních bibliografických databázích EBSCO a ERIH PLUS (European Reference Index for the Humanities).

vydalo

Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně, příspěvková organizace

Vavrečkova 7040, 760 01 Zlín

IČ: 089982

a

Muzeum regionu Valašsko, příspěvková organizace

Horní náměstí 2, 755 01 Vsetín

IČ: 00098574

Odpovědní redaktori: Pavel Hrubec, Tomáš Vitásek

Výkonný redaktor: Veronika Balajková, Samuel Španihel

Hlavní redaktor: Ondřej Machálek

Redakční rada: Veronika Balajková, Mario Bielich, Lukáš Čoupek, Gabriela Končítíková, Marta Kondrová, Ondřej Machálek, Markéta Mercová, Ivana Ostřanská, Alena Prudká, Petra Šobáňová, Samuel Španihel

Anglický překlad: Helena Tríbe

Grafické řešení a předtisková příprava: Vlastimil Kříž

Jazykové korektury: Lenka Čechmánková

Tisk: KODIAK print s.r.o.

Nábřeží 599, 760 01 Zlín-Prštné

IČ: 60708760

Zlín 2022

Náklad: 300 ks

ISSN 0862-8548 (Print)

ISSN 2787-9968 (On-line)

Acta musealia

Společný časopis Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně, p.o. a Muzea regionu Valašsko, p.o.

Kontaktní adresa: Mgr. Veronika Balajková, Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně, p.o.,
tel.: +420 723 371 260, e-mail: veronika.balajkova@muzeum-zlin.cz,
příspěvky většího rozsahu posílejte přes www.uschovna.cz

Pokyny pro autory

Časopis Acta musealia uveřejňuje původní česky a slovensky psané práce: teoretické, materiálové i metodické články, studie a zprávy ze společenskovedního výzkumu, muzejní práce, péče o sbírky především z regionu Západních Karpat, zejména pak z území Zlínského kraje a okolí. Dále obsahuje personálie a aktuality, recenze a krátká sdělení společenského dění a příbuzných témat. Pravidla recenzního řízení i veškeré další informace pro autory příspěvků jsou zveřejněny na internetových stránkách časopisu: <http://www.muzeum-zlin.cz/cs/publikace/acta-muzealia/>

